NOBEL 1950

Bertrand Russell

İktidar

cem yayınevi

NOBEL DİZİSİ

Özgün Adı: Power: A New Social Analysis (1938)

Cem Yayınevi'nde
Birinci Baskı, 1990

BERTRAND RUSSELL

İKTİDAR

Türkçesi :
Mete Ergin

Kurucusu:
OĞUZ AKKAN
cem yayınevi
Nuruosmaniye Cad. Kardeşler Han
CAĞALOĞLU-İST.

YAYLACIK MATBAASI
İSTANBUL — 1990

İ Ç İ N D E K İ L E R

1. Bölüm
İKTİDAR GÜDÜSÜ 9
2. Bölüm
ÖNDERLER VE ÖNDERLERİ İZLEYENLER 16
3. Bölüm
İKTİDARIN BİÇİMLERİ 35
4. Bölüm
RUHBAN SINIFI İKTİDARI 50
5. Bölüm
KRAL İKTİDARI 76
6. Bölüm
YALIN İKTİDAR 85
7. Bölüm
DEVRİM İKTİDARI 109
8. Bölüm
İKTİSADİ İKTİDAR 124
9. Bölüm
DÜŞÜNCE ÜZERİNDEKİ İKTİDAR 140
10. Bölüm
İKTİDAR KAYNAKLARI OLARAK AKİDELER 149
11. Bölüm
ÖRGÜTLERİN BİYOLOJİSİ 161
12. Bölüm
YÖNETİMLERİN YETKELERİ VE BİÇİMLERİ 183
13. Bölüm
ÖRGÜTLER VE BİREY 208
14. Bölüm
REKABET 218
15. Bölüm
İKTİDAR VE TÖRE KURALLARI 233

16. Bölüm
İKTİDAR FELSEFELERİ 259
17. Bölüm
İKTİDAR TÖREBİLİMİ 269
18. Bölüm
İKTİDARIN YOLA GETİRİLMESİ 280

BERTRAND RUSSELL ÜZERİNE

Yüzyılımızın ikinci yarısında nerede bir haksızlık görülmüşse, ona ilk direnen Bertrand Russell olmuştur. Toplumun özgürlüğünü, insanların kısıtlanmadan düşünmelerini sağlayabilmek için yazı katından eylem katına kadar bir çok girişimin kurucusudur. Yakın tarihteki bir olayı hatırlayacaksınız, Vietnam savaş suçlularını yargılamak için Russell bir mahkeme kurmuştu. Bu, dünya barışı için gösterdiği çabaların eylemsel bir örneğidir.

Matematikçi ve filozof olan Russell, özel öğreniminden sonra Trinity Koleji'nde ve Cambridge Üniversitesi'nde okudu. 1872'de Trelleck'de (İngiltere) doğan filozof, babasından Lord sanını da aldı, ama bunu kullanmadı. Matematikçiliğinden gelen sağlam düşünme yöntemi ile açık, aydınlık ve tanımlama gücü olan bir anlatım biçimi edindi. Sorunların çözümlenmesinde akılcı yöntemi kullandı, politikadan ahlâkbilime kadar her alanda reformcu bir tutumu benimsedi. Onun dünya görüşü, hümanizm ve felsefî maddecilikten oluşur. Bu iki öge, onun din ve ahlâk alanındaki dogmalara karşı çıkışını da açıklar.

1927 ile 1932 arasında açtığı okul, ilerici bir eğitim yöntemi uyguladı. Russell'a göre eğitimden amaç, insanın yaratıcı niteliklerinin geliştirilmesini sağlamak,

ona bu alanda olanaklar yaratmaktı. Özgürlük düşüncesinden ahlâksal sorunlara, sekse kadar yaşamın her dalında öğreticilik ve yaratıcılık kavramları, eğitim ve öğretime biçim vermeliydi.

Birinci Dünya Savaşı'na karşı çıkınca hapse girdi. Russell'ın savaşa karşı tutumu sürecek ve İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra nükleer silâhların yayılmasını bütün gücüyle - yazılardan sokak gösterilerine kadar - engellemeye çalışacaktı.

Russell'ın anlatımının özelliği, en güç ve bilimsel konuları popüler dille yazması ve böylece dar bilim adamları çevresinden geniş bir çoğunluğa düşüncelerini iletebilmesidir.

1950 yılında Nobel Edebiyat Armağanı'nı kazanan Russell'ın en önemli kitaplarının başında Principia Mathematica (Matematiğin İlkeleri) gelir. A. N. Whitehead ile birlikte yazdığı bu kitaptan sonra onun Felsefe Tarihi'ne bakış açısını ortaya koyan Batı Felsefesi Tarihi anılır.

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Sovyetler Birliği'ni ziyaret etti ve bir yıl Pekin'de felsefe profesörlüğü yaptı.

Kendini «mutlu bir karamsar» diye nitelendiren Russell'ın ülkemizde yayınlanan kitaplarının başlıcaları, Evlilik ve Ahlâk, Batı Felsefesi Tarihi, Rölativitenin Alfabesi, Bilim ve Din, Aylaklığa Övgü'dür.

Russel, 1970 yılında öldü.

I. Bölüm
İKTİDAR GÜDÜSÜ

İnsanla öteki hayvanlar arasında kimi ansal, kimi duygusal çeşitli ayrılıklar vardır. Duygusal ayrılıkların bellibaşlılarından biri, insanların güçlü isteklerinden bazılarının, hayvanlarınkinin tersine, esas itibariyle sınırsız ve doyurulmak olanağından yoksun bulunuşudur. Boa yılanı yiyeceğini yedikten sonra, tekrar acıkıncaya kadar uyur; eğer öteki hayvanlar aynı şeyi yapmıyorlarsa bu, ya yiyeceklerinin yetmediğinden, ya da düşmandan korkmalarındandır. Bir kaçı dışında, hayvanların eylemleri sağ kalma ve çoğalma gereksinmesine, bu iki temel gereksinmeye dayanır; hayvanların eylemleri, bu iki gereksinmenin zorunlu kıldığı eylemler dışına çıkmaz.

İnsanlar için durum başkadır. Gerçi insan soyunun büyük bir bölümü vazgeçilmez gereksinmelerini karşılamak için, daha başka amaçlara harcayacak enerjileri kalmayacak kadar çok çalışmak zorundadır; ne var ki, geçimlerini sağlama bağlamış olanlar, eylemden geri kalmazlar. Xerxes, Atina seferine çıktığı zaman, besin yönünden de, üst baş yönünden de, kadın yönünden de hiç bir eksiği yoktu. Trinity Koleji'ne Öğretim Üyesi seçildiği andan itibaren, Newton'ın maddî rahatı sağlama bağlanmış bulunuyordu, ama Newton da **Principia**'sını, maddî rahatını sağlama bağladıktan sonra yazdı. St. Francis ile İgnatius Loyola, Tarikatlarını kurarlarken, gereksinmeleri-

ni gidermek zorunluluğuyla hareket etmemişlerdi. Bunların hepsi de sivrilmiş kişilerdi, ama aynı belirgin nitelikler, son derece tembel pek az insan dışında, herkeste görülebilir. Kocasının iş alanındaki başarısından emin olan ve çalışmak zorunda kalma korkusu bulunmayan Bayan A. zatürreeye yakalanma tehlikesini çok daha ucuz bir yoldan önleyeceği halde, Bayan B'den daha iyi giyinmek ister. Eğer 'Bayan A'nın kocası bir soyluluk sanına kavuşur ya da parlamentoya seçilirse, karı koca ikisi de sevinirler buna. Kuruntularda, hayal edilen zaferlere sınır yoktur, bu hayallere olabilir gözüyle bakıldı mı da, gerçekleşmeleri için çaba harcanır.

Hayal gücü, temel gereksinmeleri doyurulmuş insanoğullarını, dur durak bilmeyen çabalara zorla yönelten bir üvendiredir. Pek çoğumuz yaşamımızda nadiren şöyle diyebilmişizdir :

Şimdi ölecek olsaydım eğer,
Bu benim en mutlu anım olurdu, zira korkarım ki,
Ruhum alabildiğine doymuştur ve korkarım ki,
Bilinmeyen bir akibette böylesine bir doymuşluğun
Yerini alacak huzur bulunmayacaktır.

Pek ender olan tam mutluluk anlarımızda da, doymuşluğun sürekli olmadığını bildiğimiz için, Othello gibi ölümü istememiz doğaldır. Sürekli mutluluğu sağlayacak şey, insanoğlu için olanaksızdır: yalnız Tanrı'dır tam mutluluğa erişen, zira 'saltanat ve iktidar ve şan ve şeref' O'nundur. Yeryüzündeki saltanatlar, başka saltanatlarla sınırlıdır; yeryüzündeki iktidarı ölüm kısa keser; piramitler de diksek, 'ölümsüz şiire bağlı' da olsak, yeryüzündeki şan ve şeref, yüzyılların geçişiyle söner. İktidarı az olanlara, şan ve şerefi az olanlara, biraz daha fazlası yetecekmiş gibi gelir, ama böyle sananlar yanılmış olurlar: istekler doy-

mak bilmezdir, sınırsızdır ve onlar ancak Tanrı'nın sonsuzluğunda yatıştırılabilir.

Var olmak ve çoğalmak hayvanlara yettiği halde, insanoğlu yayılmak ister ve insanoğlunun bu konudaki istekleri sadece hayal gücünün olanaklarıyla sınırlıdır. Her insan, eğer elinden gelse, Tanrı gibi olmak ister; pek az rastlanan bazı insanlar vardır ki, bunun olanaksızlığını kolay kolay kabul edemezler. Bunlar, Milton'un Şeytan'ıyla aynı hamurdan yoğurulmuş, tıpkı Milton'un Şeytan'ı gibi, soylulukla inansızlığı kendilerinde birleştirmiş kişilerdir. 'İnansızlık'la, dinsel inançlara dayanan şeyi söylemek istemiyorum: Birey olarak insan iktidarının sınırlılığının kabul edilmeyişini anlatmak istiyorum. Soylulukla inansızlığın meydana getirdiği bu devlere yakışan karışım, özellikle büyük fatihlerde *belirgin* olarak görülür, ama yine de bunun bir kırıntısı her insanda vardır. Toplumsal işbirliğini zorlaştıran da budur, zira her birimiz bu işbirliğini, içinde kendimize Tanrı yerini verdiğimiz, Tanrı ve Tanrı'ya tapanlar arasındaki işbirliği biçiminde anlamak isteriz. İşte, zaman zaman dalgalanmalara, kan dökülmesine yol açan rekabet hırsı, canı ve şerefi tehlikeye atarak başkalarını yönetmek gereksinmesi, başkaldırma dürtüsü bundan ileri gelir. Bireyin anarşi yolundan kendini zorla kabul ettirmesini önleyecek törel kuralların gerekliliği de yine bundan doğar.

İnsanoğlunun sınır tanımayan isteklerinin en bellibaşlıları, iktidar ve şan kazanma istekleridir. Bunlar, her ne kadar çok yakın akraba iseler de, aynı şey değillerdir: Başbakanın şanından çok iktidarı, Kralın ise iktidarından çok şanı vardır. Bununla birlikte, bir kural olarak, şan kazanmanın en kolay yolu iktidar kazanmaktır; bu, özellikle, kamuyu ilgilendiren olaylarda eylemli rol oynayan kişiler için böyledir. Bundan ötürü, şan kazanma isteği de çoğunlukla, iktidar sahibi olma isteğinin doğurduğu davranışların

aynını doğurur ve bu iki güdüye uygulama alanında hemen hemen hep özdeş gözüyle bakılır.

Özel iktisadî çıkarın toplumbilimde temel güdü olarak kabul edilebileceğini ileri süren yerleşmiş fikirlere bağlı iktisatçılarla, bu konuda onların görüşünü paylaşan Marx yanılmışlardır. Mal hırsı, iktidar ve şan hırsından ayrıldığı zaman, sınırlıdır; geçimi sağlayacak insaflıca bir parayla doyurulabilir. Gerçekten de pahalıya doyurulabilecek güçlü istekleri bize veren şey ise, maddî rahatlığa kavuşma isteği değildir. Bozulma dolayısıyle köle haline getirilmiş bir yasama organı, ya da uzmanlar tarafından seçilen eski şahaserlerden meydana getirilmiş özel bir resim galerisi gibi şeyler, içinde rahat rahat oturulacak bir yer sağlamak için değil, iktidar ve şan elde etmek için istenir. Akla yakın ölçüde bir rahat, sağlama bağlandı mı, bireyler de toplumlar da servetten çok iktidar peşinde koşarlar: İktidar sağlamak için servet sahibi olmak ya da iktidarlarını arttırmak amacıyla servetlerini arttırmak isteyebilirler, oma her iki halde de bunların temel güdüleri iktisadî değildir.

Yerleşmiş görüşlere bağlı iktisatla, Marxist iktisadın düştüğü bu yanılgı sadece kuramsal olmayıp, uygulama alanında çok daha büyük önem taşımaktadır ve son zamonlardaki bazı bellibaşlı olayların yanlış anlaşılmasına yol açmıştır. Ancak, toplumsal sorunlarda önemli rol oynayan eylemlerin nedeninin iktidar aşkı olduğunu anlamak yoluyla eski ya da yakın çağ tarihi üzerine, doğru bir yorumda bulunulabilir.

Bu kitapta ben, fizikte nasıl Enerji temel kavramsa, aynı şekilde sosyolojide de İktidar'ın temel kavram olduğunu kanıtlamaya çalışacağım. Enerji nasıl çeşitli biçimler alıyorsa, iktidarın da aynı şekilde, servet, silâh gücü, sivil makamlar, düşünceye söz geçirme gibi biçimleri vardır. Bunların hiç biri ötekine üstün sayılamayacağı gibi,

bu biçimlerin hiç biri ötekileri kendinden türetmiş de değildir. İktidarın bir biçimini, diyelim serveti, ötekilerden ayrı olarak incelemeye kalkışmak ancak yarım bir başarı sağlar, tıpkı enerjinin bir biçimini, öteki biçimleri de dikkate almadan incelemeye çalışmanın belirli noktalarda yetersiz kalacağı gibi. Servet nasıl askerî iktidarın ya da düşünce üzerinde etki kurmanın sonucu olabilirse, aynı biçimde askerî iktidar ve düşünce üzerinde etki kurabilme de servetin sonucu olabilir. Toplumsal dinamiğin yasaları, iktidarın şu ya da bu biçimi içinde değil, sadece iktidar içinde anlatılabilecek yasalardır. Eski zamanlarda askerî iktidar, iktidarın öteki biçimlerinden ayrı durumdaydı, bunun bir sonucu olarak da zaferler ya da yenilgiler kumandanların rastgele niteliklerine bağlı görünüyordu. Zamanımızda ise, iktisadî iktidar, bütün öteki iktidar biçimlerinin kaynağı olarak ele alınmaktadır; bu da bence, tarihi tamamıyla askerî yönden ele alan ve bundan ötürü modaları geçen tarihçilerinki kadar büyük bir yanlıştır. Propagandaya iktidarın temel biçimi gözüyle bakanlar da vardır. Bu hiç de yeni bir görüş değildir; **magna est veritas et prevalebit**[1] ya da 'şehitlerin kanı Kilise'nin ektiği tohumdur'[2], diyen eski özdeyişlerde de bunu görüyoruz. Bu görüşte de, askerî ya da iktisadî görüşteki kadar gerçek ve yanılma payı vardır. Propaganda, eğer hemen hemen tamamıyla ortak bir görüş yaratabilse, karşı konulmaz bir iktidar doğurabilir; ne var ki, askerî ya da iktisadî kontrolü elinde bulunduranlar, eğer isterlerse, bunu propaganda amacıyla kullanabilirler. Konumuzla fizik arasında analoji kurmayı sürdürelim: İktidar da, enerji gibi sürekli olarak bir biçimden başka bir biçime geçmektedir ve bu biçim değiştirmelerin yasalarını aramak da sosyolojiye düşer. İktidarın herhangi bir biçimini, hele

1 Gerçek yücedir ve sonunda egemen olacaktır. Lât. Özdeyiş.
2 Tertullian'ın bir özdeyişi. (Çev. Notu)

günümüzde çok yapılageldiği gibi, özellikle iktisadî biçimini ötekilerden ayırmaya çalışmak, uygulama alanında büyük önem taşıyan yanlışlar doğurmuştur, hâlâ da doğurmaktadır.

İktidar bakımından çeşitli toplumlar birbirlerinden bir çok yollardan ayrılırlar. Önce, bireylerin ya da örgütlerin sahip oldukları iktidar derecesi bakımından ayrılırlar; örneğin, örgütlenmedeki artış dolayısıyle Devlet'in bugün eskisine oranla çok daha fazla iktidara sahip olduğu apaçıktır. Toplumlar, birbirlerinden en etkili örgütlerinin cinsine göre de ayrılırlar: Bir askerî despotizm, teokrasi, plütokrasi, benzerlikleri çok az olan tiplerdir. Toplumlar bir de, iktidarın değişik yollardan elde edilişi bakımından ayrılırlar birbirlerinden: Babadan oğula kalan krallıklar bir cins yüce kişi ortaya çıkarır; büyük bir din adamında aranılan nitelikler ikinci bir cinsi; demokrasi, üçüncü bir cinsi; savaş da dördüncü bir cinsi ortaya çıkarır.

İktidara geçme olanağına sahip kişilerin sayısını sınırlayacak, aristokrasi ya da babadan oğula kalma krallıklar gibi toplumsal kurumların bulunmadığı yerlerde, genellikle, iktidara geçme şansına en çok sahip olanlar, iktidara geçmeyi en çok isteyenlerdir. Bundan da, iktidarın herkese açık olduğu sistemlerde, iktidar sağlayan makamlara, bir kural olarak, sıradan insanlardan olağanüstü iktidar aşkıyla ayrılan kimselerin oturacağı sonucu çıkar. İktidar aşkı, insanoğlunun en güçlü güdülerinden biri olmasına karşın, hiç de eşit dağıtılmamıştır ve rahatlık aşkı, zevk aşkı, hattâ bazen onaylanmak aşkı ile sınırlanmıştır. İktidar aşkı, fazla çekingen yaratılışlarda öndere uyma kılığına bürünmüştür ki, bu da atılgan insanlardaki iktidar dürtüsünün yayılma alanını büyütür. İktidar aşkı güçsüz olan kişilerin, olayların akışını etkileyebilmeleri olanağı da çok azdır. Toplumsal değişmelere yol açan kişiler, bir kural olarak, toplumu değiştirmek isteğini kendilerinde güç-

lü bir biçimde duyanlardır. Bundan ötürü de, iktidar aşkı, önemlilikleri bir rastlantıdan ibaret olan kişilerin belirgin niteliğidir. İktidar aşkını insanoğlunun biricik güdüsü diye kabul edersek, hiç kuşkusuz yanılmış oluruz, ama iktidar aşkı sosyolojinin inceleyeceği değişiklikleri meydana getiren bellibaşlı güdü olduğuna göre de, bu yanlış, sosyolojideki eğreti yasaları araştırmamızda bizi sanıldığı kadar yolumuzdan saptırmaz.

Toplumsal dinamiğin yasaları - bence - çeşitli biçimleri içinde düşünülen iktidarla anlatılabilir. Bu yasaları bulabilmek için, önce iktidarın biçimlerini sınıflandırmamız, sonra da bireylerin ve örgütlerin, insanların yaşamlarına kumanda etme olanağını ellerine geçiriş yolları bakımından önem taşıyan, değişik tarihsel örnekleri gözden geçirmemiz gerekir.

Bütün kitap boyunca, iki amacı birden gözönünde tutacağım: Toplumsal değişimlerin genel analizinde, iktisatçıların öğrettiklerinden daha elverişli olduğunu sandığım analiz yolunu önermek ve içinde yaşadığımız zamanla yakın geleceği, imgelemleri on sekizinci yüzyıl ile on dokuzuncu yüzyılın egemenliği altında bulunanlar için daha anlaşılır hâle getirmek. On sekizinci ve on dokuzuncu yüzyıllar, çeşitli bakımlardan öteki yüzyıllardan ayrı tutulması gereken yüzyıllardır, bizlerse şimdi, yine bir çok bakımlardan, bizden önceki o çağların yaşantı ve düşünüş biçimlerine döner gibiyiz. Kendi çağımızı, çağımızın gerektirdiklerini, eski ve orta çağları anlamamız şarttır, zira kendini boş yere on dokuzuncu yüzyıl için geçerli olan açık gerçeklerin egemenliğine kaptırmamış bir ilerlemeye, ancak böylelikle varabiliriz.

II. Bölüm

ÖNDERLER VE ÖNDERLERİ İZLEYENLER

İktidarı elegeçirme dürtüsü iki biçimde ortaya çıkar: Açık olarak (önderlerde); kapalı olarak (önderleri izleyenlerde). İnsanlar kendi istekleriyle bir önderin ardına takıldıkları zaman, bunu, önderin kumanda ettiği grup yoluyla iktidarı elde etmek amacıyla yaparlar ve önderin utkuları onlara kendi utkularıymış gibi gelir. Birçok insan, bağlı bulundukları grubu utkuya ulaştıracak yeteneği kendinde göremez ve bundan ötürü, üstünlüğün elde edilmesi için gerekli cesarete, basirete sahip görünen bir önder ararlar. Dinde bile bu dürtüyü görürüz. Nietszche Hristiyanlığı, insanlara köle töresi aşılamakla suçlamıştır, oysa Hristiyanlık öteden beri şu amacı sonuçsal utku bellemiştir: 'Ne mutlu zayıflara, **zira yeryüzü onlara kalacaktır.**' Ya da, bunu daha açık bir biçimde ortaya koyan, şu bilinen ilâhiyi ele alalım :

Savaşa gidiyor Tanrı'nın Oğlu.
Bir krallık tacı kazanmak için.
Kan kırmızı sancağı süzülüyor uzakta.
Kimdir onun ardında giden?
Kendi elemini en iyi içebilen,
Acılarını rahatça yenebilen,
Haçını sırtında sabırla taşıyabilendir,
Onun ardında giden.

Eğer bu bir köle töresi ise, o zaman, seferin bütün cefalarına sırf çıkar ve serüven aşkına göğüs geren her askerin, seçim kampanyası sırasında canını dişine takarak çalışan her politikacının köle sayılması gerekir. Ne var ki, aslında, gerçekten de yardımlaşmaya dayanan her girişimde, önderin ardı sıra gidenler, psikolojik bakımdan hiç de önderin kendisinden daha fazla köle değillerdir.

Örgütlenmenin kaçınılmaz hale getirdiği ve toplumdaki organik dayanışma geliştikçe, azalacağına artan iktidar eşitsizliğini katlanılabilir yapan da işte budur.

Bilgimiz içine giren en eski çağlardan beri, insan topluluklarında iktidar dağılımı eşitsizliği hep var olagelmiştir. Bu kısmen dış zorunluluğa, kısmen de insan doğasında bulunan nedenlere dayanmaktadır. Bütün toplu girişimler ancak yönetici bir kuruluş altında gerçekleşebilir. Bir ev yapılacaksa, evin plânları üzerinde birinin karar vermesi gerekir; demiryolları üzerinde tren işletilecekse, varış kalkış saatlerini gösteren tarife makinistlerin keyfine bırakılamaz; yeni bir yol yapılacaksa, yolun nereden geçeceğine birinin karar vermesi şarttır. Demokratik yollardan seçilmiş bir hükûmet de yine bir hükûmettir, bundan ötürü de, psikolojiyle hiç bir ilişkisi bulunmayan gerekçelerle, - eğer girişimlerin başarıya ulaşması isteniyorsa - buyuran birtakım insanlar ve onların buyruklarına boyun eğen başka insanlar bulunmalıdır. Bununla birlikte, bu gerçekle, olgusal iktidar eşitsizliğinin, teknik nedenlerin zorunlu kıldığı iktidar eşitsizliğini aştığı gerçeği sadece birey psikolojisi ve fizyolojisiyle açıklanabilir. Bazı insanların karakterleri, onları hep kumanda etmeye, ötekilerinin karakterleri de boyun eğmeye yöneltir; bu iki uç arasında da, bazı durumlarda kumanda etmek isteyen, bazı durumlarda da öndere uymayı yeğleyen ortalama insanlar yığını bulunur.

Adler, **İnsan Doğasını Anlama** konulu kitabında, bo-

yun eğen ve boyun eğdiren olmak üzere iki tip ayırır. 'Uşak ruhlu birey,' der Adler, 'başkalarının koyduğu kurallar ve yasalara göre yaşar ve bu tip, âdeta içinden gelen bir zorlamaya uyarak, kendine uşakça bir yer arar.' Adler, devamla, 'Nasıl herkesten üstün olabilirim?' diye soran, boyun eğdiren tipin ise, bir yöneticiye gereksinme duyulduğu zaman ortaya çıktığını ve devrimlerde başa geçtiğini söyler. Adler, her iki tipi de, hiç değilse her iki tipin en aşırılarını, istenilmeyen tipler olarak niteler ve bunları eğitimin ürünleri sayar. 'Otoriter eğitimin en büyük kusuru,' der Adler, 'çocuğa bir iktidar ülküsü aşılaması ve ona iktidarın ele geçirilmesine bağlı zevkleri göstermesidir.' Biz de Adler'in bu sözüne, otoriter eğitimin - işbirliği yapan iki insan arasındaki biricik ilişkinin, birinin emir vermesi, ötekinin de ona boyun eğmesi biçimindeki ilişki olduğu yolunda bir duygu aşılaması dolayısıyle - despot tip kadar, köle tip de yetiştirdiğini ekleyeceğiz.

İktidar aşkı, çeşitli sınırlı biçimler içinde her zaman evrensel, ama salt biçim içinde enderdir. Evinin yönetiminde iktidar sahibi olmaktan zevk duyan kadın, Başbakanın zevk aldığı siyasal iktidar biçiminden pekâlâ çekinebilir; buna karşılık, iç savaş sırasında Amerika Birleşik Devletleri'ni yönetmekten korkmayan Abraham Lincoln büyük bir olasılıkla kendi evi içindeki bir savaştan kaçınırdı. Eğer **Bellerophon** kazaya uğramasaydı, İngiliz subaylarının vereceği, filikalarla kaçma emrine, Napolyon belki de kuzu gibi boyun eğerdi. İnsanlar iktidarı ancak, insanları kendi yetenekleriyle idare edebileceklerine inandıkları sürece isterler, ama kendilerini yeteneksiz gördükleri anda, bir önderin ardına takılmayı yeğlerler.

Kumanda etme dürtüsü kadar gerçek ve onun kadar yaygın olan boyun eğme dürtüsünün kökü korkuya dayanır. Düşünülebilecek en yaramaz, en ele avuca sığmaz çocuk çetesi, yangın gibi korku verici bir durumda, yetkili

bir yetişkinin emirlerine kuzu gibi boyun eğecektir. Birinci Dünya Savaşı patladığı zaman, Pankhurstlar, Lloyd George'la barış yapmışlardı. Tehlike büyük olduğu zaman, çoğu insanlar hemen bir Yetkili makam arar ve ona boyun eğerler; bu gibi anlarda devrim çıkarmayı aklına getirebilen kişi pek azdır. Savaş patladığı zaman bütün halk Hükûmete karşı aynı duyguyu besler.

Örgütler, tehlikeleri önlemek amacıyla tasarlanmış olabilir de, olmayabilir de. Kömür madenleri işletmeleri gibi iktisadî örgütler, bazı durumlarda tehlikeyle içiçedir, ne var ki, bu gibi durumlar gelip geçicidir ve bunlar atlatıldıktan sonra iktisadî örgütler eskisine oranla daha da serpilir. Genel olarak, tehlikeleri karşılama, iktisadî örgütlerin ya da içişleriyle ilgili hükûmet örgütlerinin esas amacının bir bölümü değildir. Buna karşılık, ordular ve donanmalar gibi, cankurtaran ve itfaiye kuruluşları da tehlikeleri karşılamak amacıyla meydana getirilmişlerdir. Biraz daha uzak bir anlamda, aynı şey, varlığının amacı kısmen insan yaratılışının derinlerinde yatan metafizik korkuları yatıştırmak olan dinsel kuruluşlar için de geçerlidir. Bunun doğru olup olmadığı konusunda kuşkuya düşen çıkarsa, aşağıya aldığım iki örneğe benzer ilâhileri aklına getirsin

Yüzyılların Kayası, benim için yarıl da,
Senin bağrında saklanayım;

Seller götürürken dört yanı,
Ve fırtınalar hâlâ kükrerken,
Ey ruhumun sevgilisi, ey İsa,
Bırak senin sinene kanat açayım.

Tanrı iradesine boyun eğme kavramının özünde, yeryüzündeki hiç bir varlığa asla boyun eğmeyecek birçok hükümdara din yolunda alçalmayı kabul ettiren, kesin bir

güvenlik duygusu yatar. Boyun eğdiğimiz önder insan da olsa, tanrı da, bütün boyun eğişlerin kökü korkuya dayanır.

Saldırganlığın kökünün de korkuya dayandığı öteden beri kabul edilegelmiştir. Yalnız ben, bu kuramın biraz fazla zorlanmış olduğunu kabul etme eğilimindeyim. Gerçi bazı saldırganlıkların, örneğin, D. H. Lawrence'inki gibi saldırganlıkların temelinde korkunun bulunduğu doğrudur. Ama korsanların başına geçen adamların, yüreklerinde eskiden beri yer etmiş baba korkusunu taşıyan kişiler olduğundan, ya da Napolyon'un Austerlitz'de, Madame Mère'le hesaplaştığını varsaydığından da çok kuşkudayım. Attila'nın anası hakkında fazla bir şey bilmiyorum, ne var ki, anasının Attila'yı bebekken fazla şımarttığını, Attila'nın da sonradan bu şımarıklığı yüzünden, kendisine zaman zaman karşı koyduğu için dünyayı sinirlendirici bulduğunu kuşkuyla karşılarım. Öyle sanıyorum ki, büyük önderlere esin kaynağı olan saldırganlık tipi, utangaçlıktan doğan saldırganlık değildir; büyük önderler, diyebilirim ki, sadece yüzeyle kalmayıp, bilinçaltının derinliklerine kadar işleyen olağanüstü bir kendine güven duygusuna sahiptirler.

Bir önder için gerekli olan kendine güven duygusu çeşitli nedenlerden doğabilir. Kendine güven duygusu yaratan nedenler içinde, tarihte en çok rastlananı, kalıtım yoluyla yönetim yerinde bulunulmasıdır. Örneğin, Kraliçe Elizabeth'in buhran dönemlerinde yaptığı konuşmaların metnini okuyunuz: Bu konuşmalarda, kadının üstüne çıkan ve kadını da, kadın yoluyla ulusu da, ne yapılması gerektiğini bildiğine inandıran hükümdarı göreceksiniz; insanlara böylesine bir inanç aşılamayı ise hiç bir sıradan kişi hayalinden geçiremez. Kraliçe Elizabeth örneğinde ulusun çıkarlarıyla hükümdarın çıkarları birbirine uygundu; ona 'Good Queen Bess' demeleri de bundandır. O,

kimsede öfke uyandırmadan, babasını bile övebilirdi. Kumanda etme alışkanlığının, sorumlulukları yüklenmeyi ve çabuk karar almayı kolaylaştırdığına kuşku yoktur. Kalıtsal şefi ardınca giden bir klan, oylama yoluyla şefini kendi seçse belki daha iyi yönetilir. Öbür yandan, şefini, çok göze çarpan değimlerinden ötürü ve önemli yönetim yerlerinde büyük deneyim kazanmış kişiler arasından seçen orta çağ kilisesi gibi bir kuruluş, aynı çağdaki kalıtsal monarşilerin elde ettiği sonuçlara oranla çok daha iyi sonuçlar elde ediyordu.

Tarihte bilinen en yetenekli önderlerin bazıları devrim ortamları içinden çıkmıştır. Biz şimdilik, Cromwell'i, Napolyon'u ve Lenin'i başarıya ulaştıran nitelikler üzerinde duralım. Bunların üçü de, güç dönemlerde kendi ülkelerine egemen olmuşlar ve doğuştan boyun eğer yaratılışlı olmayan yetenekli kişilerin kendi istekleriyle hizmet etmelerini sağlamışlardır. Yine bunların üçü de, meslekdaşlarının, 'zor durumlarda sağlam yargıda bulunabilmek' dediği niteliğin yanısıra, sınırsız bir cesarete, sınırsız bir kendine güven duygusuna sahiptirler. Bununla birlikte, üçünden ikisi, Lenin'le Cromwell bir tipe, Napolyon ise başka bir tipe girer. Cromwell de, Lenin de, bir çeşit derin dinsel inan sahibiydiler ve yüce bir amacın yerine getirilmesi için atanmış birer elçi olduklarına inanıyorlardı. Bu bakımdan onlar, kendi iktidar dürtülerini tartışma götürmez bir kesinlikle haklı görmüşler ve her ikisi de iktidarın - lüks ve rahatlık gibi - kozmik amacın kimliğiyle uzlaşması olanaksız nimetlerine önem vermemişlerdi. Bu, özellikle Lenin için doğrudur, zira Cromwell, yaşamının son yıllarında, bazı günahlar işlediğini kendi de kabul etmişti. Bununla birlikte, gerek Lenin'in, gerek Cromwell'in ardları sıra gidenlere önderliklerini kabul ettirecek bir güven duygusu aşılayabilmeleri olanağını sağlayan, onlara cesaret veren şey, büyük bir yeteneğin yanısıra, inan sahibi de oluşlarıydı.

Cromwell ve Lenin'in tersine, Napolyon, ün peşinde, çıkar peşinde koşan bir askerdi. Devrimin Napolyon'a gun gelişinin nedeni, onun devrim sayesinde fırsat ele geçirmiş olmasındandı, yoksa bu neden dışında devrim umurunda bile değildi Napolyon'un. Her ne kadar Napolyon, Fransız yurtseverliğini hoşnut bıraktıysa da, Fransa da onun için bir fırsattan ibaretti; hattâ Napolyon gençliğinde kafasından Fransa'ya karşı Korsika saflarında çarpışmak düşüncesini bile geçirmişti. Onun başarısı, birtakım olağanüstü karakter niteliklerinden çok, savaş tekniğindeki ustalığından ileri gelmiştir: Napolyon, başkalarının yenilgiye uğrayacağı durumlardan utkuyla çıkmasını bilmişti. 18 Brumaire ve Marengo gibi son derece ciddî durumlarda, Napolyon başarısını tamamıyla başkalarına borçludur, ne var ki, o, yardımcılarının başarılarını da kendi başarısına ekleyebilecek yeteneklere sahipti. Fransız ordusu, tutkulu gençlerle doluydu; öteki tutkulu gençlerin başarıya ulaşamadıkları yerde Napolyon'un başarıya ulaşmasını sağlayan şey, onun psikolojisi değil, zekâsıydı. Napolyon'un, en sonunda kendisini yere çalan yıldızına olan inancı, utkular kazanmasına yol açan nedenlerden ileri gelmiyordu; bu inanç, onun utkularının sonucunda doğmuştu.

Zamanımıza gelelim: Psikolojik olarak Hitler'in Cromwell ve Lenin'le, Mussolini'nin de Napolyon'la aynı sınıfa sokulması gerekir.

Ün ve çıkar peşinde koşan asker, ya da korsan reisi, 'bilimsel' tarihçilerin sandığından çok daha önemli bir tiptir tarihte. Bunlar, bazen Napolyon gibi, amaçları tamamıyla kişisel olmayan asker topluluklarının başına geçebilirler: Fransız devrim orduları kendilerine Avrupa'nın kurtarıcısı gözüyle bakıyorlardı ve İtalya da, Batı Almanya da onları kurtarıcı saymıştı, ne var ki, Napolyon kendi işine uygun düşenden fazla serbestlik getirmedi. Kişisel

olmayan amaçlar bir gerekçe olarak nadiren ileri sürülmüştür. İskender, Doğu'yu Helenleştirmek amacıyla işe başlamış olabilir, ama onun ardı sıra giden Makedonyalıların, seferlerin bu yönüyle fazla ilgilendikleri su götürür. Romalı generaller, Cumhuriyetin son yüz yılında, çoğunlukla para için sefer açıyor, askerlerinin bağlılığını ise onlara toprak ve servet dağıtmak suretiyle sağlıyorlardı. Cecil Rhodes, Britanya İmparatorluğu'nda mistik bir inanç savıyla ortaya atıldı, ama sonunda bu kâr sağlayan bir inanç halini aldı ve aynı Cecil Rhodes, Matabeleland'ın fethi için kiraladığı askerî birlikleri servet vaadiyle savaşa yürüttü.

Dünyadaki savaşlarda, örgütlenmiş para hırsı çok büyük roller oynamış ve bu durum ya pek az kimse tarafından aşağılık sayılmış, ya da hiç sayılmamıştır.

Kendi halinde sıradan bir vatandaşın, herhangi bir öndere boyun eğişinin korkudan ileri geldiğini söylemiştik. Ne var ki, kendileri için daha barışçı bir iş olanağı açılmadıkça, durum bir korsan çetesi için aynı değildir. Başkaldırıcı bir toplulukta bir önder bir kere yetke sağlayabilirse. artık o toplulüğun başkaldırıcı bireylerine korku aşılayabilir, ne var ki, önder, önder oluncaya ve çoğunluk tarafından önder olarak tanınıncaya kadar, korku salacak durumda değildir. Önder olmak isteyen kimsenin böyle bir toplulukta, yetkeyi sağlayacak üstün yetenekler ortaya koyması gerekir; bu yetenekler de, kendine güven, çabuk karar verebilme ve en doğru önlemleri almakta gösterilecek ustalıktır. Önderlik bağıntılıdır: Sezar, Antonyüs'ü kendine boyun eğdirebilirdi, ama yalnız o ettirebilirdi, başkası değil. Birçok kimseye siyaset zor gelir ve bu yüzden bu kimseler, bir önderin ardı sıra gitmenin kendileri için daha hayırlı olacağını düşünürler - bunu, tıpkı köpeklerin sahiplerine bağlanışı gibi, içgüdüsel bir yoldan, bilinçsiz olarak yaparlar. Zaten eğer böy-

le olmasaydı, toplu siyasal eylem diye bir şey de düşünülemezdi.

İşte bu yüzden, iktidar aşkı, bir güdü olarak çekingenlik duygusuyla sınırlıdır: Aynı biçimde, bu çekingenlik duygusu, kendi kendini yönetme duygusunu da sınırlar. İktidar, başka türlü gerçekleştirilmesi olanağı bulunmayan isteklerimizi gerçekleştirebilme olanağı verdiğine ve bize başkalarının saygısını sağladığına göre, çekingenlik sınırının işe karıştığı noktaya kadar, iktidar isteğini doğal saymak gerektir. Sorumluluk alışkanlığı bu çeşit çekingenliği azaltır, bundan dolayı da sorumluluklar, iktidar isteğini arttırabilir. Zulüm ve baskı uygulamaları iki türlü sonuç doğurabilir: Kolaylıkla korkutulabilenlerde gözaltında bulunmaktan kaçınma isteği uyanır, buna karşılık daha cesur olanlar, zulme boyun eğmektense, ona karşı koyabilecek bir duruma gelme çarelerini ararlar.

Anarşiden sonra gelen ilk doğal aşama despotluktur, zira egemenlik ve boyun eğmenin içgüdüsel mekanizmaları despotluğu kolaylaştırır; aile, Devlet ve iş yaşamı bunun örnekleriyle doludur. Eşit işbirliği despotluktan daha zor olduğu gibi içgüdüye de o kadar uygun değildir. İnsanlar eşit işbirliğine kalkıştıkları zaman boyun eğme dürtüleri bir rol oynamayacağından, herkesin ötekiler üzerinde tam bir egemenlik kurmak için çaba harcaması doğal bir sonuç olarak ortaya çıkar. Böyle bir durumda, ilgili olan bütün tarafların, kendilerinin tümü dışındaki başka bir şeye ortaklaşa bir bağlılık göstermeleri âdeta zorunlu hale gelir. Çin'de, iş yaşamında, aile şirketleri, Konfüçyüs doktrinine uygun bir 'aileye bağlılık' duygusundan ötürü çoğunlukla başarıyla yürütülür; buna karşılık, hissedarları birbirine dürüst davranmaya zorlayan bir güdü bulunmadığından, anonim şirketler genellikle yürümez. Düşünce ve karara dayanan bir yönetimin var olduğu yerde, başarı için, yasalara, ulusa, ya da bütün par-

tilerin saygı duyacakları bazı ilkelere, herkesin saygı göstermesi gerekir. Dostlar Cemiyeti üyeleri, tartışmalı bir konu üzerinde karar alınacağı zaman sadece oya başvurup, çoğunluğun vereceği oyla yetinmezler: Eskiden, Kutsal Ruh tarafından hazırlatıldığı kabul olunan 'toplantının esas anlamına' varana kadar tartışırlar. Sözü edilen cemiyet olağanüstü derece homojen bir topluluk olarak karşımıza çıkmaktadır, ne var ki, belirli bir homojenlik de bulunmadan, sadece tartışma yoluyla yönetim düşünülemez.

Tartışma yoluyla yönetimi mümkün kılmaya yetecek kadar dayanışma duygusu, Fugger'ler, Rotschild'ler gibi ailelerde, Quakerler gibi ufak bir dinsel toplulukta, barbar bir kavimde ya da savaş halinde tehlike içinde bulunan bir ulusta fazla güçlük çekmeden yaratılabilir. Ne var ki, dışarıdan bir baskı şarttır: Herhangi bir grubun üyeleri yalnız kalmak korkusuyla birbirlerine sarılırlar. Homojenliği en kolay sağlayan şey, ortaklaşa bir büyük tehlikedir. Ancak bu, bir bütün olarak dünyadaki iktidar sorununa bir çözüm sağlamaz. Şu anda, ögelerin birbirleriyle tutuşmasını sağlayan - örneğin savaş gibi - büyük tehlikeleri önlemek isteriz, ama toplumsal işbirliğini yoketmek istemeyiz: Bu, siyasal yönden olduğu kadar, psikolojik yönden de çözümü zor bir sorundur ve analojilere dayanarak yargıda bulunabilirsek, eğer bir gün çözülecekse, bir ulusun despotizmi altında çözülecek gibi görünmektedir. **Liberum veto**'ya alışmış uluslar arasında serbest işbirliği, 'Ayrılma'dan önceki Polonya aristokrasisi arasındaki kadar güçtür. Burada da, Polonya aristokrasisinde olduğu gibi, ortadan kalkış, sağduyuya yeğ tutulabilir. İnsanlık yönetime muhtaçtır, ne var ki, anarşinin egemen olduğu bölgelerde, insanlık, önce yalnız despotizme boyun eğecektir. Şu halde, despotça da olsa, önce bir hükümet kurma yollarını araştırmamız gerekir; hükü-

met kavramına iyice alışmadan, hükümet olağan sayılmadan, onu demokratik hâle getirmeyi umamayız. 'Mutlak iktidar, örgütlerin kuruluşunda yararlıdır. İktidarın, o iktidar altındaki herkesin yararına kullanılmasını isteyen toplum baskısının gelişmesi daha ağır, ama o derece de emin olur. Din ve siyaset tarihi içinde hiç eksilmeden süregelen bu baskı, ekonomik alanda da kendini göstermeye başlamıştır'[1].

Buraya kadar hep kumanda edenlerle, edilenler üzerine söz söyledim, halbuki üçüncü bir tip de vardır - yani, çekilenler. Bazı kimseler zorba olmadıkları halde, boyun eğmeyi reddedecek kadar da cesurdurlar. Bunlar toplum yapısına kolay kolay uymazlar ve şöyle ya da böyle, bir başlarına özgür yaşayabilecekleri bir sığınak ararlar. Bu yaratılıştaki insanlar zaman zaman büyük tarihsel önem kazanırlar. Sözünü ettiğimiz kaçışlar, sığınışlar bazen zihinsel, bazen de fiziksel olur; bazen bir târik-i dünya gibi mutlak yalnızlığı, bazen de bir manastır yaşantısının toplumsal yalnızlığını gerektirir. Zihinsel kaçaklar arasına belirsiz mezheplere bağlı olanlar, bütün ilgilerini masum heveslere, zararsız meraklara verenler ve yalnızca derin, ama önemsiz bilgilerle uğraşanlar girer. Fiziksel kaçaklar arasında ise, uygarlığın sınırlarını arayanlar ve on beş yıl sadece Kızılderililer arasında büyük bir mutluluk içinde yaşayabilen, 'Amazon bölgesi uzmanı, doğa bilgini,' Bates gibi kâşifler sayılabilir. Târik-i dünya yaratılışı, insana ünlülüğün ayartıcılığına karşı koyabilme, kamuoyunun ilgisizliğine ya da çoğunluğun düşmanlığına karşın önemli işleri yürütebilme ve yürürlükteki yanlışlara karşıt fikirlere varabilme gücünü kazandırdığı için, bazen, mü-

1 Berle ve Beans, «The Modern Corporation and Private Property» (Modern Şirketler ve Özel Mülkiyet), S. 353. Yazarlar, endüstriel şirketlerden söz ediyor burada.

kemmelliğin çeşitli biçimlerinde temel öge olarak görülür.

Çekilenlerden bazıları aslında iktidar aşkından yoksun değil, iktidara bilinen yollardan ulaşma yeteneğinden yoksundur. Bu gibi kimseler dinsel inanışlara aykırı akımlara önayak olurlar, aziz katına ulaşırlar, tarikat kurarlar, edebiyatta yeni okul kurarlar. Bunlar, hem boyun eğme isteğini hem de başkaldırma dürtüsünü bir arada taşıyan insanları kendilerine çömez olarak bağlarlar; başkaldırma dürtüsü ortodoksluğu önler, boyun eğme isteği ise yeni doktrinlerin eleştirmesiz benimsenmesini sağlar. Tolstoy ve çömezleri bu örneği simgelerler. Gerçek münzevî tamamıyla başkadır. Bu tipin mükemmel bir örneği, sırf sürgüne gitmiş olmak için iyi Dük'le birlikte sürgüne giden, sonradan da saraya dönmektense kötü Dük'le ormanda kalmayı yeğleyen karasevdalı Jacques'tır. Birçok Amerikalı öncü, uzun zaman güçlüklere, yoksunluklara göğüs gerdikten sonra, uygarlık kendi bulundukları yere ulaşınca, çiftini çubuğunu satıp daha Batıya göçmüştür. Bu yaratılıştaki insanlar için dünyanın ortaya koyduğu fırsatlar gittikçe azalmaktadır. Bunların bazıları suç işlemeye yönelir, bir kısmı huysuz kesilir, toplumu karşısına alan bir felsefe güder. Bunlar hemcinsleriyle fazla temasta oluşları sonucunda insan sevmez hale gelirler ve yalnız başlarına kalamadıkları anda da bu insan sevmezlikleri şiddete dönüşür.

Çekingenler arasında örgütlenmeyi sadece onların bir öndere boyun eğme dürtüleri değil, aynı zamanda, tümü aynı duyguyu besleyen kalabalığı meydana getirenlerden biri olduklarını hissetmelerinin yarattığı güven duygusu sağlar. Heyecanlı bir mitingde, birisinin amacına sempati duyuldu mu, yakınlaşma ve güvenle karışık bir yücelmişlik gelir insana: Paylaşılan duygu yoğunlaşa yoğunlaşa, **ego'nun** çoğaltılmasının yarattığı yücelmiş bir iktidar duy-

gusu dışında başka hiç bir duyguya yer bırakmaz olur. Toplu heyecan, insana sağduyuyu, insanlığı, hattâ kendini koruma duygusunu bile unutturan, iğrenç kırımlara girişilmesini mümkün kılan, kahramanca şehit olmayı göze aldıran tatlı bir sarhoşluktur. Bir kere tadı alındı mı, öteki sarhoşluklar gibi bu sarhoşluğa da karşı koymak zordur, ama sarhoşluk, eninde sonunda uyuşukluğa, yorgunluğa sürükler ve ilk ateşin tazelenmesi istendiği zaman, her seferinde bir öncekinden daha güçlü bir kamçılayıcı gerektirir.

Müzikle de, heyecan verici bir olayın seyriyle de sağlanabilen bu duygunun yaratılabilmesi için bir önderin bulunması şart değilse bile, yine de bu duyguyu en kolay ve en genel yoldan bir hatibin sözleri uyandırır. Şu halde, toplu heyecanın verdiği zevk, önderlerin iktidarı içinde önemli bir ögedir. Önder, uyandırdığı duyguları paylaşmak zorunda değildir; o, Shakespeare'in Antonius'u gibi kendi kendine şöyle diyebilir:

Ok yaydan çıktı artık: Belâ, bir kere ayaklandın ya sen, İstediğin yolu seç, git hangi yöne istersen!

Ne var ki, önder, ardından gelenler üzerindeki iktidarından zevk almadıkça kolay kolay başarıya ulaşamaz. Bu yüzden de önder, başarısını kolaylaştıracak cinsten durumları, başarısını kolaylaştırmaya elverişli kalabalıkları seçme eğiliminde olacaktır. En elverişli durum, tam kararında bir tehlikenin, yani insanlara, ona karşı çarpışacak cesareti verecek kadar ciddî olan, ama korkuyu her şeyin üstüne çıkaracak kadar da yıldırıcı olmayan bir tehlikenin var olduğu - örneğin, korkunç kabul edilen, ama yenilmez sayılmayan bir düşmana savaş açılması gibi - bir durumdur. Usta bir hatip savaş isteği uyandırmak istediği zaman, dinleyicilerinde üst üste iki katman halinde

iki inanç yaratır: Bunlardan biri yüzeysel katmandır ve burada büyük bir cesaretin zorunlu olduğunu göstermek için düşmanın gücü büyütülür; ait katmanda ise, utkuya kesin bir inan yer alır. Bu iki inanç, şöyle bir sloganda birleştirilebilir: 'haklı, zorluyu yenecektir.'

Hatiplerin istediği kalabalık, düşünmekten çok heyecanlanmaya yatkın, korkular ve bu korkuların sonucu nefretlerle dolu, derece derece uygulanan, ağır işleyen yöntemler karşısında sabırsızlık gösteren, hem iyice çileden çıkmış hem de hâlâ bir umut besleyen kalabalıklardır. Hatip, eğer insan erdemlerine inanmayan biri değilse, kendi çalışmalarını haklı gösteren birtakım inançlara sahip olacaktır; duygunun akıldan daha iyi bir kılavuz olduğunu, düşüncelerimize beyinden çok kanla biçim verilmesi gerektiğini, insan yaşamındaki en iyi ögelerin tek tek değil, toplu ögeler olduğunu düşünecektir. Eğer hatip, eğitimin dizginlerini de elinde tutuyorsa, bu eğitimi okul sırasının yerini alan bir talim ve toplu sarhoşluktan ibaret hale getirecek, bilgiyle yargılama ise insanlık dışı bilimin soğuk kölelerine bırakılacaktır.

Bununla birlikte iktidar âşığı bireylerin hepsi hatip dediğimiz tiplere bağlı değildir. İktidar aşkları makina üzerindeki egemenlikleriyle beslenen, tamamıyla değişik tipte insanlar da vardır. Örneğin, Bruno Mussolini'nin, Habeşistan savaşında yaptığı hava akınları üzerine anlattıklarını alalım :

'Ormanlık tepeleri, tarlaları ve küçük köyleri ateşe vermek zorundaydık... O kadar eğlenceli bir işti ki... Daha bombalar yere değer değmez beyaz bir duman çıkararak patlıyor, muazzam alevler yükseliyor, kuru otlar hemen tutuşuyordu. Hayvanları düşünüyordum: Yarabbi, nasıl da kaçışıyorlardı... Otomatik bomba hazneleri boşaldıktan sonra, bombaları elimle atmaya başladım... Son derece zevkli bir şeydi bu: Yüksek ağaçlar-

la çevrili büyücek bir Zariba'ya[1] bombayı isabet ettirmek kolay iş değildi. Samandan yapılmış dama dikkatle nişan aldığım halde ancak üçüncü atışta isabet ettirebiliyordum. İçerdeki hırpaniler damlarının alev aldığını görünce kendilerini dışarı atıp deliler gibi kaçıyorlardı.

'Ateşten bir çember içinde kalan beş bin kadar Habeş hapı yuttu. Cehenneme dönmüştü orası.'

Hatip, başarı kazanmak için büyük çapta sezgi psikolojisine gereksinme duyduğu halde, Bruno Mussolini tipindeki havacı, insanların, yanarak ölmenin tatsız bir şey olduğunu bilmeleri olgusunun kapsadığı psikolojiden fazlasına gereksinme duymamaktadır zevk almak için. Hatip, eski çağlardan kalma bir tiptir; iktidarı makinaya dayanan insan ise moderndir. Yüzde yüz değil: Örneğin, Birinci Pön Savaşı sonunda, başkaldıran ücretli askerleri ezmek için Kartaca fillerinin nasıl kullanıldığını[2] okuyun; burada da, bilim değilse bile, psikoloji, Bruno Mussolini'nkinin aynıdır. Ama işi orana vurursak, mekanik iktidar, eski zamanlardan çok çağımızın belirgin özelliğidir.

Mekanik iktidara dayanan zümre egemenliği psikolojisi, henüz hiçbir yerde tam anlamıyla gelişmiş değildir. Bununla birlikte, yakında gerçekleşmesinden korkulan bir olasılıktır ve nitelik bakımından değilse bile, nicelik bakımından oldukça yenidir. Teknik yönden eğitilmiş bir oligarşinin, uçaklara, donanmalara, güç merkezlerine, motorlu ulaştırmaya v.b. egemen olarak, uyruklarının hemen hemen tamamıyla isteği dışında bir diktatorya kurması böyle psikolojide pekâlâ gerçekleşebilirdi şimdi. Laputa imparatorluğu, güneşle başkaldıran bir eyâlet arasına girebilme gücü sayesinde ayakta tutulmuştu; aynı derecede

---

1 Ağaçlar, fundalar, ya da dikenli tellerle çevrili, bir ya da birkaç evin bulunduğu yer. (Çev. Notu)

2 Diodorus Sicilius, Kitap XXV. Bak. Flaubert'in, «Salambo» adlı eseri.

korkunç bir şey, bilimsel teknologların meydana getirecekleri bir birlik için de pekâlâ mümkün olabilirdi. Bunlar, serkeş bir bölgeyi, önce doyurup, ışık, ısı, elektrik gücü gibi rahatlıklara alıştırdıktan sonra, bunların hepsinden yoksun bırakıp açlıktan ölüme mahkûm edebilir; o bölgeyi zehirli gazlar, bakteriler altında bırakabilirlerdi. Böyle bir durumda karşı koymak boşuna olurdu. Dizginleri ellerinde tutanlar, mekanik yoldan eğitilmiş olacaklarından, sanki insanlar, makinistin kendi çıkarına işleteceği yasalarla yönetilen ruhsuz nesnelermiş gibi, insan yaşamına da, kendi makinelerine hangi gözle bakmayı öğrendilerse, o gözle bakabilirlerdi. Böyle bir rejimin en belirgin özelliği, daha önceki zorba rejimlerin hiç birinde görülmemiş soğuk bir insaniyetsizlik olurdu.

Bu kitapta benim işlediğim tema, madde üzerindeki iktidar değil, insanlar üzerindeki iktidardır; ne var ki, madde üzerindeki iktidara dayanarak insanlar üzerinde teknolojik bir iktidar kurmak da mümkündür. Güçlü mekanizmaları kontrolleri altında tutmaya alışmış ve bu kontrol yoluyla insanlar üzerinde iktidar sahibi olmuş kimselerin uyruklarına, dürüstlükten ne derece uzak yoldan olursa olsun yine de insanları ikna etme gücüne dayanan kimselerinkinden çok daha başka, imgesel bir görüş açısından bakmaları beklenebilir. Çoğumuz, yaşamımızda bir gün, hiç umursamadan bir karınca yuvasını bozup, meydana gelen kargaşalığı az çok zevkle seyretmişizdir. New York'taki bir gökdelenin tepesinden bakıldığı zaman, aşağıda gidip gelen insanlar artık insan olmaktan çıkar, belli belirsiz bir anlamsızlık kazanırlar. Jüpiter gibi, insan da yıldırımla silâhlanmış olsa, yıldırımı eline geçiren insan, tıpkı, ona karınca yuvasını bozduran isteğe benzer bir dürtüyle, yıldırımı insan kalabalığı içinde savurmaya kalkardı. Uçağından Habeşlere bakan Bruno Mussolini'nin duygusunun da böyle bir duygu olduğu anlaşılıyor. Sui-

kaste uğramak korkusundan hep uçaklarda yaşayan, ara sıra, o da ancak yüksek dağ doruklarına ya da deniz üzerindeki sal biçimi alanlara inen bir hükümet gözönüne getiriniz. Böyle bir hükümetin, uyruklarının mutluluğu için derin bir kaygı besleyeceği düşünülebilir mi? Tam tersine, böyle bir hükümetin uygulamada, uyruklarına tıpkı eli altındaki makinelere baktığı gözle, sanki onlar kişiliği olmayan şeylermiş gibi bakması, ama o uyrukların makine olmadıklarını gösteren herhangi bir belirti ortaya çıktığı zaman da, kendi ortaya attıkları aksiyomlar astları tarafından tartışılan kişilerin soğuk öfkesine kapılıp, karşı koyanları en az zahmetli bir yoldan, ama bu yol ne olursa olsun, ortadan kaldırmaya kalkışması olasılığı daha akla yakın değil mi?

Okur, bütün bunları gereksiz bir karabasan sayabilir. Keşke ben de böyle düşünen okurun görüşünü paylaşabilseydim. Ben kuvvetle inanıyorum ki, mekanik güç yepyeni bir düşünüş tarzı yaratma yolundadır; işte bu yüzden de, bence, hükümetleri kontrol altına alma yollarını araştırmanın önemi çağımızda eski zamanlara oranla çok daha büyüktür. Teknik ilerlemeler yüzünden Demokrasi çok güçleşmiş olabilir, ama çok daha önemli bir hale gelmiş olduğu da gerçektir. Eli altında sınırsız mekanik güç bulunduran insan, eğer kontrol edilmezse kendini bir tanrı - Hristiyanların Sevgi Tanrısı değil, putperestlerin Tor'u, Vulkan'ı - gibi hissedebilir.

Leopardi, volkanik hareketin Vezüv yamaçlarında neler yaptığını şöyle betimliyor:

Yaşam izi bırakmayan kömür tozlarıyla örtülü,
Bir başına dolaşan hacının ayak sesleriyle yankılanan
Eğri büğrü, kambur kumbur donmuş lavdan
Kabartmalarla örtülü;
Yılanın güneş altında halka olup pusuya yattığı,

Bir yarın içinden,
Göz göz olmuş kayaların üzerinden aşan
Bir tavşanın kendini yuvasına attığı bu yerler...
Vaktiyle burada mutlu çiftçiler tırpan sallardı,
Toprak işlenirdi burada, sararan başaklar vardı,
Sığırlar böğürür, sürüler otlardı; ve buralarda
Bağlar, bahçeler, saraylar:
Güçlü beylerin boş vakitlerinde baş dinlediği,
En çok sevdiği yerlerdi bunlar; ve buralarda
Ünlü kasabalar vardı,
Ne yazık ki, o amansız dağ, gürleyerek ağzını açtı,
Ateş kusarak, ergimiş madenden selleriyle
Hepsini bir anda mahvetti bütün insanlarıyla.
Şimdi burada, koskoca bir harabe
Yerin altında yatıyor yekpare.

Bugün aynı sonuçları insanlar kendi elleriyle alabilirler. Vaktiyle Guernica'da almışlardı buna benzer sonuçlar; belki çok yakında, Londra'nın henüz ayakta durduğu yerde de alırlar. Böylesine bir yıkım yoluyla egemenliğe ulaşan bir oligarşiden insanlık ne hayır bekleyebilir? Yeni tanrıların yıldırımlarıyla yıkılacak yer Londra değil, Berlin de olsa, Roma da olsa, Paris de olsa, böyle bir işten sonra, bu işi yapanların kişiliğinde bir parçacık bile insanlık yaşar mı artık?

İçlerinde bir parçacık insanca duygu taşıyanlar, merhametlerini baskı altında tutmak için kendilerini zorlamaktan çıldırmazlar ve merhametlerini baskı altında tutmak gereğini duymayanlardan bile korkunç hale gelmezler mi?

Eskiden insanlar büyülü güçler elde etmek için ruhlarını Şeytana satarlarmış. Bugün insanlar bu güçleri bilim yoluyla elde ediyor ve birer şeytan haline gelmek zorun-

da görüyorlar kendilerini. Kudret zararsız hale getirilmedikçe ve şu ya da bu fanatik zorbalar grubunun değil yalnız beyazının, sarısı karasıyla, faşisti, komünisti, demokratıyla bütün insanlığın hizmetine verilmedikçe, dünya için bir umut yoktur; zira teknoloji şunu kaçınılmaz hale getirmiştir: Ya bütün insanlar yaşayacak, ya bütün insanlar ölecek.

III. Bölüm
İKTİDARIN BİÇİMLERİ

İktidar, alınması düşünülen sonuçların ürünü olarak tanımlanabilir. Böyle olunca da iktidar, nicel bir kavramdır: Aynı isteklere sahip iki kişiden biri, ötekinin gerçekleştirdiği bütün istekleri ve bunların yanısıra daha başka istekleri de gerçekleştirirse, ondan daha iktidarlıdır. Ne var ki, biri bir grup isteği, öteki de başka bir grup isteği gerçekleştiren iki kişinin iktidarları arasında bir ölçüştürme yapmaya olanak yoktur; örneğin, her ikisi de iyi resimler yapıp zengin olmak isteyen ve biri iyi resimler yapmayı, öteki de zengin olmayı başaran iki ressamdan hangisinin daha fazla iktidara sahip bulunduğunu kestiremeyiz. Bununla birlikte rahatlıkla şöyle söyleyebiliriz: Kabaca, eğer A gerçekleştirmeyi düşündüklerinin çoğunu, B de gerçekleştirmeyi düşündüklerinin azını gerçekleştirmişse, A'nın iktidarı B'ninkinden fazladır.

İktidarın, her biri kendine göre insan gereksinmelerini doyurma gücüne sahip biçimleri, çeşitli yollardan sınıflandırılabilir. Önce, insanlar üzerinde iktidar ve ölü madde ya da yaşamın insan dışındaki biçimleri üzerinde iktidar vardır. Ben başlıca, insanlar üzerindeki iktidarı ele alacağım, ama modern dünyadaki değişmenin belli başlı nedeninin de tekniğe borçlu bulunduğumuz, madde üzerindeki gittikçe artan iktidar olduğunu anımsamak gerekecektir.

İnsanlar üzerindeki iktidar, bireylerin etki altına alınış tarzına ya da bireylerin etki altına alınması için kurulmuş örgütlerin tipine göre sınıflandırılabilir.

Birey şu yollardan etki altına alınabilir: A. Bedeni üzerine doğrudan doğruya bir güç uygulayarak (örneğin, hapsederek, öldürerek); B. Kandırma ve belli bir yöne sevketme aracı olarak ödül ya da ceza vererek (örneğin, iş vermek veya işsiz bırakmak); C. Fikirlerini etkileyerek (örneğin, en geniş anlamıyla propaganda). En son sınıflandırma başlığı altına, başkalarında bulunması istenilen alışkanlıkların, örneğin askerî talim yoluyla yaratılması fırsatını da almak zorundayım; yalnız burada bir tek fark vardır, o da bu durumda eylemin fikir denilebilecek ansal bir aracı bulunmaksızın sonuç olarak ortaya çıkmasıdır.

Bu iktidar biçimleri en yalın, en basit halleriyle, sahteciliğin ve yapmacıklılığın zorunlu sayılmadığı, hayvanlarla olan ilişkilerimizde görülür. Belinden bağlanan iple ciyak ciyak bağırtılarak geminin ambarına indirilen domuzun bedenine doğrudan doğruya bir fiziksel güç uygulanıyor demektir. Öte yandan, atalar sözündeki gibi, burnunun ucuna sallandırılan havucun ardı sıra giden eşeği böyle yapmakta kendi çıkarı bulunduğuna aklını yatırmak suretiyle, bizim istediğimiz gibi hareket etmeye yöneltmiş oluyoruz. Bu iki örnek arasında ise, ödüller ve cezalar yoluyla birtakım alışkanlıklar kazandırılmış olup, bu yoldan istenileni yerine getiren hayvanlar bulunmaktadır; ayrıca, daha başka bir yönden, kösemenleri zorla sürüklenerek iskeleden geçirilince bütün sürünün onun ardı sıra isteye dileye gitmesi örneğindeki gibi, gemiye binmeye kandırılan koyunlar da buna eklenebilir.

Bütün bu iktidar biçimlerinin insanlar arasında da örnekleri vardır.

Domuz örneği, askerî güçle polis gücünü simgeler.

Havucun ardı sıra giden eşek, propaganda gücünün tipik bir örneğidir.

İstenileni yerine getiren hayvanlar, 'eğitimin' gücünü gösterir.

Zorla sürüklenen önderlerinin ardı sıra isteyerek giden koyunlar, çok görüldüğü üzere, çok sayılan ve sevilen bir önderin herhangi bir klik'e ya da parti şeflerine bağlanmış bulunmasının söz konusu olduğu zamanlardaki parti siyasetini simgeler.

Aezop tarzı bu analojileri Hitler'in yükselişine uygulayalım. Havuç, Nazi programı (örneğin, faizin kaldırılmasıyla ilgili bölümü) idi; eşek de, orta sınıfın aşağı katmanları. Koyunlar ile önder, Sosyal Demokratlar ile Hindenburg'du. Domuzlar (sadece başlarına gelen felâketler bakımından), toplama kamplarındaki kurbanlar'dı; istenileni yerine getiren hayvanlara gelince, onlar, Nazi selâmı veren milyonlardır.

En önemli örgütler, uyguladıkları gücün cinsine göre aşağı yukarı ayırdedilebilir. Ordu ile Polis, beden üzerine zorlayıcı güç uygular; ekonomik örgütler, esasta, heveslendirici ve caydırıcı olarak ödüllerle cezalara başvurur; okullar, kiliseler ve siyasal partiler fikirleri etkilemeyi hedef tutar. Ne var ki, her örgüt en karakteristik gücünün yanısıra başka güç biçimleri de uyguladığından, aralarındaki ayrımlar kesin çizgilerle çizilmiş değildir.

Yasa gücü bu karmaşıklıkları ortaya koyacaktır. Yasa gücünün en son sınırı, Devletin zorlayıcı gücüdür. Doğrudan doğruya fiziksel zorlamanın (bazı sınırlamalarla) Devlete ait bir ayrıcalık oluşu uygar toplulukların belirgin niteliği, Yasa da, Devletin kendi vatandaşlarıyla olan ilişkilerinde bu ayrıcalığı kullanmak için başvurduğu belirli birtakım kuralların tümüdür. Ne var ki, Yasa, cezayı sadece istenmeyen edimleri fiziksel bir şekilde olanaksız kılmak amacıyla değil, aynı zamanda bir ikna aracı olarak da kullanır; örneğin, para cezası bir edimi olanaksız kılmaz, sadece çekici olmayan hale getirir. Bundan baş-

ka - ve bu çok daha önemli bir husustur - Yasa, kamuoyunun desteğini sağlamadığı zaman hemen hemen tamamıyla güçsüzdür; bunun en güzel örneğini de, Amerika Birleşik Devletleri'nde ya da İrlanda'da 1880'lerdeki İçki Yasağı sırasında kaçakçıların, halkın çoğunluğunun sempatisini kazanmış olması ortaya koyar. Bundan ötürü Yasa, etkili bir iktidar olarak, polisin yetkelerinden çok fikir ve oya dayanır. Yasa'dan yana olmanın derecesi, bir topluluğun belirgin niteliklerinin en önemlilerinden biridir.

Bu bizi geleneksel iktidar ile yeni kazanılmış iktidar arasında zorunlu bir ayırım yapma durumunda bırakıyor. Geleneksel iktidar sırtını alışkanlık gücüne dayamıştır; o yüzden ne ikide birde kendini haklı göstermek, ne de herhangi bir muhalefetin kendisini devirebilecek güçte olmadığını durmadan kanıtlamak zorundadır. Ayrıca, geleneksel iktidar, hemen hemen her zaman, hükümdara karşı koymanın kötü olduğu anlamını taşıyan dinsel ve dinsel olmayan inançlardan yararlanır. Bu yüzden de geleneksel iktidar, devrim iktidarının ya da zorla ele geçirilmiş iktidarın güvenebileceğinden çok daha büyük ölçüde kamuoyuna güvenebilir. Bunun az çok zıt iki türlü sonucu vardır: Bir yandan, geleneksel iktidar kendini güven altında hissettiği için, ihanete uğramak korkusuyla tetikte durmaz ve fazla eylemli siyasal zorbalıktan kaçınabilir; öbür yandan, çok eskiden kalma kurumların inatla tutunduğu yerlerde, iktidar sahiplerinin her zaman düşmek eğiliminde oldukları adaletsizlikler çok eskilere dayanan göreneğin onayıyla karşılanır ve bundan ötürü, halkın desteğini sağlamayı uman yeni biçim bir hükûmet yönetimi için düşünülemeyecek kadar göze batıcı olabilir. Fransa'daki terör dönemi devrim, **corvée**[1] ise geleneksel despotizm tipine örnektir.

1 Angarya. (Çev. Notu)

Geleneğe ya da onaya dayanmayan iktidara ben 'yalın' iktidar diyorum. Yalın iktidarın belirgin nitelikleri, geleneksel iktidarın belirgin niteliklerinden büyük çapta ayrılır. Geleneksel iktidarın tutunduğu yerde, rejimin karakteri hemen hemen sınırsız ölçüde onun kendini güven altında hissedip, hissetmeyişine bağlıdır.

Yalın iktidar genellikle askerî olup, ya bir iç despotizm biçimini ya da ülke dışında yapılan bir fetih biçimini alabilir. Yalın iktidarın önemi, özellikle ikinci biçimi içinde gerçekten de çok büyüktür bence, bir çok 'bilimsel' tarihçinin kabul etmek istediğinden de büyüktür. Büyük İskender'le Jül Sezar, savaşlarıyla tarihin bütün gidişini değiştirmişlerdir Ne var ki, birincisi olmasaydı, Yunanca yazılmış Dört İncil bulunmaz ve Roma İmparatorluğu sınırları içinde Hristiyanlık öğretilemezdi. İkincisi olmasa, Fransızlar, Lâtince kökten gelen bir dil konuşamazlar ve Katolik Kilisesi de ortaya çıkamazdı. Beyazların Amerika Kızılderililerine askerî üstünlükleri, kılıç iktidarının daha da yadsınamaz bir başka örneğidir. Silâh gücüyle fethin uygarlığın yayılmasındaki rolü, herhangi başka tek bir aracın rolünden çok daha büyük olmuştur. Ama yine de askerî iktidar, birçok hallerde servet, teknik bilgi ve kör inançlar gibi başka başka biçimlerdeki güçlere dayanır. Durumun her zaman için böyle olduğunu söylemek istemiyorum; örneğin, İspanya Tahtı Veraset Savaşı'nda Marlborough'ların dehası, sonucu belirleyen esas olmuştur. Ne var ki, bunu genel kuralı bozmayan bir ayrıklık saymak gerekir.

Geleneksel biçimde bir iktidar sona erdiği zaman onun yerini yalın iktidar değil, nüfusun çoğunluğunun ya da büyük azınlığının onayı ve isteği üzerine kumanda eden bir devrimci sulta alır. Bağımsızlık Savaşı'nda, Amerika'da bu böyle olmuştur. Washington'un otoritesinde, yalın iktidarın belirgin niteliklerinden hiç biri yoktu. Aynı şe-

ikide, Reformasyon sırasında Katolik Kilisesi'nin yerini almak üzere yeni Kiliseler kuruldu; bunların başarıları da zordan çok onaya dayanıyordu. Devrimci bir otorite, eğer fazla zora başvurmadan yerleşmeyi başarmak niyetindeyse, geleneksel otoritenin gereksinme duyduğundan çok daha büyük ve çok daha canlı bir halk desteği ister. 1911'de Çin Cumhuriyeti ilân edildiği zaman, yabancı eğitim görmüş kimseler parlamenter bir Anayasa kararı verdiler, ne var ki halk uyuşuk olduğundan rejim, Anayasaya karşı olan Tuçunlar (askerî valiler) yönetiminde hemen yalın bir iktidar halini alıverdi. Daha sonra Kuo-Min-Tang tarafından sağlanan birlik ise parlamentarizme değil, milliyetçiliğe dayanıyordu. Aynen buna benzer şeyler Lâtin Amerika'da sık sık olagelmiştir. Bu durumların hepsinde de, Parlamento'nun yetkesi, eğer başarı kazanacak kadar halk desteği sağlayabilseydi, devrimci olurdu; ne var ki, aslında muzaffer olan askerî iktidar, yalın iktidardı.

Geleneksel, devrimci ve yalın iktidarlar arasındaki ayırım psikolojiktir. Geleneksel iktidara, geleneksel sıfatını verişim, bunun eskiden kalma biçimlere sahip oluşundan değildir: Böyle bir iktidar aynı zamanda, kısmen göreneğe dayanan saygıyı da kazanmak zorundadır. Bu saygı kaybolduğu oranda, geleneksel iktidar derece derece yalın iktidara geçer. Bu süreci Rusya'da, devrim hareketinin derece derece gelişerek 1917'deki utkuya ulaşmasında görmek mümkündür.

İktidara devrimci sıfatını, bu iktidar, Protestanizm, Komünizm ya da ulusal bağımsızlık gibi yeni bir akide, program ya da güçlü istek çevresinde birleşmiş büyük bir gruba dayandığı zaman veriyorum. Yalın iktidara yalın sıfatını, bu iktidar bireylerin ve grupların sadece iktidarseven dürtülerine dayandığı ve uyruklarının işbirliğini sağlayacağı yerde, korkutmak yoluyla boyun eğmelerini sağladığı zaman veriyorum. Görüleceği üzere iktidarın yalın-

lığı, bir derece sorunudur. Demokratik bir ülkede, hükûmet iktidarı, muhalif siyasal partilere göre yalın değil, ama inanmış bir anarşiste göre yalındır. Aynı biçimde, din yüzünden insanlara eza cefa edildiği yerlerde Kilise iktidarı, yerleşmiş dinsel inançlara karşı gelenlere göre yalındır, ama o inançlara körü körüne bağlı günahkârlara göre yalın değildir.

Konumuz bir başka noktada daha ikiye ayrılır; bu da, örgütlerin iktidarıyla, bireylerin iktidarı arasında oluyor. Örgütlerin iktidar sahibi olması başka şey, bireyin bir örgüt içinde iktidar sahibi oluşu ise bambaşka bir şeydir. Her ikisi de, doğallıkla, kendi aralarında ilişki halindedir: eğer Başbakan olmak isterseniz, sizin kendi Partiniz içinde iktidar sahibi olmanız, Partinizin de ulus içinde iktidarı kazanması gerekir. Ama eğer geleneksel ilkenin çöküşünden önce yaşamış olsaydınız, ulusun siyasal kontrolünü ele geçirebilmeniz için, krallığın varisi olmanız gerekecekti; ama buna karşın, bu durum size başka uluslara boyun eğdirebilme iktidarını vermeyebilirdi, zira bunun için, çoğunlukla veliahtların yoksun bulundukları başka niteliklere gereksinmeniz olacaktı. İçinde yaşadığımız çağda da, plütokrasinin geniş ölçüde kalıtıma dayandığı yerlerde, ekonomik alanda buna benzer bir durum hâlâ görülmektedir. Fransa'daki iki yüz plütokratik aileyi ve bunlara karşı kamuoyunu harekete geçiren Fransız Sosyalistlerini düşününüz. Ne var ki, plütokrasilerde, sülâleler, İlâhî Adalet ilkesinin geniş yığınlar tarafından benimsenmesini sağlayamadıklarından, tahta oturdukları zamanlardaki eski sürekliliklerini yitirmişlerdir. Yükselmekte olan büyük bir bankerin kendi öz kardeşini yoksulluğa düşürmesini, bu iş kurallara göre yapıldığı ve yıkıcı yenilikler getirilmediği sürece, kimse Tanrı'ya karşı bir saygısızlık saymaz.

Çeşitli tipteki örgütler başa çeşitli tipte bireyleri ge-

tirir; toplumun çeşitli durumları için de aynı şey geçerlidir. Bir çağ, tarihte, göze çarpan bireyleri yoluyla görülür ve açık karakterini bu insanların karakterlerinden alır. Önemin değişmesi için gerekli nitelikler değiştikçe, önemli adamlar da değişir. On ikinci yüzyılda Lenin gibi, şimdiki yüzyılda da Arslan Yürekli Rişar gibi adamların bulunduğu varsayılabilir; ne var ki, tarih bunları bilmez. Bir an için çeşitli iktidar tiplerinin ne cins bireyler yarattığını düşünelim.

Geleneksel iktidar bizde, 'centilmen' kavramının doğmasına yol açmıştır. Bu, aşiret reislerinin sihirli niteliklerinden kralların ulûhiyyetine, oradan şövalyeliğe, şövalyelikten de mavi kanlı aristokrata kadar gelen uzun tarihli bir kavramın az çok dejenere olmuş bir biçimidir. İktidarın geleneksel olduğu yerde, hayranlık duyulan nitelikler, bol bol boş vakte ve tartışmasız üstünlüğe sahip bulunmanın yarattığı niteliklerdir. İktidarın monarşik olmaktan çok aristokratik olduğu yerde, terbiye içine, kendinden aşağı sınıftan kişilerle ilişkide kendini sertliğe başvurmadan kabul ettirmeye ek olarak, eşit olanlara da incelikle davranmak girer. Ama geçerli terbiye kavramı ne olursa olsun, sadece ve sadece, iktidarın, geleneksel iktidar biçimi içinde bulunduğu (ya da, son zamanlara kadar bulunduğu) yerlerdedir ki, insanlar davranışlarının inceliğine göre ölçülür. **Bourgeois gentilhome**'u, yaşamları boyunca toplumsal davranış incelikleri üzerinde durmaktan başka hiç bir şey yapmamış bir kadın ve erkek topluluğuna burnunu soktuğu zaman, gülünç düşer. 'Centilmen'e duyulan hayranlıktan zamanımıza kalabilen taraf, kalıtım yoluyla elde tutulan servete dayanır ve ekonomik iktidarla birlikte siyasal iktidar da babadan oğula geçemez hale geldiği zaman ise, hızla yokolmaya mahkûmdur.

İktidarın gerçek ya da sözde bilgi ve hikmet yoluyla kazanıldığı yerde, çok değişik bir karakter tipi ön plâ-

na çıkar. Bu tip iktidarın en önemli iki örneği Çin ile Katolik Kilisesi'dir. Bu örnekten zamanımızda, eskisine oranla çok az şey kalmıştır; Kilise dışında, İngiltere'de bu iktidar tipinden çok şey bulunmaktadır. Ne tuhaftır ki, bilgi diye yutturulan iktidarın en güçlü olduğu yer yabani topluluklardır ve bu topluluklarda uygarlık ilerledikçe bu iktidar da gücünü yitirir. 'Bilgi' dediğim zaman, bunun içine, pek tabiî, büyücülerin ve sihirbazlarınki gibi varsayılı bilgiyi de sokuyorum. Lhasa Üniversitesi'nde Doktor sanı alabilmek için yirmi yıllık bir çalışmada bulunmak gerekir, bu san ise, Dalay Lama'nınki dışında bütün yüksek orunlara çıkabilmek için şarttır. 1000 yıllarındaki Avrupa'nın durumuyla bu durum arasında hemen hemen hiç bir ayrılık yok gibidir, nitekim Papa II. Silvester kitap okuduğu için sihirbaz olarak ün yapmış, bunun sonucunda da, metafizik dehşet saçma yoluyla Kilise'nin iktidarını arttırabilmişti.

Allâme, allâme olarak rahiple aynı soydandır; ne var ki eğitimin yaygınlaşması onun iktidarını elinden almıştır. Allâmenin iktidarı kör inançlara, yani, geleneksel bir sihire ya da kutsal kitaba duyulan saygıya dayanır. Taç Giyme Törenine İngilizlerin verdikleri önemde ya da Amerikalıların Anayasaya duydukları saygıda görüleceği üzere, bu kör inançlardan İngiliz dili konuşulan ülkelerde hâlâ bir şeyler yaşamaktadır; bu yüzden, Canterbury Başpiskoposu ile Yüce Mahkeme Yargıçları, eski bilginlerin geleneksel iktidarına hâlâ bir miktar sahiptir. Ne var ki, bu, Mısır rahiplerinin ya da Çinli Konfüçyen bilginlerinin iktidarlarının soluk bir hayaletinden başka bir şey değildir.

Centilmenin tipik erdemi onur ise, bilgi yoluyla iktidar sahibi olan adamın tipik erdemi de hikmettir. Bir insanın hikmet sahibi olarak ün kazanması için, derin ve belirsiz yığınla bilgisi varmış, tutkularına egemenmiş ve insan yaratılışının çeşitli görünüşleri konusunda çok dene-

yimliymiş gibi görünmesi gereklidir. Bu niteliklerin bir kısmını sadece yaşın verdiği sanılır, 'presbyter, seigneur' gibi deyimlerin saygı anlatan deyimler oluşu işte burdan ileri gelir. Çinli dilenci gelip geçenlere, 'büyük yaşlı efendi' diye seslenir. Ama hikmet sahibi adamların iktidarının örgütlendiği yerde, papazlar ya da okumuşlardan meydana gelen bir şirket vardır ve bütün bilginlerin bu adamların oluşturduğu grupta toplandığı varsayılır. Bilge, savaşçı şövalyeden çok değişik bir tiptir ve egemen olduğu yerde çok değişik bir toplum meydana çıkar. Çin ve Japonya bu iki tip arasındaki zıtlığın güzel bir örneğini meydana getirir.

Bugün uygarlık dünyasında bilgi, eskisine oranla çok daha büyük bir rol oynadığı halde, yeni bilgiye sahip olanlar arasında iktidarın, bilgilerine eş oranda gelişmemiş bulunuşuna, bu garip olguya daha önce de işaret ettik. Elektrikçi ya da telefoncu her ne kadar rahatımıza (veya rahatsızlığımıza) hizmet eden acaip şeyler yapıyorlarsa da biz onlara ne birer büyücü gözüyle bakıyoruz, ne de kendilerini kızdırırsak gökten yıldırım yağdırabileceklerini düşünüyoruz. Bunun nedeni, fen bilgisinin, güç olmakla birlikte, gizemli olmayıp, öğrenmek için gerekli zahmete girmeyi göze alan herkese açık bulunuşudur. Bundan ötürü, modern allâme insanda saygıyla karışık bir korku uyandırmaz, sadece bir işçi olarak kalır; allâme, Canterbury Başpiskoposu gibi birkaç örnek dışında, kendinden öncekilere iktidar sağlayan sahte parlaklığı kalıt alamamıştır.

Gerçek şudur ki, bilginlere gösterilmesi gereken davranış hiç bir zaman gerçek bilginlere gösterilmemiş, sözümona büyülü güçlere sahip olanlara gösterilmiştir. Bilim insanlara doğanın gerçek yüzünü az çok tanıtmakla büyüye inanışı, bundan dolayı da allâmeye duyulan saygıyı ortadan kaldırmıştır. Böylece durum şu sonuca var-

mıştır bugün: Fen adamları, zamanımızı daha önceki çağlardan ayıran niteliklerin temel nedenleri oldukları ve keşifleri, icatları yoluyla olayların gidişini son derece etkiledikleri halde, birey olarak, hikmetlerinden ötürü, Hindistan'daki çıplak bir fakirin ya da Malenezya'daki bir büyücünün sahip olabileceği kadar büyük ün sahibi değillerdir. Kendilerine gösterilen saygının yine kendi çalışmalarından ötürü azaldığını gören allâmeler, modern dünyaya karşı bir hoşnutsuzluk duyar olmuşlardır. Bu hoşnutsuzluğu en çok duyanlar Komünizm'e kayarlar, hoşnutsuzlukları derin olanlar ise fildişi kulelerine kapanırlar.

Büyük ekonomik örgütlerin gelişmesi yeni bir tip iktidar sahibi birey doğurmuştur; bu, kendisine Amerika'da verilen adla, 'executive'[1] tiptir. Tipik 'executive' başkaları üzerinde çabuk karar verebilen, karşısındakinin hemencecik ruhunu okuyuveren, demirden iradeye sahip bir kişi izlenimi bırakır ve onları etkisi altına alır; bu tipin güçlü çene kemikleri bulunması, dudaklarının sımsıkı kapalı olması ve her zaman kısa, öz konuşabilmesi gerekmektedir. Yine bu tip, akranlarına saygı, asla birer hiç olmayan astlarına ise güven aşılayabilmelidir. O, büyük bir generalle, büyük bir diplomatın niteliklerini kendinde birleştirmiş olmalıdır: Savaşmada amansızlık, görüşmelerde ise ustaca bir esneklik yeteneği. İşte insanlar önemli ekonomik örgütlerin kontrolünü bu gibi nitelikler sayesinde ellerinde tutarlar.

Siyasal iktidar, demokrasilerde, buraya kadar gözden geçirdiğimiz üç tipten çok değişik bir başka tipin elinde bulunmak eğilimindedir. Başarı kazanmak isteyen bir politikacı önce kendi örgüt mekanizmasının güvenini kazanabilmeli, ondan sonra da, seçmenlerin çoğunluğunda

1 Plânları ve amaçları yerine getirmeye uygun nitelikte olan yönetici. (Çev. Notu)

bir dereceye kadar coşku uyandırabilmelidir. İktidara geçme yolundaki bu iki aşama için gerekli nitelikler asla özdeş olmadığı gibi, pek çok politikacı bu her iki aşama için gerekli iki ayrı grup niteliklerden sadece bir grubuna sahiptir. Amerika Birleşik Devletleri'nde Cumhurbaşkanı adaylarının, kendilerini parti yöneticilerine sevdirebilme sanatına sahip bulundukları halde, halk çoğunluğunun imgelemini harekete geçiremeyen kişiler olduğu sık sık görülen bir şeydir. Bir kural olarak bu tip adaylar her zaman yenilgiye uğrarlar, ama parti yöneticileri bunların yenilgiye uğrayacağını önceden göremez. Bununla birlikte, bazen, parti örgütü bir adayın utku kazanmasını sağlayabilir de; bu gibi durumlarda seçimlerden sonra kazanan adaya parti örgütü egemen olur ve o kişi hiç bir zaman gerçek iktidara sahip olamaz. Bazen de tam tersine, bir adam kendi mekanizmasını yaratabilme gücüne sahiptir; III. Napolyon, Mussolini ve Hitler bu tipin örnekleridir. Daha genel olarak, gerçekten de başarılı bir politikacı, zaten var olan bir mekanizmayı kullandığı halde, o mekanizmaya eninde sonunda egemen olabilen ve onu kendi iradesine köle edebilen kişidir.

Bir demokraside, politikacıyı başarılı yapan nitelikler, ortamın niteliğine göre değişir; ortamın sükûnet içinde bulunduğu zamanlarda gerekli olan niteliklerle, savaş ya da devrim ortamı içinde gerekli olan nitelikler aynı değildir. Sakin ortamda, bir politikacı, metanet ve sağduyu sahibi olduğu izlenimini bırakarak başarı kazanabilir, ama heyecanlı ortamda bunlardan daha fazlası gerekmektedir. Bu gibi ortamda etkileyici bir hatip olmak zorunluğu vardır bununla birlikte yerleşmiş anlayışa uygun bir şekilde güzel ve sanatlı konuşma yeteneğine sahip bulunmak da şart değildir, zira Robespierre de, Lenin de güzel konuşma sanatından yoksun, ama kararlı, tutkulu ve cesurdular. Tutku, soğuk ve kontrol altına alınmış da olsa,

mutlaka bulunmalı ve duyurulmalıdır. Heyecanlı ortamda politikacının ne yargılama gücüne, ne nesnel olguları kavrama yeteneğine, ne de bir parçacık bilgeliğe gereksinmesi vardır. Onun için gerekli olan biricik şey, insan yığınlarının tutkuyla istedikleri şeyin elde edilebileceğine, kendisinin da amansız azmi sayesinde bunu elde edebilecek insan olduğuna, o insan yığınlarını inandırabilme yeteneğine sahip bulunmaktır.

En başarılı demokrat politikacılar, demokrasiyi kaldırıp diktatör olabilen politikacılardır. Bu, pek tabii, ancak belirli koşullar altında mümkün olabilir; böyle bir şeyi on dokuzuncu yüzyıl İngiltere'sinde hiç kimse gerçekleştiremezdi. Ama böyle bir şeyin gerçekleştirilmesi olanağı bulunduğu zaman da, bu, demokrat politikacılarda, hiç değilse heyecanlı ortamda bulunması zorunlu olan niteliklerin aynını, aynı derecede gerektirir. Lenin, Hitler ve Mussolini yükselişlerini demokrasiye borçluydular.

Ortada kurulmuş bir diktatörlük varken bir kimsenin ölen bir diktatörün yerini alması için gerekli niteliklerle, başlangıçta diktatörlüğün kurulması için gerekli nitelikler birbirinden tamamıyla ayrıdır. Kalıtım yoluyla babadan oğula geçen iktidarların devrilişinde, perde arkasından bir örgütü yönetme, entrika ve Sarayın gözüne girme, çok önemli yöntemlerdir. İşte bu yüzden diktatörlükler, kurucularının ölümünden sonra karakterlerini mutlaka ve büyük ölçüde değiştirir. Herhangi bir diktatörün yerine geçmek için gerekli nitelikler, rejimin kurulması için gerekli niteliklerden genellikle çok daha az etkileyici olduğundan, kurucunun yetersiz görülmesi ve sonunda başka bir sisteme geçilmesi olasılığı çoktur. Bununla birlikte, modern propaganda yöntemlerinin, Devlet'in başındaki kişiye, kişisel çaba harcamadan halkın sevgisini kazandırmak suretiyle, bu eğilime başarıyla tepki uygulayacağı umulur.

Bu yöntemlerin ne dereceye kadar başarılı olacağını şimdiden kestirmek mümkün değildir.

Bireylerin, şu ana kadar üzerinde durmadığımız bir iktidar biçimi daha vardır ki, bu da perde arkası iktidarıdır. Saray nedimlerinin, entrikacıların, casusların iktidarı bu tip iktidardır. Bütün büyük örgütlerde dizginleri ellerinde bulunduran kişilerin iktidarı hatırı sayılır derecede oldu mu, bu kişilerden daha önemsiz adamlar (ya da kadınlar) ortaya çıkar ve kişisel yöntemlerle önderlerine söz geçirebilme olanağını elde ederler. Perde arkasından adam ya da örgüt yönetenlerle parti şefleri, tekniklerinin değişik olmasına karşın aynı tipe girerler. Bunlar kendi arkadaşlarını kimseye sezdirmeden kilit noktalarına getirir ve böylelikle, zamanı gelince örgütü ellerine geçirirler. Kalıtım yoluyla geçmeyen bir iktidar biçimi olan diktatörlüklerde, diktatör ölünce bu tip adamlar onun yerini almayı umabilirler; bununla birlikte, bu tip adamlar ön plâna geçmeyi yeğlemezler genellikle. Bunlar, şan ve şereften çok iktidar seven kimselerdir; çoğunlukla da toplumsal bir çekingenlikleri vardır. Bazen de bunlar, Doğu hükümdarlıklarındaki hadım ağaları ya da başka yerlerdeki kral metresleri gibi, şu ya da bu nedenle önderlik sanını taşıyabilme olanağından yoksundurlar. Nominal iktidarın kalıtsal olduğu yerlerde bunların etkileri en yüksek noktaya ulaşır, iktidarın kişisel bir hüner ya da çaba ödülü olduğu yerlerde ise en aşağı noktaya düşer. Bununla birlikte bu gibi kimseler, en modern hükûmet biçimlerinde bile, sıradan insanlara gizemli görünen bakanlıklarda mutlaka büyük etki sahibi olurlar. Zamanımızda bu bakanlıkların en önemlileri maliye ve dışişleri bakanlıklarıdır. II. Kayser Wilhelm'in zamanında, Baron Holstein (Alman Dışişleri Bakanlığı'nın daimî başı) hemen hemen hiç halk içine çıkmadığı halde sınırsız bir iktidar sahibiydi. Bugün de İngiliz Dışişleri Bakanlığı daimî memurlarının iktidarlarının

ne derece büyük olduğunu bilemiyoruz; bunu öğrenmek için gerekli belgeler belki bir gün çocuklarımızın eline geçer.

Perde arkası iktidarına sahip olabilmek için gerekli nitelikler, bütün öbür iktidar biçimlerine sahip olabilmek için de gerekli olsa bile, bir kural olarak, istenilmeyen niteliklerdir. Saray nedimlerine ya da perde arkasındakilere fazla iktidar sağlayan bir sistem de, işte bu yüzden, genellikle kamu yararına işleyen bir sistem değildir.

IV. Bölüm
RUHBAN SINIFI İKTİDARI

Bu ve bundan sonraki bölümde, eski zamanlarda en çok önem kazanmış iki geleneksel iktidar biçimini, yani, ruhban sınıfı iktidarıyla, kral iktidarını ele alacağım. Bunların her ikisi de şimdi batış halindedir ve bunlardan hiç birinin yeniden canlanamayacağını varsaymak her ne kadar acelecilik olursa da, çöküşleri, ister geçici olsun, ister kalıcı, hâlâ canlılığını koruyan iktidarların söz konusu olduğu yerde mümkün olamayanı, yani, bu iki kurumun enine boyuna incelenmesini mümkün kılmaktadır.

Rahipler ve krallar, gelişmemiş biçimde de olsa, antropologlarca bilinen en ilkel topluluklarda bulunmaktadır. Bazen her ikisinin işlevi bir kişide birleşebilir. Buna sadece ilkel topluluklarda değil, yüksek uygarlık düzeyine ulaşmış Devletlerde de rastlanır. Ogüst, Roma'da Pontifex Maximus[1], taşra vilâyetlerinde ise tanrı idi. Halife, Müslüman dininin başı olduğu gibi, Devlet'in de başıydı. Mikado, Şinto dini içinde bugün aşağı yukarı aynı duruma sahiptir. Öteden beri krallar kutsallıklarından ötürü, laik işlevlerini genellikle kaybedip, birer rahip durumuna gelme eğilimindedirler. Bununla birlikte çoğu zaman ve çoğu yerde rahiple kral arasındaki ayırım açık ve kesin olmuştur.

---

1 En büyük Başkâhin. (Roma İmparatorluğu'nda). Katolik Kilisesi'nde Papa'nın karşılığıdır. (Çev Notu)

Rahibin en ilkel biçimi, büyücüdür ve büyücünün iktidarı, antropologların dinsel iktidarla büyü iktidarı diye ayırdettiği üzere, iki türlüdür. Dinsel iktidarlar doğaüstü varlıkların yardımına dayanır, buna karşılık büyü iktidarları sözümona doğal sayılır. Ne var ki, bizim varmak istediğimiz amaç yönünden bu ayırımın bir önemi yoktur.

Önemli olan, büyücünün, ister büyü, ister din yoluyla başkalarına iyilik ya da kötülük yapabilecek iktidara sahip sayılagelmesi ve bu iktidarların türlü türlü olduğuna, her önüne gelen tarafından elde edilemeyeceğine inanılmasıdır. Büyücü dışında herhangi bir insanın da belirli bir miktar büyü gücü elde edebileceği kabul olunmakla birlikte, büyücünün büyüsünün üstünlüğüne inanılır. Bir insan hastalandığı ya da başına bir kaza geldiği zaman genellikle bu herhangi bir düşmanın kötü amaçlı büyüsüne yorulur, ama büyücü, bu kötü büyüyü bozma çarelerini bilir. Nitekim, York Dükü Adası'nda, büyücü, gaipten haber alma yoluyla herhangi bir hastanın hastalık nedenini keşfettikten sonra eline bir parça kireç alıp büyülü bir dua okur:

«Cinleri kovan kireç. Ahtapotu defediyorum; **teo** yılanını defediyorum; **İngiet**'in (gizli bir dernek) ruhunu defediyorum; yengeci defediyorum; su yılanını defediyorum; balivo yılanını defediyorum; pitonu defediyorum, **haia** köpeğini defediyorum. Cinleri kovan kireç. Çamurlu sıvıyı defediyorum; kete sarmaşığını defediyorum; **To** Pilana'yı defediyorum; Tumbal'i defediyorum. Birisi bunları denizin dibine daldırmış. Onları uzakta tutmak için buhar yükselecek; onları uzakta tutmak için gece bastıracak; **onlar** kendiliklerinden denizin derinliklerine dönecek»[1].

Bu büyülü duanın tamamiyle etkisiz olduğu sanılmasın. İlkeller telkine uygar insanlardan çok daha açık ol-

1 Rivers, «Medicine, Magic and Religion», S. 16.

dukları için, bu yolla, yani telkin yoluyla onları çok kere iyileştirmek de hasta etmek de mümkündür.

Rivers'a göre Malenezya'nın çoğu yerlerinde, hastalıkları iyi eden adam afsuncu ya da rahiptir. Anlaşıldığına göre bu bölgelerde büyücülerle başkaları arasında kesin bir ayrılık yoktur ve büyücülüğün az çok basit usullerine herkes başvurabilir. Ama Hekimliği büyü törenleriyle ya da dinsel törenlerle birleştirenler, sanatlarını genellikle özel bir süreç yoluyla, ya gösterme ya da talim etme yoluyla kazanırlar ve Malenezya'da böylesine bilgilerin elde edilebilmesi için öteden beri bunların satınalma zorunluğu vardır. Mediko - büyüsel ya da mediko - *dinsel sanatın herhangi bir dalında tam bir bilgi* sahibi olabilmek için, paranın öğrenciden öğretmene geçmesi şarttır; yoksa tam bilgi elde edilemez[1].

Çok daha önemli büyüsel ya da dinsel iktidarları tekelinde bulunduran ve bunun sonucunda topluluk üzerinde geniş bir iktidar sahibi olan belirli bir ruhban sınıfının, yukarıda gösterdiğimiz başlangıçlardan çıkarak nasıl geliştiğini kafada canlandırmak zor değildir. Mısır ve Babil'de, rahiple kral karşı karşıya geldiği zaman, rahiplerin iktidarı kralların iktidarından baskın çıkardı. Rahipler, 'tanrısız' Firavun İhnaton'u[2] yendikleri gibi, Babil kralı antiklerikal bir eğilim gösterdiği için, anlaşıldığına göre, Cyrus'un Babil'i fethine yardım da etmişlerdir.

Ruhban sınıfı iktidarından tamamiyle özgür bulunuşları bakımından, antikitede Yunanistan ve Roma'nın eşi benzeri yoktur. Yunanistan'daki dinsel iktidar, başlıca, gaipten haber verme törenleri içinde ve özellikle, Pitonez'in[3] (Pyhthoness) trans haline geçerek Apollo tarafından gön-

---

1 Rivers, «Medicine, Magic and Religion», S. 44.

2 Ahnaton da olabilir.

3 Gaipten haber veren falcı kadın: Özellikle, Yunanistan'da, Delf tapınağındaki kâhine. (Çev. Notu)

derildiği varsayılan yanıtlar verdiği Delf tapınağında toplanırdı. Bununla birlikte daha Heredot zamanında, kâhinlerin rüşvetle satınalındıkları herkesçe bilinen bir şeydi. Pisistratus (öl. M. Ö. 527) tarafından sürgün edilen önemli bir Atina'lı aile olan Alcmaeonidlerin, Pisistratus'un oğullarına karşı rüşvet yoluyla Delf tapınağının desteğini sağladığını gerek Heredot, gerek Aristo aktarmaktadır. Heredot'un anlattıkları çok ilgi çekicidir: 'Alcmaeonidler, eğer Atinalılar'a inanmak caizse, rüşvet vererek Pitonez'i kandırmışlar ve İspartalılardan her kim gerek kişisel bir işi, gerek Devlet işi için gaipten haber almak üzere Pitonez'e danışmaya gelirse, Pitonez'in bunlara, Atinalılar'ı (Pisistratidler'in zulmünden) kurtarmaları gerektiğini söylemesini sağlamışlardı. Böylece, gaipten kendilerine hep aynı yanıtın, Atinalılar'ı kurtarmaları gerektiği yanıtının verildiğini gören Lacedaemonianlar, en sonunda dayanamayıp, yurttaşları arasında çok sivrilmiş bir kişi olan Aster'in oğlu Anchimolius'u Pisistratidler'i sürmekle görevlendirerek - hem de Pisistratus ailesine çok sıkı dostluk bağlarıyla bağlı oldukları halde - bir ordunun başında Atinalılar'ın üzerine göndermişlerdi. Zira Lacedaemonianlar, tanrılarla olan ilişkilerini, insanlarla olan ilişkilerinden üstün tutuyorlardı'[1].

Anchimolius yenildiği halde, tekrar açılan bir seferde yollanan daha büyük bir ordu başarı kazandı ve Alcmaeonidlerle öbür sürgünler iktidarı ellerine geçirdiler, böylelikle de Atinalılar 'özgürlük' dedikleri şeyi yeniden tattılar.

Bu öyküde dikkate değer birçok noktalar bulunmaktadır. Heredot siniklikten tamamıyla uzak, sofu bir adamdır, bu yüzden de gaipten gelen habere kulak verdikleri için İspartalılar'dan yanadır. Ne var ki, Atina'yı Isparta'ya

1 Rowlinson'un çevirisi, V. Kitap, Bölüm: 63.

yeğler, Atina'yı ilgilendiren sorunlarda da, Pisistratidler'e karşıdır. Bununla birlikte rüşvet veren taraf olarak Atinalılar'ı göstermekte, ama gerek başarı kazanan taraf, gerek Pitonez, inançlara karşı geldikleri halde tanrılar tarafından herhangi bir cezaya çarptırılmamaktadır[1]. Alcmaeonidler, Heredot zamanında hâlâ nüfuz sahibiydiler; hattâ onların en ünlüleri de, Heredot'un çağdaşı Perikles'di.

Aristo, Atina Anayasası üzerine olan kitabında, yukarıdaki hususu daha da alçaltıcı bir ışık altında gösterir. Delf tapınağı M. Ö. 548 yılındaki yangında mahvolmuş, tapınağın yeniden kurulması için Alcmaeonidler tarafından bütün Yunanistan'da para toplanmıştı. Alcmaeonidler - Aristo'nun savına göre - bu paranın bir bölümünü Pitonez'e rüşvet olarak vermişler, geri kalanını tapınağın kurulmasına harcamak için de, Pisistratus'un oğlu Hippias'ın iktidardan uzaklaştırılması şartını koşmuşlardı; Apollo'nun onların safına katılışı işte bu yollardan olmuştur.

Bu gibi rezaletlere karşın, Delf tapınağındaki gaipten haber alma törenlerinin şu ya da bu grup tarafından kontrol altında bulunduruluşu siyasal yönden öylesine önemli bir sorun olarak sürüp gitmiştir ki, bu sorun dinle bağlantısı bakımından 'Kutsal' adını alan bir savaşın, Kutsal Savaş'ın çıkmasına yol açmıştır. Ama yavaş yavaş, herhalde gaipten haber verme kurumunun siyasal kontrole açık bulunduğu olgusunun herkes tarafından iyice anlaşılması, özgür düşüncenin yayılmasında bir etken rolü oynamış ve en sonunda Romalılar'ın, kutsal şeylere saygısızlıkta bulunmanın utancını zerre kadar duymaksızın, Yunan tapınaklarını soyup soğana çevirmelerini ve bu tapınakların bütün yetkesini ortadan kaldırmalarını mümkün kılmıştır. Cüretkâr kişiler tarafından er geç laik amaç-

1 Heredot, Pitonez'in görevini kötüye kullanışına başka bir örnek daha veriyor. VI. Kitap, Bölüm: 66.

larla kullanılmak ve böylelikle de iktidarlarının dayandığı saygıyı kaybetmek, çoğu dinsel kurumların alınyazısıdır. Greko-Romen dünyasında bu, din orada hiç bir zaman Asya, Afrika ya da orta çağ Avrupa'sındaki kadar güçlü olamadığından, başka her yerdekinden daha patırtısız, daha çalkantısız gerçekleşmiştir. Bu hususta Yunanistan'la Roma'ya benzeyen biricik ülke Çin'dir.

Buraya kadar sadece, bilinen hiç bir tarihsel başlangıcı olmaksızın, antikitenin karanlıklarından gelen dinler üzerinde durduk. Ne var ki, kurucuları bunlunan dinler hemen her yerde bunların yerine geçmiştir; bu kuralın dışında kalan iki önemli din, Şinto dini ile Brahmanizm'dir. Antropologların bugünkü ilkel kavimlerde buldukları cinsten çok daha eski dinlerin nerden geldikleri hiç belli değildir. En ilkel kavimlerde daha önce de gördüğümüz gibi, kesinlikle ayrılmış bir ruhban sınıfı yoktur; rahiplik işlevlerinin bu gibi kavimlerde başlangıçta sadece yaşlılara ve tahminen, özellikle etki uyandırabilecek yaşlılara ya da bazen, büyücülükte ün yapmış kimselere tanınan bir hak olduğu anlaşılıyor.

Uygarlığın ilerlemesiyle çoğu ülkelerde rahipler halkın geri kalanlarından gitgide ayrılmaya ve gitgide iktidar kazanmaya başlarlar. Ama bunlar çok eskiden kalma bir geleneğin koruyucuları olarak tutucudurlar; servet ve iktidar sahibi olarak da, kişisel dine karşı düşmanca ya da kayıtsız bir tutum alma eğilimindedirler. Bunların bütün sistemi er geç, devrimci bir peygamberin ardı sıra gidenler tarafından yerle bir edilir. Budha, İsa ve Muhammed tarihsel yönden bunun en önemli örnekleridir. Bunların iktidarı başlangıçta devrimciydi, ancak sonra sonra ve yavaş yavaş gelenekselleşti. Bu peygamberler, yerleşme süreçleri içinde, nominal olarak yıktıkları eski geleneklerin çoğunu genellikle özümsemişlerdir.

Gerek din yönünden, gerek laik yönden yenilik geti-

renler - hiç değilse başarıları en uzun sürenler - ellerinden geldiği kadar eski geleneğe başvurmuşlar ve kendi sistemlerindeki yenilik ögelerini bütün güçleriyle en aza indirmeye çalışmışlardır. Bunu başarmak için uygulanan plân, az çok hayal ürünü bir geçmiş icat etmek ve bu geçmişin kurumlarını canlandırmaya çalışıyor görünmektir. II. Krallar, XXII'de[1] bize rahibin Kanun Kitabını nasıl bulduğunu ve Kralın kavmini nasıl yeniden bu kitabın emirlerine uymaya yönelttiği anlatılıyor. Yeni Ahit, Peygamberlerin yetkelerine başvurmuştu; Anabaptistler[2], Yeni Ahit'e başvurdular; İngiliz Püritanları, laik konularda, Fetihten önce İngiltere'de varolduğu kabul edilen kurumlara başvurdular. Japonlar, M. S. 645'de Mikado'nun iktidarını 'yenilediler'; 1868'de ise M. S. 655 Anayasasını 'yenilediler' Ortaçağlardan ta Brumaire 18'e[3] kadar sürü sürü ayaklanmalar, Roma'nın cumhuriyetçi kurumlarını 'yeniledi' Napolyon, Charlemagne İmparatorluğu'nu 'yeniledi', ama bu yenileyiş biraz fazla yapmacıklı olduğundan, tumturaklı şeylere önem veren bir çağı bile etkileyemedi. Bunlar tarih sahnesinde, yenilik getirmiş en büyük kişilerin bile geleneğin gücüne duydukları saygıyı gösteren, rastgele seçilmiş birkaç örnektir sadece.

Papazlara ait örgütler içinde tarihte bilinen en kudretli örgüt Katolik Kilisesi olmuştur. Ben bu bölümde papazların iktidarını sadece geleneksel yönü bakımından ele alıyorum; bundan dolayı, Kilise iktidarının devrimci olduğu ilk dönem üzerinde şimdilik durmayacağım. Roma İmparatorluğu'nun çöküşünden sonra Kilise, kendi adına bir şans eseri olarak, iki geleneğin temsilciliğini yapmak zorunda kaldı; Hıristiyanlık geleneğine ek olarak, Roma

1 Eski Ahit, II. Krallar, 8-13.

2 Çocuk vaftizini reddeden bir Hristiyan mezhebinde olanlar.

3 Fransız İhtilâlinde 9 Ekim 1799 tarihi; bu tarihte yapılan darbe. (Çev. Notu)

geleneğinin temsilciliğini de üzerine aldı. Barbarların kılıç güçleri vardı, buna karşılık Kilise daha yüksek bir uygarlık ve eğitim düzeyine, kişilerin dışında tutarlı bir amaca, dinsel umutlarla kör inançlardan doğan korkulara dayanma araçlarına ve hepsinden önemlisi, bütün Batı Avrupa'yı içine alan biricik örgüte sahipti. Az çok oturmuş Bizans ve Moskova İmparatorluklarıyla uğraşmak zorunda kalan Yunan Kilisesi, tamamıyla Devlet'in boyunduruğu altına girdi; buna karşılık Batıda mücadele, çeşitli durumlar göstererek ta Reformasyon'a kadar sürdü ve bugün Almanya, Meksika ve İspanya'da hâlâ sürmektedir.

Barbar istilâsından sonraki ilk altı yüz yıl boyunca Batı Kilisesi, İngiltere'de, Fransa'da, Kuzey İtalya ve Hristiyan İspanya'da egemen olan durulmamış, saldırgan Cermen kral ve baronlarıyla eşit koşullar altında ilişkiler kuramadı. Bunun çeşitli nedenleri vardı. Justinyen'in İtalya'daki fetihleri bir süre için Papalığı bir Bizans kurumu haline getirmiş ve Batıdaki etkisini çok azaltmıştı. Kilisenin yüksek orunlarına gelenler, birkaç kişi dışında, derebeylik aristokrasisi arasından seçiliyor ve bunlar, kendi işlerine karışmasından hoşlanmadıkları uzak ve yabancı bir Papa'dan çok, derebeylik arisrokrasisiyle birleşme eğilimi duyuyarlardı. Kilisenin daha aşağı orunlarına gelenler ise çoğunlukla cahil ve evli kimseler olduklarından, Kilise uğruna mücadele etmektense, arpalıklarının oğullarının eline geçmesi için yollar aramakla uğraşmayı yeğliyorlardı. O çağlarda yolculuk çok zor olduğundan, Roma, yetkesini uzak krallıklar üzerinde kullanamıyordu. Büyük bir bölgeyi kapsayan ilk etkili yönetim Papa'nın yönetimi değil, bütün çağdaşları tarafından Papa'ya üstün sayılan Charlemagne yönetimi olmuştur.

1000 yılından sonra, beklenildiği gibi dünyanın sonunun gelmediği görülünce, uygarlık hızla ilerlemeye başla-

dı. İspanya ve Sicilya'da Magriplilerle kurulan temas, skolastik felsefenin yükselişini hızlandırdı. Yüzlerce yıldan beri korsanlık yoluyla sağı solu haraca kesen Normanlar, Fransa ve Sicilya'da çağdaş dünyanın kendilerine öğretebildiği bütün bilgileri edinip düzensizlik yaratan bir güç olmaktan çıkarak, düzenin ve dinin gücü haline geldiler; ayrıca, fetihlerini meşru kılmak bakımından Papa'nın yetkesini de kendi çıkarlarına uygun buldular. Kiliseye bağlı İngiltere ilk defa olarak Normanlar yoluyla tamamıyla Roma'nın egemenliği altına girdi. Bu arada gerek Fransa Kralı, gerek İmparatoru, vassallarını kontrol altına almakta güçlük çekiyorlardı. VII. Gregorius (Hildebrand) devlet adamlığı ve amansız enerjisi işte bu koşullar altında papalık iktidarının artması ve ondan sonraki iki yüz yıl boyunca eksilmeden sürmesi olanağını yarattı. Bu dönem ruhban sınıfı iktidarı yönünden üstün bir örnek meydana getirdiği için, üzerinde azıcık ayrıntılara girerek duracağım.

Papalığın, VII. Gregorius'un tahta çıkışıyla (1073) başlayan büyük günleri, V. Clement'in Papalığı Avignon'da kuruşuna (1306) kadar uzanır. Papalık bu dönemdeki utkularını öldürücü silâh gücüyle değil, örneğin kör inançlar gibi, 'ruhanî' silâhlar yoluyla kazandı. Bütün bu dönem boyunca Papalar, Roma şehrinin kargaşa çıkarmaya eğilimli soyluları tarafından dışardan güdülen düzensiz halk yığınları karşısında eli kolu bağlı kalmışlardır zira, Hristiyanlık dünyasının geri kalan bölümü ne düşünürse düşünsün, Roma, Papalık orununa hiç bir zaman saygı duymamıştır. Büyük Hildebrand sürgünde ölmekle birlikte, iktidar sahibi oldu ve bu iktidarı hükümdarların en büyüklerini bile dize getirmekte kullandı. Canossa[1], o anki si-

1 Kuzey İtalya'da, Reggio Emila şehri dolaylarında, şimdi yıkıntı halinde bulunan bir şato. 1077 tarihinde burada konuk bulunan Papa VII. Gregorius, aforoz ettiği Alman Kral ve İmparatoru IV. Heinrich tarafından ziyaret edilmiş ve İmparator burada nedamet getirmiştir.

yasal sonuçları bakımından gerçi İmparator IV. Heinrich'in işine gelmişti, ama daha sonraki çağlar için de bir simge oldu. Bismarck, Kulturkamp[1] sırasında, 'biz Canossa'ya gitmeyeceğiz,' dedi; ne var ki, bunu söylemekle zamansız böbürlenmiş oluyordu. Afaroz edilmiş bulunan IV. Heinrich, tasarılarını gerçekleştirebilmek için Papa'nın affına gereksinme duyuyordu. Gregorius ise, nedamet getirmiş birini bağışlamayı geri çevirmemekle birlikte, nedamet getirenin Kilise'yle uzlaşma isteğinin bedeli olarak, onu utanılacak bir duruma soktu. Politikacılara bakılırsa insanlar Papa'ya dil uzatabilirlerdi, ne var ki, anahtarların[2] kudretini sadece küfr işlemeyi göze alanlar tartışabiliyor, küfre ise, Papalıkla mücadelesinin en kızgın döneminde İmparator II. Frederik bile yüz vermiyordu.

VII. Gregorius'un papalık orununda bulunduğu süre, kilise reformunun önemli bir döneminin doruğunu oluşturur. Gregorius'a kadar, İmparator kesin olarak Papa'nın üstündeydi ve Papa seçiminde sık sık, sonucu etkileyecek biçimde sesini duyururdu. IV. Heinrich'in babası III. Heinrich, papalık orununu parayla satın aldığı savıyla Papa VI. Gregorius'u azletmiş ve onun yerine bir Alman'ı, II Clement'i Papa yapmıştı. Ne var ki, III. Heinrich'in Kilise'yle bir alıp veremediği yoktu; tam tersine, Heinrich, zamanının en gayretli bütün papazlarıyla birlik halinde bulunan, koyu dindar bir hükümdardı. Onun desteklediği, VII. Gregorius'un da utkuya ulaştırdığı reform hareketi esas bakımından, Kilisenin feodalizm etkisinde kalma eğilimine karşı yönetilmişti. Bir kural olarak feodal aristokrasiden gelme olan ve kendi yerleri konusunda son derece

1 Alman kültür seferberliği.

2 Cennetin kapısını açıp kapamaya yetkisi bulunduğuna işaret anlamında Papa'nın armasına konulmuş olan çift anahtar; anahtarlar sözüyle, Papalık orunu anlatılmaktadır. (Çev. Notu)

laik görüşlere sahip bulunan Başpiskoposlarla Piskoposları Krallar ve soylular o orunlara atıyordu. İmparatorlukta, İmparator'dan sonraki en yüksek kişiler eskiden, topraklarını yerleri sayesinde ellerinde tutabilen memurlardı; ne var ki, on birinci yüzyılın sonlarına doğru bunların yerini, varlıkları kalıtım yoluyla babadan oğula geçen soylular almıştı. Kilisede de, özellikle manastır sistemine bağlı olmayan papazlar sınıfının alt katmanları arasında da buna benzer bir tehlike vardı. Kilisedeki reformcu grup aynı niteliği taşıyan, kutsal şeylerden kâr çıkarma ve 'odalık tutma' (rahiplerin evlenmesine 'odalık tutma' diyorlardı) günahlarına karşı saldırıya geçti. Bu gruptan olanlar, saldırı kampanyasında oldukça büyük bir çaba, cesaret, bağlılık ve dünya işlerine uygun sağduyu gösterdiler; kutsallıklarıyla sıradan halkın desteğini, konuşma yetenekleriyle de daha önce kendilerine düşman olan cemaatlerin desteğini sağladılar. Örneğin, 1058 yılında, Milano'da St. Peter Damian, ruhanî zümreyi, Roma'nın reformcu kararlarına uymaya çağırdı; bu çağırı başlangıçta öylesine bir kızgınlık uyandırdı ki, St. Peter Damian'ın yaşamı tehlikeye girdi, ama en sonunda isteğine ulaştı ve yapılan bir araştırmada, Milano'da, Başpiskopostan en küçüğüne kadar, kutsal şeylerden kâr çıkarmayan bir tek papaz bulunmadığı anlaşıldı. Bu papazların hepsi de suçlarını itiraf edip günah çıkarttılar, ilerisi için de bağlılık sözü verdiler; bu koşullar altında bu papazların mal ve mülkleri ellerinden alınmadı, ama ilerde bu çeşit suçların acımasızca cezalandırılacağı da iyice anlaşılmış oldu.

Hildebrand'ı en çok düşündüren sorunlardan biri ruhanî zümrenin bekârlığıydı; Hildebrand bunu zorla uygulatmak için papazlar sınıfı dışındaki halk arasından paryla adamlar tuttu, bu adamlar da papazlarla papazların karılarına karşı sık sık çirkin bir zulme varan, suç niteliğinde hareketlere giriştiler. Kampanya, doğal olarak, ta-

mamıyla başarı kazanmadı - örneğin, İspanya'da bugüne kadar bir başarı sağlanamamıştır - ama amaçlarından hiç değilse biri, yerel papazlığın kalıtsal hale gelmesini önleyen, papaz oğullarının babalarının orununa geçemeyeceği kararıyla gerçekleşmiş oldu.

Reform hareketinin en büyük utkularından biri Papa seçimi usulünün 1059 kararıyla değişmez hale getirilişidir. Bu karardan önce, İmparator ve Roma halkının iyice belirlenmemiş hakları, sık sık bölünmelere ve seçimlerin tartışmalı olmasına yol açıyordu. Yeni karar - uzun bir süre içinde, büyük mücadelelerle de olsa - Papaları seçme hakkını yalnızca Kardinallere verdi.

On birinci yüzyılın ikinci yarısını dolduran bu reform hareketi, Manastır reislerini, Piskoposları, Başpiskoposları soylu derebeylerden ayırmayı ve Papaların atanmalarında kendilerine de söz hakkı tanınmasını (zira seçimde söz hakkı tanınmadığı zamanlar, Papalar da orunlarını para yoluyla elde etme eğilimi taşıyorlardı) geniş çapta sağlayabildi. Bu durum, yani, ruhban sınıfının derebeylerden ayrılışı halkı hoşnut etti ve Kiliseye olan saygılarının artmasına neden oldu. Reform hareketi zorlayıcı yoldan, papazların bekâr kalmalarını sağlamakla, onları kendi çevreleri dışındaki dünyadan da daha kesin bir biçimde ayırmış ve hiç kuşkusuz iktidar dürtülerini arttırmış oldu, zira birçok örneklerde görüleceği üzere aşırı sofuluk, dünyadan el etek çekme, insanlarda iktidar dürtüsünü arttırır. Yine bu reform hareketi, önde gelen kilise adamlarında, geleneksel bozukluktan kâr çıkaranlar dışında herkesin inandığı bir davaya bağlanma aşkı uyandırdı, bu davayı yürütme aracı olarak da Papalık iktidarını büyük çapta arttırdı.

Propagandaya dayanan iktidar genellikle, bu örnekte olduğu gibi, başlangıçta büyük bir cesaret ve özgecilik ister, ama bu nitelikler sayesinde saygı bir kere kazanıl-

dıktan sonra, bu nitelikler bir yana atılabilir ve dünya işlerinde ileri gitmek için doğrudan doğruya bu saygı bir araç olarak kullanılabilir. Sonra, zamanla bu saygı azalır ve saygının kazandırdığı üstünlükler de elden gider. Bunun süresi bazen birkaç yıl, bazen de binlerce yıl alır, ama süreç ve sonuç esasta hep aynıdır.

VII. Gregorius hiç de barışsever değildi. Onun vaaz konusu olarak Kitabı Mukaddes'te en sevdiği parça şuydu: 'Kılıcını kandan esirgeyene lânet olsun.' Ne var ki, o bunu, cismanî şeylere fazla değer veren insanlardan vaaz kelâmını esirgemenin günah olduğu biçiminde açıklıyordu ki, bu da onun, propagandanın gücü konusundaki görüşlerinde ne derece haklı olduğunu ortaya koyar.

Papalık koltuğuna oturmuş (1154-1159) biricik İngiliz olan Nicholas Breakspear, Papa'nın teolojik iktidarını öz çok değişik biçimde ortaya koyar. Abélard'ın[1] çömezlerinden Breschia'lı Arnold, 'toprak sahibi vaizlerin, timar sahibi piskoposların, mülk sahibi keşişlerin dinsel kurtuluşa ulaşamayacakları' doktrinini vaazediyordu. Bu dok-

---

1 Peter Abélard (1079'da Pallet'de doğdu: 1142'de Chalons-sur-Sâone'da öldü). Fransız filozofu ve teologudur. Heloise'a olan sevgisini ve bu sevginin felâketli sonuçlarını «Historia Calamitatum» adlı eserinde betimlemiştir. Kendisine sınırsız bir hayranlıkla bağlı olan çömezleri her yerde onun ardı sıra gitmişlerdir. Kendi gücüne sonsuz güveni bulunan Abélard, kendilerinden ders aldığı ünlü hocaların hepsini eleştirmiştir. Trinity'de verdiği vaazlar, Soissons konsili (1121) tarafından reddedilmiş ve Abélard, St. Gildas manastırı reisi olarak mutsuz bir dönem geçirdikten sonra Paris'e dönmüştür. Soissons konsilinin kararını Papa da onayladıktan sonra, Abélard, bütün umutları kırılmış olarak, yaşamının son günlerini Cluny'de geçirmiştir.

Dialectica, Sic et Non, De unitate et trinitate divina ve theologia christiana adlı eserleri Ortaçağ mantığı üzerinedir. Historia Calamitatum adlı eseriyle Heloise'a Mektuplar'ında üstün bir Lâtince üslûp örneği ortaya koymuştur.

trin hiç kuşkusuz ortodoks bir doktrin değildi. St. Bernard[1] onun hakkında şöyle diyordu: 'O ne yer, ne içer; Şeytan gibi, o da sadece ruhların kanına susamıştır.' Bununla birlikte St. Bernard onun örnek alınacak bir dindar olduğunu kabul etmiştir Arnold'un bu dindarlığı ise onu, Papa ve Kardinallerle çatışma halinde bulunan ve 1143 yılında Papa'yı da Kardinalleri de sürgün etmeyi başaran Romalılar için yararlı bir müttefik haline getirmiştir. Arnold, kendi doktrininde törel bir yaptırım arayan Roma *Cumhuriyeti'nin canlandırılmasını destekledi.* Ne var ki, IV. Adrian (Nicholas Breakspear) Kardinallerden birinin öldürülmesini vesile sayarak, Kutsal Haftada[2] Roma'lıların tapınma ve törenlerini yasakladı. Paskalya yortusundan önceki Cuma günü yaklaşırken Senato'yu dinsel bir korku aldı, bu da bütün Senato'nun Papa'ya miskince boyun eğmesi sonucunu doğurdu. İmparator Frederik Barbarosa'nın da yardımıyla Arnold yakalandı ve asıldı; cesedi yakıldı, külleri Tiber ırmağına serpildi. Böylelikle, pa-

---

1 St. Bernard (Clairvaux'lu Bernard) (1090'da Fontaines-lès-Dijon'da doğdu; 20. VIII. 1153'de Clairvaux'da öldü), 1112 yılında, Cîteaux'da Cistercien tarikatına giren St. Bernard bu tarikata onur kazandırmıştır. 1115 yılında Harding tarafından, Clairvaux manastırını kurmaya gönderilmiş ve ölümüne kadar bu manastırın reisliğini yapmıştır. Bir aziz olarak erdemleri bütün batı Hristiyanlık dünyasınca tanınmış ve onun kuşağından hiç kimse, kilise ve devlet siyaseti üzerinde St. Bernard kadar etkili olamamıştır. St. Bernard, papa aleyhtarı Anacletus'un yenilmesinde rol oynadığı gibi, vaazlariyle II. Haçlı seferini başlatmış, Abélard'a, Gilbert de la Porrée'ye ve Brescia'lı Arnold'e saldırmıştır. Öğrencilerinden biri III. Eugenius sanıyla papa olunca, ona, «De *Consideratione*» adlı ünlü risalesinde öğütler vermiştir. Edebî çalışmaları çok olan Bernard'ın en ünlü eserleri, «De diligendro Deo, De fradibus humilitatis» ve «Apologia ad Guillelmum»dur.

2 Paskalyadan önceki hafta. (Çev. Notu)

pazların zengin olmak hakkına sahip bulundukları kanıtlanmış oldu. Papa, İmparator'u, St. Peter kilisesinde taç giydirerek ödüllendirdi. İmparator'un askerleri yararlı olmuştu, ama Kilisenin gerek iktidarını, gerek servetini laik destekten çok kendisine borçlu bulunduğu Katolik İtikadı kadar değil.

Brescia'lı Arnold'un doktrinleri Papa'yla İmparator'u uzlaştıracak nitelikteydi; zira gerek Papa, gerek İmparator, düzenin kurulması için ikisinin birden gerekli olduğuna inanıyorlardı. Ne var ki, Arnold tasfiye edilir edilmez, kaçınılmaz çatışma yeniden alevlendi. Bunu izleyen uzun savaş içinde Papa yeni bir müttefik kazandı; bu müttefik, Lombard İttifakı idi. Lombardiya kentleri, özellikle de Milano, o sıralarda ekonomik gelişmenin ön safında bulunan zengin ticaret kentleriydi. Bu olgu, İngilizler için, 'Lombard Caddesi' adında ebedileşmiştir. İmparator, burjuva kapitalizminin daha o zamandan düşmanlık beslemeye başladığı feodalizmden yanaydı. Kilisenin 'faizciliği' yasaklamış olmasına rağmen, Papa'nın kendisi borç para aldığı ve Kuzey İtalya kentlerindeki bankerlerden çok yararlandığı için, faizcilik konusunda dinsel yaptırımlar hafifletilmek zorunda kalındı. Barbarossa ile Papalık arasındaki yirmi yıl süren çatışma, İmparator'un bir türlü tam yenilgiye uğratamadığı Lombard kentleri sayesinde, berabere sonuçlandı.

Papalık'la İmparator II. Frederik arasındaki uzun süreli çekişmenin en sonunda Papa'nın utkusuyla bitmesinin belli başlı iki nedeni vardı: Bu nedenlerden birincisi, Kuzey İtalya ticaret kentlerinin ve bu arada Toskana kadar Lombardiya'nın da feodal sisteme karşı oluşları; ikincisi de, Fransiskenlerin uyandırdığı koyu dindarca duygulardı. St. Francis, havarilere yaraşır bir yoksulluk ve evrensel sevgi vaazediyordu; ne var ki, St. Francis'in ölümünün

üzerinden birkaç yıl geçer geçmez, vaktiyle onun ardı sıra gidenler, Kilisenin mülk ve servetini savunmak için, çetin bir savaş sırasında halkın mal ve mülküne el koyan askerî görevliler gibi davranmaya başladılar. İmparatorun yenilgisinin başlıca nedeni, onun, davasını dinsel ve töresel bir kılığa sokamamış oluşuydu.

Aynı zamanda, bu mücadele sırasında Papaların başvurduğu önlemler, pek çok kimsenin törel gerekçelerle Papalığa eleştirici gözle bakmasına yol açtı. Frederik'in ölüm döşeğindeyken kendisiyle atıştığı Papa IV. İnnosan hakkında **Cambridge Orta Çağ Tarihi** (Cilt: VI, S. 176) şöyle yazıyor:

'IV. İnnosan, kendinden öncekilerden çok daha laik bir Papalık anlayışına sahipti. Zayıf yanlarının, politik yetersizliğinden ileri geldiğini düşünür ve bunlara politik çareler ararda. Ruhanî yetkilerini hep para toplamak amacıyla kullanır, parayla dost satın alır, düşmanlarına zarar verir ve vicdansızlığıyla Papalığa karşı her yerde saygısızlık, düşmanlık uyandırırdı. Kilise parasını dağıtış biçimi bir rezaletti. Ruhanî görevlerini ve yerel haklarını hor görerek, Kilise bağışlarını Papalık geliri ve siyasal ödül aracı olarak kullanırdı: Papadan timar alabilmek için dört adayın arka arkaya beklediği olurdu. Yersiz atamalar böyle bir sistemin doğal sonuçlarındandı; savaş halinde ve diplomasi yönünden seçilen papalık elçileri de çoğunlukla gerektiği kadar laik bir karakter taşımazdı... Papa İnnosan'ın, kendi yol açtığı ruhanî etki ve saygınlık kaybından kendisinin haberi yoktu. Niyetleri iyi olmakla birlikte, ilkeleri iyi değildi. Cesaret, yenilmez bir azim, zekâ sahibi olan Papa, şansının yüzüne güldüğü anlarda da, felâket anlarında da soğukkanlılığını yitirmez, dindarlıktan uzak bir kurnazlıkla, sabırla amacına ulaşmaya çalışırdı; bu da Kilisenin değerini düşürürdü. Papanın olaylar üzerindeki etkisi muazzamdı. İmparatorluğu göçertti; Papa-

lığın zayıflamasına yol açtı; İtalya'nın alınyazısına biçim verdi.'

IV. İnnosan'ın ölümü papalık siyasetine bir değişiklik getirmedi. Onun ardılı IV. Urban, Frederik'in oğlu Manfred'e karşı açtığı mücadeleyi tam bir başarıyla yürüttü ve törel konulardaki yetkesini ilginç bir biçimde kullanarak, İtalya'da hâlâ yükseliş yolunda olan kapitalizm Kiliseyi nerede az destekliyorsa orada, bu desteği tam olarak sağlamasını bildi; bu, propaganda iktidarının ekonomik iktidara dönüşmesinin klâsik bir örneğini meydana getirir. Bankerlerin çoğu, papalık gelirlerini toplamak kendilerine büyük kârlar sağladığından Papa'dan yanaydılar, ama bazı kentlerde, örneğin Siena'da Ghibelline'lerin[1] güçlü oluşu yüzünden bankerler başlangıçta Manfred'in yanını tuttular. Bunun üzerine, bankerlerin Manfred'i tuttuğu yerlerde Papa, Bankalara borçlu olanlara, borçlarını ödememelerini, bu bankalara borç ödememenin bir Hristiyanlık borcu olduğunu bildirdi ve tabii, borçlular bunu hemencecik yetkili bir karar olarak kabul ediverdiler. Bunun bir sonucu olarak Siena'nın İngilizlerle olan alışverişi durdu. Bütün İtalya'da, mahvolmaktan kurtulabilen bankerlerin tümü, Papa'nın bu manevrasıyla Guelph olmaya zorlandı.

Ne var ki, bu gibi yollara başvurulması Papa'ya ban-

---

1 Ghibelline, İtalya'da Ortaçağ'da, Papalar - İmparatorlar arası mücadele tarihi içinde önemli yer tutan bir grubun adıdır. Özellikle Frederik Barbarossa'nın İmparatorluk tacını giymesiyle alevlenen Papa-İmparator mücadelesinde Kutsal Roma İmparatorluğu'ndan yana olanlara 'Ghibelline'ler deniyordu; bunlar ulusal bağımsızlık istiyorlardı ve Papa'ya karşıydılar. Guelph'ler ise İmparator'a karşı, Papa'dan yana olan grubun adıydı. İtalya Ortaçağ tarihinin 1155'den 1348'e kadarki dönemi, Kuzey İtalya kentlerinde ve özellikle Floransa ile Siena'da bu iki grup arasındaki mücadelelerle doludur. (Çev. Notu)

kerlerin desteğini kazandırmakla birlikte, Papa'nın ilâhî yetkesine duyulan saygıyı azaltmış oluyordu.

Batı İmparatorluğunun çöküşünden on altıncı yüzyılın sonuna kadarki dönemin tümüne, iki gelenek arasındaki çatışmalar tarihi gözüyle bakılabilir: Bu geleneklerden biri, Kilisenin temsil ettiği imparatorluk Roma'sı geleneği, öteki de Devlet'in temsil ettiği Töton aristokrasisi geleneğidir. Kutsal Roma İmparatorları, imparatorluk Roma'sı geleneğini Kutsal Roma İmparatorluğu'na katmaya çalışmışlar, ama bunu başaramamışlardır. II. Frederik dışındaki bütün İmparatorların Roma geleneğini anlayamayacak kadar cahil oluşları bir yana, bunların yakın ilişki kurdukları feodalizmin bütün siyasal kurumları da Cermen asıllıydı. Eğitilmiş kişilerin - İmparatorlara hizmet edenler de içinde olmak üzere - dilleri uzun bir süre içinde, yavaş yavaş, antik dillerden türetilmişti; hukuk, Roma hukukuydu; felsefe, Yunan felsefesiydi, buna karşılık kökeni Tötonik olan görenekler, terbiyeli konuşmalarda ağıza alınmayacak nitelikteydi. Bugünkü herhangi klâsik bir bilginin modern endüstriyi Lâtince tanımlamakta karşılaşacağı güçlüğe benzer bir güçlük ortaya çıkmıştı o dönemde. Batı Avrupa uygarlığında Tötonik ögeler edebî ve entellektüel alanda yeterli bir anlatıma ancak Reformasyonla birlikte, Lâtince yerine modern dillerin kabul edilişi üzerine kavuşabildi.

Hohenstaufenler'in çöküşünden sonra Kilise, yirmi otuz yıl kadar bir süre için, İtalya'nın Batı dünyası üzerindeki egemenliğini yeniden kurmuş gibi gözüktü. Para ölçüleri üzerinden bir yargıda bulunulacak olursa, bu egemenlik en aşağı Antonines zamanındaki kadar sağlamdı. - İngiltere ve Almanya'dan Roma'ya Kilise gelirleri olarak akan para, eski Roma tümenlerinin zorla topladıkları paraların tutarını çok aşıyordu. - Ne var ki, bu sefer akan para silâh zoruyla değil, Papalığa duyulan saygı sömürülmek suretiyle sızdırılıyordu.

Bununla birlikte, Papalar Avignon'a taşınınca, bundan önceki üç yüz yıl boyunca sağlamış oldukları saygıyı yitirmeye başladılar. Bunun nedeni sadece onların tamamıyla Fransa Kralının egemenliği altına girişlerinde değildir; saygıyı yitirmelerinin daha da önemli bir başka nedeni, Papaların birçok gaddarca işlerde, bu gaddarlığı yapan krallardan yana çıkmış olmalarıdır. Papaların Kralla birlik oldukları bu gaddarca hareketlerden biri de Templar[1] tarikatının sindirilişidir. Kral IV. Filip malî güçlükler içerisinde kıvrandığından gözünü bu tarikatın mülküne dikmişti. Hiç bir gerekçeye dayanmaksızın, tarikat üyelerinin dinsel inançlara karşı gelmekle suçlandırılmasına karar alındı. Papa'nın da yardımıyla, bu tarikat üyelerinden Fransa'da bulunanlar yakalandılar, işkenceye konularak ağızlarından, Şeytana taptıklarına ilişkin itiraflar alındı, yine işkenceyle haça tükürmek zorunda bırakıldılar v.b. Ondan sonra da yığın yığın ateşte yakıldılar. Bu arada Kral, Papa'ya da köşesinden bucağından bir şeyler ayırmayı unutmayarak, bu tarikatin bütün mülküne el koydu. Bu gibi işler Papalıkta törel bozuluşun başlangıcını meydana getirdi.

Büyük Bölünüş[2] Papalık orununa göz koyan iki söz sahibinden hangisinin meşru olduğunun bilinemeyişi ve her söz sahibinin ötekini afaroz edişi, lânetleyişi yüzünden, Papa'ya saygı duyulmasını daha da güçleştirdi. Büyük Bölünüşün kapsadığı sürenin başından sonuna kadar, her iki rakip de, din ve töre yönünden hiç de iyi örnek sayılmayacak biçimde iktidar tasarrufunda bulun-

---

1 118 yılında eski Kudüs'te kurulan. Hazreti İsa'nın kabri ile ziyaretçilerini korumaya memur tarikat. ya da bu tarikatin üyesi.

2 Büyük Bölünüş (Batı Bölünüşü) Batı Hristiyanlığında, Papalık orununa seçiliş usulleri yüzünden doğan ve 1378'den 1417'ye kadar süren bölünüş. (Çev. Notu)

dular ve işi, en koyu yeminlerini bozmaya bile vardırdılar. Çeşitli ülkelerde Devlet ve yerel Kilise birlik halinde, her iki Papanın do sözünü dinlemekten kaçındılar. En sonunda bu soruna ancak bir genel konsilin çözüm yolu bulabileceği iyice anlaşıldı. Yanlış bir yol tutan Pisa Konsili, bu iki Papanın tutumlarını küfr ilân etmekle birlikte bunları gerektiği biçimde saf dışı bırakamadan, bir üçüncü Papa yaratmış oldu. Sonunda, Constance Konsili, her üç Papayı da saf dışı bırakarak, birliği sağlayabildi. Ne var ki, bu mücadele Papalık orununa duyulan geleneksel saygıyı ortadan kaldırmıştı. Bu mücadele ve karışıklık dönemi yüzünden Wycliff[1], Papalık için şunları söyleyebilmek hakkını bulmuştur kendisinde :

'Böyle bir iblisten kurtulmak Kilise'ye zarar vermez, tam tersine yararlı olur; bu iblisin ortadan kaldırılması işinde, Tanrı yolundaki bu davada Kilise istekle çalışır.'

On beşinci yüzyıl Papalığı, İtalya'ya uymakla birlikte, çok açık ahlâksızlığı yanısıra, dünya işleriyle fazla ilgilenişi ve aşırı laikliği dolayısıyla Kuzey ülkelerin koyu dindarlığına yanıt verebilmekten uzaktı. En sonunda, Tötonik ülkelerdeki törel ayaklanma, ekonomik etkenlerin kolaylıkla at oynatabilmesi olanağını sağlayacak bir güce ulaştı: Roma'ya haraç verilmesi genellikle reddedildi, prenslerle soylular Kilise emlâkine el koydular. Ne var ki, eğer

1 John Wycliff (1320'de York'da, Richmond yakınlarında doğdu: 1384'de öldü). İngiliz siyasal filozofu ve kilise reformatörü. Kiliseye yapılan bağışları şiddetle yermiş, papazların insanla Tanrı arasındaki aracılığına ve 'Hazreti İsa'nın kan ve etine dönüşme' (transsubstantiation) doktrinine saldırmış, İncil'in kelime kelime İngilizceye çevrilmesi gerektiği tezini savunmuş ve kendi doktrinlerini halk arasında 'yoksul vaizler' yoluyla yaymıştır. Wycliff, İngiliz nonkorformizminin başlangıcında önemli bir dönüm noktasını meydana getirir. (Çev. Notu)

Protestantizmin doktrin yönünden başkaldırısı olmasa bu durum doğmaz, Büyük Bölünüş ve Rönesans Papalığının rezaletleri olmasa Protestantizm gerçekleşemezdi. Kilisenin tinsel gücü içerden zayıflamamış olsa, Kiliseye saldıranlar tinsel gücü kendi saflarına çekemez ve II. Frederik gibi yenilgiye uğrarlardı.

Bu vesileyle, Machiavelli'nin, **Hükümdar** adlı eserinin XI. bölümünde ruhanî hükümdarlıklar konusunda söylediklerine bir göz atmak ilgi çekici olacaktır:

'Bana şimdi sadece, ruhanî hükümdarlıklardan söz etmek düşüyor. Bütün güçlükler bu hükümdarlıkların elde edilişine kadardır, zira bunlar ya kişisel yetenekler ya da talih sayesinde elde edilir ve kişisel yetenek de talih de olmaksızın elde tutulabilir; çünkü ruhanî hükümdarlıkları ayakta tutan çok eskiden kalma din düzeni öylesine kudretlidir, öyle bir karaktere sahiptir ki, ruhanî hükümdarlar nasıl davranırlarsa davransınlar, nasıl yaşarlarsa yaşasınlar, hükümdarlıklarını ellerinde tutabilirler. Devletleri olup da bu devleti savunmayan, uyrukları olup da onları yönetmeyen, yalnız bu hükümdarlardır; devletleri savunmasız olduğu halde, hükümdarlıkları, bu hükümdarların elinden alınmaz, uyrukları ise yönetilmedikleri halde, yönetilmeyişlerini umursamazlar ve hükümdarlarından vazgeçmeyi ne isterler ne de vazgeçebilme yeteneğine sahiptirler. Sadece bu gibi hükümdarlıklar, güvenlik ve mutluluk içindedir. Ne var ki, insan aklının ermeyeceği güçler tarafından ayakta tutulan bu hükümdarlıklar üzerine daha fazla bir şey söylemeyeceğim, zira Tanrı tarafından yüceltilip, ayakta tutulan bu hükümdarlıkları tartışmak küstahlık, cüretkârlık olur.'

Bunlar, X. Leo'nun papalığı sırasında yazılmıştı; Reformasyon da X. Leo'nun papalığı sırasında başlamıştı. Dindar Almanlar, VI. Aleksandr'ın amansızca akraba kayırmasının ve Papa X. Leo'nun para yönünden açgözlülüğü-

nün 'Tanrı tarafından yüceltilip ayakta tutulduğu'na yavaş yavaş inanmaz oldular. Papalık iktidarını tartışmaktan Machiavelli kaçındığı halde, 'küstah ve cüretkâr' Luther, bu tartışmaya girişmekte çok hevesliydi. Kilise karşısındaki muhalefet törel ve dinsel destek kazanır kazanmaz da, kişisel çıkarlar, muhalefetin büyük bir hızla yayılmasına neden oldu. Kilise'nin iktidarı anahtarların kudretine dayandığından, muhalefet de normal olarak yeni bir Aklama doktriniyle ilişki kurdu. Luther'in teolojisi, Kilise dışındaki hükümdarların aforoz edilmek ya da kendi uyrukları tarafından - törel yönden - lânetlenmekten korkmaksızın Kilise'yi yerin dibine batırmalarına olanak verdi.

Ekonomik etkenler her ne kadar Reformasyonun yayılışında çok yardımcı oldularsa da, bu etkenlerin - yüzyıllardan beri işler halde bulundukları gözönüne alınınca - Reformasyonun gerçekleşmesine tek başlarına yetmediği açıktır. Pek çok İmparator ve bu arada başka hükümdarlar, örneğin İngiltere'de Kral II. Henry ile Kral John da Papa'ya karşı koymaya çalıştılar. Ne var ki, onların bu davranışları günah sayıldı ve bu yüzden direnişleri boşa gitti. Ancak Papalık uzun bir süre içinde geleneksel güçlerini törel bir ayaklanma doğuracak kadar kötüye kullandıktan sonradır ki, başarılı bir karşı koyma olanağı doğdu.

Propaganda yoluyla nasıl iktidar sahibi olunacağını anlamak isteyenler için, papalık iktidarının yükseliş ve düşüşü incelemeye değer bir konudur. İnsanların kör ırıanç sahibi olduklarını ve anahtarların kudretine inandıklarını söylemekle iş bitmiyor. Bütün Orta Çağ boyunca geçerli dinsel inançlara karşı görüşler ortaya atılmıştır; eğer Papalar genellikle saygın kişiler olmasaydı, tıpkı Protestantizm gibi bu görüşler de yayılırdı. Yine Orta Çağda, laik hükümdarlar geçerli dinsel inançlara karşı gelmeksizin, Kilise'yi Devlet'in emri altına sokmaya çalıştılar; bu girişimler Doğu'da başarı kazanmakla birlikte, Batı'da başarısızlığa uğradı. Bunun çeşitli nedenleri vardı.

Birincisi: Papalık kalıtsal olmadığından, laik krallıklar gibi uzun bir emekleme dönemi geçirmiyor, bu dönemin dertlerinden uzak bulunuyordu. Bir adam dindar, bilgili ve yöneticilik yeteneğine sahip olmadıkça Kilise'de kolay kolay sivrilemezdi; bundan dolayı Papaların çoğu, bir ya da birkaç bakımdan ortanın çok üstüne yükselmiş kişilerdi. Laik hükümdarların da yetenekli kişiler olarak kendilerini göstermeleri mümkündü, ne var ki, çoğunlukla bunun tersi oluyordu; ayrıca, laik hükümdarlar ruhanî hükümdarların tersine, kendi tutkularını kontrol altına alabilmelerini sağlayacak biçimde de eğitilmemişlerdi. Boşanma istekleri yüzünden kralların sık sık başları derde giriyor, boşanma da, ancak Kilise'nin çözüm bulabileceği bir sorun olduğundan, Papalar karşısında kralları güçsüz duruma düşürüyordu. Krallar bazen boşanma sorununu çözmek için Kral VIII. Henry'nin yöntemine[1] başvuruyorlardı, ama bu da uyruklarını dehşete düşürüyor, bu yüzden vassalları bağlılık andlarından kurtulmuş oluyor ve en sonunda krallar ya boyun eğmek zorunda kalıyor ya da tahtlarını yitiriyorlardı.

Papalığın bir başka büyük gücü de, sürekliliğinin kişilere bağlı olmayışıydı. II. Frederik'in papalıkla mücadelesinde, bir Papa'nın ölümünün hemen hemen hiç bir değişiklik yaratmayışı, hayret edilecek bir olgudur. Papalığın belli bir doktrini ve devlet yönetimi geleneği vardı, krallar ise bunların karşısına koyabilecekleri herhangi sağlam bir doktrin ya da yöneticilik geleneğinden yoksundular. Laik hükûmetler ancak milliyetçiliğin güçlenişiyle birlikte papalığınkine denk bir amaç sürekliliği ya da dayanıklılığı kazanabildiler.

On birinci, on ikinci ve on üçüncü yüzyıllarda krallar

1 Katolisizmde boşanma yasak olduğundan, Kral VIII. Henry karılarından kurtulmak için, bir bahaneyle onları cellâda teslim ediyordu. (Çev. Notu)

bir kural olarak cahil, buna karşılık Papalar hem okumuş, hem de bilgili kimselerdi. Ayrıca, sürekli olarak anarşi tehlikesi içinde bulunan ve yeni ekonomik güçlere karşı düşmanca tutum alan, yönetimi zor feodal sistem kıralara ayak bağı oluyordu. Bütünüyle ele alındığı zaman, o yüzyıllarda Kilise, Devlet'in temsil ettiğinden çok daha yüksek bir uygarlığı temsil ediyordu.

Ne var ki, on üçüncü yüzyıla kadar Kilise'nin en büyük gücü, aşıladığı törel saygıdan ileri geliyordu. Kilise, törel hükümdarlık tahtını, eski zamanlarda uygulanan dinsel cezaların sağladığı ve ta o zamanlardan kalan ibret dersi üzerine kurmuştu. Kilise'nin zaferleri, daha önce de gördüğümüz gibi, papazların bekâr kalmalarının zor kullanılarak sağlanmasıyla ilişkiliydi ve orta çağ kafası için bekârlığın etkileyici niteliği çok büyüktü. Aralarında sayıları az olmayan Papaların da bulunduğu pek çok kilise adamı, ilkeler söz konusu olduğunda, teslim olmaktansa, büyük sıkıntılara göğüs germişlerdi. Para hırsının, ahlâk bozukluğunun, kişisel çıkar kollamanın gemi azıya aldığı bir dünyada pek çok Kilise ileri geleninin, kişisel çıkarlarını ilgilendirmeyen davalar için yaşadıklarını ve kişisel servetlerini bu uğurda seve seve harcadıklarını sıradan insanlar açıkça görüyorlardı. Daha sonraki yüzyıllarda, kutsallıkları etkileyici olan kişiler - Hildebrand, St. Bernard, St. Francis - kamuoyunun gözlerini kamaştırarak, başkalarının kötü davranışları yüzünden törel saygınlığını yitirebilecek olan Kilise'yi bu tehlikeden kurtardılar

Ne var ki, ülkücü amaçlara sahip olan, bu yüzden de iktidar aşkını mazur gösteren örgütler için, üstün erdemler dolayısıyla kazanılan ün tehlikelidir ve sonunda mutlaka, sadece vicdansızca insafsızlık konusunda üstünlüğe yol açar. Kilise, bu dünyayla ilgili şeyleri aşağılık sayarak bunu aşıladı, böylelikle de hükümdarlar üzerinde üstünlük kurdu. Keşişler hep yoksul kalacaklarına and içtiler;

bu and dünyayı öylesine etkiledi ki, bu sayede Kilise'nin zaten muazzam olan serveti bir kat daha arttı. St. Francis, kardeşin kardeşi sevmesi gerektiğini vaazederek, uzun zamandan beri sürmekte olan rezilce bir savaşın utkuyla tamamlanması için gerekli olan coşkuyu yarattı. Sonunda, Rönesans Kilisesi servet ve iktidarını borçlu bulunduğu bütün törel amaçlarını yitirdi ve bu amaçların yeniden yaratılması için Reformasyon'un Kilise'yi sarsması gerekti.

Üstün erdem, bir örgüte zorbaca bir güç kazandırmak için araç olarak kullanıldığı zaman, bütün bu kaçınılması olanaksız sonuçlarla karşılaşılır.

Geleneksel iktidarın çöküşü, istilâlar dışında, her zaman için, bu iktidarın, Machiavelli gibi düşünen - yani, bu iktidarın insan kafasındaki saygınlığının en ağır, en kaba suçlar tarafından bile sarsılamayacak kadar sağlam olduğuna inanan - kişiler tarafından kötüye kullanılışının bir sonucudur.

Yunanlıların Delf tapınağı kâhinelerine, Orta Çağın da Papalara gösterdiği saygı bugün Amerika Birleşik Devletleri'nde aynen Yüce Mahkeme'ye gösterilmektedir. Amerikan Anayasası'nın işleyişini incelemiş olanlar, Yüce Mahkeme'nin, plütokrasiyi korumakla görevli güçlerin bir bölümünden ibaret olduğunu bilirler. Ne var ki, bunun böyle olduğunu bilenlerin bir bölümü plütokrasiden yana oldukları için Yüce Mahkeme'ye duyulan geleneksel saygıyı zayıflatmayı hedef tutan hiç bir harekette bulunmazlar; öte yandan, bu saygıyı zayıflatmaya çalışanlara da yıkıcı ya da Bolşevik damgası vurularak, sıradan vatandaşların gözünde bunların saygınlığı yokedilir. Bir Luther ortaya çıkıp da Amerikan Anayasası'nın resmî yorumcularının yetkelerine başarıyla saldırıncaya kadar, bu apaçık partizanlık daha uzun bir süre dilediği gibi at oynatacaktır.

Savaşta yenilmenin teolojik iktidar üzerindeki yıkıcı etkisi, laik iktidar üzerindeki yıkıcı etkisinden çok daha ozdır. Gerçi Rusya ve Türkiye Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra hem teolojik hem de siyasal bir devrim geçirmişlerdir, ne var ki, her iki ülkede de geleneksel dinin Devlet'le çok sıkı bir ilişkisi vardı. Savaşta yenilgiye karşın dinin ayakta kalışının en önemli bir örneği, Kilisenin beşinci yüzyılda barbarlara üstün gelişidir. St. Augustine[1], Roma'nın barbarlar tarafından yağmalanışından esinlenerek yazdığı **Tanrının Ülkesi Hakkında** adlı eserinde geçici iktidarın, gerçek inan sahibine vaadedilen iktidar olmadığını, bundan ötürü de sofuca bir inanç sonucu olarak elde edilebileceği umudunun beslenmemesi gerektiğini açıklamıştı. İmparatorluk içinde barbarların kılıcından kurtulabilen putperestler, Roma'nın, eski tanrılar terkedildiği için bir ceza olarak yakılıp yıkıldığını ileri sürdüler, ama bu sav, bütün gücüne karşın, kamuoyunun desteğini sağlayamadı; istilâcılar arasında, yenilenlerin üstün uygarlığı ağır bastı ve yenenler Hristiyan dinini benimsediler. Böylece, Roma, Kilise aracılığıyla barbarlar arasında sözünü geçirmeye devam etti ve bu barbarların hiç biri, Hitler'e gelene kadar, eski kültür geleneğini silkip atamadı.

---

1 Augustine, Aurelius, Saint (354'de, Nümidya'da, Tagaste'de doğdu; 430'da öldü.) Putperest bir baba ile Hristiyan bir annenin oğlu olan Augustinus öğrenimini Kuzey Afrika'da gördü ve Kartaca'yı terkederek 383'de Roma'ya geldi. Milano Üniversitesi Retorik kürsüsünde hocalık (383-87) ettiği sırada Hristiyan oldu. Afrika'ya döndükten sonra, 391'de papazlığa atandı ve arkasından piskopos oldu. Ciltler dolusu dogmatik, teolojik ve eğitsel risaleleri vardır. Eserleri arasında en önemlileri 13 kitaplık «İtiraflar»ıyla, bilgince ve çok üstün bir retorik üslûbuyla yazılmış oluşu bakımından değer taşıyan Tanrı'nın Ülkesi Hakkında (De Civitate Dei) adlı 22 ciltlik kitabıdır. (Çev. Notu)

V. Bölüm
KRAL İKTİDARI

Krallığın kökeni de, rahipliğin kökeni gibi tarih öncesine kadar uzanır; krallığın evrimindeki ilk basamaklar da ancak, en geri vahşî kabilelerde hâlâ bulunan örneklerden anlaşılabilir. Krallık kurumunun tam anlamıyla gelişmiş olduğu ve henüz çöküş yolunu tutmamış bulunduğu yerde kral, savaşta kabilesini ya da ulusunu ardı sıra sürükleyen, ne zaman savaş açılacağına, ne zaman barış yapılacağına karar veren adamdır; her zaman değilse bile çoğunlukla, yasayı kral yapar ve adaletin yönetimini kontrolü altında bulundurur. Krallık sanı genellikle, büyük ya da küçük ölçüde kalıtsaldır. Kral, ayrıca kutsal bir kişidir de: Kendisi Tanrı olmasa bile, hiç değilse Tanrı'nın vekilidir.

Ne var ki, böyle bir krallığın gerçekleşmesi için, uzun süre içinde evrinmiş bir hükûmetin ve vahşîlerinkinden çok daha örgütlü bir topluluğun varlığı gereklidir. Çoğu Avrupalının düşündüğü biçimde bir vahşi kabile reisini, gerçekten de ilkel topluluklar arasında bulmak mümkün değildir. Bizim reis dediğimiz adamın aslında sadece dinsel ve törenlerin yapılışı yönünden işlevleri bulunabilir; bazen de Lord Mayor[1] gibi, kendisinden sadece ziyafetler vermesi beklenir. Reis bazen savaş açabilir, ama

1 Londra, Dublin, York ve Cork şehirlerinin belediye reislerinin sanı.

çok kutsal bir kişi olduğundan kendisi savaşa katılmaz. Bazen de öyle bir mana'ya[1] sahiptir ki, kimse reisin yüzüne bile bakmaya cesaret edemez; bu da, tabii, onun kamu işlerinde fazla bir rol almasına engel olur. Yasalar görenekler yoluyla kurulduğundan, ilkel kabile reisi yasa yapamaz; ufak topluluklarda cezayı suçlunun komşuları kendiliklerinden uyguladıkları için, reisin bu konudaki yönetimine de gereksinme yoktur. Bazı vahşî topluluklarda iki reis vardır; Şogun ve Mikado gibi, biri dinsel, öbürü de laik reistir. Ne var ki, bunları Papa ile İmparator'a benzetmemek gerekir, zira dinsel reis, bir kural olarak, sadece törenler yönünden iktidar sahibidir. İlkel vahşîler arasında genellikle birçok şeye görenekler karar verir; resmî hükümetin karar verdiği şeyler çok az olduğundan Avrupalıların kral dediği reisler, sadece belli belirsiz, başlangıç halindeki bir kral iktidarına sahiptirler[2].

Göçler ve yabancı istilâları, göreneklerin yıkılışında, bundan dolayı da bir hükûmete duyulan gereksinmenin yaratılışında etkili birer güçtür. Kral adını almağa lâyık hükümdarların bulunduğu en aşağı uygarlık düzeylerinde kral ailesi bazen yabancı asıllı olabilir ve başlangıçta, belirli bir üstünlüğü sayesinde saygı kazanmış bulunabilir. Bununla birlikte bu durumun monarşinin evriminde genel bir evre olup olmadığı, antropologlar arasında tartışılan, üzerinde kesin görüş birliğine varılmamış bir konudur.

Savaş sırasında kumanda birliği gereksinmesinin apaçık bir gerçek oluşu dolayısıyla, savaşların, kralların gücünün artmasında çok büyük bir rol oynamış bulunması da aynı derecede açık bir gerçek olarak ortaya çıkıyor. Bir kralın yerine kimin geleceği konusunda ayrılık ve

1 Teolojik terim olarak, 'tinsel güç'.

2 Bu konuda bak. Rivers'in 'Toplumsal Örgüt' adlı eseri.

anlaşmazlıkları önlemenin en kolay yolu, krallığı kalıtsal hale getirmektir; kral, kendinden sonra yerine geçecek kimseyi sağlığında atama gücüne sahip bulunsa bile, o kimseyi mutlaka kendi ailesi içinden seçecektir. Ne var ki, sülâleler sonsuz değildir ve her kral ailesi, yabancı bir fatihin saltanat hakkına zorla el koymasıyla kurulur. Yeni kurulan kral ailesini genellikle din, geleneksel bir tören yoluyla meşru kılar. Ruhban sınıfı iktidarı da, krallığın saygınlığının sağlanmasında son derece önemli rol oynaması bakımından, yeni kral ailelerinin kuruluşundan kendine çıkarlar sağlar. I. Charles, 'Piskopos yoksa, Kral da yok demektir,' demişti; bu özdeyişin içindeki karşılaştırma, kralların var olduğu bütün çağlar için geçerlidir. Krallık, tutkulu kişilerin gözüne öylesine çekici bir orun olarak görünür ki, onların bu orunu kendi ellerine geçirme umutlarını kırmak ancak çok güçlü dinsel yaptırımlarla mümkün olabilir.

Tarih öncesi aşiret reisinin, tarih çağları içinde yer alan krallar haline gelebilmek için geçirdiği evrim ne olursa olsun, bu süreç, vakanüvislerin var olduğu en eski dönemde Mısır ve Babil'de tamamlanmış bulunuyordu. Büyük piramidin M. Ö. 3000'den önce yapıldığı kabul ediliyor; böylesine bir yapının kurulması ise ancak, uyrukları üzerinde sınırsız iktidar sahibi bir hükümdarın varlığıyla mümkün olabilirdi. Bu dönemde Babil'de, birkaç kral vardı ve bunlardan hiç birinin topraklarının sınırı Mısır'ınkiyle boy ölçüşebilecek genişlikte değildi, ama bu kralların hepsi de kendi bölgelerinde tam birer hükümdardı. M. Ö. üçüncü bin yılın sonundan önce, bir kralın yapması gereken her şeyi yapan büyük kral Hamurabi'yi (M. Ö. 2125-2081) görüyoruz. Hamurabi en çok, kendisine güneş-tanrı tarafından verilen yasalarla tanınır; bu ise, Hamurabi'nin, orta çağ hükümdarlarının asla yapamadıkları bir şeyi yapabildiğini, yani, dinsel mahkemeleri laik mahkemeler em-

ri altına sokabildiğini gösterir. Ne var ki, Hamurabi aynı zamanda bir asker ve mühendis olarak da ünlüdür. Yurtseverlik şiirleri onun fetihlerine övgülerle doludur:

Savaşta fırtına kesilen, düşmanı vuran
Yüce kral Hamurabi'nin yüce gücü
Kendini bütün çağlara tanıtmıştır.
Düşman topraklarını kasıp kavurarak,
Değersizlere savaş açıp, isyanları bastırarak,
Kötü niyetlileri kilden bebekler gibi mahvedip,
Asılsız tepelerin dik yamaçlarını yardı geçti.

Hamurabi, sulama kanalları konusundaki çaba ve başarılarını kendi kaydetmiştir:

'Anu ve Enlil (bir tanrı ve tanrıça), Sümer ve Akad ülkelerini benim yönetimime verdiği ve o ülkelerin hükümdarlık asalarını bana teslim ettiği zaman, Sümer ve Akad topraklarına su getiren **Halkın Bereketi Hamurabi** kanalını açtım. Dağınık Sümer ve Akad kavimlerini topladım, onlara otlaklar ve suvatlar verdim; onlara bol ve bereketli otlaklar verdim, onları âsude konutlara yerleştirdim.'

Bir kurum olarak krallık, gelişmesinin doruğuna Büyük Piramit zamanında Mısır'da, Hamurabi zamanında da Babil'de ulaşmıştı. Daha sonra gelen kralların daha büyük toprakları olmasına karşın, hiç biri krallığının sınırları içinde tam anlamıyla krallık düzeni kuramadı. Mısır ve Babil krallarının iktidarı iç ayaklanmalar yüzünden değil, sadece dış istilâlar yüzünden sona ermişti. Onlar gerçi, uyruklarının kendilerine boyun eğişi monarşinin dinsel yönden taşıdığı öneme dayandığı için, ruhanî sınıfla çatışmayı göze alamazlardı, ama bunun dışında yetkeleri sınırsızdı.

Yunanlılar, tarih çağlarının başlamasından önce, çoğu

sitelerde, siyasal birer hükümdar olarak krallarını başlarından atmışlardır. Romalılarda krallar tarih öncesi döneminde vardı ve Romalılar kral adına karşı bütün tarih boyunca yenilmez bir tiksinti duymuşlardır. Batıda, Roma İmparatoru hiç bir zaman sözcüğün gerçek ve tam anlamıyla bir hükümdar olamamıştır. Roma hükümdarı meşru olmayan asıldan geldiği için, her zaman sırtını ordusuna dayamak zorunda kalmıştır. O, sivillerin önünde kendisini bir tanrı ilân edebiliyordu, ama askerlerinin gözünde her zaman için, onlara yeteri kadar bahşiş veren ya da vermeyen bir general olarak kalmıştır. Çok kısa süren bir iki dönem dışında, İmparatorluk kalıtsal değildir. Esas iktidar her zaman için ordudaydı ve İmparator, sadece kendi dönemi için bu iktidarın adayı oluyordu.

Barbar istilâları monarşinin yeniden canlanmasına yol açtı, ama yeniden canlanan monarşinin eski monarşilerden bir ayrılığı vardı. Yeni krallar Cermen kabilelerinin şefleri olduğu gibi, bunların iktidarları mutlak değildi, her zaman için bir İhtiyarlar Heyeti ya da buna benzer bir kuruluşun işbirliğine dayanıyordu. Bir Cermen kabilesi bir Roma eyâletini fethettiği zaman, kabilenin şefi kral oluyordu, ama kralın en yakın arkadaşlarını da belirli bir dereceye kadar bağımsızlıkları bulunan soylular meydana getiriyordu. İşte feodal sistem buradan doğarak bütün Batı Avrupa hükümdarlarını baronlar karşısında güçsüz bıraktı.

Bunun bir sonucu olarak, monarşi, Kiliseyi de feodal soyluları da yola getirinceye kadar hep zayıf kalmıştır. Kilisenin zayıflama nedenleri üzerinde daha önce durduk. Soylular, düzenli hükûmet için bir engel meydana getirdiklerinden, krallarla olan mücadelelerinde, en büyük yenilgiye İngiltere ve Fransa'da uğradılar. Almanya'da ise soylular sınıfının önderleri ufak ufak krallıklar kurdular, bunun sonucunda da Almanya, Fransa karşısında güçsüz duru-

ma düştü. Polonya'da aristokratik anarşi ta ayrılışa kadar sürdü. İngiltere ve Fransa'da, Yüz Yıl Savaşlarından ve Gül Savaşlarından sonra, sıradan vatandaşlar güçlü bir kralın egemenliğine boyun ekmek zorunda bırakıldılar. IV. Edward, Londra Sitesi'nin yardımıyla zafere ulaştı, hattâ Kraliçesini bile bu Siteden seçti. Feodal aristokrasinin düşmanı X. Louis yüksek burjuvazinin dostuydu; burjuvazi Louis'yi soylulara karşı desteklerken, Louis de burjuvaziyi esnafa karşı desteklemişti. **Encyclopaedia Britannica'**nın XI. Louis üzerine resmî hükmü şudur: 'O, bir kapitalist gibi yönetmiştir krallığını.»

Rönesans hükümdarlarının, Kiliseyle olan çatışmalarında, kendilerinden önceki krallara oranla büyük bir üstünlükleri vardı; bu üstünlük, eğitimin artık Kilisenin tekelinde bulunmayışından ileri geliyordu. Kilise dışındaki hukukçuların yeni monarşinin kuruluşundaki yardımları değer biçilemiyecek kadar büyüktür

İngiltere, Fransa ve İspanya'daki yeni monarşiler Kilisenin de, aristokrasinin de üstündeydi. İktidarları gelişme halindeki iki güce, yani, milliyetçilikle ticarete dayanıyordu: Hükümdarlar bu iki gün için yararlı sayıldıkları sürece güçlü oluyor, ama milliyetçilik ve ticaret konusunda yararlılıklarını yitirdikleri anda ayaklanma çıkıyordu. Tudorlar her iki alanda da yararlılıklarını aksatmadan yürüttüler, buna karşılık Stuartlar, saraylılara tanıdıkları tekel ayrıcalıklarıyla ticareti boğdular, bunun sonucu olarak da İngiltere önce İspanya'nın, sonra da Fransa'nın sillelerini yedi. Fransız monarşisi ticarete önem vererek, ta Colbert rejimine kadar ulusal gücünü arttırdı. O dönemden sonra, Nantes Fermanı'nın feshi ile birlikte arka arkaya çıkan ve her biri bir öncekinden daha felâketli sonuçlar doğuran savaşlar, ezici vergiler ve ruhban sınıfıyla soyluların malî güçlüklerden bağışık tutulmasının uyandırdığı kızgınlık yüzünden gerek ticaret, gerek milli-

yetiçilik krala karşı bir tutum aldı ve en sonunda devrime yol açtı. İspanya'yı devrimden ancak Yeni Dünya'nın fethi kurtardı; ne var ki, Yeni Dünya'nın İspanyol egemenliği altındaki bölümü İspanya'ya başkaldırdı ve bunu sadece, İngiltere ve Birleşik Devletler'le ticaret kurabilmek için yaptı.

Ticaret, her ne kadar kralları feodal anarşiye karşı desteklemişse de, kendini yeteri kadar güçlü gördüğü zamanlar hep cumhuriyetçi olmuştur. Antikitede, Orta Çağ İtalya'sının ve Almanya'sının serbest kentlerinde, ticaret gücünün doruğa ulaştığı dönemlerde Hollanda'da hep böyle olagelmiştir. Bundan dolayı krallarla ticaret arasındaki antlaşma, huzursuz bir antlaşmaydı. Krallar 'tanrısal hakka' dayanıyor, iktidarlarını ellerinden geldiği kadar geleneksel ve sözümona dinsel kılmaya çalışıyorlardı. Bu konuda kısmen başarı kazandılar da: I. Charles'ın idamına sadece sıradan bir cinayet gözüyle değil, aynı zamanda dine karşı işlenmiş bir küfür gözüyle, günah gözüyle bakıldı. Fransa'da ise St. Louis bir masal kahramanı haline getirildi ve onun sofuluğunun *hâlâ* 'en Hristiyan Kral' niteliğini taşıyan XV. Louis'ye bile hayrı dokundu, St. Louis'nin dindarlığı kısmen bu krala yakıştırıldı. Krallar yeni bir saray aristokrasisi yarattıktan sonra, bu aristokrasiyi burjuvaziye yeğlemeye başladılar. İngiltere'de yüksek aristokrasiyle burjuvazi birleşerek, sadece ve sadece parlamenter ünvanına sahip bir kral oturttular tahta; bu kral, eski majestenin sahip bulunduğu büyülü niteliklerden hiç birine sahip değildi: Örneğin, 'kral belâsı'nı Kraliçe Ann tedavi edebildiği halde, Kral I. George edemiyordu[1]. Fransa'da ise kral aristokrasiye üstün geldi, bunun üzerine

1 İngilizce'de sıraca iiletinin adı 'King's evil' yani, sözcüğü sözcüğüne çevirdiğimiz zaman 'Kral belâsı'dır; burada B. Russell bir sözcük oyunu yapıyor. (Çev. Notu)

kendi kellesi de, aristokratların kelleleri de giyotine gitti.

Frederik Barbarossa zamanında Lombard Birliği ile başlayan ticaret ve milliyetçilik antlaşması yavaş yavaş Avrupa'ya yayılarak en son ve en kısa utkusunu Rusya'da Şubat devriminde kazandı. Bu antlaşma her nerede güç kazandıysa, önce monarşiyle birlik olup, sonra ona karşı tutum alarak, toprağa dayanan kalıtsal iktidar aleyhine çalıştı. Bunun bir sonucu olarak her yerde krallar ya ortadan kalktılar ya da sembolik birer hükümdar haline geldiler. Bundan sonra, ticaret ve milliyetçilik de ortaklığı bozdu; İtalya, Almanya ve Rusya'da utkuya ulaşan milliyetçilik oldu. On ikinci yüzyılda Milano'da başlayan liberal akım, kendi yolundan şaşmadan ilerledi.

Geleneksel iktidar, dışardan yıkılmadıkça, hemen hemen her zaman belirli bir gelişme gösterir. Uyandırdığı saygıdan cesaret alarak, kamuoyunun onayını umursamaz, bu onayı hiç bir zaman yitirmeyeceğini sanır. Tembelliği, delilikleri ve zulmüyle yavaş yavaş, tanrısal yetkesinden halkı kuşkuya düşürür. Tanrısal yetkenin de alışkanlıktan daha elverişli bir kaynağı bulunmadığından, eleştirme bir kez başlayınca, alışkanlık kaynağı çabucak durmadağın olur. Ayaklananların daha çok işine gelen yeni bir inanç eskisinin yerini alır; ya da, Haiti'nin Fransızlar'dan bağımsızlığını aldığı zaman olduğu gibi, daha büyük bir karışıklık doğar. Genel bir kural olarak, başkaldırma düşüncesinin kafalarda doğup yaygınlaşması için, uzun süren çok iğrenç bir kötü yönetim gerekmektedir; bu düşünce doğduktan sonra ise, birçok örneklerde görüleceği üzere, başkaldıranlar eski iktidarın tümünün bir bölümünü kendi saflarına almayı başarabilmektedirler. Ogüst, Senato'nun geleneksel saygınlığını işte bu şekilde kendinde toplayabilmişti; Protestanlar, Katolik Kilisesi'ne saygı göstermeyi reddettikleri halde, İncil'e gösterdikleri saygıyı korumuşlardı; İngiliz Parlamentosu, hükümdara

saygıyı ortadan kaldırmaksızın, kralın iktidarını yavaş yavaş kendi üzerine almıştı.

Ne var ki, bunların hepsi de sınırlı devrimlerdi; dört başı mamur devrimlerde çok daha büyük güçlüklerle karşılaşılmıştı. Cumhuriyet hükûmeti biçiminin kalıtsal hükûmet biçimi yerini alışının ani olduğu yerlerde, yeni anayasa insanların alışkanlıklarına yanıt verdiği ölçüde saygıyla karşılandığından, bu değişiklik çoğunlukla çeşitli sorunların doğmasına yol açar. Bundan ötürü, tutkulu kişiler diktatör olmaya çalışırlar ve bu niyetlerinden ancak uzun süreç içinde sürekli başarısızlığa uğradıktan sonra vazgeçerler. Eğer dikta niyetlilerinin yönetiminde böyle başarısız bir süreç geçirilmezse, cumhuriyet anayasası halkın gözünden düşer, bu da istikrarsızlığa yol açar. Amerika Birleşik Devletleri, yeni cumhuriyetler içinde, ta başından beri istikrarı koruyabilmiş olması bakımından biricik örneği meydana getirir.

Zamanımızın başlıca devrimci hareketi, Sosyalizmle Komünizmin özel kişilerin ekonomik iktidarına saldırısıdır. Bu harekette de, örneğin Hristiyanlığın, Protestanlığın ve eski politik demokrasinin yükselişinde örnek kazanan cinsten hareketlerdeki ortak belirgin nitelikleri bulabiliriz. Ama bu konu üzerinde daha ileriki bir bölümde duracağım.

VI. Bölüm
YALIN İKTİDAR

Kalıtsal iktidarı ayakta tutan inançlar ve alışkanlıklar kaybolmaya yüz tutunca, kalıtsal iktidar da yavaş yavaş yerini ya yeni bir inanışa dayanan iktidara ya da 'yalın iktidar'a, yani, uyruklarının onayına dayanmaya gerek duymayan cinsten bir iktidara bırakır. Kasabın koyun üzerindeki, istilâ ordusunun yenilmiş bir ulus üzerindeki ve polisin yakalanmış suikastçiler üzerindeki iktidarı işte bu cins bir iktidardır. Katolik Kilisesinin Katolikler üzerindeki iktidarı gelenekseldir, buna karşılık, geçerli dinsel inançlara karşı suç işlemelerinden ötürü cezalandırdıkları üzerindeki iktidarı yalındır. Devletin, kendisine bağlı vatandaşları üzerindeki iktidarı geleneksel, ama başkaldıranlar üzerindeki iktidarı yalındır. Uzun bir iktidar geçmişine sahip örgütler, bir kural olarak, üç evreden geçerler: Birincisi, fanatik olan, ama geleneksel olmayan ve fetihlere yol açan inanç evresi; ikincisi, yeni iktidarın hızla geleneksel bir biçim alan genel onaya ulaşması evresi; sonuncusu da, iktidarın, gelenekselliğini reddedenlere karşı kullanılarak, yeniden yalın biçim aldığı evredir. Bir örgütün karakteri, bu evrelerden geçilirken büyük ölçüde değişikliğe uğrar.

Askerî fetihler yoluyla kazanılan iktidar, kısa ya da uzun bir zaman sonunda çoğunlukla, sadece askerî bir iktidar olmaktan çıkar. Romalılar tarafından zaptedilen bü-

tün eyâletler, Judea dışında, kısa zamanda İmparatorluğa sadakatle bağlanmışlar ve bağımsızlık isteği duymaz olmuşlardı. Asya ve Afrika'daki, Müslümanlar tarafından ele geçirilen Hristiyan ülkeleri yeni hükümdarlarına isteye dileye boyun eğmişlerdi. İrlanda bağımsızlığını savunduğu halde, Gal yavaş yavaş İngiliz egemenliği altına girdi. Albigensiyen[1] kâfirler askerî güçle sindirildikten sonra, bunların soyundan gelenler dış görünüşle olduğu kadar içtenlikle de Kilise'nin yetkesine boyun eğdiler. Norman fethi, İngiltere'de, bir süre sonra taht üzerinde Tanrısal hak sahibi olduğu kabul edilen bir kral ailesi yarattı. Askerî fetihler ancak psikolojik fetihlerle desteklendikleri sürece istikrarlıdır ve bunun böyle olduğunu gösteren örnekler pek çoktur.

Yakın zamanda yabancı istilâsına boyun eğmemiş bir topluluğun hükûmetinde yalın iktidar, birbirinden ayrı iki koşullar bölüğü içinde doğar: Birincisi iki ya da daha fazla inancın üstünlük sağlamaya çalıştığı koşullar bölüğü; ikincisi de bütün geleneksel inançların yıkıldığı, bunların yerine yeni inançların geçmediği ve bu yüzden kişisel tutkuların sınırsız olduğu koşullar bölüğüdür. Birinci durum salt değildir, zira bu durumda egemen inanca bağlı olanlara yalın iktidar uygulanamaz. Bu durumu bir sonraki, Devrim İktidarı başlığı altındaki bölümde inceleyeceğim. Bu bölümde sadece ikinci tür durumla ilgileneceğim.

Yalın iktidarın tanımı psikolojiktir ve bir hükûmet sadece uyruklarının bir bölümüyle olan ilişkileri yönünden yalın olabilir, ötekilerle olan ilişkileri yönünden yalın olmayabilir. Yabancı istilâlar dışında, bu alanda benim bildiğim en mükemmel örnekler, Yunanistan'ın en son despotlarıyla, Rönesans İtalyasının bazı Devletleridir.

Yunan tarihi, tıpkı bir laboratuvar gibi, siyasal iktidar

---

1 Roma Kilisesi muhalifleri; Albigenses: Bu muhaliflerin partisi. (Çev. Notu)

üzerine incelemelerde bulunanlar için büyük önem taşıyan küçük küçük bir sürü deney olanağını sağlar. Homer çağının kalıtsal krallığı, tarihsel kayıtların başlamasından önce sona erdi ve onun yerini kalıtsal aristokrasi aldı. Yunan siteleriyle ilgili güvenilir tarih kayıtlarının başladığı noktadan itibaren, aristokrasi ile despotizm arasındaki mücadele görülür. Despotluk, İsparta dışında hemen her yerde bir süre için üstün geldi, ama yerini ya demokrasiye ya da bazen plütokrasi biçimini alan, yeniden canlanmış aristokrasiye bıraktı. İlk despotluk çağı, M. Ö. yedinci ve altıncı yüzyılların büyük bölümünü içine alır. Bu çağ, bir yalın iktidar çağı olmayıp, üzerinde özellikle duracağım, yalın iktidardan sonraki dönemdir; bununla birlikte bu dönem, daha sonraki yasadan yoksun şiddet dönemlerini hazırladı.

'Despot' kelimesi başlangıçtaki kullanılışında, hükümdarın kötü nitelikler taşıdığını değil, sadece, türel ya da geleneksel bir sana sahip bulunmadığını anlatırdı. Eski despotların birçoğu ülkelerini akıllıca ve uyruklarının büyük çoğunluğunun onayıyla yönetmişlerdir. Onların en uzlaşmaz düşmanları, bir kural olarak, aristokratlardı. Eski despotların çoğu, iktidara geçme olanağını parayla satın alan ve varlıklarını askerî yollardan çok ekonomik yollardan koruyan zengin kimselerdi. Onları zamanımızın diktatörlerinden çok, Mediçiler'le ölçüştürmek gerektir.

Despotluğun ilk çağı, sikkelerin kullanılmaya başlandığı çağdır ve sikkelerin, zenginlerin iktidarını arttırıştaki etkisi, tıpkı yakın çağlarda kredi ve kâğıt paranın yaptığı gibi olmuştu. Bir sava göre[1] (bu savın gerçeğe uygunluğu üzerine yargıda bulunma yetkisine sahip değilim) sikkenin ortaya çıkışı ile despotluğun yükselişi birbirine sıkı sıkıya bağlıymış; gümüş madenlerinin, despot olmak

1 Bak. P.N. Ure'nin, «Despotluğun Kökeni» adlı eseri. B.R.

isteyen herhangi bir adama büyük yararı dokunacağına kuşku yoktur. Para yeni yeni kullanılmaya başladığı zaman, uzun süre Avrupa kontrolü altında kalmamış Afrika ülkelerinde görüldüğü üzere, çok eskiye dayanan görenekleri rahatsız eder. M. Ö. yedinci ve altıncı yüzyıllarda paranın etkisi, ticaretin gücünü arttırma ve bölgesel aristokrasilerin gücünü azaltma sonucunu verecek biçimde oldu. Persler Küçük Asya'yı ellerine geçirene kadar, Yunan dünyasındaki savaşlar tek tük ve önemsizdi, ayrıca üretim işlerinin büyük bölümü de köleler tarafından görülmüyordu. Bunlar ekonomik iktidar için ideal koşullardı, nitekim, ekonomik iktidar da, tıpkı endüstriyalizmin on dokuzuncu yüzyılda yaptığı gibi, geleneği kökünden sarstı.

Geleneğin zayıflayışı, herkesin gönence ulaşması olanağını sağladığı sürece, kötü sonuçlardan çok iyi sonuçlar verdi: Yunanlılar arasında, uygarlığın o çağa kadar görülmemiş bir hızla gelişmesine (yalnız son dört yüz yılı bunun dışında saymak gerekir) yol açtı. Yunan sanatının, Yunan biliminin, Yunan felsefesinin özgürlüğü, kör inançlarla boğulmamış gönençli bir çağa aittir. Ne var ki, toplumsal yapı felâketlere dayanacak sağlamlıkta olmadığı gibi, bireyler de, erdemin artık başarı sağlayamadığı zamanlarda arttığı görülen, felâket doğurucu suçları işlemekten kaçınacak derecede güçlü törel değer ölçülerine sahip değillerdi. Art arda gelen savaşlar özgür halk sayısını azaltıp, kölelerin sayısını çoğalttı. Yunan anayurdu en sonunda Makedonya'nın boyunduruğu altına düştü, buna karşı, Elenik Sicilya gittikçe şiddetlenen ayaklanmalara, iç savaşlara, despotluklara karşın önce Kartaca'nın, sonra da Roma'nın gücüne karşı savaşımını sürdürdü. Siraküza despotları gerek yalın iktidarı temsil edişleri, gerek baba Dionisus'la tartışan ve oğul Dionisus'u çömezleri arasına katmaya çalışan Eflâtun'u etkilemiş oluşları bakımından

ilgiye değer. O çağ ve ondan sonraki bütün çağların Yunanlılarının genel olarak Yunan despotları hakkındaki görüşlerini, filozofların, baba Dionisus ve Dionisus'tan sonra gelen Siraküza'lı kötü yöneticilerle talihsiz ilişkileri etkilemiştir.

Grote, 'İktidar mekanizmasını ele geçirmek için, halkın aldatılarak geçici olarak bağlılığının sağlanacağı ve bu bağlılığın halkın kendi isteğine karşın sürdürüleceği yerlerde,' diyor, 'hilecilik mekanizması Yunanlı zorbaların belli başlı sermayesiydi.' Eski despotlukların halkın gönül rızasına karşın uzun bir süre devam ettirilebilmiş olması kuşkuludur, buna karşılık, ekonomik olmaktan çok askeri olan daha sonraki despotluklar, iktidarlarını uzun süre devam ettirebilmişlerdir. Örneğin, baba Dionisus'un yükselişindeki en buhranlı an üzerine Grote'un, Diodorus'a dayanarak anlattıklarını ele alalım. Siraküza orduları az çok demokratik bir yönetim altında, düşman karşısında büyük yenilgiye uğramış, onurlarını kaybetmişlerdi ve savaş yanlılarının ateşli önderi Dionisus, yenilmiş generallerin cezalandırılmasını istiyordu.

'Siraküza meclisine egemen olan sessizlik ve huzursuzluk arasında, meclise seslenmek üzere ayağa ilk kalkan Dionisus oldu. Gerek dinleyicilerin o anki ruh durumlarına, gerek kendi görüşlerine uygun bir konuyu enine boyuna işledi. Ateşli bir dille, generalleri Siraküza'nın güvenliğini Kartacalılar'a satmakla suçladı ve Agrigentum'un yıkılışıyla, yaklaşmakta olan büyük tehlikeyi orada bulunan herkesin bu generallere borçlu bulunduklarını ileri sürdü. Generallerin kusurları üzerine gerçeğe uygun olan ve olmayan savlar öne sürdü ve bunu yaparken sadece sert, acı bir dil kullanmakla kalmadı, generallerin yasaya başvurulmadan, tıpkı Agrigentum'da yakın zamanda öldürülen generaller gibi katledilmelerini sağlamak niyetiyle, bütün tartışma sınırlarını aşan yırtıcı bir şiddetle saldır-

dı. «İşte, hainler orada oturuyor! Türel yargılama ve karar beklemeyin, hemen üzerlerine atılıp cezalarını kendi ellerinizle verin,» dedi. Böylesine yıkıcı bir kışkırtma... yasaya karşı olduğu kadar meclis düzenine karşı da işlenmiş bir suçtu.

Toplantıya başkanlık eden yargıçlar, Dionisus'u düzen bozucu ilân edip, yasaların verdiği yetkiye dayanarak onu para cezasına mahkûm ettiler. Ne var ki, Dionisus'un partizanları onu desteklemek için ortalığı velveleye verdiler. Filitus, Dionisus'a hükmedilen para cezasını hemen oracıkta ödemekle kalmadı, durmadan böyle cezalar kesecek olsalar bile, kendisinin sabahtan akşama kadar, bu cezaları ödeyeceğini herkesin önünde ilân ederek, Dionisus'u istediği gibi konuşmakta devam etmeye kışkırttı. Bir yolsuzluk olarak başlayan şey, artık yasanın açıkça çiğnenişi biçimini alarak ciddî bir nitelik kazanmış bulunuyordu. Bununla birlikte meclis yöneticilerinin yetkileri öylesine zayıflamış ve sitenin o anki durumu içinde kendilerine karşı öyle güçlü bir eğilim belirmişti ki, konuşmacıyı ne cezalandırabildiler, ne susturabildiler. Dionisus söylevine daha da kışkırtıcı bir tonla devam edip, sadece generalleri görevi kötüye kullanıp Agrigentum'a ihanet etmiş olmakla suçlamakla kalmadı, genellikle bütün bellibaşlı zenginleri de oligarşi kurmakla, halk çoğunluğuna aşağı gözle bakıp, sitenin talihsizliğinden kendilerine çıkar sağlayan despot bir gücün temsilcileri olmakla suçladı. Tamamıyla değişik karakterde kimselere yetki verilmedikçe Siraküza'nın asla kurtarılamayacağına inandığını söyledi; Dionisus'a göre yetki, servet ve toplumdaki yüksek yerleri dolayısiyle seçilen kimselere değil, gösterişsiz aileden gelme, halkın içinden çıkma ve kendi zayıflıklarının bilincine sahip bulunuşları bakımından halka en yakın olan kimselere verilmeliydi'[1].

---

1 Yunanistan Tarihi, Böl. LXXXI.

Ve böylece Dionisus bir despot oldu; ne var ki, tarih, onun yoksullara ve gösterişsiz ailelere yararlı olduğunu kaydetmiyor. Gerçi Dionisus zenginlerin varına yoğuna el koydu, ama bunları halka değil, kendi muhafızlarına dağıttı. Dionisus halkın sevgisini çabucak yitirmekle birlikte, iktidarını yitirmedi. Grote, birkaç sayfa ilerde şöyle diyor :

'Dionisus, Siraküzalıların kendisinden hoşnut olmadıklarını ve iktidarının yalın güce dayandığını anlayınca, belki de kendinden önceki hiç bir Yunanlı zorbanın bir araya getiremediği derecede güçlü önlemlerle kuşattı kendini.'

Yunan tarihinin kendine özgü bir yanı da, İsparta dışında, geleneğin Yunanistan'da olağanüstü denecek kadar zayıf oluşu gerçeğidir; ayrıca, Yunanistan'da siyasal ahlâk da yoktu. Heredot, hiç bir İspartalının rüşvete dayanamadığını yazıyor. Bütün Yunanistan'da, bir politikacıya, Pers Kralından rüşvet aldığı gerekçesiyle karşı çıkmanın hiç bir anlamı yoktu, zira rüşvet alan politikacının muhalifleri de, satın alınmaya değecek kadar güç kazandıkları anda aynı şeyi yaparlardı. Bunun sonucunda Yunanistan, görevi kötüye kullanma, rüşvet, sahtecilik, sokak döğüşleri, adam öldürme ve öldürtmelerle yürütülen ve bütün ülkeyi saran bir kişisel iktidar savaşımının kargaşalığına sahne olmuştu. Bu konuda en önde gelenler arasında Sokrat ve Eflâtun'un arkadaşları da bulunuyordu. Bu durum, önceden de anlaşılacağı üzere, yabancı İktidarlara boyun eğmekle sonuçlandı.

Öteden beri bütün Yunanlıları birer Solon ya da Sokrat saymak ve Yunanlıların bağımsızlıklarını yitirişlerine yas tutmak bir görenek olagelmiştir. Roma'nın Yunanistan'a karşı kazandığı zaferde üzülecek bir yan olmadığı Helenik Sicilya'nın tarihinde açıkça görülebilir. Yalın iktidarı, Büyük İskender'in çağdaşlarından biri olan ve M.

Ö. 361'den 289'a kadar yaşayıp, yaşamının son yirmi sekiz yılında Siraküza'nın despot hükümdarlığını yapan Agatokles'ten daha iyi temsil eden bir örnek bilmiyorum ben.

Siraküza, Yunanistan'ın ve belki de bütün Akdeniz'in en büyük sitesiydi. Siraküza'nın en büyük rakibi Kartaca'ydı ve iki taraftan birinin ağır yenilgisini izleyen kısa barış dönemleri dışında bu iki site birbiriyle sürekli olarak savaş halindeydi. Sicilya'daki öteki siteler, parti siyasetinin aldığı yöne göre kâh Siraküza'yı, kâh Kartaca'yı tutuyordu. Her sitede zenginler oligarşiden, yoksullar demokrasiden yanaydılar; demokrasi yanlıları üstün geldiği zaman, bunların önderleri genellikle despot bir hükümdar olabiliyordu. Yenilen partiyi tutanların büyük bölümü sürgün ediliyor ve bu sürgünler, kendi partilerinin güçlü olduğu sitelerin ordularına katılıyorlardı. Bununla birlikte, silâhlı kuvvetlerin gövdesini, Helenik asıllı olmayan ücretli askerler meydana getiriyordu.

Agatokles[1] gösterişsiz bir aileden gelmeydi; bir çömlekçinin oğluydu. Güzelliği sayesinde, Demas adlı zengin bir Siraküzalı'nın gözdesi oldu ve Demas bütün servetini, ölümünden sonra karısıyla da evlenen Agatokles'e bıraktı. Savaşlarda yararlık gösterip sivrilen Agatokles'in despot olma niyeti beslediğini sezdiler ve onu sürgün edip, bir yandan da, yolda öldürülmesi için emir verdiler. Kendisine kurulan tuzağı sezen Agatokles yoksul bir adamla elbisesini değişti ve kiralık katiller Agatokles yerine bu adamı öldürdüler. Sonra, Sicilya'nın içerlerinden bir ordu toplayan Agatokles, bu orduyla Siraküzalıları öyle bir

1 Buradan itibaren anlatılanlar Diodorus Sicilus'un tarihinde bu dönem üzerine yazılanlara dayanmaktadır. Bazı yetkili modern tarihçiler Diodorus'un taraf tuttuğunu, Agatokles'in mükemmel bir hükümdar olduğunu söylerler. Bununla birlikte Diodorus'un ana gerçekleri değiştirmiş olabileceğine inanmak zordur.

yıldırdı ki, Siraküzalılar onunla andlaşma yapmak zorunda kaldılar: Bu andlaşmaya göre Agatokles, Siraküza'ya yeniden kabul edildi ve Ceres tapınağına giderek demokrasiye zararı dokunacak hiç bir şey yapmayacağına yemin etti.

Bu dönemdeki Siraküza hükûmetinin demokrasi ve oligarşi karışımı bir hükûmet olduğu anlaşılmaktadır. Sitenin en zengin kişilerinden meydana gelmiş bir altıyüzler meclisi vardı. Agatokles zenginlere karşı yoksulların davasını savundu. Bu zenginlerden kırkının bulunduğu bir konferans sırasında Agatokles, kendisine karşı bir komplo hazırlandığını ileri sürerek askerleri ayaklandırdı ve konferansta yer alan zenginlerin kırkını da kılıçtan geçirtti. Ondan sonra askerleri kentin üzerine yürüterek onlara, altıyüzlerin bütün mallarını mülklerini yağma etmelerini söyledi; askerler denileni yaptıkları gibi, ne olup bittiğini görmek için evinden dışarı adımını atan bütün vatandaşları da öldürdüler; sonunda, pek çok sayıda vatandaş, mallarını yağmalamak isteyen askerler tarafından öldürüldü. Diodorus'un dediği gibi, 'Heyhat, tapınaklara kaçıp tanrılara sığınan vatandaşlar için bile güvenlik kalmamıştı; tanrılara olan inanç ve saygı zalim insanoğlunun ayakları altında çiğnenmişti: bütün bu suçları Yunanlılar Yunanlılara, hısım hısıma ve kendi ülkelerinde, hem de barış zamanında, doğanın yasalarına da, ittifaklara da, tanrı saygısına da kulak asmaksızın işlemeye cüret ettiler; olanları duyunca sadece dostlar değil, aklı başında her insan gibi düşmanlar da bu huzursuz halkın durumuna üzülmekten kendilerini alamadılar.'

Agatokles'in askerleri günü erkekleri boğazlayarak geçirdiler, geceleyin de dikkatlerini kadınlara çevirdiler.

İki gün süren kırımdan sonra Agatokles bütün tutsakları getirtti ve arkadaşı Dinokrates dışında hepsini öldürttü. Arkasından meclisi topladı, bütün zenginleri suç-

ladı ve siteyi monarşi yanlılarından temizleyeceğini, sonra da bir köşeye çekilip kendi hayatını yaşayacağını söyledi. Böylece sırtından üniformasını çıkararak yerine sivilleri giydi. Ne var ki, Agatokles'in önderliği altında çapul yapanlar, onun iktidara gelmesini istiyorlardı, bu yüzden de oybirliğiyle Agotekles'i başbuğ seçtiler. 'Yoksulların çoğu özellikle de borçlu olanlar bu devrimden hoşnuttular,' zira Agatokles borçların bağışlanacağını ve toprakların yoksullara dağıtılacağını vaadetmişti. Ondan sonra Agatokies bir süre yönetimde yumuşak davrandı.

Savaşta, Agatokles yetenekli, cesur, ama fazla atılgandı. Bir savaşta Kartacalıların tam bir utkuya ulaşmalarına ramak kaldı; orduları Siraküza'yı kuşatmış, donanmaları da limanı işgal etmişti. Ne var ki, Agatokles büyük bir orduyla gemilere binip Afrika'nın yolunu tuttu ve orada, Kartacalıların eline geçmesin diye bütün gemilerini yaktı. Siraküza'dan ayrılırken, yokluğu sırasında ayaklanma çıkmasın diye, rehine olarak yanına çocukları almıştı; aradan bir süre geçtikten sonra, Siraküza'da Agatokles'i temsil eden kardeşi, siyasal muhaliflerinden, Kartacalıların dostluk kurdukları sekiz bin kişiyi sürgün etti. Agatokles başlangıçta yengiler kazandı Afrika'da; Tunus'u ele geçirdi, Kartaca'yı kuşattı, bunun üzerine korkuya kapılan Kartaca hükûmeti, tanrı Molok'a kurban vermeye başladı. Çok geçmeden, aristokratların kendi çocukları yerine (tanrı Molok'a geleneğe göre sadece aristokrat çocukları kurban edilirdi) parayla satın aldıkları yoksul çocuklarını kurban ettirdikleri anlaşıldı; tanrı Molok'un, aristokrat çocuklarının kurban edilmesinden daha çok hoşnut kaldığı bilindiği için, aristokratların çocuk değiştirmemelerini sağlamak amacıyla sıkı önlemler alındı. Bu reformdan sonra talih Kartacalılara gülmeye başladı.

Yedek askere gereksinme duyan Agatokles, o sıralarda Ptolemi'nin hükümdarlık sınırları içinde bulunan ve

İskender'in yüzbaşılarından biri olan Ofelas tarafından yönetilen Kirene'ye (Berka = Sirenaika) elçiler yolladı. Elçilere, Ofelas'ın yardımıyla Kartaca'nın yerle bir edilebileceğini; Agatokles'in biricik isteğinin Sicilya'daki güvenliği sağlamak olduğunu, Afrika'da hiç bir yere göz dikmediğini ve Afrika'da birlikte fethedecekleri her yeri Ofelas'a bırakacağını söylemelerini emretti. Bu tekliflere kanan Ofelas ordusuyla birlikte çölü aştı ve büyük zorluklardan sonra, Agatokles'in ordusuyla birleşebildi. Agatokles derhal Ofelas'ı öldürttü ve onun askerlerine, kendileri için biricik kurtuluş yolunun, kumandanlarını öldürenin emrine girmeleri olduğunu anlattı.

Ondan sonra Utika'yı kuşattı ve buraya hiç beklenmedik bir anda geldiği için, tarlalarda çalışmakta olan insanların üç yüzünü tutsak aldı; Utikalılar savunma amacıyla çarpışmaya kalkarlarsa kendi adamlarını öldürmek zorunda kalsınlar diye, bu tutsakları kuşatma kulelerinin önüne bağlattı. Agatokles'in bu düzeni başarı kazandı, ama o yine de zor bir durumda bulunuyordu, hele oğlu Arkagatus'un orduyu kendisine karşı kışkırtıyor olması, durumu büsbütün zorlaştırıyordu. Bu yüzden Agatokles gizlice Sicilya'ya kaçtı ve terkedilmelerine son derece kızan ordu Arkagatus'u da, Agatokles'in öteki oğlunu da öldürdü. Bunu haber alınca öfkesinden deliye dönen Agatokles, Siraküza'da, başkaldıran ordu askerlerinin hısım akrabası ne kadar insan varsa, kadın, erkek, çoluk çocuk demeden hepsini kılıçtan geçirtti.

Bütün bu kötülüklere karşın, Sicilya'daki iktidarı bir süre devam etti. Aegesta'yı aldı ve bu sitedeki bütün yoksul erkekleri öldürtüp, zenginlere de servetlerini sakladıkları yeri söyletene kadar işkence ettirdi. Genç kadınlarla çocukları da anakara toprakları üzerinde bulunan Bruttiler'e köle olarak sattı.

Agatokles'in ev yaşamı ne yazık ki mutlu değildi. Karısı, oğluyla bir aşk serüveni yaşamış, iki torunundan biri ötekini öldürmüş, ondan sonra da uşaklardan birini kandırarak, dedesinin kürdanına zehir sürdürmüştü. Ölümünün yaklaştığını gören Agatokles'in yaptığı en son iş senatoyu toplayarak, torunundan öcünü almalarını istemek oldu. Ne var ki, diş etleri zehir yüzünden cılk yara haline geldiği için konuşamadı Agatokles. Siraküza halkı ayaklandı ve Agatokles daha ölmeden, apar topar ölülerin yakıldığı odun yığınları üzerine yatırıldı, malına mülküne el kondu ve böylece demokrasi sözde yeniden canlandırılmış oldu.

Rönesans İtalyası antik Yunan'la çok yakın bir koşut çizer, ama Rönesans İtalyasındaki karışıklık daha da büyüktür. Rönesans İtalyasında oligarşik ticarî cumhuriyetle, Yunanistan'dan örnek alınma despot yönetimler, feodal asıllı hükümdarlıklar ve bütün bunlara ek olarak da Kilise Devletleri vardı. Papa, İtalya dışında saygı uyandırmış ama oğulları bu saygıyı uyandıramamış ve Sezar Borjiya yalın iktidar kurmak zorunda kalmıştı.

Sezar Borjiya ve babası VI. Aleksandr sadece kişilikleri yönünden değil, Machiavelli'ye esin vermiş olmaları bakımından da ilgi çekicidirler. Yaşamlarındaki bir olay, Creighton'un da yorumlarıyla, onların çağını çok güzel ortaya çıkarmaktadır. Colonna ve Orsini aileleri yıllardan beri Papalığın başının belâsıydı; Colonna ailesi gücünü yitirmişti, ama Orsiniler hâlâ ayakta duruyorlardı. VI. Aleksandr onlarla bir andlaşma yaptı ve Sezar Borjiya'nın iki önemli Orsini'yi hile yoluyla ele geçirdiğini öğrenince, Orsinilerin başı Kardinal Orsini'yi Vatikan'a çağırdı. Kardinal Orsini, Papa'nın huzuruna çıkar çıkmaz tutuklandı; Kardinal'in annesi, oğluna yemek yollama iznini koparabilmek için Papa'ya iki bin düka altını ödemek, Kardinal'in metresi de, Papa'nın öteden beri göz koyduğu çok değerli bir in-

ciyı Hazret'e sunmak zorunda kaldı. Buna karşın Kardinal Orsini - rivayete göre Papa'nın emriyle verilen zehirli şarap yüzünden - zindanda öldü. Creighton'ın bu olayla[1] ilgili yorumları, bir yalın iktidar rejiminin karakterini ortaya koymaktadır:

'Böylesine hainee bir işin hiç bir protestoya yol açmaması, tam bir başarıyla sonuçlanabilmesi hayret edilecek şeydir; ne var ki, İtalya'nın uydurma siyasetinde her şey, oyunu oynayanların hünerine bağlı bulunuyordu. Ücretli askerlerin kumandanları sadece kendilerini temsil ediyorlardı ve hangi yoldan olursa olsun, ortadan kaldırıldıkları zaman geride hiç bir şey kalmıyordu. Orsini'lerin ya da Vitellozzo'ların çökertilişlerinden ötürü darbe yemiş ne bir parti vardı ortada, ne de bir çıkar grubu. Ücretli asker orduları ancak generallerinin ardı sıra gittikleri sürece bir güç meydana getiriyorlardı; generalleri ortadan kaldırılınca, askerler dağılıyor ve başkalarının hizmetine giriyorlardı... Askerlerin çoğu, bu olayda Sezar'ın gösterdiği soğukkanlılıktan ötürü ona hayranlık besliyordu... Geçerli ahlâk kurallarına darbe indirilmiş değildi. İtalya'da pek çok kimse, töre kuralı olarak, Sezar'ın Machiavelli'ye söylediklerini yeter kabul ediyordu: «Hainlikte birer usta olduklarını kanıtlamış olanları elde etmekte yarar vardır.» Sezar'ın davranışları üzerine başarılarına bakarak yargıda bulunuluyordu.'

Rönesans İtalyasında, Yunan'da olduğu gibi çok yüksek bir uygarlık düzeyi, çok alçak bir ahlâk düzeyiyle birlikte bulunuyordu: Her iki çağ da, en yüksek dehalarla birlikte, en aşağılık haydutlukları birlikte ortaya koyar; bu çağlarda gerek haydutlar, gerek dâhiler asla birbirlerine karşı değillerdir. Leonardo da Vinci, Sezar Borjiya için kaleler yapmıştı; Sokrat'ın öğrencilerinden bazıları, otuz des-

1 Papalık Tarihi, Cilt: V, s. 42.

pot hükümdarın en berbatları arasında yer alır; Eflâtun'un çömezleri, Siraküza'da utanç verici olaylara karışmışlardı; Aristo bir despotun yeğeniyle evlenmişti. Her iki çağda da sanat, edebiyat ve cinayet yüz elli yıl kadar yan yana serpilip geliştikten sonra, Batı'dan ve Kuzey'den gelen daha az uygar, ama daha dayanışmalı uluslar tarafından toptan ortadan kaldırıldı. Her iki durumda da, siyasal bağımsızlığın elden gidişi sadece kültürel çöküşü doğurmamış, aynı zamanda ticaret üstünlüğünün yitirilmesine ve felâketli bir yoksulluğa neden olmuştu.

Yalın iktidarlar genellikle kısa sürelidir. Bir kural olarak, yalın iktidarlar, şu üç yoldan biri içinde son bulurlar: Birincisi, buraya kadar üzerinde durduğumuz Yunanistan ve İtalya örneklerinde olduğu gibi, istilâ yoludur. İkincisi, kısa zamanda gelenekselleşen istikrarlı bir diktatörlüğün kurulması yoludur; bunun en dikkate değer örneği ise, Marius'tan, Antonius'un yenilgisine kadar süren iç savaşlar döneminden sonra kurulan Auguste İmparatorluğu'dur. Üçüncüsü, sözcüğün en geniş anlamıyla, yeni bir dinin ortaya çıkışıdır. Bunun en dikkate değer örneğini de, Arabistan'daki çatışma halindeki kabileleri Muhammed'in birleştirebilmiş olması meydana getirir. Birinci Dünya Savaşı'nı izleyen dönemde uluslararası ilişkiler alanındaki yalın iktidar egemenliği, eğer Rusya'nın ihraç edebilecek besin fazlası bulunsaydı, Komünizm'in bütün Avrupa'da benimsenişiyle, son bulabilirdi.

İktidarın sadece uluslararası ilişkiler alanında değil, tek tek Devietler'in iç yönetimlerinde de yalın olduğu yerlerde, iktidarı ele geçirme yöntemleri başka taraftaki yöntemlerden çok daha amansızdır. Bu konuyu Machiavelli enine boyuna incelemiş bulunuyor. Örneğin, Sezar Borjiya'nın, VI. Aleksandr'ın ölümü dolayısıyla kendini korumak için aldığı önlemler konusunda Machiavelli'nin övücü sözlerini ele alalım :

'Sezar Borjiya şu dört yöntemi uygulamaya karar verdi: Birincisi, mallarını, mülklerini ellerinden aldığı bütün Lordların ailelerini ortadan kaldırmak ve bu suretle Papa'nın bu aileleri bir mazeret diye ileri sürmesi olasılığını yok etmiş olmak. İkincisi, Roma'lı bütün beyleri kendi tarafına çekmek ve onların yardımıyla Papa'ya gem vurmak. Üçüncüsü, öğretmenler ve bilginler sınıfını kazanmak. Dördüncüsü, ilk sarsıntıyı kendi kendine atlatabilmek için, Papa daha ölmeden, yeteri kadar güç kazanmak. Aleksandr öldüğünde, Sezar bunlardan üçünü tamamlamış bulunuyordu. Zira mallarını mülklerini elinden aldığı lordlardan eline geçirebildiklerinin hepsini öldürmüştü; Sezar'ın elinden canını kurtarabilen çok azdı.' v.b.

Bu yöntemlerden ikinci, üçüncü ve dördüncüsü her zaman uygulanabilirdi, ama birincisi, düzenli bir hükûmet yönetimi altında kamuoyunu ayaklandırabilirdi. Bir İngiliz Başbakanı, Muhalefet Liderini öldürtmek suretiyle yerini sağlama bağlamayı hiç bir zaman aklının köşesinden geçiremezdi; ne var ki, iktidarın yalın olduğu yerlerde bu gibi törel kısıtlamalar işlemez hâle gelmektedir.

Bir iktidar, uyrukları ona başka hiç bir nedenden ötürü değil de, sadece ve sadece iktidar olduğu için saygı duyuyorlarsa, yalındır. Böylece, vaktiyle geleneksel olan bir iktidar biçimi, gelenek artık kabul edilmez hale gelir gelmez, yalın iktidar biçimini alır. Bundan da, özgür düşünce ve şiddetli eleştiri dönemlerinin, yalın iktidar biçimine dönüşme eğiliminde olduğu sonucunu çıkarabiliriz. Yunanistan'da da, Rönesans İtalyasında da bu böyle olmuştur. Yalın iktidara uygun iktidar kuramını Eflâtun, **Cumhuriyet**'inin birinci kitabında, adaletin töre-bilimsel tanımını yapabilmek için tatlı dilli girişimlerde bulunmasından dolayı Sokrat'a kızan Thrasymachus'un ağzından ortaya atmıştır. Thrasymachus, 'Benim doktrinim,' der, 'adaletin, güçlünün çıkarı olduğudur.'

Devam eder Thrasymachus :

'Her yönetimin kendi çıkarlarıyla uygun bir çerçeve içine alınmış yasaları vardır; demokrasi, demokratik yasalar yapar; despot, despotça yasalar yapar v.b. Bu yönetimler, böyle yapmakla, kendi çıkarlarına olan şeyin, uyrukları için adalet niteliği taşıdığını ilân etmiş olurlar; bu yoldan sapanlar da, bu yönetimler tarafından yasaya karşı gelmiş olmakla ve adaletsizlikle suçlandırılıp haklarında kovuşturma açılır. Bundan ötürü, sayın bayım, diyeceğim odur ki, her sitede adalet aynıdır, yani işbaşındaki yönetimin çıkarıyla özdeştir. Üstün güç de, bana kalırsa, yönetimden yanadır. Buna göre, doğru akıl yürütme yoluyla hep aynı sonuca, yani, adaletin her yerde güçlünün çıkarından ibaret olduğu sonucuna varılır.'

*Bu görüş genellikle benimsendiği zaman, hükümdar*lar, iktidarlarını elde tutmak için yaptıkları şeyler - bunlardan doğrudan doğruya zarar görenler dışında - kimse tarafından iğrenç sayılmayacağı için, törel kısıtlamalardan yakalarını kurtarmış olurlar. Soyluları da aynı biçimde, sadece başarısızlığa uğramak korkusu kısıtlar; amansızca usullerle başarıya ulaşmaları olanağı varsa, bu amansızlığın onlara halkın sevgisini kaybettireceği korkusunu duymazlar.

Thrasymachus'un doktrini, genellikle benimsediği yerlerde, düzen içindeki bir topluluğun varlığını yönetimin emrindeki dolaysız kaba güce bağımlı kılar. Böylelikle de askerî bir despotizmi kaçınılmaz hale getirir. Öteki hükûmet biçimleri ancak, var olan iktidar dağılımına saygı kazandıran yaygın bir inancın bulunduğu yerlerde istikrar sağlayabilir. Bu hususta başarı sağlayabilmiş inançlar genellikle, ansal eleştiri karşısında tutunamayan cinsten inançlar olagelmiştir. İktidar, öteden beri çoğunluğun onayı ile, bir hak olarak sınırlandırılmış ve bu hak sadece kral ailelerine, aristokratlara, zenginlere, kadınlardan

çok erkeklere ve değişik renklerdeki insanlardan çok beyazlara tanınagelmiştir. Ne var ki, uyruklar arasında bilginin ve olaylarla gerçeklerin derinine inebilme yeteneğinin yaygınlaşması, onları, bu sınırlamaları reddetmeye yöneltmiş ve iktidar sahipleri ya boyun eğmek ya da yalın iktidara dayanmak zorunda kalmışlardır. Eğer düzenli yönetim çoğunluğun onayına kumanda edecekse; insanlığın çoğunluğunu Thrasymachus'unkinden başka bir doktrin üzerinde oybirliğine varmaya kandıracak bir yol bulmak gerektir.

Herhangi biçimde bir yönetim kurmak için genel onayı kazanma bakımından, kör inançlar dışında başvurulan yöntemlerin incelenmesini daha ileriki bir bölüme bırakıyorum; bununla birlikte, başlangıç olarak bu noktada birkaç söz söylemeyi de uygun görüyorum. Önce, bu sorun - Amerika Birleşik Devletleri'nde çözülmüş olduğuna göre - çözülmez değildir. (İngiliz hükûmetinin istikrarında esas ögeyi Taht meydana getirdiğinden, bu sorunun İngiltere'de çözülmüş olduğu söylenemez.) İkinci olarak, düzenli yönetimin üstünlüklerinin çoğunluk tarafından anlaşılması gerekmektedir; bu ise, genellikle, enerji dolu insanlar için anayasaya uygun yollardan servet ve iktidar sahibi olabilme fırsatlarının bulunmasını zorunlu kılar. Enerji ve yetenek sahibi bireyleri içine alan bir sınıfın, istenilen oranlara ulaşabilme olanaklarının engellendiği yerlerde er geç ayaklanmayla sonuçlanacak bir istikrarsızlık ögesi var demektir. Üçüncü olarak, özellikle düzenin çıkarları için benimsenmiş ve yaygın bir muhalefet yaratacak kadar göze batıcı adaletsizlik niteliği taşımayan bir toplumsal teamül bulunması gerekir. Böyle bir teamül, bir süre için başarılı olduğu takdirde, kısa zamanda geleneksel nitelik kazanacak ve geleneksel iktidarın bütün güçlerini devralacaktır.

Rousseau'nun 'Toplumsal Sözleşme'sini modern bir

okuyucu pek de devrimci saymaz, hattâ, hükûmetlerin bunu niye o kadar nefretle karşılamış olduklarını anlamakta güçlük çeker. 'Toplumsal Sözleşme'nin nefretle karşılanmış oluşunun bellibaşlı nedeni bence, bunun, yönetim iktidarını, hükümdarlara duyulan, kör inançtan gelme saygıya değil de, akla uygun gerekçelerle benimsenen bir teamüle dayatmak isteyişidir. Rousseau'nun doktrinlerinin dünya üzerindeki etkisi, yönetime duyulan saygı konusunda, insanları kör inançlar dışında bir esas üzerinde birleşmeye kandırmanın ne derece güç olduğunu ortaya koymaktadır. Kör inançlar çok ani olarak süpürülüp atıldığı zaman, bu belki de hiç mümkün değildir: Kör inanç sahiplerinin başlangıç eğitiminden geçirilebilmesi için, uygulamada bir süre bunların gönüllü işbirliğinin sağlanması gereklidir. En büyük güçlük, toplum düzeni için yasaya saygı şart olduğu halde artık çoğunluğun onayına sahip olamayan ve bu yüzden devrimle alaşağı edilen geleneksel rejim altında bu saygının sağlanmasının olanaksızlığından doğmaktadır. Ama eğer düzenli topluluğun varlığının, zekânın özgürlük içinde uygulanmasıyla uygunluk halinde bulunması isteniyorsa, çözümü ne kadar güç olursa olsun, bu sorunun çözülmesi şarttır.

Bu sorunun özü bazen yanlış anlaşılır. Bir kuramcının, başkaldırı için yeterli etken sağlayamayacak saydığı bir hükûmet biçimini akıl içinde bulması yetmez; varlığı gerçekten ortaya koyulabilecek ve var olduğu zaman da devrimi bastırabilmesini ya da önleyebilmesini sağlayacak kadar halkın bağlılığını kazanmış bir hükûmetin bulunması gereklidir. Bu, devlet adamlığının uygulayıcı yönüne ait bir sorundur ve bu sorun içinde, ilgili halkın bütün inançlarını, önyargılarını hesaba katmak gerektir. Bir araya gelen her üç beş kişinin, Devlet mekanizmasını bir kere ele geçirdikten sonra, propaganda yoluyla genel onayı sağlayabileceğine inananlar vardır. An-

cak bu görüşün sınırlı olduğunu ortaya koyan apaçık gerçekler de vardır. Devlet propagandasının, ulusal duyguyu karşısına aldığı zaman, Hindistan'da ve (1921'den önce) İrlanda'da olduğu gibi, güçsüz kaldığını yakın zamanlara ait örnekler ortaya koymuştur. Devlet propagandası, güçlü dinsel duygu karşısında da tutunmakta zorluk çeker. Devlet propagandasının, çoğunluğun çıkarlarına karşın ne derece ve ne kadar zaman için tutunabileceği, yanıtı hâlâ kesinlikle verilememiş bir sorudur. Bununla birlikte, Devlet propagandasının gitgide daha etkili olduğunu da kabul etmek gerektir; bu bakımdan, yönetimlerin genel onayı sağlamaları daha kolaylaşmaktadır. Burada ortaya attığımız sorular üzerinde, ileriki bölümlerde daha enine boyuna duracağız; şimdilik bunların sadece akılda tutulmaları yeter.

Buraya kadar hep siyasal iktidar üzerinde durdum, halbuki ekonomik alandaki yalın iktidar da en aşağı bunun kadar önemlidir. Marx, geleceğin sosyalist topluluğundaki ekonomik ilişkiler dışında bütün ekonomik ilişkilerin yalın iktidar tarafından yürütüldüğünü kabul eder. Öbür yandan Benthamism'in[1] tarihini yazan Elie Halévy, bir zamanlar, kabataslak şöyle anlatılabilecek bir sav ortaya atmıştı: 'Bir kimseye emeği karşılığı ödenen ücret, o kimsenin emeğinin kendi kafasındaki değeridir.' Bu savın yazarlar için geçerli olmadığına eminim: Ben, bir kitabımı ötekilerden ne kadar değerli bulduysam, o kitap için bana ötekilerden daha az para ödendi. Eğer başarılı iş adamları yap-

1 Jeremy Bentham (doğ. 15.11.1748: öl. 6.6.1832) adındaki İngiliz hukuk yazarı ve hukuk kuramcısı tarafından ortaya atılan ve ortaya çıkışı bakımından Stuart Mill'le ilişkisi bulunan yararcı bir ahlâk kuramı. Bu ahlâk kuramında zevkin nicelik yönünden değerlendirilişi, Jeremy Bentham'ın ruhsuz, düş gücünden yoksun kafasının belirgin niteliğini ortaya koymaktadır. (Çev. Notu)

tıkları işin, getirdiği para değerinde olduğuna gerçekten inanıyorlarsa, bu başarılı iş adamlarının göründüklerinden de aptal olmaları gerekir. Buna karşın, Halévy'nin kuramında bir gerçeklik payı da yok değildir. Bir topluluğun çalkantısız olabilmesi için, o topluluk içinde adaletsizliğe karşı başkaldırı duygusuyla tutuşan önemli bir sınıf bulunmamalıdır; buna dayanılarak da, büyük bir ekonomik hoşnutsuzluğun bulunmadığı yerde, çoğu insanların hak ettiklerinden düşük ücret aldıkları inancında olmadıkları varsayılabilir. Bir adamın geçiminin sözleşmeden çok, durum ve koşullara bağlı olduğu gelişmemiş topluluklarda, o adam bir kural olarak, görenek neyi gerektiriyorsa onu âdil sayar. Ne var ki, o durumda bile Halévy'nin formülü, neden ve sonuç tersine çevirmiş oluyor: Görenek, o adamın adalet duygusunun nedenidir, yoksa o adamın adalet duygusu göreneği meydana getirmemiştir. Bu gibi durumlarda ekonomik iktidar gelenekseldir; ancak eski görenekler tepetaklak edildiği, ya da herhangi bir nedenle eleştiriye hedef olduğu zaman bu iktidar yalın hale dönüşür.

Endüstrializmin emekleme çağında, ücretleri düzenleyecek görenekler bulunmadığı gibi, işçiler de henüz örgütlenmiş değillerdi. Bunun bir sonucu olarak da işçiyle işveren arasındaki ilişkiler, Devlet'in tanıdığı sınırlar içinde yalın iktidar ilişkileri olarak ortaya çıkıyordu; başlangıçta da Devlet'in tanıdığı sınırlar çok genişti. Ortodoks ekonomistler, kalifiye olmayan emek karşılığının her zaman için, ancak nafakayı sağlayacak bir ücret düzeyinde tutulması gerektiği tezini savunmuşlardı, ne var ki, onlar bu tezi ileri sürerlerken, bunun gerçekleştirilmesinin, ücretli işçilerin siyasal iktidardan ve kendi aralarında birleşmelerinin sağlayacağı çıkarlardan uzak tutulabilmelerine bağlı olduğunu anlayamamışlardı. Marx, bunun bir iktidar sorunu olduğunu görmüş, ama bence, si-

yasal iktidarın, ekonomik iktidara oranla önemini küçümsemiştir. Eğer ücretli işçilerin siyasal iktidarda ağırlıkları bulunmasa, onların ücretleri konusunda pazarlık edebilme güçlerini son derece arttıran sendikalar susturulabilir; İngiltere'de de, eğer kentli işçiler 1868'den bu yana oy verme hakkına sahip bulunmasalardı, arka arkaya yürürlüğe konulacak bir sürü yasa maddesiyle elleri kolları bağlı duruma düşürülürlerdi. Sendika örgütleri sayesinde artık ücretler yalın iktidar tarafından değil, mal alıp satımındaki gibi, pazarlık yoluyla belirlenmektedir.

Yalın iktidarın ekonomik alanda oynadığı rolün önemi, bu role uygulama alanında kendini gösterişinden önceki dönemlerde verilen önemden çok daha büyüktür. Bu, birçok örneklerde açıkça görülmektedir. Bir haydudun kurbanını, ya da istilâcıların yenilmiş bir ulusu soyması, hiç kuşkusuz bir yalın iktidar sorunudur. Kölenin, uzun bir alışkanlık sonucu olarak kadere rıza gösterdiği durum dışında, kölelik de bir yalın iktidar sorunudur. Bir ücret, o işi yapanın öfkesine karşın da olsa, yalın iktidar yoluyla ve zorla alınır. Bu gibi öfkeler ise iki sınıf durum içinde görülür: Ücretin göreneksel olmadığı ve durum değişikliği yüzünden göreneksel olanın adalet duygusuna aykırı sayılmaya başlandığı yerde. Eskiden bir erkek, karısının mülkü üzerinde tam yetkiye sahip bulunuyordu, ama kadın haklarını savunan akım bu göreneğe karşı bir ayaklanmanın doğmasına, bu ayaklanma da yasanın değiştirilmesine yol açtı. Eskiden işverenlerin, iş kazalarıyla ilgili olarak işçilerine karşı bir yükümlülükleri yoktu; bu konuda da anlayış değişti ve yasanın değiştirilmesini zorunlu kıldı. Bu türden örnekler sayılamayacak kadar çoktur.

Sosyalist bir işçi, gelirinin patronunkinden düşük oluşunu adaletsizlik sayabilir; o zaman onu, gelirine razı olmak zorunda bırakan şey, yalın iktidardır. Eski sistem

ekonomik eşitsizlik gelenekselidir ve geleneğe karşı ayaklananlar dışında, kendi içinde öfke yaratmaz. Böylece, sosyalist görüşün her güç kazanışı, kapitalistlerin iktidarını daha yalın hale getirir; bu durumla, geçerli inançlara her karşı çıkışta, Kilise iktidarının biraz daha yalın hale gelişi arasında büyük benzerlik vardır. Daha önce de gördüğümüz gibi, genel onaya dayanan iktidara karşılık, yalın iktidarın kalıtsal kötülükleri vardır; bunun bir sonucu olarak, sosyalist görüşün her güç kazanışı kapitalistleri daha zararlı hale getirir. Kapitalistlerin gaddarca uygulamaları eğer biraz yumuşatılabiliyorsa, bu sadece onların korkularındandır. Bütün ücretli işçilerin inanmış sosyalistler, bütün geri kalanların da ötekiler gibi inanmış kapitalizm yanlıları olduğu, tamamiyle Marxist düzene uygun bir toplulukta, kazanan hangi yan olursa olsun, muhaliflerine karşı mutlaka yalın iktidar uygulardı. Marx'ın bir kehanet gibi önceden görüp söylediği bu durum, çok ağır bir durum olurdu. Marx'ın çömezlerinin propagandası, başarılı olduğu oranda bu durumu yaratacak gibi görünüyordu.

İnsan tarihinde yer alan nefret uyandıracak nitelikteki olayların en büyükleri yalın iktidarla ilişkilidir bunlar arasına sadece savaşlar değil, savaşlar kadar gösterişli olmamakla birlikte en aşağı onlar kadar dehşet verici olan başka olaylar da girer. Kölelik ve köle ticareti, Kongo'nun sömürülüşü, eski endüstrializmin korkunç uygulamaları, çocuklara yapılan zulüm, adlî işkenceler, ceza hukuku, zindanlar, angarya, dinsel cezalar, Yahudilere yapılan iğrenç şeyler, despotların umursamaz acımasızlıkları, siyasal muhaliflere bugün Almanya'da ve Rusya'da polisin inanılmayacak kadar eşitsiz davranışı - bütün bunlar, yalın iktidarın savunmasız kurbanlara karşı kullanılışının örnekleridir.

Kökleri gelenekte olan pek çok adaletsiz iktidar bi-

çimi eskiden her halde yalındı. St. Paul, Hristiyan kadınların kocalarına boyun eğmeleri gerektiğini söyledi diye, Hristiyan kadınlar da yüzyıllarca kocalarına boyun eğdiler; ne var ki, St. Paul'ün doktrinini kadınlar genellikle benimsemeden önce erkeklerin ne gibi güçlüklerle karşı karşıya bulunduklarını Jason ve Medea öyküsü bize göstermektedir.

İktidar ya hükûmetlerin ya da anarşist serüvencilerin elinde olmak zorundadır. Hükûmetlere karşı ayaklananlar, hattâ sıradan suç işleyenler var oldukça, yalın iktidar da var olmak zorundadır. Ama eğer insan yaşamının, insanlık yığını için büyük dehşet dönemleriyle dolu karanlık bir sefaletten daha başka bir şey haline gelmesi isteniyorsa, yalın iktidara elden geldiği kadar az yer verilmelidir. İktidar uygulamasının, ahlâksızca bir işkence uygulamasından daha iyi bir şey haline gelmesi isteniyorsa, iktidarın yasa ve görenek nöbetçileriyle çevrelenip, ancak enine boyuna düşünüldükten sonra uygulanır hale getirilmesi ve uygulanmasının, bu iktidar uyruklarının çıkarları bakımından yakın bir kontrol altında tutulan kişilerin eline verilmesi gerektir.

Bunun kolay bir iş olduğunu söylemiyorum. Bunun gerçekleşmesi için, her şeyden önce savaşların ortadan kaldırılması gerektir, zira bütün savaşlar bir yalın iktidar uygulamasıdır. Yine bunun gerçekleşmesi için, dünyanın, ayaklanmalara yol açan dayanılmaz baskılardan kurtulmuş olması; yaşam standardının bütün dünyada yükselmesi, özellikle de Hindistan'da, Çin'de, Japonya'da en aşağı Amerika Birleşik Devletleri'nin iktisadî buhrandan önceki yaşam standardına ulaşması; Roma tribünlerine[1] ben-

1 Roma'da, özellikle halkın çıkarlarını soylular takımına karşı korumak, halkın hak ve özgürlüklerini savunmak için atanan memurlar. (Çev. Notu)

zer, ama bir bütün olarak halk için değil, azınlıklar ve suçlular gibi baskıya hedef olabilecek her katma için ayrı ayrı kurumlar bulunması; ve hepsinden önemlisi, olguların doğrusunu araştırabilmek fırsatlarına sahip, uyanık bir kamuoyunun bulunması gerektir.

Herhangi bir bireyin ya da bireyler grubunun erdemine bel bağlamak boşunadır. Filozof - krala, boş bir düş olarak çoktan yol verilmiş bulunuyor, ne var ki, en aşağı öteki kadar boş ve temelsiz olmasına karşın, filozof - parti, yeni bir buluş olarak alkışlanıyor. İktidar sorununa, azınlığın yönettiği sorumsuz bir hükûmette ya da herhangi başka bir kestirme yolda çözüm bulunamaz. Ancak, bu konunun enine boyuna tartışılmasını, daha ileriki bir bölüme bırakacağız.

VII. Bölüm
DEVRİM İKTİDARI

Geleneksel bir sistemin iki ayrı yoldan parçalanabileceğini söyledik. Eski rejimin dayandığı inançlar ve ansal alışkanlıklar kuşkuculuğa yol açabilir; bu durumda toplumun dağılmaması ancak yalın iktidar uygulanarak sağlanır. Ya da, yeni ansal alışkanlıkları gerektiren yeni bir inanç bireyler arasında gittikçe daha çok tutunur ve en sonunda, artık işe yaramaz hale geldiği düşünülen eski yönetimin yerine, yeni inanışlarla uygunluk içinde bulunan bir yönetimi geçirecek kadar güç kazanır. Bu durumda, yeni devrim iktidarının, gerek geleneksel iktidarınkinden, gerek yalın iktidarınkinden ayrı, belirgin nitelikleri vardır. Devrim başarı kazandığı takdirde, kurduğu sistemin kısa zamanda geleneksel hale geleceği bir gerçektir; ama şurası da bir gerçektir ki, devrim savaşımı, çetin olduğu ve uzun sürdüğü takdirde, çoğunlukla bozulur ve bir yalın iktidar savaşımı halini alır. Bununla birlikte yeni bir inanca bağlananlar psikolojik yönden, tutkulu sevdacılardan çok ayrıdırlar ve etkileri hem daha önemli, hem de daha sürekli olabilir.

Devrim iktidarını dört örnek üzerinde durarak anlatacağım: (I) İlk Hristiyanlık, (II) Reformasyon; (III) Fransız Devrimi ve Milliyetçilik; (IV) Sosyalizm ve Rus Devrimi.

I. İlk Hristiyanlık. Hristiyanlığın - söz gelişine göre bir-

kaç durum dışında - kişisel din yönüyle değil, iktidarı ve toplumsal örgütü etkileyişi yönüyle ilgileniyorum.

Hristiyanlık, ilk zamanlarında tamamıyla siyaset dışındaydı. Başlangıç halindeki Hristiyanlık geleneğinin zamanımızdaki en iyi temsilcileri, dünyanın sonunun yakın olduğuna inanan ve bu yüzden din dışı işlere karışmak istemeyen Christadelphian'lardır[1]. Ne var ki, böyle bir tutum, ancak ufak bir tarikat için mümkündür. Hristiyanların sayısı ve Kilisenin gücü arttıkça Devlet'i etkileme isteğinin de artması kaçınılmaz bir sonuçtu. Diolectian'ın cezalandırılması, bu isteği güçlendirmekte büyük bir rol oynamış olsa gerektir. Konstantin'in din değiştirmesindeki etkenler her ne kadar karanlıksa da, bunların esas bakımından siyasal oldukları bellidir; bu ise, o sıralarda Kilisenin siyasal alanda etkili hale gelmiş bulunduğunu gösterir. Kilisenin öğretileriyle, Roma Devleti'nin geleneksel doktrinleri arasındaki ayrılık o kadar genişti ki, Konstantin zamanında yer alan devrimin, tarihin en önemli devrimi sayılması gerekir.

İktidar üzerine en önemli Hristiyan doktrini şuydu: 'İnsandan çok Tanrı'ya boyun eğmeliyiz.' Bu, daha önce bir benzeri bulunmayan, ya da sadece Yahudiler arasında bulunan bir emirdi. Gerçi eskiden de birtakım şeriat emirleri vardı, ama bunlar, Yahudiler ve Hristiyanlar dışında, vatandaşı Devlet karşısında yükümlü kılan laik emirlerle çatışmıyordu. Putperestler, İmparatorun tanrılık sıfatının metafizik gerçekten tamamıyla yoksun bulunduğunu gördükleri zaman bile, İmparatorun tanrılığına isteyerek inanıyorlardı. Buna karşılık Hristiyanlar için en önemli olan metafizik gerçekti: Onlar, biricik gerçek Tanrı'-

1 Teslis'i reddeden ve sonsuz yaşama sadece doğruluk yoluyla ulaşılabileceğine inanan Dr. John Thomas tarafından 1850'de Amerika Birleşik Devletleri'nde kurulan bir tarikatın mensupları. (Çev. Notu)

dan gayrısına tapındıkları takdirde lânetlenmek tehlikesiyle karşı karşıya kalacaklarına inanıyor, bu yüzden de, kötünün iyisi kabilinden, din yolunda ölmeyi lânetlenmeye yeğliyorlardı.

İnsandan çok Tanrı'ya boyun eğmemiz gerektiği ilkesi Hristiyanlar tarafından iki ayrı biçimde yorumlanmıştır. Tanrı'nın emirleri bireyin bilincine ya dolaysız olarak, ya da Kilise aracılığıyla dolaylı olarak ulaşır. Tanrı emirlerinin insan bilincine Devlet aracılığıyla da ulaşabileceğini şimdiye dek VIII. Henry ile Hegel'den başka iddia eden çıkmamıştır. Böylece, Hristiyan öğretisi, Devlet'in ya özel kişilerin yararına ya da Kilise yararına zayıflamasını gerektirmiştir. Birincisi, yani Devlet'in özel kişilerin yargı hakkı yararına zayıflaması, kuramsal olarak anarşiyi doğurur; ikincisi ise, her ikisinin de alanlarının sınırlarına ilişkin kesin ilkeler bulunmayan iki otorite ortaya çıkarır: Kilise ve Devlet. Sezar'a ait işler hangileri, Tanrı'ya ait işler hangileridir? Bir Hristiyan için hiç kuşkusuz en doğal olanı, bütün işlerin Tanrı'ya ait olduğunu söylemektir. İşte bu yüzden de, Kilisenin savları, büyük bir olasılıkla, Devlet'in hoş göremeyeceği cinsten savlar olarak ortaya çıkar. Kilise ile Devlet arasındaki çatışma kuramsal olarak hiç bir zaman çözümlenememiş, eğitim gibi konular içinde ta günümüze kadar sürmüştür, hâlâ da sürmektedir.

Konstantin'in Hristiyanlığı kabul edişinin, Kilise ile Devlet arasında uyum sağlanmasına yol açmış olması gerektiği akla gelir. Oysa durum öyle olmamıştır. İlk Hristiyan İmparatorlar Aryan[1] idiler ve Batıdaki Ortodoks İmparatorlar dönemi, Aryan Gotlar ile Vandallar'ın akınları yüzünden çok kısa sürdü. Daha sonraları, Doğu İmparatorlarının Katolik İnancı'na bağlılıkları tartışma götürmez ha-

1 İlk Hristiyanlıkta Arius'un doktrinlerini kabul eden; Arius'a mensup.

le gelmiş bulunduğu sırada, Mısır monofisit[1], Batı Asya'nın büyük bir bölümü de Nesturî idi. Bu ülkelerdeki kâfirler, Peygamber'in çömezlerine - bunlar Bizans hükûmetinden daha az gaddar oldukları için - kollarını açtılar. Kilise, Hristiyan Devleti'ne karşı savaşımında olduğu gibi, buna benzer bütün boy ölçüşmelerden her yerde utkuyla çıktı; yalnız yeni İslâm dini, Devlet'e, Kiliseyi emri altına alabilme gücünü verdi.

Dördüncü yüzyılın son yarısında Kilise'yle Aryan İmparatorluğu arasındaki çatışmanın ne biçim bir şey olduğunu, İmparatoriçe Justina ile Milano Başpiskoposu St. Ambrose[2] arasında 385 yılında yer alan savaşım ortaya koymaktadır. Oğlu Valentinian'ın henüz yaşı ermediğinden, saltanat naibliğini İmparatoriçe Justina yapıyordu; İmparatoriçe de, oğlu da Aryan idi. Paskalya Yortusundan önceki hafta Milano'da bulunan İmpatoriçe'yi çevresindekiler, 'bir Roma imparatorunun, imparatorluk sınırları içindeki halka kendi dinini uygulatmaya hakkı olduğu' konusunda kandırdılar; bunun üzerine İmparatoriçe, Başpiskoposa hiç de aşırı olmayan, akla yakın bir öneride bulundu; Milano ya da Milano dolaylarında tek kilise kullanmaktan vazgeçmesi gerektiğini söyledi. Ne var ki, Ambrose'un davranışlarına egemen olan ilkeler bambaşkaydı. Yeryüzünün sarayları gerçekten de Sezar'a ait olabilirdi, ama kiliseler Tanrı'nın eviydi ve kendi piskoposluk dairesinin sınırları içinde, havarilerin meşru ardılı olarak, Tan-

---

1 Mısır'daki Kıpti Kilisesi'nde olduğu gibi, Hazreti İsa'da yalnız bir tabiat olduğunu ya da onun nefsinde ilâhî ve insanî tabiatların birleştiğini iddia eden kimse.

2 Ambrose, Aurelius, Ambrosius (Doğ: 337; öl: 397) Aziz ve batı kilisesinin en yüksek bilgini. 374 yılında Milano Başpiskoposu oldu ve Aryanizm'le şiddetli bir savaşıma girişti. 390 yılında, İmparator Teodosyüs'ü, Selânik kırımı dolayısıyle halk önünde nedamet getirmeye zorladı. (Çev. Notu)

rı'nın biricik vekili kendisiydi. Hristiyanlığa tanınmış gerek dünyevî gerek ruhanî ayrıcalıklar, sadece gerçek inan sahipleri içindi; böyle düşünen Ambrose kendi teolojik görüşlerinin, gerçeğin ve ortodoksluğun biricik ölçüsü olduğuna da inanıyordu. Şeytan'a uyanlarla bir konferans masasına oturmayı da, onlarla herhangi bir anlaşma yapmayı da reddeden başpiskopos, gösterişsiz bir kesinlikle, Tanrı'ya karşı gelenlerin kutsal inançlara saygısızlık etmelerine göz yummaktansa, bir din şehidi olarak ölmeye kararlı bulunduğunu bildirdi'[1].

Bununla birlikte, çok geçmeden, Ambrose'un şehit edilmekten korkmasına gerek bulunmadığı anlaşıldı. Konsil huzurunda savunmasını yapmaya çağrıldığı zaman ardına onu destekleyen ve sarayı basıp, İmparatoriçeyle oğlunu öldürme tehditleri savuran kızgın bir güruh takıldı. Gotlardan kurulu ücretli saray muhafızları Aryan oldukları halde, böylesine kutsal bir adama karşı harekete geçmek istemeyince, İmparatoriçe de herhangi bir ayaklanma çıkmasın diye savından vazgeçti. 'Valentinian'ın annesi Ambrose'un utkusunu bir türlü içine sindiremedi; genç veliaht hizmetkârlarının kendisini küstah bir papazın ellerine teslim etmeye hazır oldukları biçiminde acıklı bir lâf etti' (ibid).

Ertesi yıl (386) İmparatoriçe, Aziz'i altetmek için yeniden girişimde bulundu. St. Ambrose hakkında bir sürgün kararı çıkarıldı. Bunun üzerine Ambrose kiliseye sığındı ve orada kendisine bağlı olanlarla, kiliseye ödenen sadakaları ceplerine indirenler tarafından gece gündüz korundu. Ambrose, kendisini koruyanları uyanık tutmak için Milano kilisesine yeni ve işe yarar bir usul soktu; bu da, düzenli olarak, yüksek sesle mezmur okumaktı. 'St. Ambrose'un ardı sıra gidenlerin maneviyatları birtakım mu-

1 Gibbon, Böl. XXVII.

cizelerle daha da güçlendirildi ve en sonunda, 'İtalya'nın zayıf hükümdarı, Cenabı Hakk'ın bu sevgili kuluyla başedemeyeceğini anladı.'

Buna benzer pek çok çatışma, Kilise'nin bağımsız iktidarını iyice yerleştirdi. Kilisenin utkusu kısmen sadaka kurumuna, kısmen örgüte, ama her şeyden önce, Kilise'ye karşı güçlü bir inanç ya da duygunun bulunmayışı olgusuna dayanıyordu. Roma fetihler yaptığı zaman, bir Romalı, Devletin şan ve şerefinden yana güçlü duygular beslerdi, çünkü Devlet onun imparatorluk vatandaşı olma gururunu doyuruyordu fetihlerle; ne var ki, dördüncü yüzyılda bu duygu çoktan beri ortadan kalkmış bulunuyordu. Dinle karşılaştırılabilecek bir güç olarak Devlet'e coşkuyla bağlılık ancak modern çağlarda milliyetçiliğin ortaya çıkışıyla birlikte canlanabildi.

Başarı kazanan her devrim, otoriteyi sarsar ve toplumsal kohezyonu güçleştirir. Kiliseye iktidar sağlayan Devrimde de öyle olmuştu. Kilise devrimi sadece Devlet otoritesini çok zayıflatmakla kalmamış, daha sonraki devrimlere de örnek sağlamıştı. Ayrıca, Hristiyanlığın ilk günlerinde, Hristiyan öğretisinin önemli bir öğesi olan bireycilik, gerek dinsel, gerek din dışı ayaklanmaları besleyen tehlikeli bir kaynak olarak varlığını korumuştu. Birey vicdanı, Kilisenin kararını kabul edemediği zaman, bu karara boyun eğmemek için İncil'de kendisine destek bulabiliyordu. Kilise, buyruklarına karşı gelinmesine istediği kadar kızsın, bu, ilk Hristiyanlık ruhuna aykırı değildi.

Bu güçlük, doğuşunu devrime borçlu olan her otorite için vardır. Her devrim, kendisinin haklı olduğunu iddia etmek zorundadır, öte yandan, kendisinin yerini alacak daha sonraki devrimlerin kötü olduğunu da mantıken iddia edemez[1]. Hristiyanlığın içindeki anarşi ateşi, Orta

1 Böyle bir iddiada bulunmaya kalkışmak bazen acaip sonuç-

Çağ boyunca adamakıllı küllenmekle birlikte, yine de tam olarak sönmedi. Reformasyonda bu ateş birdenbire yeniden alevlendi.

II. Reformasyon. İktidar görüş açısından bakıldığında, Reformasyon'un bizi ilgilendiren iki yönü vardır: Reformasyon'un dinsel anarşizmi bir yandan Kilise'yi zayıf düşürdü; öbür yandan, Kilise'yi zayıf düşürmekle Devleti güçlendirdi. Reformasyon'un belli başlı önemi, herhangi laik bir hükûmetten daha güçlü olduğunu birçok kez kanıtlamış uluslararası bir kurumun, kısmen yıkılışı anlamını taşımasındadır. Luther, Kilise'ye karşı başarı kazanabilmek için, laik hükümdarların desteğine dayanmak zorunda kalmıştı[1]; Luther Kilisesi, Hitler zamanına kadar, Ka-

---

lar doğurur. Rusya'da bugün gençler, Çarlık Rusya'sındaki devrim hareketini öven öykülerden dikkatle uzak tutulmaktadır. «Eski Bir Bolşevik'in Mektubu» (George Allen ve Anwin, Ltd.), birtakım öğrencilerin Stalin'e karşı giriştikleri sözümona suikastı anlattıktan sonra şöyle sürüyor: 'Suçlandırılan öğrencilerin görüşleri üzerinden gidilerek, onların bu görüşleri «siyasal bilimler ve parti tarihi profesörlerinden» edindikleri sonucuna varıldı. Bugün, Rus devrimci hareketi üzerine yazılmış her ders kitabında, Hükûmetle ilgili eleştirici tutumların işlenişinde son derece yardımcı olan sayfalara kolaylıkla rastlanır. Öfkeli gençler de, şimdiki durum üzerine bir yargıda bulundukları zaman, vardıkları sonucu daima, okulda kendilerine resmen yerleşmiş kabul edilen olgular gözüyle bakmaları öğretilen olguları öne sürerek desteklemekten hoşlanırlar. Agraganov için, kendince suikastçilerin suç ortağı saydığı profesörleri yakalamaktan başka yapacak şey yoktu. «Onaltıların yargılanmasında» ilk sanıklar grubu işte böyle toplandı.'

1 Tawney, «Din ve Kapitalizmin Yükselişi» adlı eserinde şöyle diyor: 'Köylüler Savaşı, gücünü İncil'den alışı ve korkunç kırımı ile sadece Luther'i dehşete düşürüp, onun, «Gizli ya da açık, kim ki vurabiliyor, kırabiliyor, boğabiliyor veya hançerleyebiliyor... işte bu olağanüstü koşullarda bir hüküm-

tolik olmayan yönetimlere asla sadakatsizlik göstermedi. Luther'in hükümdarlara bağlılığı vaazetmesine neden olan etkenlerden biri de köylülerin ayaklanmasıdır. Lutherci ülkelerde Kilise, uygulama alanında bağımsız bir iktidar olma niteliğini yitirmiş ve laik hükûmete bağlılığı aşılayan mekanizmanın bir parçası haline gelmiştir.

İngiltere'de, VIII. Henry bu sorunu kendine özgü bir şiddet ve gaddarlıkla ele aldı. Kendisini İngiliz Kilisesinin Başı ilân ederek, dini devlet işlerinden ayırmak ve ulusal hale getirmek için çalışmalara girişti. Kral VIII. Henry, İngiltere'deki dinin, evrensel Hristiyanlık dininin bir parçası olması gerektiği düşüncesinde değildi; o, İngiliz dininin, Tanrı'nın şanına hizmet etmekten çok, kendisinin (kralın) şanına hizmet etmesini istiyordu. Kendisine boyun eğen Meclisler yoluyla, Kral, dogmaları istediği gibi değiştirebildi; bu değişikliklerden hoşlanmayanları da idam ettirmekte hiç bir güçlükle karşılaşmadı. Manastırların dağıtıl-

---

dar dua etmekten çok kan dökmek yoluyla Cennet'e lâyık olur,» diye feryat etmesine neden olmakla kalmadı, aynı zamanda Lutherciliğin, din dışı otoritelere uşakça bağlılık damgasını yemesine de neden oldu.' Tawney, birkaç sayfa ilerde, Luther'in bir başka sözüne yer veriyor: 'Kimse dünyanın kan dökmeden yönetilebileceğini sanmasın. Yürütme organının kılıcı kızıl ve kanlı olacaktır ve olmalıdır.' Bu hususta Tawney de şöyle yorumda bulunuyor: 'Böylelikle, Kilise'ye karşı gelenlerin yakıldıkları odun yığınının yerini celladın baltası almış ve mihrap yerinden kovulan otorite, kralın tahtında kendine yeni, aynı zamanda daha güvenli bir yer bulmuş oluyordu. Hristiyanlık töresinin sürdürülmesi işi, saygınlığını yitirmiş Kilise yetkililerinin elinden, Devletin eline geçiyordu. Tek boynuzlu yaratıkların ya da ateş içinde yaşayan canavarların varlığını kuşkuyla karşılayan Machiavelli ve VIII. Henry çağı, ötekilerden çok daha ender görülen bir canavara, Tanrı'dan korkan Hükümdar'a tapınma safdilliliğini gösterdi.' Buna benzer bazı safdillilikler, devrim dönemlerinin belirgin nitelikleridir.

ması ona bir gelir sağlamıştı, bu gelir de onun, İngiliz Kilisesi'nden ayrılarak başkaldıran Katolikleri kolaylıkla tepelemesini mümkün kıldı. Barutun kullanılması ve Gül Savaşları eski feodal aristokrasiyi zayıflatmıştı; Kral da, canı istedikçe işte bu aristokratların kellelerini uçurmaktan geri kalmadı. Kilisenin eskiden kalma gücüne dayanan Wolşey düştü; Cromwell ile Cranmer ise Henry'nin maşalarından ibaretti. Henry, kilise iktidarının kaybolduğu yerde Devlet iktidarının mümkün olabileceğini dünyaya ilk kez gösteren bir öncüydü.

Kraliçe Elizabeth döneminde Protestanlıkla ilişkili bir çeşit milliyetçilik hem zorunlu, hem de kârlı görülmeseydi, VIII. Henry'nin açtığı çığır kendisiyle birlikte kapanır, bütün yaptıkları boşa giderdi. Kendi varlığını sürdürme güdüsü, Katolik İspanya'nın tepelenmesini gerektirdiğinden başka, hazine taşıyan İspanyol gemilerinin ele geçirilmesi gibi tatlı bir biçim de aldı. O dönemden sonra da Anglikan Kilisesi için biricik tehlikeyi sağ değil, sol temsil etmeye başladı. Ne var ki, Sol'un saldırısı yenilgiye uğradı ve yenilgiyi

Sadakatin hiç bir kötülük doğurmadığı,
İyi Kral Charles'ın altın günleri...

izledi. **Bray Papazı,** Protestan ülkelerde Kilise'nin Devlet tarafından yenilgiye uğratılışını anlatır. Dinsel hoşgörü olanak dışı sayıldığı sürece Papa ve Genel Konsüllerin otoritesinin yerini alabilecek biricik elverişli otorite Erastianizm[1] idi.

Bununla birlikte, Erastianizm, kişisel din inançları çok güçlü kimseler için hiç bir zaman doyurucu değildi. Araf'ın varlığı ya da yokluğu gibi konularda insanların Meclis'-

1 On altıncı yüzyıl bilginlerinden Erastus'un, 'kilise işlerinde devlet üstünlüğü' kuramına yandaş olma. (Çev. Notu)

in yetkesine boyun eğmelerini istemek gülünç bir şeydi. Bağımsızlar, teolojik otorite olarak Devlet'i de, Kilise'yi de reddedip dinsel hoşgörüyü şart koştular ve özel yargı hakkı istediler. Bu görüş hemencecik, laik iktidara karşı bir başkaldırma biçimini aldı. Her bireyin kendine göre dinsel görüş taşımaya hakkı olursa, başka hakları da olamaz mıydı? Hükûmetin vatandaşlara meşru olarak yapabileceği şeylerin belirli sınırları yok muydu? İşte Cromwell'in yenilgiye uğrayan yandaşlarının Atlantik'in öbür yanına götürdükleri, Jefferson tarafından Amerikan Anayasası'na sokulan ve Fransız Devrimi'yle birlikte tekrar Avrupa'ya dönen İnsan Hakları buradan doğmuştur.

III. Fransız Devrimi ve Milliyetçilik. Batı dünyası, Reformasyon'dan 1848'e kadar, İnsan Hakları Devrimi diye tanımlanabilecek sürekli bir çalkantı geçirmekteydi. 1848'de bu hareket, Ren'in doğusunda milliyetçilik biçimini almaya başladı. İnsan Hakları için savaşım ile milliyetçilik akımı arasındaki ilişki Fransa'da 1792'den, İngiltere'de ise başlangıçtan beri vardı. Amerika'da 1776'dan sonra ortaya çıkmıştı. Hareketin milliyetçilik yönü yavaş yavaş İnsan Hakları yönüne ağır basmıştı, ama başlangıçta İnsan Hakları yönü daha büyük önem taşıyordu.

İnsan Hakları'na, on sekizinci yüzyıldan kalma yüzeysel bir kuru lâf kalabalığı diye yıldırımlar yağdırmak günümüzde görenek haline gelmiştir. Felsefe açısından ele alındığı zaman, bu doktrinin savunulacak bir yanı olmadığı doğrudur; bununla birlikte, bu doktrin tarihsel ve pragmatik yönden değişikti, nitekim, bizim bugünkü özgürlüklerimizin bir çoğu onun yardımıyla kazanılmıştı. 'Haklar' kavramını soyut olarak kabule yanaşmayan bir Benthamizm yanlısı, uygulama amaçları yönünden aynı anlama gelen doktrini şu biçimde tanımlayabilir: 'Dışarıdan bir otorite karışmaksızın her bireyin, içinde dilediği gibi hareket etmek özgürlüğüne sahip bulunacağı belirli bir alan sapta-

nırsa, genel mutluluk artar.' Adaletin dağılışı da, İnsan Hakları savunucularını ilgilendiren bir konuydu; onlar, gerektiği gibi yasa sürecinden geçirilmeksizin hiç kimsenin yaşamının ya da özgürlüğünün elinden alınamayacağını savunuyorlardı. Bu görüş, ister doğru olsun, ister yanlış, felsefî yönden hiç bir saçmalık taşımıyordu.

Bu doktrinin, mantığı ve ruhuyla, hükûmet aleyhtarı olduğu açıktır. Zorba bir hükûmetin uyruğunun istediği dini seçmekte, işlerini yasalara uygun bir biçimde, ama kırtasiyeciliğin kısıtlamaları bulunmaksızın yürütmekte, istediği yerde evlenmekte ve bütün yabancı egemenliklerine karşı başkaldırmakta özgür olması gerektiği tezini savunur. Hükûmetin zorunlu bazı kararlar alması gerekiyorsa, o zaman bu kararlar - İnsan Hakları savunucularına göre - krallar ve papazlar gibi keyfî ya da geleneksel bir otoritenin kararları değil, bir çoğunluğun veya çoğunluk temsilcilerinin kararları olmalıdır. Bu görüşler yavaş yavaş bütün uygar dünyaya yayılarak, iktidarda bulunduğu zaman bile hükûmet icraatına karşı belirli bir kuşku besleyen, eşi benzeri bulunmaz Liberalist anlayışı doğurdu.

Doktrinlerini din alanında savunan, iktidar sahibi olduğu zaman da çoğu kez bu doktrinlerden vazgeçen Protestanlık'la bireycilik arasında mantıksal ve tarihsel bağların bulunduğu apaçıktır. Liberalizmin, Protestanlık yoluyla, ilk Hristiyanlıkla ve ilk Hristiyanlığın, putperest Devlet düşmanlığıyla bir ilişkisi vardır. Ayrıca, Hristiyanlığın birey ruhu üzerinde duruşu dolayısıyle, Liberalizmin, Hristiyanlıkla daha da derin bir ilişkisi vardır. Hristiyan törebilimine göre Devlet'in çıkarının zorunlu kıldığı hiç bir şey, yetkililerin bir insanı günah işlemeye zorlamasını haklı gösteremez. Taraflardan birinin evlenmeye zorlandığı durumda, Kilise bu evliliği hükümsüz sayar. Dinsel cezaların verilişinde de kuram yine bireyci nitelik taşır: Dinsel cezaların verilişinde güdülen amaç, cemaate hayırlı

olmaktan çok, suçu işleyen bireyin nedamet getirip tövbekâr olmasını sağlamaktır. Kant'ın, 'her insan kendi içinde bir amaçtır,' biçimindeki ilkesi, Hristiyan öğretisinden türemedir. Katolik Kilisesi'nin uzun süren iktidarı, ilk Hristiyanlığın bireyci yönünü az çok küllemişti; ne var ki, Protestanlık, özellikle aşırı biçimleri içinde, bunu yeniden canlandırdı ve hükûmet kuramına uyguladı.

Fransız Devrimi'nde olduğu gibi, devrimci bir inançla geleneksel bir inanç üstünlük kavgasına tutuştukları zaman, yenenlerin yenilenler üzerindeki iktidarı yalındır. Devrim orduları ve Napolyon orduları, yeni bir inancın propaganda gücüyle yalın iktidar birleşiminin o güne dek Avrupa'da görülenlerden çok daha büyük ölçekli bir örneğini ortaya koydular; bunun da Kıta Avrupa'sının düş gücü üzerindeki etkisi ta günümüze kadar sürdü. Jacobin'ler hemen her yerde geleneksel iktidara meydan okudular, ama bu meydan okuyuşu etkili kılan da Napolyon'un ordularıydı. Napolyon'un düşmanları, çok eskiden kalma sömürü kurumlarını savunmak için dövüştüler ve en sonunda galip gelince, gerici bir sistem kurdular.

Bunların ruhları ezen baskısı altında Napolyon'un cmansızlığı ve zorbalığı unutuldu; büyük Barış'ın ölü doğması karşısında insanlar savaşı tozpembe, süngüleri de özgürlük müjdecisi gördüler. Kutsal İttifak yılları içinde Byronkâri bir kaba güç mezhebi doğdu, gelişti ve yavaş yavaş insanların günlük düşüncelerine biçim vermeye başladı. Bütün bunlar geriye doğru izlendiğinde, Napolyon'un yalın iktidarına ve bu yalın iktidarla devrimin özgürlük isteyen savaş çığlıkları arasındaki ilişkiye varılır. Hitler ve Mussolini de en aşağı Stalin kadar, başarılarını Robespierre'le Napolyon'a borçludurlar.

Napolyon örneğinin de gösterdiği gibi, devrim iktidarı, bozularak yalın iktidar biçimini almaya çok elverişlidir. İster dış fetihlerde, ister dinsel baskıda, ister sınıf

savaşımında olsun, rakip bağnazlıklar arasındaki çatışmayı yalın iktidardan ayıran bir olgu bulunduğu doğrudur; bu olgu, iktidarı isteyenin bir birey değil, bir grup oluşu ve iktidarı kendi adına değil, inancı adına isteyişidir. Ne var ki, iktidar, kullandığı araçlardan ibaret olduğundan ve amaçlar uzun bir çatışma süresi içinde unutulabildiğinden, özellikle savaşımın uzun sürdüğü, şiddetli geçtiği durumlarda, bağnazlık yavaş yavaş sadece utku ardınca koşma biçimini alma eğilimi gösterir. Bu bakımdan devrim iktidarı ile yalın iktidar arasındaki ayrılık, çoğunlukla, ilk bakışta göründüğünden daha azdır. Lâtin Amerika'da, İspanya'ya karşı ayaklanmaya başlangıçta Liberaller ve demokratlar önderlik ettiler, ne var ki, bu başkaldırma, ayaklanmaların biribirlerinden ayırdığı bir sürü istikrarsız askerî diktatörlüklerin kurulmasıyla sonuçlandı. İşbirliği alışkanlığı, ancak devrim inancının güçlü ve yaygın olduğu, utkunun fazla gecikmediği yerlerde devrim sarsıntısını zarar görmeden atlatabilir ve yeni hükûmetin sadece askerî güce değil, genel onaya dayanmasını mümkün kılabilir. Psikolojik otoritesi bulunmayan bir hükûmet, ister istemez zorba olmak zorundadır.

IV. Rus Devrimi. Rus Devrimi'nin dünya tarihindeki önemi üzerine yargıda bulunulamayacak kadar erkendir vakit henüz; biz, şimdilik, Devrimin sadece bazı yönlerinden söz edebiliriz. Rus Devrimi de, ilk Hristiyanlık gibi uluslararası, hatta milliyetçiliği reddeden doktrinler vaazetmektedir; Hristiyanlığın tersine, İslâm dini gibi, Rus Devrimi de esas bakımından siyasaldır. Bununla birlikte, Devrim inanışının şimdiye dek etkili olabilen biricik yanı, Liberalizm'e meydan okuyuşudur. 1917 Kasım'ına kadar Liberalizm sadece gericilerle savaşıyordu; Marxistler de, öteki ilericiler gibi demokrasiyi, söz özgürlüğünü, basın özgürlüğünü ve geri kalan bütün Liberal kurumları savundular. Sovyet Hükûmeti iktidarı alınca Katolik Kilisesi'nin

görkemli dönemindeki öğretilerine döndü. Gerçeği, gerek olumlu öğreti yoluyla, gerek bütün rakip doktrinleri baskı altında tutmak suretiyle yayma ve aşılama işinin Yetkili oruna ait olduğunu ileri sürdü. Bu da, pek tabiî, istikrarı için Kızıl Ordu'ya dayanan ve demokratik olmayan bir diktatörlüğün kurulması sonucunu verdi. Ortadaki biricik yenilik, siyasal iktidarla ekonomik iktidarın birbiri içinde eritilmesiydi ki, bu da hükûmet kontrolünün son derece artmasını mümkün kıldı.

Komünist doktrininin uluslararası yönü etkisiz kalmış, buna karşılık Liberalizmin reddedilişi olağanüstü bir başarı kazanmıştır. Ren'den Büyük Okyanus'a kadar hemen her yerde, Liberalizm'in bellibaşlı doktrinleri reddedildi; önce İtalya, arkasından da Almanya, Bolşeviklerin siyasal tekniğini benimsedi. Demokrasiye bağlı kalan ülkelerde bile, Liberal inanış eski gücünü yitirdi. Örnek olarak, kundakçılar tarafından kamuya ait yapıların yakıldığını düşünelim; böyle bir durumda Liberaller, esas suçluların bulunması için polisin ve mahkemelerin harekete geçmesi gerektiği tezini savunurlar. Modern kafalı adam ise, Neron gibi, şahsen hangi gruptan hoşlanmıyorsa, uydurma kanıtlarla suçun o gruba atılması gerektiği tezini savunur. Söz özgürlüğü konusunda ise, modern kafalı adam, St. Ambrose gibi, kendi grubundan başka hiçbir gruba söz özgürlüğü tanınmaması gerektiğini savunur.

Bu gibi doktrinlerin sonucu, bütün iktidarı önce devrim iktidarına, sonra da derece derece, kaçınılmaz bir biçimde yalın iktidara teslim etmek olur. Bu, yakında başa gelmesi beklenilen bir tehlikedir; ancak, bu tehlikeden kaçınma yolları üzerinde daha ileriki bir bölümde duracağım.

Liberalizmin çöküşünün gerek teknik, gerek psikolojik birçok nedenleri vardır. Bu nedenleri savaş tekniğinde, üretim tekniğinde, gittikçe gelişen propaganda kolaylıklarında ve kendisi de Liberal doktrinlerin bir ürünü olan

milliyetçilikte bulmak mümkündür. Bütün bu nedenler, özellikle Devlet'in hem ekonomik hem de siyasal iktidara sahip olduğu yerlerde, hükûmetin iktidarını son derece arttırmıştır. Bireyin Devlet'le olan ilişkisi yönünden zamanımızın sorunları, Locke'un ya da Montesquieu'nün yardımlarıyla çözümleyemeyeceğimiz yepyeni sorunlardır. Mutlu ve gönençli kalmak istiyorsa, modern bir toplum da, en aşağı on sekizinci yüzyıl toplumları kadar kişisel girişime bir olanak alanı tanımak zorundadır, yalnız bu alan yeniden belirlenmeli ve yeni yöntemlerle güvenlik altına alınmalıdır.

VIII. Bölüm
İKTİSADÎ İKTİDAR

İktisadî iktidar, askerî iktidarın tersine, özgün değil türemedir. İktisadî iktidar bir Devlet içinde yasaya dayanır; uluslararası ilişkilerde ise sadece ufak tefek sorunlarda yasaya dayanır, ama büyük sorunlar söz konusu olunca ya savaşa ya da savaş tehdidine dayanır. İktisadî iktidarı, bir çözümleme yapmaksızın kabul etmek görenek haline gelmiş, bu da modern zamanlarda, tarihin neden ve sonuç ilişkisine göre yorumlanışında iktisada savaştan da, propagandadan da fazla, gereksiz bir önem verilmesine yol açmıştır.

Emeğin iktisadî gücünden ayrı olarak, iktisadî iktidarın geri kalan tümü, sonuçsal çözümlemede, gerektiği zaman silâhlı kuvvetlere de başvurmak suretiyle, belirli bir toprak parçası üzerinde kimin kalacağına, bu toprağa kimin bir şeyler sokacağına ve bu topraktan kimin bir şeyler alacağına karar verilebilmesinden ibarettir. Bazı durumlarda bu apaçıktır. Güney İran petrolleri, Anglo-Persian Petrol Şirketi'ne aittir, zira İngiliz Hükûmeti, kendinden başkasının bu petrole el atamayacağına karar vermiş ve bugüne dek bu kararı zorla uygulayacak gücü göstermiştir; ama eğer İngiltere herhangi bir savaşta ağır bir yenilgiye uğrasaydı, belki de petrollerin sahibi değişirdi. Rodezya'daki altın madenleri birkaç zenginin elindedir, zira İngiliz demokrasisi, bu birkaç kişinin zengin kamla-

sını sağlamak için Lobengula ile savaşa girmeyi çıkarlarına uygun bulmuştur. Amerika Birleşik Devletleri'ndeki petrol belirli şirketlere aittir, zira bu şirketlere, bu petrollere sahîp olmak hakkını yasa vermiştir ve Birleşik Devletler silâhlı kuvvetleri, şirketlerin bu hakkını silâh zoruyla korumaya hazırdır; eskiden petrol alanlarının asıl sahibi olan Kızılderililer, savaşta ağır yenilgiye uğradıklarından, şimdi bu petroller üzerinde hiç bir meşru hakka sahip değillerdir. Lorraine'deki demir cevheri, Fransa ve Almanya arasındaki en son savaşta hangi taraf yenerse onun olur. Bu örnekler böylece çoğaltılabilir.

Ne var ki, aynı çözümlemeyi bu kadar açık olmayan durumlara da uygulayabiliriz. Kiraladığı toprağı işleyen bir çiftçi niçin kira vermek zorundadır ve ürününü niçin satabilir? Kira ödemek zorundadır, çünkü işlediği toprak, toprak sahibine 'aittir.' Toprak sahibi o toprağın sahibidir, çünkü o toprağı ya satın almak suretiyle ya da miras yoluyla eline geçirmiştir. O toprağın bu toprak sahibinin eline geçene kadar kimlerin elinde bulunduğunu geriye doğru izleyecek olursak, en sonunda, bu toprağı zorla - ya bir kralın, saraydan olan birinden yana kullandığı keyfî iktidarı, ya da Saksonlar'la Normanlar'ınki gibi geniş çapta bir fetih yoluyla - eline geçirmiş birine gelir, dayanırız. Bu gibi kaba güç uygulamaları arasında, Devlet iktidarı, malsahipliğinin birinden başkasına yasaya uygun olarak geçmesini güvenlik altına alır. Toprağın mülkiyeti, o toprak üzerinde kimin kalacağına, kimin kalmayacağına karar verme yetkisine sahip olanındır. İşte kiracı, o toprağı kiralama iznine karşılık kira öder ve bu kirayı ödediği için ürününü satabilir.

Sanayicinin iktidarı da aynı türdendir; bu iktidar da, son çözümlemede lokavta, yani sanayicinin, yetkili olmayanların fabrikaya girmelerini önlemek için Devlet kuvvetlerini çağırabilmesi olgusuna dayanır. Kamuoyunun be-

lirli tutumları karşısında Devlet, malsahibinin bu isteğine uymak istemeyebilir; böylelikle de, oturma grevleri olanağı doğar. Devlet'in hoşgörüyle karşıladığı andan itibaren, mülkiyet tamamıyla işverenin elinde bulunmaktan çıkar ve işçiler bir dereceye kadar mülkiyeti paylaşırlar.

Kredi, iktisadî iktidarların öteki biçimlerinden daha soyuttur, ama esas itibariyle bir malı, üretenden, doğrudan doğruya üretici bir işte çalışmayanlara aktarma meşru hakkına dayanır. Borç para alan özel ya da tüzel kişi olduğu zaman, yükümlülüklerin yerine getirilmesi yasa yoluyla zorlanabilir, ama borç parayı alan hükûmet ise, en son başvurulan çare başka hükûmetlerin askerî gücüdür. Bu çare, devrimden sonra Rusya'da olduğu gibi, para etmeyebilir; para etmediği zaman da, borcu alan, borcu verenin mülkünün sahibi olur. Örneğin, Lena altın madenlerini kimin işleteceğine karar verme yetkisi bu madenlerin savaştan önceki hisse sahiplerine değil, Sovyet Hükûmetine aittir.

Bundan ötürü, özel kişilerin iktisadî iktidarı, hükûmetlerinin, - gerektiği takdirde, mülke kimin girip, kimin giremeyeceği konusundaki birtakım kurallara uygun olarak - silâhlı kuvvetlerini kullanma kararına bağlıdır; öte yandan, hükûmetlerin iktisadî iktidarı da kısmen kendi silâhlı kuvvetlerine, kısmen de başka hükûmetlerin andlaşmalara ve uluslararası hukuka saygılarına dayanır.

İktisadî iktidarın hükûmetle ilişkisi bir dereceye kadar karşılıklıdır; bunun anlamı şudur ki, bir grup insan, biraraya gelmek suretiyle askerî iktidarı ellerine geçirebilir ve askerî iktidarı ele geçirdikten sonra iktisadî iktidara da sahip olabilir. Aslında bu grupların meydana gelişlerinin nedeni, sonunda iktisadî iktidar kazanmak isteği olabilir. Örneğin, 1849 yılında California'daki, birkaç yıl sonra da Victoria'daki altına hücum dönemi sırasında yer alan yarı anarşik koşullara benzer durumları göz önüne

alalım. Böyle durumlarda, kendi altın arama alanında yasal olarak altın çıkaran bir adamın, bu altını bankaya yatırana kadar iktisadî iktidara sahip olduğu söylenemezdi. Parasını bankaya yatırana kadar soyulabilir, öldürülebilirdi. Herkesin herkesle savaştığı tam bir anarşi halinde, tabancasını çok çabuk çekebilen, ustalıkla kullanan ve bu suretle kendini her saldırana karşı koruyabilen bir kimseden başkasına hayrı dokunamazdı altının; ama gereksinmelerini öldürme tehdidiyle doyurabilen böyle bir adam için bile, herhangi bir ödeme yapmak zorunda kalmamak, tatlı bir düşten öteye geçemezdi. Böyle bir durum içinde de, işler belki, besin maddeleri sağlayan çok dağınık bir nüfus dışında, ister istemez istikrarsız olurdu. Mülkiyete saldırıyı ve ürünlerin çalınmasını önleyecek yollar bulunmadıkça tarım yapılamazdı. Altına hücumdaki insanlar gibi az çok uygar bireylerden meydana gelmiş anarşik bir topluluğun, çok geçmeden, Vigilanteler komitesi[1] gibi bir çeşit hükûmet kuracağı apaçıktır. Enerji sahibi adamlar, başkaları kendilerini soymasın diye bir araya geleceklerdir; kendileri dışında bir başka otorite yoksa, bunlar başkalarını soyabilirler de, yalnız bunu aşırılığa kaçmadan, altın yumurta yumurtlayan tavuğu öldürmemeye dikkat ederek yaparlar. Bunlar, örneğin, bir adamın kazancından yüzde olarak onu korurlar. Buna gelir vergisi denir. Bu korumanın sağlanışını belirleyen kurallar ortaya çıkar çıkmaz, askerî güç, yasanın egemenliği kılığına bürünür ve anarşi ortadan kalkar. Ne var ki, yasanın ve iktisadî ilişkilerin kesin ve sonuçsal temeli yine de Vigilanteler'in askerî iktidarıdır.

---

1 'Vigilante' İspanyolca, 'uyanık', 'tedbirli' demektir. «Vigilanteler komitesi» de böyle uyanık ve tedbirli kişilerin, yasanın işlemediği topluluklarda bir araya gelerek, mülkiyeti korumak için kurdukları bir çeşit 'Tedbir komitesi'dir. (Çev. Notu)

Tarihsel gelişme, doğallıkla, bundan daha başka türlü olmuştur, zira tarihsel gelişme derece derece ve bir kural olarak, kendi dönemlerindekilerden daha uygar kurumlara alışık insanlara bağlı bulunmaksızın kendini göstermiştir. Bununla birlikte, yabancı istilâsının bulunduğu her yerde, özellikle eğer istilâcılar küçük bir azınlık ise, yukarıda verilen örneğe çok benzer durumlar yer alır; toprak mülkiyeti de doğuşu bakımından, çoğunlukla böyle bir istilâya dayanır. Uluslararası iktisadî ilişkiler alanında henüz Vigilanteler komitesinin ilk kuruluşunun temsil ettiği aşamaya varmış değiliz: Güçlü ulusların her biri, tek tek, zayıf olan ulusları ölümle tehdit ederek onlardan hâlâ para sızdırmaktadır. İngilizlerin, petrol konusunda Mexico'ya karşı takındıkları tutum bunu göstermektedir, daha doğrusu, eğer Monroe Doktrini olmasaydı, gösterecekti. Daha büyük bir zorlamanın örneğini de Versay Andlaşması'nın Tazminat Koşulları ortaya koyar. Ne var ki, uygar ülkelerin iç iktisadî sistemlerindeki türel kuruluşlar karmaşıktır. Kilisenin serveti geleneğe dayanır; ücretli işçiler sendikacılıktan ve siyasal eylemlerden bir dereceye kadar yararlanmışlardır; evli kadınlar ve çocuklar, 'topluluğun törel duygularına dayanan bazı haklara sahiptir. Ama Devlet'in koyduğu iktisadî kurallar ne olursa olsun, bunların zor kullanılarak uygulanabilmesi için geri plândaki askerî iktidar esastır.

Özel kişiler bakımından, Devlet'in koyduğu kuralları, Yasa'nın bununla ilişkili bölümü meydana getirir. Yasa'nın bu bölümü de, bütün öteki bölümleri gibi, sadece komuoyu tarafından desteklendiği sürece etkilidir. Kamuoyu, Musa'nın 'on emir'indeki sekizinci emir gibi, hırsızlığı yasaklar ve 'hırsızlığı', bir mülke yasanın yasak saydığı biçimde el atmak diye tanımlar. Böylece özel kişilerin iktisadî iktidarı kesinlikle kamuoyuna, yani, hırsızlığın yasa tarafından yasaklanmasına ve bununla birlikte, hırsızlığın

yasa tarafından tanımlanmasına izin veren anlayışa dayanır. Bu anlayışın zayıf olduğu ya da bulunmadığı yerde, mülkiyet tehlikeye düşer; örneğin, Stalin, başlangıçta, zanaatini Komünizmin çıkarları uğruna uygulayan çok usta bir hayduttu. Papa'nın, insanları sekizinci emre uymak yükümlülüğünden kurtarabilme iktidarının da ona nasıl on üçüncü yüzyılda İtalyan bankerlerini kontrolü altına alabilme olanağını sağladığını daha önce görmüş bulunuyoruz.

Bir Devlet içindeki iktisadî iktidar her ne kadar türeden ve kamuoyundan doğarsa da, kolayca bağımsızlık kazanabilir. İktisadî iktidar, türeyi rüşvetle, kamuoyunu da propagandayla etkileyebilir. Politikacıları, özgürlüklerini ellerinden alan yükümlülükler altında bırakabilir. Malî buhranlar yaratma tehdidine başvurabilir. Bununla birlikte, yapabilecekleri, kesin sınırlarla belirlenmiştir. Sezar'ı iktidara geçirenler, onun alacaklılarıydı; bunlar, alacaklarını kurtarabilmek için, Sezar'ın başarıya ulaşmasından başka umar görmemişlerdi; ne var ki, Sezar da başarı kazanınca, borçlarını yadsıyabilmesini sağlayacak bir iktidar sahibi oldu. V. Charles İmparatorluk orununu satın alabilmesi için gerekli olan parayı Fuggerler'den çekmiş ama İmparator olur olmaz da Fuggerler'in gırtlağına sarılmıştı; tabii, Fuggerler, ona verdikleri paradan bir kuruşunu bile geri alamamışlardı[1]. Londra kenti de, günümüzde, Almanya'-

1 Fuggerler, Habsburg asıllı birine para vermemezlik edememişlerdir hiç bir zaman. Yalnız V. Charles'a değil, ondan önce İmparator Maximillian'a ve ondan sonra da onun soyundan gelenlere borç vermişlerdir. «Fuggerlerin Havadis Mektupları»nın önsözünde şöyle denilmektedir: 'İspanyol kralları Fuggerler'den en aşağı dört milyon duka altını borç almış ve hiç ödememişlerdir; onların Habsburg'larla olan iş ilişkilerinden gerek doğuda, gerek batıda doğan kayıplarının da sekiz milyon florini bulduğunu söylemek abartmalı sayılmaz... Ne var ki, onlar (Fuggerler) için, Alman-

nın kalkınmasına yardım etmekle buna benzer bir deneyim geçirmiştir; aynı şey, Hitler'i başa geçiren Thyssen'in de başına gelmiştir.

Bir an için, demokratik bir ülkede plütokrasinin iktidarını göz önüne alalım. Plütokrasi, Asya'lı emekçileri California'da, ya da Avustralya'da kullanamamıştır; yalnız belki eski zamanlarda çok az bir bölümünü kullanabilmiştir. Yine plütokrasi, sendikacılığı ortadan kaldıramamıştır. Plütokrasi, özellikle İngiltere'de, zenginlerden ağır vergiler alınmasını da önleyememiştir, sosyalist propagandayı da önleyememiştir. **Buna** karşılık, plütokrasi, Sosyalistlerden kurulu hükûmetlerin Sosyalizmi getirmesini önleyebilir, eğer buna engel olamazsa, bir buhran yaratarak ve propaganda yoluyla Sosyalist hükûmetin düşmesini sağlayabilir. Eğer bu yollardan istediğine ulaşamazsa, Sosyalizmin yerleşmesini önlemek için ortalığı karıştırıp bir iç savaş çıkarabilir. Yani, sorunların basit, kamuoyunun kararlı olduğu yerlerde plütokrasi iktidarsızdır; ama kamuoyunun kararsız ya da sorunların karmaşıklığı dolayısıyle şaşkına dönmüş olduğu yerde, plütokrasi istediği siyasal sonucu alabilir.

Sendikaların iktidarı, zenginlerin iktidarının tam tersidir. Sendikalar, beyazların dışındaki emekçileri içlerine almayabilir, kendilerinin ortadan kalkmasını önleyebilir, yüklü ölüm sigortası primi, gelir vergileri sağlayabilir ve kendi propagandaları için özgürlüğü destekleyebilirler. Ne var ki, bunlar şimdiye kadar Sosyalizmi getiremedikleri gibi, kendi beğendikleri, ama halk çoğunluğunun güvenmediği hükûmetleri iktidarda da tutamamışlardır.

---

ya'da Reformasyon belki de hiç bir muhalefetle karşılaşılmaksızın utku kazanacaktı. Bu ailenin en yetenekli üyeleri yüzyıllarca didinmişler, ama sayısız varislerinin eline bir yığın alacak senediyle ipotekli topraklardan başka birşey geçmemiştir.

Bundan da anlaşılacağı üzere, bir demokraside iktisadî örgütlerin siyasal kararları etkileyebilme gücü, bir çok önemli konuda, en yoğun propagandaya bile kapılmayı reddeden kamuoyu ile sınırlıdır. Demokrasi, gerçekten var olduğu yerde, kapitalizmin bir çok karşıtının kabul etmek istediğinden daha büyük bir gerçekliğe sahiptir.

İktisadî iktidar türel düzen altında bulundurulduğu sürece, - her ne kadar sonuç itibariyle toprak mülkiyetine dayanıyorsa da - modern toplumlarda iktisadî iktidardan en büyük hisse sahibi olanlar, nominal toprak sahipleri değildir. Derebeylik çağlarında, toprağı elinde bulunduran, iktidara da sahipti; bunlar ücretler üzerinde, İşçi Statüleri gibi önlemler yoluyla, ya da pogromların[1] yarattığı, doğum halindeki kredi gücü yoluyla, istedikleri gibi oynayabilirlerdi. Ama endüstrializmin geliştiği yerlerde, kredi, nominal toprak mülkiyetinden daha güçlü hale gelmiştir. Toprak sahipleri, ister akıllıca, ister akılsızca olsun, borç alırlar ve böyle yapmakla, bankalara bağımlı hale gelirler. Bu çok olağan bir şeydir ve tamamıyla üretim tekniğindeki değişikliklerin bir sonucu sayılır genellikle. Oysa aslında, tarımsal üretim tekniğinin modern olmadığı Hindistan'daki durumdan da görüleceği üzere, bu, aynı zamanda Devlet'in yasayı zorla uygulayabilme iktidar ve azminin bir sonucudur da. Bütün gücün Yasa'da toplanmadığı yerde, borçlular zaman zaman, kendilerine borç para vermiş olanları öldürür, borçlu olduklarını gösteren bütün belgeleri de yakarlar. Kendi isteğiyle borç para verenlerin ortaya ilk çıktığı günden beri, köylüsünden hükümdarına kadar, toprakla ilişkisi bulunan herkes borç alma alışkanlığına tutulmuştur; ne var ki, borç alanlar, ancak ve ancak Yasaya saygı duyulan ve Yasa'nın zorla uygulandığı yerlerde ölünceye dek faiz ödeme zorundadır-

1 Pogrom: Eski Rusya'da, hükümet yönetimi altında ve özellikle Yahudilere karşı girişilen kırım. (Çev. Notu)

lar. Böyle yerlerde, toprak mülkiyetinden doğan iktidar, borç alandan borç verene geçer. Modern toplumlarda da borç veren, genellikle bankadır.

Modern bir büyük şirkette mülkiyet ve iktidarın aynı kişide toplanması asla zorunlu değildir. Amerika Birleşik Devletleri'ni yakından ilgilendiren bu konu, Berle ve Means'ın, **Modern Şirket ve Özel Mülkiyet** (1932) adlı önemli eserinde, yetkili bir biçimde incelenmiştir. Berle ve Means, mülkiyetin merkezden çevreye, iktisadî iktidarın ise çevreden merkeze doğru hareket halinde olduğu görüşündedirler; son derece dikkatli ve yorucu bir incelemeyle de, Amerika Birleşik Devletleri endüstrisinin yarısının iki bin kişinin kontrolü altında bulunduğu sonucuna varmaktadırlar. (Bak. S. 33). Onlar, modern şirketlerin yöneticilerini, eski zamanların Papaları ve kralları'na benzetmekte, bu yöneticileri Adam Smith'in eserlerinde görülen tüccar tipinin ardılı saymaktansa, Büyük İskender gibi adamları dikkatle incelemek yoluyla, onlara (şirket yöneticilerine) yön veren etkenlerin daha iyi anlaşılabileceği görüşünü ileri sürmektedirler. İktidarın bu muazzam iktisadî örgütlerde toplanışı - Berle ve Means'e göre - iktidarın Orta Çağ Kilisesinde ve Milliyetçi Devlet'de toplanışını andırmakta ve şirketlerin Devlet'le aynı koşullar altında rekabet etmesine olanak vermektedir.

Bu iktidar toplanışının nasıl meydana geldiğini anlamak kolaydır. Örneğin, bir demiryolu şirketindeki sıradan hissedar, demiryolunun yönetiminde söz sahibi değildir; bu adam, kuramsal olarak, demiryolunun yönetiminde, Parlamento seçimlerinde oy kullanan sıradan bir seçmenin ülkenin yönetiminde söz sahibi oluşu kadar söz sahibidir, ama uygulama alanında değildir. Demiryolunun iktisadî iktidarı üç beş kişinin elindedir; Amerika'da bu iktidar öteden beri, genellikle bir kişinin elinde toplanagelmiştir. Her gelişmiş ülkede, muazzam bir iktisadî iktidar,

ufacık bir azınlığın elindedir. Bu azınlığı oluşturan kişiler bazen, Amerika, Fransa ve Büyük Britanya'da olduğu gibi, özel girişimcilerdir; bazen de, Almanya, İtalya ve Rusya'da olduğu gibi, politikacılardır. İkinci olarak gösterdiğimiz sistem, iktisadî ve siyasal iktidarın birleştiği yerlerde doğar. İktisadî iktidarın birkaç elde toplanma eğilimi göstermesi çok rastlanan bir şeydir, ama bu eğilim yalnız iktisadî iktidara değil, genellikle bütün iktidarlara özgü bir şeydir. Tıpkı bir Çelik Tröstünün, birbirleriyle rekabet halindeki ufak çelik fabrikatörlerinin bulunduğu aşamaya oranla daha ilerki bir aşamada oluşu gibi, iktisadî ve siyasal iktidarın birleştiği sistem de, daha ilerki bir aşamadadır. Ne var ki, ben şimdilik totaliter Devleti tartışmak istemiyorum.

İktisadî iktidara sahip oluş, askerî iktidarın ya da propaganda iktidarının ele geçirilmesine yol açabilir, ama bunun tersi de aynı derecede mümkündür. İlkel koşullar altında, çeşitli ülkeler arasındaki ilişkiler söz konusu olduğu zaman, askerî iktidar genellikle başka türden iktidarların kaynağıdır. İskender, Persler kadar zengin değildi, Romalılar da Kartacalılar kadar zengin değillerdi; ne var ki İskender de, Romalılar da savaşta üstün gelmek suretiyle düşmanlarından daha zengin oldular. Müslümanlar fetihlere ilk giriştikleri sırada, Bizanslılara oranla, Tötonyalı istilâcılar da Batı Roma İmparatorluğu'na oranla çok yoksuldular. Bütün bu örneklerde askerî iktidar, iktisadî iktidarın kaynağını meydana getirmiştir. Yalnız, Arap ulusu içinde Peygamber'in ve Peygamber ailesinin askerî ve iktisadî iktidarı, propagandadan türemişti; tıpkı Batı'da, Kilise'nin iktidar ve servetinin propagandadan türeyişi gibi.

Askerî iktidarı, iktisadî güçleri sayesinde kazanmış, örnek olarak gösterilebilecek bir sürü Devlet vardır. Antikitede, bunun en önemli örnekleri, denizci Yunan site-

leri ile Kartaca'ydı; Orta Çağ'da, İtalyan cumhuriyetleri; Modern Çağda da Hollanda ile İngiltere. Bütün bu örneklerde - endüstri devriminden sonraki dönem için İngiltere'yi kısmen dışarıda bırakırsak - iktisadî iktidar, ham madde mülkiyetine değil, ticarete dayanıyordu. Bazı siteler ya da Devletler, coğrafî üstünlüklerine bir de ticarette ustalığın katılmasıyla kısmî bir tekel elde etmişlerdi. (İspanya'nın on yedinci yüzyılda gerilemeye başlayışının da ortaya koyduğu gibi, sadece coğrafî üstünlük yeterli değildir.) Bu sitelerin ya da Devletlerin ticaret yoluyla kazandıkları servetin bir kısmı ücretli askerlerin kiralanmasına harcandı, yani, askerî iktidarın kazanılması yolunda kullanılmış oldu. Bununla birlikte, sürekli olarak bir isyan ya da ihanet tehlikesinin varlığı bakımından bu yöntem sakıncalıydı; işte bu nedenle, Machiavelli bu yöntemi yerer ve orduların vatandaşlardan kurulu olmasını salık verir. Ticaretle zenginleşmiş büyük bir ülke için bu öğüt yararlı olurdu, ama bir Yunan Site Devleti için, ya da ufak bir İtalyan cumhuriyeti için bir yararı yoktu Machiavelli'nin öğüdünün. Ticarete dayanan iktisadî iktidar, ya büyük bir topluluğa ya da komşularına oranla uygar bir topluluğa ait olduğu zaman istikrarlıdır.

Bununla birlikte, ticaret önemini kaybetmiş bulunuyor. Ulaştırma alanındaki gelişmeler yüzünden, coğrafî durum eskisi kadar önemli değildir; emperyalizm dolayısıyla da, önemli Devletlerin dış ticaret gereksinmeleri eskisine oranla azalmıştır. Uluslararası ilişkilerde önem kazanan iktidar biçimi, şimdi ham maddelerle besin maddelerini elde bulundurmaktır; en önemli ham maddeler ise savaşta kullanılan ham maddelerdir. Böylelikle, iktisadî iktidarla askerî iktidar birbirlerinden zor ayırdedilir hale gelmiştir. Örnek olarak petrolü ele alalım: Bir ülke petrolsüz dövüşemez, dövüşemedikçe de petrol bölgelerini elinde bulunduramaz. Her iki durum da başarısızlıkla so-

nuçlanmaya mahkûmdur: İranlıların yeterli orduları olmadığı için petrollerinin onlara bir yararı dokunmadı, aynı biçimde eğer Almanya petrole sahip olamazsa, Alman silâhlı kuvvetlerinin de Almanya'ya bir yararı dokunmayacaktır[1]. Besin maddeleri alanında da buna benzer bir durum vardır: Güçlü bir savaş makinesinin kurulabilmesi için ulusal enerjinin çok büyük bir bölümünün besin üretiminden çekilip alınması gerektir, işte bundan ötürü de böyle bir savaş makinesinin kurulabilmesi verimli alanların askerî kontrol altında bulundurulmasına bağlıdır.

İktisadî ve askerî iktidar arasındaki ilişkiler geçmişte, hiç bir zaman bugünkü kadar sıkı olmamıştır. Hiç bir ulus, gelişmiş bir endüstriye sahip bulunmadıkça, yeterli bir askerî iktidara sahip olamaz ve ham maddelerle besin maddelerine ulaşamaz. **Buna karşılık,** uluslar kendi topraklarında elde edemedikleri ham maddelere, askerî iktidar yoluyla ulaşırlar. Birinci Dünya Savaşı sırasında, Almanlar fetih yoluyla Romanya'nın petrollerini, Ukrayna'nın da tahıl ürününü ele geçirdiler; ham maddelerini tropikal bölgelerden çeken Devletler ise kolonilerini ya kendi askerî güçleriyle, ya da müttefiklerinin askerî gücüyle ellerinde tutmaktadırlar.

Ulusal iktidarda propagandanın oynadığı rol, eğitimin yaygınlaşmasıyla birlikte artmıştır. İnsanlarının çoğu zorluklara katlanmayı, yine büyük bir bölümü de ölmeyi göze almadıkça, bir ulus modern savaşlarda başarı kazanamaz. İnsanlara zorluğa katlanmayı, ölmeyi göze aldırmak için de, iktidarda bulunanlar, uyruklarını, savaşın önemli - şehit olmaya değecek kadar önemli - bir şey olduğuna inandırmak zorundadırlar. Birinci Dünya Savaşı'nda, Müttefiklerin utku kazanma nedenlerinin büyük bir bölümünü, Sovyetler'in de 1918-20 yıllarında utku kazanma nedenlerinin

1 Eserin İkinci Dünya Savaşı'ndan önce yazılıp yayımlandığını hatırlatırız. (Çev. Notu)

hemen hemen tümünü propaganda meydana getirmişti. Askerî iktidarla iktisadî iktidarın birleşmesine yol açan aynı nedenlerin, bu iktidar birleşimini aynı zamanda propaganda iktidarıyla da birleşmeye zorladığı apaçıktır. Aslında, bütün iktidar biçimlerinin, bir tek örgütte toplanması eğilimi vardır ve bu tek örgütün Devlet olması gerektir. Zıt güçler harekete gelmediği takdirde, çeşitli iktidarlar arasındaki ayrılıklar yakın bir gelecekte tarihe mal olacaktır.

Bu noktada, Marksizmin bizleri alıştırdığı bir görüş, yani, kapitalizmin, en sonunda bütün çatışmaların üstüne çıkacak bir sınıf çatışması yaratma yolunda olduğu görüşü üstünde biraz duralım. Marks'ı yorumlamak asla kolay bir iş değildir, bununla birlikte onun şöyle düşünmüş olabileceği anlaşılıyor: Barış zamanında bütün iktisadî iktidar büyük toprak sahipleriyle kapitalistlerin elindedir; bunlar kontrol olanaklarını son kerteye kadar sömüreceklerdir ve böylelikle proletaryayı ayaklanmaya kışkırtmış olacaklardır. Büyük çoğunluğu oluşturan proletarya birleşir birleşmez, savaştan yengiyle çıkacak ve toprakla sermayeden türeyen iktisadî iktidarın bütün toplumun eline verileceği bir sistem kuracaktır. Bu kuram Marks'a ait olsun, olmasın, geniş anlamda kesinlikle bugünkü komünistlere aittir ve bundan dolayı incelenmeye değer.

Bütün iktisadî iktidarın büyük toprak sahipleriyle kapitalistlerin elinde olduğu görüşü her ne kadar kabaca doğruysa ve ben her ne kadar şu ana kadar bu görüşü benimsemiş bulunuyorsam da, bu görüşü sınırlandıran önemli noktalar vardır. Emek olmadı mı, toprak sahipleriyle kapitalistlerin elleri kolları bağlı kalır, ayrıca, grevler de, yeteri kadar azimle girişildiğinde ve yeteri kadar yaygınlaştığında, emeği iktisadî iktidarda bir pay sahibi kılar. Yalnız, grevin sağladığı olanaklar çok bilinen bir konu olduğu için bunlar üzerine daha fazla söz etmeyeceğim.

Ortaya çıkan ikinci soru şudur: Kapitalistler, kontrol olanaklarını gerçekten de son kerteye kadar sömüreceklerler mi? İhtiyatlı kapitalistler, sırf Marks'ın önceden haber verdiği sonuçlardan korktukları için, böyle hareket etmiyorlar. Kapitalistler, işçilere de bir gönenç payı bırakırlarsa, onların devrimci olmalarını önleyebilirler; bunun en dikkate değer örneği usta işçilerin tümünün Muhafazakâr olduğu, Amerika Birleşik Devletleri'dir.

Proleteryanın çoğunlukta olduğu varsayımı ise çok tartışma kaldırır. Bu varsayım, özellikle köylülerin mal mülk sahibi olduğu tarımsal ülkelerde gerçeğe uygun değildir. Büyük miktarda yerleşmiş servetin ve iktisadî görüş açısından proleter sayılan pek çok insanın bulunduğu ülkelerde ise, bu proleterler, iş bulmaları lüks istemine bağlı olduğundan, siyasal savaşımda zenginleri tutarlar. Bu bakımdan, eğer bir sınıf savaşı çıkarsa, bu savaşı proleteryanın kazanacağı hiç de kesin değildir.

Son olarak, çoğu insanlar bir buhran sırasında sınıflarından çok uluslarına bağlılık duyarlar. Bu her zaman böyle olmayabilir, ama bütün nominal enternasyonalistlerin birer vatansever ve birer savaşçı haline geldikleri 1914'ten bu yana herhangi bir değişiklik belirtisi görülmemiştir. Bu nedenle, her ne kadar bir sınıf savaşının uzak gelecekte çıkması tamamıyla kaybolmuş değilse bile, milliyetçi savaşlar hâlâ bugünkü kadar büyük bir tehlike olarak kalmakta devam ettiği sürece, sınıf savaşı beklenemez.

İspanya'da şimdi sürmekte olan iç savaşla bu iç savaşın öbür ülkeler üzerindeki etkilerinin, sınıf savaşının artık milliyetçiliğe üstün geldiğini kanıtladığı söylenebilir. Bununla birlikte ben, olayların gidişinde bu görüşü destekleyen bir yan görmüyorum. Almanya ve İtalya'nın Franko'yu tutmaları milliyetçi nedenlere dayanıyor; Fransa'yla İngiltere'nin Franko'ya karşı tutum almaları da yine

milliyetçi nedenlere dayanıyor. Franko'ya karşı İngiliz muhalefetinin şimdiye kadar çok büyük olmayışının nedeni, İngiliz Muhafazakârlarının doğal olarak Franko'yu tutmalarıdır; eğer Hükûmetimizin tutumunu doğrudan doğruya İngiliz çıkarları belirleseydi, bu muhalefet hiç kuşkusuz daha büyük olurdu. Bununla birlikte, Fas'taki maden cevherleriyle Akdeniz havzasının denizden kontrolü söz konusu olur olmaz, İngiliz çıkarları siyasal sempatilerden ağır basmaktadır. Rus Devrimi'ne karşın, Büyük Güçler, yine 1914'ten önceki gibi gruplaşmaktadır. Liberaller Çardan nefret ediyorlardı, Muhafazakârlar da Stalin'den; ama İngiliz çıkarlarının söz konusu olduğu yerde, şunu ya da bunu beğenip beğenmemek gibi bir öğenin rol oynamasına ne Sir. E. Grey, ne de şimdiki İngiliz Hükûmeti göz yumabildi.

Bu bölümde söylediklerimizi şöylece özetleyelim: Bir askerî birliğin (çeşitli bağımsız Devletlerden kurulmuş bir askerî birlik) iktisadî iktidarı (a) bu birliğin kendi topraklarını savunabilme yeteğine, (b) başkalarına ait toprakları tehdit edebilme yeteneğine, (c) ham maddelere, besin maddelerine ve endüstri alanında ustalığa sahip oluşuna, (d) başka birliklerin gereksindiği maddeleri ve hizmetleri sağlayabilme gücüne dayanır. Bütün bunlarda askerî ve iktisadî etkenler ayrılmaz biçimde içiçedir; örneğin Japonya, büyük askerî güç haline gelebilmenin önkoşulu olan ham maddeleri, salt askerî yollardan Çin'de elde etmiş, İngiltere ile Fransa da aynı biçimde Yakın Doğu petrollerini ele geçirmişlerdir, ne var ki, daha önceden belirli bir endüstriel gelişmeye ulaşmamış olsalardı, ne Japonya, ne de İngiltere ile Fransa bunu başarabilirlerdi. Savaş mekanize oldukça, bilimselleştikçe, savaşta iktisadî etkenlerin önemi de gitgide artmaktadır, ama buna karşın, üstün iktisadî kaynaklara sahip olanın savaştan mutlaka galip çıkacağını varsaymak da güvenilir bir

düşünüş değildir. Milliyetçilik duygusunu körüklemekte, propagandanın önemi de en aşağı iktisadî etkenler kadar artmıştır.

Sadece Devletin iç iktisadî ilişkilerinde, başkalarının sırtından servet kazanma konusunda neler yapılabileceğini yasa sınırlar. Başkaları tarafından istenilen bir şey üzerince tam veya kısmî tekele ya bir birey ya da bir grup sahip olur. Tekelleri yasa yaratabilir; örneğin patentler, telif hakları, toprak mülkiyeti. Tekelleri, tröstler ve sendikalarda olduğu gibi, birleşme de yaratabilir. Devletin, özel kişilerin ya da grupların pazarlık yoluyla başkalarını ne kadar sızdırabileceğini belirleyişinden ayrı olarak, gerekli gördüğünü zorla almak hakkı da vardır. Etkili özel gruplar, ulusun bütünü için gerekli olmadığı halde, kendi çıkarlarına yarayacak biçimde, Devleti, bu hakkını, hatta savaş açma yetkisini kullanmaya zorlayabilirler; bunlar ayrıca, yasayı kendileri için elverişli olmaya da, örneğin işverenlerin birleşmesine izin verip, işçilerin birleşmesine izin vermemeye, zorlayabilirler. Bunlardan da anlaşılacağı üzere, bir bireyin ya da grupun gerçekte sahip olduğu iktisadî iktidar derecesi, genellikle iktisat içinde düşünülen etkenlere olduğu kadar, askerî güce ve propaganda yoluyla kazanılan etkileme gücüne de dayanır. İktisat, ayrı bir bilim olarak düşünüldüğü zaman gerçekçi değildir ve uygulama alanında kılavuz diye alınırsa, yanlış yollara sürükler. İktisat biliminin daha geniş çaptaki incelenişi içinde - gerçi çok önemli olmakla birlikte - sadece bir öğedir.

IX. Bölüm
DÜŞÜNCE ÜZERİNDEKİ İKTİDAR

Düşüncenin kadir-i mutlak olduğu ve bütün öteki iktidar biçimlerinin düşünceden türediği görüşünü destekleyen bir örnek ortaya koymak zor değildir. Askerler, uğrunda dövüştükleri davaya inanmadıkça, ya da ücretli askerleri düşünürsek, bunlar, kumandanlarının kendilerini utkuya ulaştırabilme yeteneğine güvenmedikçe, ordular hiç bir işe yaramaz. Çoğunluğun saygı duymadığı yasa iktidarsızdır. İktisadî kurumlar yasaya gösterilen saygıya dayanır; örneğin, sıradan vatandaşların sahtekârlığı hoş görmesi durumunda bankaların ne hale geleceğini bir düşününüz. Dinsel düşünce çoğunlukla Devlet'ten daha iktidarlı olduğunu tanıtlamıştır. Herhangi bir ülkede eğer çoğunluk Sosyalizm'den yana olsaydı, Kapitalizm işlemez hale gelirdi. Bu esaslar üzerinden, toplumu ilgilendiren konularda düşüncenin kesin iktidar olduğu ileri sürülebilirdi.

Ama o zaman da, düşünceyi etkileyen güçler dikkate alınmamış olacağından, bu görüş yarı yarıya doğruluk niteliği taşırdı. Askerî güçte düşüncenin temel bir öğe olduğu ne kadar doğruysa, askerî gücün düşünce doğurabileceği de aynı derecede doğrudur. Bugün Avrupa'nın hemen hemen her ülkesinde, o ülkenin on altıncı yüzyılın ikinci yarısındaki hükûmeti hangi dini tutmuşsa, o din vardır; bunun nedenini ise başlıca, çeşitli ül-

kelerde dinsel ceza ve propagandanın silâhlı kuvvetler tarafından kontrol altında tutulmuş olmasına bağlamak gerektir. Düşünceyi ansal nedenlerin doğurduğunu varsaymak gelenekselleşmiştir, halbuki bu ancak yakın plândaki nedenler için doğrudur: Arka plânda genellikle, herhangi bir inancın hizmetinde bulunan güç vardır.

Buna karşılık, bir inanç başlangıçta emri altında bir güce sahip değildir ve yaygın bir düşünüşün üretilmesinde ilk adımlar sadece ikna yoluyla atılmak zorundadır.

Böylece, bir çeşit tahterevalli elde etmiş oluyoruz: Önce, salt ikna yoluyla bir azınlığın bir inanca bağlanması sağlanıyor; sonra, topluluğun geri kalanının topyekûn propagandaya açık kalmasını sağlamak için zor uygulanıyor; en sonunda da, büyük çoğunluk istenilen inanca gerçekten bağlanıyor ve bu, tekrar zor kullanılmasını gereksiz hale getiriyor. Bazı düşünüş kümeleri hiç bir zaman ilk aşamanın ötesine geçemez, bazıları ikinci aşamaya ulaşıp başarısızlığa uğrar, bazıları ise her üç aşamayı da başarıyla geçer. Dostlar Cemiyeti[1], hiç bir zaman ikna aşamasının ötesine geçememiştir. Başka nonkonformistler ise Cromwell zamanında Devlet güçlerini elde etmişler, ama iktidara geçtikten sonraki propagandalarında başarılı olamamışlardır... Katolik Kilisesi, üç yüz yıl süren ikna aşamasından sonra, Konstantin zamanında Devlet'i ele geçirdi, ondan sonra da zor kullanarak bir propaganda sistemi kurdu ve bu propaganda sistemi sayesinde bütün putperestleri Hristiyan yapmayı başararak, Hristiyanlığın barbar istilâlarına dayanabilmesini sağladı. Marksist inanç Rusya'da, üçüncü değilse bile ikinci aşamaya ulaştı, ama başka yerlerde hâlâ birinci aşamadadır.

Bununla birlikte herhangi bir aşamada zora başvu-

---

1 Giyim kuşamda, konuşmada sadeliği savunması ve savaş aleyhtarlığı ile tanınmış bir dinsel mezheptir. Genellikle Quakerler diye bilinir. (Çev. Notu)

rulmaksızın düşüncenin etki altına alındığını gösteren önemli örnekler de vardır. Bunların en dikkate değer olanı bilimin yükselişidir. Zamanımızda, uygar ülkelerde bilimi Devlet koruyor, halbuki bilimin ilk zamanlarında durum hiç de böyle değildi. Galileo sözünü geri almak zorunda bırakıldı; Newton'ı Darphane Müdürü yaparak çalışmalarına set çektiler; Lavoisier'nin kellesi, 'la République n'a pas besoin de savants,' gerekçesiyle giyotine verildi. Ama yine de modern dünyanın yaratıcıları bu adamlarla, onlar gibi daha birkaç kişi idi; onların, toplum yaşayışı üzerindeki etkileri İsa ve Aristo da içinde olmak üzere, tarihin tanıdığı herhangi başka bir adamın etkisinden çok daha büyük olmuştur. Etkisinin önemi bakımından Galileo'yla, Lavoisier'yle, Newton'la boy ölçüşebilecek biricik kişi Pythagoras'tır, ama onun da varlığı kuşkuludur.

Aklı, toplumsal yaşamı ilgilendiren işlerde rolü bulunmayan bir güç sayarak batırmak, günümüzde alışkanlık haline gelmiştir, ama bilimin yükselişi bu görüşü çürüten çok güçlü bir kanıttır. Bilim adamları, bilim dışındaki zekî insanlara, askerî başarı ve servet kazanmakta akıllıca bir dünya görüşünün yardımcı olduğunu kanıtladılar; gerek askerî başarı, gerek servet, insanlar için öylesine çekici birer hedefti ki, geleneğin baskısına, Kilise'nin gelir kaynaklarına ve Katolik Kilisesi teolojisine bağlılığına rağmen, yeni, akılcı dünya görüşü, Orta Çağ kafasına uygun dünya görüşüne üstün geldi. Hoşea'nın[1] güneşi hareketsiz bıraktığına dünya artık inanmaz oldu, zira Kopernik astronomisinin deniz ulaşımında büyük yararı görülmüştü; dünya, Aristo'nun fiziğini bıraktı, çünkü Galileo'nun düşen cisimler kuramı, insanlara mermi yolunu hesaplayabilme

1 Musa'nın, on üç atalılar sıptından herbiri için Kenân diyarına yolladığı on üç adamdan biri; Efraim sıptından Nun oğlu Hoşea'ya Musa Yeşu adını verdi. (Çev. Notu)

olanağını kazandırmıştı; dünya artık tufan öyküsüne inanmaz oldu, zira jeolojinin madencilikte yararı görülmüştü v.b. Artık ister savaşta, ister barış zamanı endüstrisinde bilimin gerekliliğini ve bilimsiz bir ulusun zengin de, iktidarlı da olamayacağını dünya kabul ediyor.

Düşünce üzerindeki bu etkilerin hepsini de bilim, doğrudan doğruya olguları konuşturmak yoluyla sağlamıştır: genel kuramlar yönünden bilimin söyledikleri üzerinde tartışılabilirdi, ne var ki, teknik alanda bilim herkesin görebileceği apaçık sonuçlar almıştı. Bilim beyaz insanlara, dünyaya hükmetmelerini sağlayan bir üstünlük kazandırmış ve beyazlar bu üstünlüğü ancak Japonların da beyazların tekniğini elde etmeleriyle yitirmeye başlamıştır.

Bu örnekten, genel olarak Aklın kudretine ilişkin bir şeyler öğrenilebilir. Bilim alanında Akıl, var olan hedeflere ulaşma araçlarını sağladığı ve bunu sağladığına ilişkin ortaya ezici kanıtlar koyduğu için, önyargılara üstün gelmiştir. Aklın, toplumsal yaşamı ilgilendiren işlerde bir güç olmadığını ileri sürenler şu iki koşulu gözden kaçırmaktadırlar. Eğer bir insanı, Akıl adına temel amaçlarını değiştirmeye - örneğin, kendi iktidarını düşüneceğine genel olarak insanların mutluluğunu hedef tutmaya - çağırırsanız başarısızlıkla karşılaşırsınız, hem bunu haketmiş de olursunuz, zira yaşamın amaçlarını tek başına Akıl belirleyemez. Öte yandan, savınız henüz tartışmaya açıkken, ya da savınızın anlaşılması, onun gücünü henüz ancak bilim adamlarının kavrayabileceği kadar zorken, kökleri çok derinlere inen önyargılara saldırırsanız, yine aynı başarısızlıkla karşılaşırsınız. Ama eğer savınızı, incelemek zahmetini göze alabilen her aklı başında insan için inandırıcı olabilecek bir kanıtla doğrular, var olan isteklerin doyurulmasını kolaylaştırma araçlarına sahip bulunduğunuzu ortaya koyarsanız, sonunda insanların sizin dediklerinize inanacaklarını, bir dereceye kadar güvenle uma-

bilirsiniz. Tabii bu, doyurabileceğiniz isteklerin, o istekleri elde edebilme iktidar ya da yeteneğine sahip insanlara ait olması koşuluna bağlıdır.

Toplumsal yaşamı ilgilendiren işlerde Aklın iktidarı üzerine diyeceklerim bu kadar. Şimdi başka bir zorlamasız ikna biçimine, yani, dinlerin kurucularına geliyorum. Burada süreç, yalın formülüne indirgendiğinde, şudur: Belirli bir önerme doğru çıkarsa, isteklerimi gerçekleştirebileceğim; onun için ben, o önermenin doğru çıkmasını isterim; bundan dolayı da, ansal bakımdan olağanüstü bir kendi kendini kontrol edebilme yeteneğine sahip bulunmadığım sürece, o önermenin doğru olduğuna inanırım. Ortodoksluğun ve erdemli bir yaşayışın, öldüğüm zaman cennete gitmemi sağlayacağını söylemişlerdir bana; buna inanmak zevkli olduğundan, zorla önüme koydukları zaman belki de inanırım buna. Buradaki inanma nedeni, bilimdeki gibi olgunun kanıtı değil, çevrenin bu inancı inanılmaz görünmekten çıkarmak için gösterdiği çabanın etkisiyle birlikte, doğrudan doğruya bu inancın kendisinden doğan tatlı duygulardır.

Reklâmın gücü de aynı sınıfa girer. Falancanın tabletleri size sağlığa kavuşma umudu verdiği için, bu tabletlere inanmak hoş gelir; bunların ne kadar mükemmel olduklarını size sık sık ve üstünde önemle durarak söylerlerse, o zaman bu tabletlere inanabilirsiniz de. Akılla ilgisi bulunmayan propaganda da, akıl yoluyla yapılan propaganda gibi, var olan isteklere seslenmek zorundadır, ama o, olgulara başvuracağına, tekrarlama yoluna başvurur.

Akla seslenmekle, akla seslenmemek arasındaki ayrılık, uygulama alanında, yukarıdaki çözümlemede görüldüğü kadar kesin değildir. Genellikle **bir derece** akla uygun, ama sonuç almaya yetersiz bir kanıt vardır ortada; akla uygunsuzluk, bu kanıta gerektiğinden fazla dayan-

maktan ileri gelir. İnanç, salt geleneksel olmadığı zaman, çeşitli etkenlerin ürünüdür: Güçlü istek, kanıt ve tekrarlama. İstek ya da kanıttan birinin sıfır olduğu anda, inanç bulunmaz; dışardan güçlü bir destekleme gelmediği zaman ise, inanç sadece dinlerin kurucuları, kâşifler ya da deliler gibi olağanüstü karakterlerde doğar. Yığın inancı ya da toplumsal bakımdan önemli bir inanç yaratmak için, üç öğenin de bir dereceye kadar var olması gerektir; ama öğelerden biri güçlenirken öteki zayıflarsa, elde edilen inanç miktarı değişmeden kalabilir. Kanıtı zayıf olan inancın kabulü için, eğer her ikisi de isteğe aynı derecede elverişliyse, kanıtı güçlü inancın gerektirdiğinden daha fazla propagandaya gereksinme vardır; v.b.

İktidarı ellerinde bulunduranlar, inancı etkileyebilme olanağını, tekrarlamanın gücü sayesinde kazanırlar. Resmî propagandanın eski ve yeni biçimleri vardır. Kilisenin, birçok bakımlardan insanı hayran bırakan bir propaganda tekniği vardır, ancak, bu teknik matbaanın icadından önce geliştirilmiş olduğu için, bugün eskisi kadar etkili değildir. Devlet, yüzyıllardan beri birtakım yöntemler uygulayagelmiştir: sikkelerin üzerine Kralların kabartma portrelerinin konması; taç giyme törenleri, yıldönümü kutlamaları, kara ve deniz ordularının gösterileri v.b. Ne var ki, bunların hepsi de, eğitim, basın, sinema, radyo gibi modern yöntemlere oranla çok güçsüz kalır. Saydığımız bütün bu modern yöntemler totaliter Devletlerde alabildiğine uygulanmaktadır, ne var ki, başarıları konusunda bir yargıda bulunabilmek için vakit henüz çok erkendir.

Propagandanın güçlü isteklere seslenmesi gerektiğini söylemiştim: Birinci Dünya Savaşı'ndan önce Avusturya-Macaristan'ın büyük bölümlerinde, 1922'ye kadar İrlanda'da ve ta günümüze kadar Hindistan'da olduğu gibi, ulusal duygulara karşı hareket eden Devlet propaganda-

sının başarısızlığa uğraması benim bu savımı destekleyen bir örnek diye gösterilebilir. Propaganda ancak, propagandaya hedef olanın içindeki, örneğin, ölümsüz bir ruha sahip olmak, sağlıklı olmak, ulusunun büyüklüğünü görmek gibi ve daha akla gelmedik sürüyle güçlü istekten biriyle uygunluk halinde bulunduğu sürece başarı kazanır. Propagandaya boyun eğilmesi için böylesine esaslı nedenler olmadıkça, yetkililerin ısrarla söyledikleri her şeye alaycı bir kuşkuyla bakılır. Demokrasinin, yöneticilik açısından bir üstünlüğü de, sıradan vatandaşın hükûmete **kendi** hükûmeti gözüyle bakması sayesinde, bu vatandaşları daha kolay kandırılır hale getirebilmesidir. Hızla başarı kazanmayan bir savaşa karşı muhalefet, demokrasilerde, herhangi başka bir rejimdekinden daha zor doğar. Demokrasilerde, çoğunluğun bir hükûmet aleyhine dönmesi için önce o çoğunluğun, önderlerini seçerken yanılmış olduklarını kendi kendilerine kabul etmeleri gerekir ki, bunu kabul etmek zor, hem de tatsız bir şeydir.

Bugün, demokratik ülkelerde geniş çapta sistematik propaganda, Kiliselerle iş alanındaki reklâmcılar, siyasal partiler, zenginler zümresi ve Devlet arasında bölünmüştür. Esasında, - muhalefet partileri dışında - bütün bu güçler aynı safta çalışırlar, hatta muhalefet partileri bile, eğer başa geçmek umutları varsa, Devlet propagandasının esaslarına muhalefet etmeyebilirler. Totaliter ülkelerde, Devlet biricik propagandacıdır. Ne var ki, modern propagandanın bütün gücüne karşın ben, savaşta yenilgiye uğranılmadığı zaman resmî propagandanın çoğunluk tarafından kabul edilebileceğine inanmıyorum. Böyle bir durum, tıpkı ulusal duyguları karşısına alan yabancı bir hükûmet gibi, ulusal bir hükûmeti de bir anda güçsüz bırakır; hele ulusun savaşma isteğini kamçılamak için utkunun kendilerinde olduğuna halk ne kadar çok inandırılırsa, utku kazanılması olanağının kalmadığı anlaşıldığı zamanki tepki

de o derece büyük olur. Bu bakımdan, ikinci bir dünya savaşının, tıpkı Birinci Dünya Savaşı gibi devrimler ürünü vererek sonuçlanması - ikinci bir dünya savaşı öncekinden daha yıkıcı olacağından - ve bu savaş sonunda çıkacak devrimlerin 1917 ve 1918 devrimlerinden daha şiddetli olması olasılığı vardır. Yöneticilerin, çılgına dönmüş bir halk yığınının ellerinde can verme tehlikesiyle - ki bu tehlike, en aşağı askerlerin düşman tarafından öldürülmesi tehlikesi kadar büyük bir olasılıktır - karşı karşıya kalabileceklerini hesaba katmaları umulur.

Resmî propagandanın gücü, hele rekabet olmadığı zaman, kolaylıkla gözde büyütülür. Resmî propaganda, sahteliği zamanla kanıtlanacak sahte önermelere dayanarak inanç yarattığı sürece, en aşağı, Galileo'ya muhalefet eden Aristocular'ın içine düştükleri kadar kötü bir durumdadır. Her biri utkunun kendi taraflarında kalacağı *inancını yaratmak için çaba harcayan iki* Devletler grubunu ele aldığımızda, savaş sonunda, her iki grup değilse bile, gruplardan biri ister istemez, resmî beyanatlarının yalancı çıkması biçiminde acı ve dramatik bir deneyim geçirecektir. Bütün muhalif propagandalar yasaklandığı zaman, yöneticiler halkı istediklerine inandırabileceklerini düşünür, böylelikle de tahminlere fazlaca dayanarak dikkatsizce hareket eder hale gelebilir. Yalanların **canlılığını** koruyabilmek için, rakip yalanların bulunması şarttır.

Düşünce üzerindeki iktidar da, bütün öteki iktidar biçimleri gibi birleşmek, bir noktada toplanmak eğilimindedir; bu ise, mantıken, Devlet tekeline götürür. Ne var **ki,** savaş hali dışında bile, Devlet tekelinde bulunan propagandanın bir hükûmeti her türlü darbeye karşı mutlaka bağışık hale getireceğini varsaymak düşüncesizlik olur. İktidarı ellerinde bulunduranlar, tıpkı Luther zamanındaki Papalar gibi, eninde sonunda, sıradan insanların çıkarlarına karşı açıkça vurdumduymaz hale gelirler. Er geç

yeni bir Luther çıkıp Devlet otoritesine meydan okuyacak ve önceki gibi, o kadar çabuk başarı kazanacak ki, artık onu sindirmek olanağı kalmayacak. Yöneticiler böyle bir şey olamayacağına inandıkları için olacaktır bu. Ama değişikliğin daha iyi olup olmayacağı önceden kestirilemez.

Propaganda alanında örgütlenme ve birleşme devrimi geciktirir, ama devrim bir kez geldi mi de, daha şiddetli gelir. Yalnız bir tek doktrine resmen izin verildiği zaman insanlar başka şıkları düşünme ve tartışma alışkanlığını elde edemezler; ortodoksluğu ancak büyük bir tutkulu ayaklanma dalgası tahtından indirebilir; muhalefeti, başarıya ulaşabilmesini sağlayacak derecede yürekli ve şiddetli kılmak için de, hükûmet dogmalarının doğru olanlarını bile yadsımak zorunluğu ortaya çıkacaktır. Yadsınamayacak biricik şey, hemen **başka bir** ortodoksluk kurulmasının önemi olacaktır, zira utkuya ulaşmak için bu zorunlu sayılacaktır. Bundan ötürü de, akılcı bir açıdan bakıldığında, totaliter bir Devlet'te devrim olması olasılığı, mutlaka sevinç nedeni sayılmamak gerekir. Asıl istenilen şey güvenlik duygusunda derece derece bir artışın meydana gelmesi, bu güvenlik duygusunun dur durak bilmeyen çalışma temposunun azalmasına ve aylaklığa - aylaklık ki, totaliter bir Devlet'in yöneticisi için, böyle bir yöneticinin varlığını yitirmesi dışında, düşünülebilecek en büyük erdemdir - bir açık kapı bırakmasıdır.

X. Bölüm

İKTİDAR KAYNAKLARI OLARAK AKİDELER

Bir topluluğun iktidarı sadece, o topluluğun insan kalabalığına, iktisadî kaynaklarına ve teknik gücüne değil, aynı zamanda inançlarına da dayanır. Bir topluluğun bütün üyeleri tarafından tutulan bağnaz bir akide bazen o topluluğun iktidarını son derece arttırır, bazen de azaltır. Bağnaz akideler on dokuzuncu yüzyıla oranla bugün çok daha revaçta olduğundan, bunların iktidarı etkileyebilmesi sorunu, uygulama yönünden büyük önem taşır. Demokrasiye karşı ileri sürülen savlardan biri de, bir araya toplanmış çılgınlardan meydana gelen bir ulusun savaşta başarı kazanma şansının, aklı başında insanlardan meydana gelen büyükçe bir grubu içine alan bir ulusun şansından daha fazla olduğudur. Bu savı tarih ışığı altında inceleyelim.

Her şeyden önce, şu noktaya dikkat etmek gerekir ki, bağnazlığın başarıya götürdüğü durumlar, başarısızlık nedenleri az çok karanlıkta kaldığından, bağnazlığın başarısızlığa götürdüğü durumlardan daha iyi bilinmektedir. Bu bakımdan çok hızlı bir inceleme insanı yanıltabilir; ama biz bu olası yanılma kaynağını gözönünde tutarsak, böyle bir yanılmaya düşmektan kaçınmamız zor olmaz.

Bağnazlık yoluyla iktidar elde etmenin klâsik örneği

Müslümanlığın yükselişidir. Muhammed, Arapların bilgilerine ya da maddesel gönenç kaynaklarına hiçbir şey eklemediği halde, Araplar, Muhammed'in ölümüne birkaç yıl kala, en kudretli düşmanlarını yenmek suretiyle büyük bir imparatorluk ele geçirmiş bulunuyorlardı. Peygamber'in kurduğu dinin, Arap ulusunun başarısında temel olduğuna hiç kuşku yoktur. Muhammed, tam yaşamı sona ererken, Bizans İmparatorluğu'na savaş açtı. 'Müslümanların cesaretleri kırılmıştı: Parasızlığı, atlarının, erzaklarının azlığını bahane ediyorlardı: hasat mevsimi olduğundan dem vuruyor, yaz sıcaklarının dayanılmazlığını öne sürüyorlardı. Gazaba gelen Peygamber, «Cehennem çok daha sıcaktır,» dedi. Bahane ileri sürenleri zorla askere almaya tenezzül etmedi, ama dönüşünde bellibaşlı suçluları, dinsel törenlere katılmalarını elli gün için yasaklayarak cezalandırdı' (Gibbon, Bölüm: L). Muhammed yaşarken ve ölümünden birkaç yıl sonrasına kadar Arap ulusunu bağnazlık bir arada tuttu, onlara savaşta bağnazlık güven verdi ve kâfirlerle dövüşürken şehit düşenlerin Cennete gideceği vaadiyle cesaretlerini bağnazlık sürekli kıldı.

Ama her ne kadar Araplara başlangıçta bağnazlık esin kaynağı olduysa da, onlar uzun süren utkularını daha başka nedenlere borçluydular. Gerek Bizans, gerek Pers İmparatorluğu uzun süren ve bir türlü kesin sonuca bağlanmayan savaşlar yüzünden zayıf düşmüşlerdi; Roma ordularıysa zaten öteden beri süvariler karşısında zayıf kalıyordu. Arap atlıları inanılmayacak kadar çevik oldukları gibi, kendilerinden daha lüks koşullar içinde yaşayan komşularının dayanılmaz saydığı zorluklarının belli başlı nedenleri rahata alışmış olmalarından ileri geliyordu.

Çok kısa bir süre - herhangi başka bir büyük dinin ilk zamanlarında görüldüğünden çok daha kısa bir süre -

içinde, bağnazlık yöneticilik tahtından indirildi. Peygamber'in damadı Ali, kendisine bağlı bir müminler mezhebi içinde ilk ateşi canlı tuttu, ama savaşta yenildi ve en sonunda öldürüldü. Ali'den sonra Hilâfeti, o zamana kadar Muhammed'in en şiddetli muhalifleri olan ve onun dinine sadece siyasal bir görüşle boyun eğmiş bulunan Emevîler devraldı. Muhammed'e eza cefa etmiş olanlar, Peygamber'in çocuklarının veraset haklarını zorla ellerinden aldılar ve putperestliğin şampiyonları Peygamber'in dininin ve imparatorluğunun başına geçtiler. Ebu Süfyan vaktiyle şiddetle ve inatla muhalefet etmiş, Müslümanlığı istemeye istemeye, âdeta zorla kabul etmiş, yeni dinine olan imanını zorunluluk ve çıkarlar güçlendirmişti; Ebu Süfyan dine hizmet etmiş, vuruşmuş, belki de inanmıştı; cahiliye döneminde işlediği günahlar da Emevîlerin sonradan ortaya koydukları erdemler sayesinde affa uğramıştı (Gibbon, ibid). O andan sonra, uzun bir süre için Hilâfet, dine özgür ve geniş düşünüş olanağı getirişiyle seçkinlik kazanırken, Hristiyanlar bağnaz kaldılar. Müslümanlar, daha başından, yendikleri Hristiyanlarla olan ilişkilerinde hoşgörüyle hareket etmişlerdi ve fetihlerini rahatlıkla yapabilmeleri, imparatorluklarının istikrarı, başlıca işte bu hoşgörüye - Katolik Kilisesinin eza, cefa etmekteki gayretkeşliğiyle çok güçlü bir karşıtlık ortaya koyan bu hoşgörüye - dayanıyordu.

Bağnazlığın apaçık bir başarı örneği de, Bağımsızların, Cromwell yönetiminde kazandıkları utkudur. Bununla birlikte, Cromwell'in başarılarında bağnazlığın ne derece rolü bulunduğu yine de tartışılabilir. Kralla savaşımda Meclis kazandı, zira Londra ve Doğu Vilâyetleri Meclis'i tutuyordu; Meclis'in gerek insan gücü, gerek iktisadî kaynakları, Kralın insan gücüyle iktisadî kaynaklarını çok aşıyordu. Presbiteryenler - bir devrimde çoğunlukla ılımlıların başına geldiği üzere - utkuyu yürekten istemedikleri için yavaş yavaş kenara itildiler. Cromwell'in kendi de,

iktidar elde eder etmez, güç bir durumdan elden geldiğince yararlanmaya bakan, pratik bir politikacı olup çıkıverdi; ama en sonunda partisinin tüm yıkılışına yol açacak derecede nefret uyandıran taraftarlarının bağnazlığını da görmezlikten gelemedi. Sonuç olarak, bağnazlığın, İngiliz Bağımsızlarına başarı kazandırmakta, onların öncüleri Münster Anabaptistleri'ne dokunan hayrından daha fazla hayrı dokunmadığını söylenebilir.

Fransız Devrimi tarihi, geniş çapta İngiliz Commonwealth tarihine benzemektedir: Bağnazlık, utku, despotluk, çöküş ve tepki. Bu en elverişli iki ortamda bile, bağnazlığın başarısı kısa ömürlü olmuştur.

Bağnazlığın felâketten başka bir şey getirmediği durumlara ait örnekler, geçici başarı getirdiği durumlara ait örneklerden bile çok daha fazladır. Bağnazlık, Titus zamanında Kudüs'ün, Doğu ve Batı Kiliseleri arasındaki önemsiz doktrin ayrılıkları yüzünden Batı'nın terslendiği 1453 yılında ise İstanbul'un mahvına neden oldu. Bağnazlık, önce Yahudileri ve Magriplileri kovmakla, daha sonra Felemenk ve Hollanda'da ayaklanmalara yol açıp Din Savaşları'nı çıkarmakla İspanya'nın çökmesine neden oldu. Öbür yandan, modern zamanlar içinde en büyük başarıları kazanan uluslar, kilise doktrinlerine karşı çıkanlara en az eza ve cefa eden uluslar olmuştur.

Bununla birlikte, günümüzde, ulusal güç için doktrin birliğini ön koşul sayan inanç oldukça yaygındır. Bu görüşü en çok tutan ve ona göre davranan ülkeler Almanya ile Rusya, onlardan biraz daha az şiddetle hareket etmekle birlikte yine bu görüşü destekleyen öteki iki ülke de İtalya ve Japonya'dır. Fransa ve İngiltere'de Faşizm aleyhtarlarının birçoğu, düşünce özgürlüğünün askerî zayıflık kaynağı olduğunu kabul ederler. O halde biz de bu sorunu tekrar, ama daha soyut ve analitik bir biçimde gözden geçirelim.

Ortaya attığım soru geniş bir soru değildir: Düşünce özgürlüğü desteklenmeli ya da hiç değilse, hoşgörülmeli midir? Şimdi, bundan da dar çerçeveli bir soru soruyorum: İster kendiliğinden meydana gelmiş olsun, ister bir güç tarafından zorla kabul ettirilmiş olsun, akide birliği ne dereceye kadar bir iktidar kaynağıdır? Öte yandan, düşünce özgürlüğü ne dereceye kadar bir iktidar kaynağıdır?

1905 yılında bir İngiliz askerî kolu Tibet'i işgal ettiği zaman Tibetliler yiğitçe düşman üzerine ilerlediler başlangıçta, zira Lamalar onlara kurşunları etkisiz kılacak tılsımlar vermişti. Ama Tibetliler bu tılsımlara karşın kayıplar verince, Lamalar, mermilerin nikel çekirdekli olduğunu gördüler ve tılsımlarının sadece kurşun çekirdekli mermilere karşı koruduğunu ileri sürdüler. Bundan sonra Tibet ordularının eski yiğitlikleri kalmadı. Bela Kun ve Kurt Eisner Komünist ayaklanmaları çıkardıkları zaman, Diyalektik Materyalizm'in kendileri için savaştığından emindiler. Kominterndeki Lamaların Bela Kun ile Kurt Eisner'in başarısızlıklarını örtmek için ne gibi bir mazeret ileri sürdüklerini unuttum şimdi. Bu iki örnekte, akide birliği zafere götürmemiştir.

Bu konuda gerçeğe ulaşmak için, iki karşıt belit arasında bir uzlaşma bulmak zorunluğu vardır. Belitlerden birincisi şudur: İnançları üzerinde anlaşan insanlar, anlaşmamış insanlara oranla daha candan işbirliği yaparlar. Belitlerden ikincisi de şudur: İnançları gerçeğe uygun olan insanların başarı olasılıkları, inançları yanlış olan insanlarınkinden fazladır. Bu belitlerin ikisini de ayrı ayrı inceleyelim.

Anlaşmanın işbirliğine yardımcı olduğu açıktır. İspanya iç savaşında, hepsi de Franko'nun yenilmesini aynı derecede istedikleri halde, anarşistler, komünistler ve Bask milliyetçileri arasında işbirliğinin sağlanmasında büyük

güçlük çekilmiştir. Aynı biçimde, daha az ölçüde olmakla birlikte, Karlistlerle modern üslûptaki Faşistler de işbirliği yapmakta güçlük çekmişlerdir. Yakın amaçlar bakımından anlaşma ve aynı zamanda bir miktar huy uygunluğu gereklidir; ama bunların bulunduğu yerde de, büyük görüş ayrılıkları zararsız hale gelebilir. Waterloo savaşının tarihini yazan Sir William Napier, Napolyon'a hayrandı. Wellington'dan ise nefret ediyordu; kitabı da onun, Napolyon'un yenilgisini üzülünecek bir olay diye karşıladığını gösterir. Ne var ki, Sir Willam Napier'in kendi sınıfına ve askerî görevine bağlılık duygusu, falanı sevip filânı sevmemek gibi salt duygusal inançlarını bir kenara ittirmiş ve Sir William Napier su katılmamış bir Tory kadar canla başla vuruşmuştur Fransızlara karşı. Durum gerektirirse, bugünün İngiliz Torylerinin de aynı biçimde, sanki Hitler'e hayranlık duyan onlar değillermiş gibi, Hitler'e karşı canla başla dövüşmeleri olasıdır.

Bir ulusa, bir dine ya da partiye iktidar kazandırmak için gerek duyulan birörneklilik, uygulamada, duygu ve alışkanlığa dayanan birörnekliliktir. Böyle bir birörnekliliğin bulunduğu yerde, ansal kanılar önemsenilmeyebilir. Bu birörneklilik bugün İngiltere'de vardır, ama 1745'ten öncesine dek yoktu. Fransa'da 1792'de, Rusya'da da Birinci Dünya Savaşı ve onu izleyen iç savaş sırasında yoktu birörneklilik. Şu anda İspanya'da da yok. Yurttaşlarının bağlılığına yalnız sözde değil, eylemde de güvenebilen bir hükûmet için düşünce özgürlüğünü kabul etmek zor değildir; ama bir de bağlılığa güvenemedi mi, o zaman iş çatallaşır. Bir iç savaş sırasında propaganda özgürlüğünün tanınmayacağı apaçıktır; yakın bir iç savaş tehlikesi söz konusu olduğu zaman da, propagandayı kısıtlamak gereği o derecede değilse bile, yine de ağır basar. Demek ki, tehlikeli durumlar, birörnekliliğin zorla kabul ettirilmesinden yana güçlü birer etkendir.

Şimdi ikinci belitimizi de ele alalım: Gerçekle uygunluk halinde bulunan inançlara sahip olmanın üstünlük sağladığı belitini. **Dolaysız** üstünlükler söz konusu olduğunda bu belirt sadece sınırlı bir inançlar sınıfı için doğrudur; önce, yüksek patlayıcı güçteki maddelerle zehirli gazların nitelikleri gibi hususlar için; ikinci olarak da, karşılıklı güçlerin birbirine oranı gibi hususlar için. Hatta bu hususlarda bile, sadece politika ve askerî harekâtı yöneten kişilerin doğru görüş sahibi olmalarına gerek bulunduğu söylenebilir: halkın utkudan emin olması ve bir hava akınının tehlikelerini fazla umursamaması istenilen bir şeydir. Gerçekleri sadece hükûmet, askerî şefler ve teknik personel bilsin yeter, en çok istenilen şey, bütün geri kalanların körükörüne güven duymuları, körükörüne buyruklara uymalarıdır.

Eğer toplumsal yaşamı ilgilendiren işler satrançtaki kadar doğru hesaplanabilse ve politikacılarla generaller iyi bir satranç oyuncusu kadar zeki olsalardı, bu görüşün doğru bir yanı bulunabilirdi. Kazanılan bir savaşın sağlayacağı üstünlükler kuşkulu, ama yitirilen bir savaşın çıkarlara vereceği zararlar kesindir. Bundan dolayı, eğer işlerin başında duran bir üstün-adam savaşı kimin kazanacağını önceden kestirebilseydi, ortada savaş mavaş kalmazdı. Halbuki gerçekte savaş vardır ve her savaşta, her iki tarafın hükûmeti değilse bile, bir tarafın hükûmeti, kazanma şanslarını mutlaka yanlış hesap eder. Bunun çeşitli nedenleri vardır: Gurur, kendini üstün görme, cahillik ve bulaşıcı coşku. Halk cahillikten ileri gelen bir güven içinde tutulduğu zaman, halkın bu güveni ve dövüşkenliği kolayca yöneticilere de bulaşabilir, onlar da bu yüzden her gazetede, her konuşmada tatlı olgular diye ortaya atılan savlar ardında gizli ve tatsız gerçeklere gereken önemi veremezler. Histeri ve megalomani bulaşıcıdır ve hükûmetlerin bunlara karşı bağışıklığı yoktur.

Savaş gelip çattığı zaman, gerçekleri gizleme siyaseti istenilenin tamamıyla tersi sonuçlar yaratabilir. Karanlıkta bırakılan tatsız gerçeklerin hiç değilse bazıları ortaya çıkınca bunları halk bütüne yayabilir ve insanlar ne kadar çok aldatılmış, gerçekler insanlardan ne kadar çok gizlenmişse, insanlar gerçekler karşısında o derece büyük bir dehşete kapılırlar. Bu gibi durumlarda devrim çıkması ya da ulusun maneviyatının tam bir çöküntüye uğraması olasılığı, tartışmalar yoluyla halkın tatsız gerçeklere karşı hazırlandığı durumlardakinden çok daha büyüktür.

Astların boyun eğer davranışı, bu davranış zorla sağlandığı zaman, zekâya aykırıdır. İnsanların saçmalığı apaçık bir doktrini istemeyerek de olsa, kabul etmek zorunda bulundukları bir topluluktaki en seçkin insanlar, ya budaladırlar ya da hallerinden memnun değildirler demektir. Bunun bir sonucu olarak da akıl düzeyinde bir alçalış meydana gelir, bu alçalış da çok geçmeden teknik ilerlemede mutlaka kendini gösterir. Bu, özellikle resmî akidenin, zeki insanların namuslu davrandıkları takdirde kabul edemeyecekleri cinsten bir akide olduğu topluluklar için doğrudur. Naziler en yetenekli Almanların çoğunu sürmüşlerdir, bu ise, Almanların askerî tekniklerinde er geç felâketli sonuçlar doğuracaktır. Bilim olmaksızın tekniğin uzun bir süre ilerlemeye elverişli kalması, ya da bilimin, düşünce özgürlüğünün bulunmadığı yerde serpilip gelişmesi olanaksızdır. Bundan ötürü, savaşla hemen hemen hiç ilgisi bulunmayan hususlarda bile, doktrin birörnekliliği üzerinde direnilmesi, bilimsel bir çağda, teknik yeterlik üzerinde eninde sonunda öldürücü bir etki yaratır.

Şimdi, yukarıda çözümlemesini yaptığımız iki belitin uygulama yönünden sentezini yapmaya girişebiliriz. Toplumun dağılmadan kalabilmesi için bir akideye, davranış kurallarına, yaygın bir duyguya, ya da en iyisi, bunların her üçünün birarada olmasına, gerek vardır; böyle

bir şey bulunmadığı zaman toplum dağılır veya bir zorbanın ya da yabancı bir fatihin egemenliği altına girer. Ne var ki, toplumun dağılmadan kalmasını sağlayan öğelerin etkili olabilmesi için, bunların toplum katında derinden benimsenmiş olması zorunludur. Bu, küçük bir azınlığa - bu azınlığın olağanüstü bir zekâ ya da olağanüstü bir karakter dolayısiyle özel önem taşımaması koşuluyla - tepeden inme kabul ettirilebilir, ama yine de bu duygunun gerçek olması ve büyük çoğunluğun bunu kendiliğinden kabul etmiş bulunması gerektir. Toplumun dağılmamasını sağlayan en mükemmel araçların, bir öndere bağlılık, ulusal gurur ve din gayreti olduğunu tarih göstermiştir; ne var ki, kalıtsal hükümdarlıkların çöküşü dolayısıyla bir öndere bağlılık, bugün eskisi kadar sürekli etki sağlayamamakta, özgür düşüncenin yayılışı da din gayretini tehdit etmektedir. Böylece, geriye kala kala bir ulusal gurur kalmış ve önemi eskisine oranla artmıştır. Sovyet Rusya'da bu duygunun - Hristiyanlığa olduğu kadar değilse bile bu duyguya aykırı resmî bir akidenin bulunuşuna karşın - canlandığını görmek ilgi çekicidir.

Ulusal gururun ayakta tutulması için özgürlüğün ne dereçe işe karıştırılması gerekmektedir? Aslında, özgürlüğün gerçekten işe karıştırıldığı durumlarda bu amaç göz önünde bulundurulmaktadır. Rusya'da, resmî ortodoks görüşlerden ayrılanların, vatanseverce davranmaları olasılığı bulunduğu varsayılır; Almanya ve İtalya'da hükûmet, milliyetçilik duygularına seslenebildiği ölçüde güçlüdür ve herhangi bir muhalefetin de Moskova'nın çıkarlarına hizmet ettiği kabul edilir; Fransa'da ise eğer özgürlük kaybolursa, büyük bir olasılıkla, Almanya yandaşlarının ihanetini önlemek için kaybolacaktır.

Bütün bu ülkelerde güçlük, sınıf mücadelesiyle milliyetçilik mücadelelerinin çatışmasından ve bu çatışmanın, demokratik ülkelerde kapitalistleri, Faşist ülkelerde de

Sosyalistlerle Komünistleri, bir dereceye kadar, ulusal çıkarlar dışındaki düşüncelerin ardına takılmak zorunda bırakmasından doğmaktadır. Bir ülkede ulusal hedeflerden sapma önlenebilirse, o ülkenin gücü artabilir, ama eğer ulusal hedeflerden sapmanın önlenmesi için, tüm olarak zekâ düzeyini alçaltmak gerekiyorsa o zaman ülkenin gücü artmaz. Milliyetçiliğin budalaca bir ideal olduğunu ve bunun Avrupa'yı felâkete dürüklemekte bulunduğunu bütün zekî insanlar gördüğü için, ulusal hedeflerden sapmayı önleyip, önlememe soruṇu, hükûmetler için çok zor bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır. En doğru çözüm yolu, bunu, demokrasi, komünizm ya da toplu güvenlik gibi uluslararası bir slogan kisvesine büründürmektir. Almanya ve İtalya gibi, bunun yapılamadığı yerlerde, dış görünüşte birörnekliğin sağlanabilmesi zorbalığı gerektirmekte ve dış görünüşte birörnekliğin sağlanması, kolay kolay, gerçek ve içten bir duygunun yaratılmasını da sağlamamaktadır.

Özetlersek: Toplumun dağılmasını sağlamak için bir çeşit akide ya da duygu gereklidir, ama eğer bunun güç kaynağı olması isteniyorsa, teknik yeterliğin kendilerine dayandığı kimselerin büyük kısmı da dahil olmak üzere, çoğunluk tarafından içtenlikle ve kuvvetle benimsenmiş bulunması gerekir. Bu koşullar bulunmadığı zaman, hükûmetler onları sansür ya da kovuşturma yoluyla yaratmaya çalışabilir; ama sansür ve kovuşturmalar şiddetli oldukları zaman, insanların gerçekle bağlarını kopartır ve onların, bilinmesi önem taşıyan gerçeklerden habersiz kalmaları sonucunu doğurur. İktidarı ellerinde bulunduranlar, iktidar dürtüleri nedeniyle yansız düşünemedikleri için, en büyük ulusal gücün kazanılmasını sağlayan özgürlüğün derecesi, her zaman, hükûmetlerin inanmak istediklerinden daha az olacaktır; bundan dolayı, özgürlüğün kısıtlanmasına karşı çıkan yaygın bir duygu, anarşiye varılmadığı sürece, ulusal gücü arttırabilir. Ne var ki, belirli durumlar-

la olan ilişkisi dışında, bu genellemelerin ötesine geçmek olanaksızdır.

Yukarıdaki tartışma boyunca, bağnaz akidenin sadece yakın sonuçları üzerinde durduk. Uzun vadeli sonuçları ise tamamıyla değişiktir. İktidar kaynağı olarak kullanılan bir akide, bir süre için, büyük çabalar için bir esin kaynağı oluşturur, ama bu çabalar, eğer büyük bir başarıyla sonuçlanmazsa, bıkkınlık yaratır, bıkkınlık da kuşkuculuğa - başlangıçta, zekânın enerjik bir davranışı olan inansızlığa değil, sadece güçlü bir inanın bulunmayışına - yol açar[1]. Propaganda yöntemlerine coşku yaratmak ama-

---

1 Bu konuda, Lyons'un «Ütopya'ya Bağlanış» adlı eserindeki 'Rusya'yı Kaplayan Kuşkuculuk Sisi' başlıklı ilgi çekici bölüme bakınız. Yazar, Beş Yıllık Plânın uygulanmaya başlanışı sırasındaki coşku ve hevesi, vaadedilen rahatlıklar gerçekleşmeyince de yavaş yavaş uğranılan düş kırıklığını anlattıktan sonra, şöyle diyor: 'Kuşkuculuğun kalın, ıslak bir sis gibi Rusya üzerine yayılıp, insanların derilerine işleyerek ta ruhlarına kadar girdiğini gördüm. Bu sis en aşağı halk kadar, önderlerin yüreklerini de ürpertti. Halk önünde bütün vakitlerini iyimserlik aşılamak için harcayan kimseler, özel yaşamlarında acı acı Plânın plânsızlığından; korkunç hammadde ve enerji kaybından; organlarının kimi şişmiş, kimi kurumuş ulusal ekonominin yerinden oynadığından söz ediyorlardı. Halkın heves ve şevkinin kırıldığı konusunda gittikçe artan kuşkular, bir yandan para ödülleri, öbür yandan da şiddetli cezalar vermek gibi birbirine taban tabana zıt uygulamalarda anlatımını buluyordu... Sıradan işçileri disipline sokmak ve sindirmek için hemen her hafta korkunç kararlar alınıyordu. Bu kararlardan bir tanesi, bir gün işe gelmemeyi, işin, ekmek karnesinin ve oturulacak yerin elden alınması cezasına müstahak kılıyordu ki, bu da ölüm cezasına denkti. Yazar, bir başka bölümünde ise şöyle diyor: 'Diktatörlükle yönetilen ülkelerde halkın bütün ömürleri boyunca heyecanlı ve hevesli kalmaya mahkûm bulunduğu söylenilmiştir ki, bu çok doğrudur. İnsanı bıktırıcı bir cezadır bu. O insanlar sefaletlerini yürek-

cıyla ne kadar çok başvurulursa, tepki de o derece şiddetli olur ve sonunda, sakin bir yaşam, elde edilmeye değer biricik şey gibi görünmeye başlar insanlara. Bir dinlenme süresinden sonra halk yeniden heyecanlandırılabilir hale gelince, eski kamçılayıcıya gereksinme duyulacaktır. İşte bundan ötürü, çok yoğun bir biçimde kullanılan akidelerin verdiği sonuçlar geçici olur. On üçüncü yüzyılda insanların kafasına üç büyük adam egemendi: Papa, İmparator ve Padişah. İmparatorla Padişah ortadan kalktılar, Papa'nın iktidarı ise, bugün, eski iktidarının gölgesinden başka bir şey değil. On altıncı yüzyılda ve on yedinci yüzyılın ilk yarısında Avrupa'yı baştan aşağı Katoliklerle Protestanlar arasındaki savaşlar kapladı ve her iki akideden biri ya da öteki hesabına geniş çapta propaganda yapıldı. Buna rağmen kesin zafer ne Katoliklere ne de Protestanlara kaldı; asıl zafere ulaşanlar, Katoliklerle Protestanlar arasındaki sorunları önemsemeyenler oldu. Swift, bu mücadeleleri, Büyük Kızılderililer'i ile Küçük Kızılderililer'i arasındaki savaşlarda taşlar; Voltaire'in Huron'u kendini hapisanede Jansenist'lerle beraber bulunca, hükûmetin kendisinden sözünden dönmesini istemesi de, kendisinin bunu reddetmesi de aynı derecede saçma görünür ona. Eğer dünya yakın gelecekte Komünistlerle Faşistler arasında bölünürse, kesin utku ne birine, ne de ötekine kalacaktır; asıl utkuya ulaşanlar, omuzlarını silkip, Voltaire'in Safoğlan'ı gibi 'cela est bien dit, mais il faut cultiver notre jardin,' diyenler olacaktır. Akide iktidarlarının kesin sınırlarını sıkıntı, bıkkınlık ve rahat özlemi çizer.

---

lerine gömüp, yaralarını herkesten gizli yalaya yalaya iyi etmeye bin kez razı olurlardı. Ama bunu göze alamazlardı; hoşnutsuzlukla ihanet bir kapıya çıkıyordu. Uzun yürüyüşten yorgun düşmüş askerler gibi yine de resmi geçit için sıraya dizilmek zorundadırlar.'

XI. Bölüm
ÖRGÜTLERİN BİYOLOJİSİ

Buraya kadar, iktidarın en önemli psikolojik kaynakları olan duyguları ele almış bulunuyoruz; özellikle papazlara ve krallara duyulan saygı biçimi içinde geleneği; yalın iktidarın kaynakları olan korku ve kişisel tutkuyu, devrim iktidarının kaynağı olarak eski akidenin yerini yeni bir akidenin alışını; ve akidelerle öteki iktidar kaynakları arasındaki karşılıklı etki ve tepkileri. Şimdi konumuzun yeni bir bölümüne geldik: İktidarın uygulanmasında aracı olan örgütlerin önce canlı birer organizma biçiminde düşünülerek, sonra bunların meydana getirdikleri hükûmet biçimleriyle ilişkileri bakımından ele alınarak, en son olarak da, kendilerini meydana getiren bireylerin yaşayışlarını etkileyişleri yönünden düşünülerek incelenmesine. Konumuzun bu bölümünde organizmalar, tıpkı insanların anatomide ya da bio-kimyada ele alındıkları gibi, elden geldiğince amaçları dikkate alınmaksızın düşünülecektir.

Bu bölümde tartışılacak konu, yani örgütlerin biyolojisi, bir örgütün aynı zamanda yaşayan ve büyüyüp ölme eğilimi gösteren bir organizma da olduğu gerçeğine dayanmaktadır. Örgütler arasındaki rekabet, tek tek hayvanlar ve bitkiler arasındaki rekabete benzediği için, az çok Darwin'inkini andıran bir yöntemle gözden geçirilebilir. Ne var ki, bu analojiyi, bütün öteki analojiler gibi fazla zorlamamak gerektir; analoji, akla yeni şeyler getirmeye

yarayabilir, aydınlatıcı olabilir, ama kesin yargılara vardırmaz. Örneğin, toplumsal örgütlerin eninde sonunda mutlaka öleceklerini varsaymamalıyız.

İktidar, esasta örgüte dayanır, ama tamamıyla değil. Eflâtun'un ya da Galileo'nunki gibi salt psikolojik iktidarlar, bunları karşılayan toplumsal kurumlar bulunmaksızın da var olabilir. Ama bir kural olarak böyle bir iktidar bile, bir Kilise, bir siyasal parti ya da benzeri bir toplumsal organizma tarafından beslenmedikçe önemsizdir. Şimdilik ben, bir örgütle ilişkisi bulunmayan iktidar üzerinde durmayacağım.

Bir örgüt, ortaklaşa amaçlara yönelmiş eylemler dolayısıyle biraraya gelmiş insanlar takımıdır. Örgüt, kulüpler gibi gönüllüler tarafından kurulmuş olabilir; bir aile ya da klan gibi, doğal bir biyolojik grup olabilir; bir Devlet gibi zorlama olabilir; ya da bir demiryolu şirketi gibi, karmaşık bir karışım olabilir. Örgütün amacı gizli de olabilir açık da; bilinçli de olabilir, bilinçsiz de. Bu amaç askerî veya siyasal, iktisadî veya dinsel, eğitsel veya atletik olabilir. Karakteri ve amacı ne olursa olsun, her örgütte iktidar dağılımı ve düzenlenmesi bulunması gerektir. Bütün örgüt adına karar alan ve hiç değilse örgütün kuruluş amaçları bakımından, tek tek üyelerin her birinden daha iktidarlı olan bir yönetim bulunmalıdır. İnsanlar uygarlaştıkça, ve teknik gitgide karmaşık bir hal oldıkça, güçbirliği etmenin sağlayacağı üstünlük de daha açık bir görünüş kazanmaktadır. Ne var ki güçbirliği etmek, her zaman bağımsızlığı bir miktar kaybetmek anlamına gelir: Başkaları üzerindeki iktidarımız artar, ama onlar da bizim üzerimizde iktidar sahibi olurlar. Önemli kararlar gitgide, tek tek bireyler tarafından değil, bireyler topluluğu tarafından verilmeye başlanır. Örgütün üye sayısı çok az olmadıkça da, bireyler topluluğunun aldığı kararlar, yönetimler tarafından uygulanmak zorundadır. Böylece, yöne-

tim, modern bir uygar topluluğun yaşamında, endüstrileşme dönemi öncesi toplumlarının yaşamında oynadığından daha büyük rol oynar.

Tamamıyla demokratik (eğer böyle bir şey mümkün olabilseydi) bir yönetimde bile iktidar dağılımı gereklidir. Ortaklaşa alınacak kararlarda eğer herkesin oyu eşitse ve eğer örneğin, bir milyon üye varsa, herkes bir milyon kişinin tümü üzerinde milyonda bir iktidara sahiptir; halbuki her bir üye bir başına yabanî bir hayvan gibi yaşasaydı, kendi üzerinde tam bir iktidara sahip olacak, ama ötekiler üzerinde hiç bir iktidar sahibi olmayacaktı. Bu, anarşi halindeki bireylerden meydana gelmiş bir topluluğun yaratacağından tamamıyla değişik bir psikoloji yaratır. Yönetimin tamamıyla demokratik olmadığı - ki bir dereceye kadar bu hep böyledir - yerde de psikolojik etki artar. Yöneticiler, demokratik yoldan seçilmiş olsalar bile, ötekilere oranla daha fazla iktidar elde ederler; demokratik yoldan seçilmiş bir yönetimin atadığı memurlar için de durum aynıdır. Örgüt ne kadar büyük olursa, yöneticinin iktidarı da o derece fazla olur. Böylece, örgütlerin büyüklüğündeki her artış, aynı anda sıradan **üyelerin** bağımsızlığını azaltıp, yönetimin inisiyatif alanını genişletmek suretiyle, iktidar eşitsizliğini de arttırır. İşbirliği yoluyla, insanların tek tek alacakları sonuçtan daha iyi sonuçlar alınacağı için, sıradan adam buna boyun eğer; iktidar sevgisi olağanüstü olan kişiler ise buna sevinirler, zira - yönetim geleneksel olmadıkça, ya da iktidar seven birey (bazı ülkelerdeki Yahudiler gibi) önemli mevkilere gelmelerine izin verilmeyen bir gruba mensup bulunmadıkça - bu durum ona daha büyük **fırsatlar** sağlar.

İktidar yolunda rekabet iki cinstir: Örgütler arasında, ve bir örgüt içinde önderliği elde etmek için bireyler arasında. Örgütler arasında rekabet, bu örgütlerin az çok birbirine benzeyen ama uzlaşmayan amaçları bulunması

halinde doğar; bu rekabet iktisadî, askerî alanda olabilir, propaganda alanında olabilir, ya da bu üçünden ikisini veya üçünü birden içine alabilir. III. Napolyon vargücüyle İmparator olmaya çalıştığı sıralarda, önce kendi çıkarlarına hizmet edecek bir örgüt yaratmak, sonra da bu örgütün üstünlüğünü garantiye almak zorunda kalmıştı. Bu amaçla, III. Napolyon bazı kimselere ticarî ayrıcalıklar verdi - bu iktisadî yöntemdi; bazı kimselere amcasının yeğeni olduğunu hatırlattı - bu propaganda yöntemdi; ve son olarak muhaliflerinden bazılarını kurşuna dizdirdi - bu da askerî yöntemdi[1]. Bu arada onun muhalifleri de bütün çabalarını Cumhuriyet hükûmeti biçimini övmeye harcadıklarından, iktisadî ve askerî yöntemleri ihmal etmişlerdi. Demokrasiyi kaldırıp diktatörlük kurma tekniği ta Yunanlılar zamanından beri hiç değişmemiştir ve her zaman rüşvetle, propagandayla, zulümle yürütülür bu teknik. Ne var ki, bizim şu anda üzerinde durduğumuz konu bu değil, örgütlerin biyolojisidir.

Örgütler iki önemli husus bakımından birbirlerinden ayrılırlar; bu iki önemli hususun biri büyüklük, öteki de, iktidar yoğunluğudur; iktidar yoğunluğu sözüyle, örgütlerin üyeleri kontrol altında bulundurabilme derecelerini anlatmak istiyorum. Yönetim yerlerini ellerine geçiren kimselerde ortaya çıkması beklenen iktidar sevgisi sayesinde her örgüt, karşıt bir gücün bulunmayışı halinde, gerek hacim, gerek iktidarın yoğunluğu bakımından büyür. Bu her iki çeşit büyümeyi de iç etkenlerin durdurması mümkündür; örneğin, uluslararası bir satranç kulübü, kulüp üyeliği için yeterli derecede yetenek sahibi bütün satranç oyuncularını içinde toplayabilir, ama üyelerinin satranç dışındaki herhangi bir etkinliğini kontrol altında bulundurmak istemeyebilir. Enerjik bir sekreterin yönetimi altın-

1 Bak. Simpson, «Louis Napoléon'un Yükselişi.»

da bu kulüp, daha çok insana 'satranç sevgisi' aşılamayı amaç edinebilir, ama eğer sekreterin kendisinin iyi bir satranç oyuncusu olması istenirse, bu amaç gerçekleşmeyebilir; eğer gerçekleşirse, bu sefer de en iyi satranç oyuncularının kusurları yüzünden kulüp mahvolabilir. Ne var ki, böyle durumlar sık sık görülen şeylerden değildir; bir örgütün amacı çoğunluğa seslenmek (servet ya da siyasal bakımdan) olunca, hacimce büyüme, ya başka örgütlerin basıncıyla ya da sözü geçen örgütün dünya çapında bir örgüt haline gelişiyle durdurulabilir; iktidar yoğunluğundaki artış ise, sadece kişisel bağımsızlık sevgisinin, başka bütün sevgileri bastıracak kadar güçlenmesiyle önlenebilir.

Bunun en açık örneği Devlet'tir. Yeteri kadar güçlü olan her Devlet, fetih yapmayı amaç edinir; eğer böyle bir amacı yoksa, bu ya o Devletin, gerçek gücünün göründüğü kadar olmadığını deneyler yoluyla bilişinden, ya da deneyimsizliği dolayısıyle gücünü az sanmasından ileri gelir. Kalın çizgilerle kural şudur: Bir Devlet, iktidarı oranında fetih yapar ve ancak başka bir Devletin, ya da başka Devletlerin kendisininkine denk bir güç uyguladığı bir sınıra gelince durur. Büyük Britanya, Afganistan'ı ele geçiremedi, zira Rusya orada en aşağı Britanya kadar güçlüdür: Napolyon, Louişiana'yı Birleşik Devletler'e sattı, çünkü orasını savunamayacak hale gelmişti; buna benzer örnekler çoğaltılabilir. Esas güçleri bakımından her Devlet, dünya çapında olma eğilimindedir. Ama bir Devletin iktidarı, az ya da çok, coğrafîdir: Devlet iktidarı genellikle merkezden çevreye doğru yayılır ve merkezden uzaklık arttıkça iktidarın gücü azalır. Bunun bir sonucu olarak, merkezden az ya da çok bir uzaklıkta, o Devletin iktidarı, başka bir Devletin iktidarıyla dengelenir ve gelenek gücü araya karışmadıkça, sınırı o dengelenme noktası meydana getirir.

Şu biraz önce söylediğimiz şey, örnek vermediğimiz takdirde, gerçekle bağdaştırılamayacak kadar soyut kalacak. Küçük Devletlerin varlığı kendi iktidarları sayesinde değil, büyük Devletler arasındaki kıskançlık sayesindedir; örnek olarak ortada Belçika vardır, çünkü onun varlığı İngiltere'yle Fransa'nın işine gelmektedir. Portekiz'in elinde büyük sömürgeler bulunuşunun nedeni, büyük Devletlerin bu sömürgeleri paylaşma konusunda bir anlaşmaya varamamalarından ibarettir. Savaş çok ciddî bir sorun olduğundan, bir Devlet, daha güçlü bir Devlete kaptırmaktan korkmayacağı bir toprak parçasını uzun bir süre elinde bulundurabilir. Ne var ki, bu gibi düşünceler bizim genel prensibimizi değiştirmez; bu gibi düşünceler, kaba gücün harekete geçişini geciktirmekten başka bir işe yaramaz.

Amerika Birleşik Devletleri'nin, bir Devletin iktidarı oranında fetih yaptığı biçimindeki kuralın dışında kaldığı ileri sürülebilir. Şurası apaçık ortadadır ki, eğer Amerika Birleşik Devletleri isteseydi, Mexico'yu da, bütün Lâtin Amerika'yı da büyük bir güçlükle karşılaşmadan fethedebilirdi. Bununla birlikte, siyasal fetih etkenlerini, bu örnekte çeşitli karşıt güçler işlemez hale getirmiştir. İç Savaştan önce, Amerika Birleşik Devletleri'nin Güney Eyâletlerinin emperyalist amaçları vardı ve bu amaçlar Mexico Savaşında bir doyurulma olanağı bularak, Güney Eyâletlerinin büyük topraklara elkoymalarına yol açtı. İç Savaştan sonra ise, toprağa yerleşme ve Batı'nın iktisadî gelişmesi, en enerjik bir ulusun bile bütün enerjisini yutacak kadar zorlu bir iş olarak ortaya çıktı. Bu iş bir sonuca bağlanır gibi olur olmaz, 1898 İspanyol-Amerikan Savaşı, yeni bir emperyalizm dürtüsünü serbest bıraktı. Ne var ki, Amerikan Anayasası toprak ilhakını güçleştirmektedir: Bu anayasaya göre bir toprak parçası ilhak edildi mi, o toprak üzerinde yaşayanların da yeni seçmenler olarak ka-

bulu gerekir, halbuki seçmen olarak kabulü gereken topluluk, istenmeyen bir topluluk olabilir. Daha da önemlisi, toprak ilhakı, serbest iç ticaret alanını genişletir, dolayısıyla da önemli iktisadî çıkarlara zarar verir. Amerika Birleşik Devletleri'ni fiilen Lâtin Amerika'nın koruyucusu kılan Monroe Doktrini, bu bakımdan, egemen sınıf çıkarlarına, ilhaktan daha elverişli gelmektedir. Siyasal fetih iktisadî bakımdan yararlı görüldüğü takdirde, fethin kısa bir zamanda yapılacağına hiç kuşku yoktur.

Hükümdarlar öteden beri, siyasal alanda iktidarı kendi ellerinde toplamaya çalışmışlar, yönetilenler ise buna her zaman karşı koymamışlardır. İktidarın tek elde toplanışı, eski çağların büyük imparatorluklarında nominal olarak, bugünün en diktatörce rejimlerindekine oranla bile daha tamdı, ama uygulama alanında bu iktidar toplanışı teknik olanaklarla sınırlıydı. Eski çağ hükümdarları için en önemli sorun, hareket yeteneği sorunu idi. Mısır ve Babil'de, büyük ırmaklar bu sorunun çözümünü kolaylaştırıyordu; halbuki Pers hükümdarlıklarının hareket yetenekleri yollara bağlıydı. Herodot, Sart'tan Susa'ya kadar uzanan 2.400 kilometrelik, büyük krallar yolunu anlatır; bu yol üzerinde barış zamanında Kral'ın ulakları, savaş zamanında da Kral'ın orduları yolculuk edermiş. Herodot, 'Adı geçen yolun esas öyküsü şöyledir,' diyor: 'Bütün yol boyunca Kral'a ait konak yerleri, mükemmel kervansaraylar vardır ve yol hep insan oturan yerlerden geçtiği için de güvenlik altındadır... Frikya'dan[1] çıkıldıktan sonra Kızılırmağı aşmak gerekir; ırmağı aşabilmek için de, önce burada bulunan bazı kapılardan geçmek zorunluğu vardır. Bu karakolları güçlü muhafız birlikleri bekler... Kilikya[2] ile Ermenistan arasında, kayıklarla aşılması gereken Fırat ır-

1 Kütahya ve Afyonkarahisar havalisinin eski adı.
2 Kilikya: Adana havalisi.

mağı sınır meydana getirir. Ermenistan'da konak yerleri on beş tane olup, her iki konak arasındaki uzaklık 56 1/2 fersah[1] kadardır. Bu konak yerlerinden birinde bir de nöbetçi karakolu vardır. Bu bölgede dört büyük ırmak vardır ve bu ırmakların hepsi kayıkla aşılmak zorundadır... Konak yerlerinin toplam sayısı 111'e çıkarılmıştır; bu konak yerlerinin bir çoğu aslında Sart'la Susa arasında bulunabilen, dinlenme yerleridir.' Herodot sürdürerek, 'günde 150 furlong'luk[2] bir hızla, (aşağı yukarı bir ordunun hızı), yolculuğun tamamlanması tam doksan gün tutar'[3], demektedir.

Böyle bir yol geniş bir imparatorluğun kurulmasında yardımcı olmakla birlikte, Krala, uzak eyâletler üzerinde ayrıntılı bir kontrol kurabilmek olanağını sağlamadı. Atlı bir haberci Sart'tan Susa'ya bir ayda haber getirebilirdi, ama bir ordunun Susa'dan kalkıp Sart'a varması üç aylık bir yürüyüşü gerektirirdi. Bu bakımdan, İyonyalılar Perslere karşı ayaklandıkları zaman, herhangi bir askerî birlik Küçük Asya'ya girene dek, aylarca serbest hareket edebilmek olanağına sahip bulunuyorlardı. Bütün eski çağ imparatorluklarında ayaklanmalar çıkmış ve bu ayaklanmalar genellikle eyâlet valileri tarafından yönetilmiştir; açık ayaklanmalar çıkmasa bile, fethin çok yakın bir tarihte yapılmış olması durumu dışında, eyâletlerin özerk bir yönetim biçimi almalarının önüne geçilemiyor ve bu yönetim biçimi de kısa süre sonra bağımsızlığa dönüşüyordu. Eski çağın büyük Devletlerinden hiç biri, bugünün büyük Devletlerine azıcık yaklaşacak kadar bile merkezden yönetilememiştir; bunun belli başlı nedeni, hızlı hareket yeteneğinin olmayışıdır.

---

1 Fersah: Üç millik uzaklık. (Çev. Notu)

2 Furlong: Bir kara milinin sekizde biri; aşağı yukarı iki yüz metre. (Çev. Notu)

3 V. Kitap, 52. ve 53. Bölümler. Rawlinson çevirisi.

Roma İmparatorluğu, merkezî hükûmetin yollar sayesinde nasıl güçlendirildiğini Persler'den, Makedonyalılar aracılığıyla öğrendi. Batı ve Güney Avrupa'da, Kuzey ve Batı Asya'da imparatorun habercileri gece gündüz saatte on millik bir hızla yolculuk edebiliyorlardı. Ama imparatorluğun her eyâletindeki karakollar, o eyâlet askerî kumandanının kontrolü altında bulunduğundan, kumandan, birliklerini bir yerden bir yere götürdüğü zaman, bu birliklerin hareketinden ancak birliklerin yürüyüş yolu üzerinde bulunan kimselerin haberi olabilirdi. Lejyonların hızlı hareketine karşılık haberlerin ağır gitmesi çoğunlukla isyancılara, Roma'da oturan İmparator'a karşı bir üstünlük sağlıyordu. Gibbon, Konstantin'in İtalya'yı istilâ etmek için Galya'nın kuzeyinden yaptığı yürüyüşü anlatırken, onun hareket rahatlığıyla, Anibal'in karşılaştığı güçlüklerin zıtlığını ortaya koymaktadır :

'Anibal, Galya'dan İtalya üzerine yürüdüğü zaman, önce dağları aşan bir yol bulmak, sonra da düzenli ordulara hiç bir zaman kolayca teslim olmamış vahşî kavimler arasından geçen bu yolu açmak zorunda kaldı. Alpler o çağlarda sadece doğa tarafından korunuyordu, bugün ise sanatın katkısıyla güçlendirilmiştir. Aradaki süre içinde, Alpler'i aşmaya çalışan generaller nadiren bir güçlük ya da karşı koymayla karşılaşmışlardır. Konstantin zamanında, dağlarda yaşayan köylüler uygarlaşmış, itaatli birer uyruk haline gelmiş bulunuyorlardı; ülkede her türlü erzak ve hayvan bol bol vardı. Romalıların Alpler üzerinden aşırdığı yollar ise Galya ve İtalya arasında çeşitli ulaştırma olanakları sağlıyordu. Konstantin, Kot (veya Kott) Alpleri ya da bugünkü adıyla Mount Cenis yolunu seçerek birliklerini öyle hızlı yürüttü ki, Maxentius'un (Roma'daki) sarayı daha onun Ren kıyılarından ayrılıp ayrılmadığına ilişkin doğru dürüst bir haber alamadan, Piemont ovasına iniverdi.'

Bunun sonucunda Maxentius yenildi ve Hristiyanlık Devlet dini oldu. Eğer Romalıların yolları daha kötü olsaydı ya da Romalılar daha hızlı haber iletme olanaklarına sahip bulunsalardı, dünya tarihi belki de başka türlü olurdu.

Buharlı gemiler, demiryolları ve en sonunda da uçaklar, hükûmetlere, güçlerini büyük uzaklıklara çok kısa bir zaman süresi içinde ulaştırabilme olanağını kazandırmıştır. Bugün Büyük Sahra'da ya da Mezopotamya'da çıkacak bir ayaklanma bir kaç saat içersinde bastırılabilir, halbuki yüz yıl önce oralara ordu yollayabilmek aylar alır, üstelik ordunun, Bülücistan'da İskender ordularının başına geldiği gibi, susuzluktan kırılmasını önlemekte, büyük güçlüklerle karşılaşırdı.

İletişim alanındaki hızlılık da en aşağı ulaşım alanındaki hızlılık kadar önemlidir. 1812 savaşında New Orleans muharebesi, barış andlaşması yapıldıktan sonra, düşman ordularının hiç birinin bu barış andlaşmasından haberleri olmadığı için yer aldı. Yedi Yıl Savaşları sonunda İngiliz kuvvetleri Küba ile Filipinleri işgal etti, ama ancak barış imzalandıktan sonra Avrupa'nın bundan haberi oldu. Telgrafın icadından önce barış zamanında elçiler, savaş zamanında da generaller zorunlu olarak büyük bir hareket serbestliğine sahiptiler, zira kendilerine verilmiş olan talimat çoğunlukla yeni gelişmelerin çok gerisinde kalırdı. Uzak ülkelerin ajanlarından çok kere kendi bildikleri gibi hareket etmeleri istenir, böylelikle de bunlar merkezden yönetilen bir siyasetin iletici leri olmaktan çok daha öteden roller oynarlardı.

Önemli olan sadece iletişimdeki salt hızlılık değil, ama aynı zamanda, hatta bundan daha da önemli olmak üzere, haberlerin insandan daha hızlı gittikleri olgusudur. Daha yüzyıl öncesine dek attan hızlı yolculuk edebilen bir

şey yoktu. Bir haydut başka bir kente kaçtığı zaman, işlediği suçun haberinden önce o kente varabilirdi. Zamanımızda ise, haber daha hızlı gittiğinden, kaçmak zorlaşmıştır. Savaş halinde bütün ulaştırma ve haberleşme araçları hükûmetlerin kontrolü altına girer, bu ise onların iktidarını büyük çapta arttırır.

Modern teknik, iletişimdeki hızlılık kadar demiryolları, telgraf, motorlu araçlar ve hükûmet propagandası yoluyla büyük imparatorluklara eskisine oranla çok daha istikrarlı olabilme olanağını sağlamıştır. Pers satrapları ve Roma prokonsülleri, isyanlarını kolaylaştıracak kadar bağımsızlık sahibiydiler. İskender İmparatorluğu, İskender'in ölümüyle dağılıverdi. Attila ve Cengiz Han'ın imparatorlukları geçici oldu; Avrupa ülkeleri ise, Yeni Dünya'da ellerinde bulundurduklarının çoğunu yitirdiler. Ama modern teknik sayesinde imparatorlukların çoğu, dış saldırı söz konusu olmadığı sürece eskisine oranla daha büyük güvenlik içindedir ve devrimler ancak savaşta yenilgiye uğranıldığı takdirde beklenebilir.

Teknik nedenlerin tamamıyla bir yönde, yani, Devlet iktidarını uzak yerlerde uygulamayı kolaylaştırma yönünde işlemediğini de gözönünde bulundurmamız gerekir; bazı bakımlardan, teknik nedenler karşıt sonuçlar doğurmuştur. Anibal'in orduları ulaştırma yolunu açmaksızın yıllarca yaşayabilmişlerdi, oysa modern bir ordu aynı koşullar içinde bir iki günden fazla dayanamazdı. Eskiden donanmalar, yelkenle hareket ettikleri için çok uzun süreli ve uzun mesafeleri içine alan harekâta girişebiliyorlardı, halbuki şimdi, sık sık yakıt almak zorunda olduklarından, donanmalar bir üsten çok fazla uzaklaşamazlar. Nelson zamanında İngilizler herhangi bir bölgedeki denizlere egemen olunca, bütün denizlere egemen oldular demekti; halbuki şimdi, anavatan sularına egemen oldukları halde, Uzak Doğu'da zayıftırlar, Baltığa ise hiç çıkamazlar.

Bununla birlikte genel bir kural olarak bugün bir merkezden uzaklara güç uygulayabilmek, eskisine oranla daha kolaydır. Bu ise, Devletler arası rekabeti yoğunlaştırmak ve - bir utku sonucu Devletin büyümesi ille de onun etkinliğini azaltmadığı için - utkuyu daha kesin kılma sonucunu doğurur. Bir Dünya Devleti bugün için teknik bakımdan mümkündür ve çok ciddî bir savaş sonunda utkuyu kazanan, ya da daha büyük bir olasılıkla, nötralist devletlerin en güçlüsü tarafından kurulabilir.

İktidar koyuluğu ya da (başka bir deyimle) örgüt yoğunluğu ile ilgili sorunlar karmaşık ve önemlidir. Her uygar ülkede Devlet, eski zamanlardakine oranla çok daha etkindir; Rusya, Almanya ve İtalya'da Devlet, insanları ilgilendiren hemen her şeye karışır. İnsanlar iktidarı sevdiklerine ve ortalama olarak iktidarı ellerine geçirenler onu herkesten çok sevdiklerine göre, Devleti kontrol altında bulunduranların, normal koşullarda, Devletin toprakları kadar iç etkinliklerini de arttırmak istemeleri beklenebilir. Devletin işlevlerini genişletmek için elle tutulur nedenler bulunduğundan, sıradan vatandaşlar da Devletin bu konudaki isteğini olumlu karşılama eğilimindedirler. Bununla birlikte, sıradan vatandaşlarda yine de belirli bir bağımsızlık isteği vardır ve bu istek, belirli bir noktada, Devlet örgütünün daha çok yoğunlaşmasını hiç değilse geçici olarak önleyecek kadar güç kazanır. Bunun sonucunda ise vatandaşların bağımsızlık aşkı ile memurların iktidar aşkı arasında - örgütler belirli bir yoğunluğa ulaştığı zaman - hiç değilse geçici bir denge kurulur, öyle ki, örgütler büyüdüğü zaman bağımsızlık aşkı, örgütler küçüldüğü zaman ise memurların iktidar aşkı daha büyük bir güç olarak ortaya çıkar.

Bağımsızlık aşkı, bir çok durumlarda, dış müdahaleye karşı soyut bir hoşnutsuzluk değil, hükûmetin işine gelen her türlü kontrolden - yasaklamalardan, askerlik yü-

kümlülüğünden, dine uymaya zorlamaktan, ve daha bir sürü kontrol biçiminden - nefret şeklinde görülür. Bazen bu gibi duygular, propaganda ve eğitim yoluyla yenilir, bu da kişisel bağımsızlık aşkını belirsiz bir derecede zayıflatır. Modern toplumlarda birörnekliği sağlayabilmek için bir çok güçler - okullar, gazeteler, sinema, radyo v.b. - iş birliği yapar. Nüfus yoğunluğunun da etkisi aynıdır. Bundan dolayı bağımsızlık duygusuyla iktidar aşkı arasındaki bir anlık dengenin durumu, modern koşullarda, gittikçe iktidar tarafına yatma eğilimi gösterir ve böylelikle totaliter Devletlerin yaratılmasını, yaratıldıktan sonra da başarı kazanmasını kolaylaştırır. Eğitim yoluyla, bağımsızlık aşkı, bugün için sınırı kestirilemeyecek bir derecede azaltılabilir. Devletin içerdeki iktidarının, bir ayaklanmaya yol açmaksızın ne kadar arttırılabileceğini kestirmek de olanaksızdır; bununla birlikte, belirli bir zaman süresi içinde bu iktidarın, bugün en otokratik Devletlerde ulaşılmış bulunan noktanın bile çok üstünde bir noktaya ulaşabileceğinden kuşku duymak için bir neden yoktur.

Devletten başka bütün örgütler, esasında şu ana kadar gözden geçirdiğimiz cinsten yasalara bağımlıdır; arada bir tanecik fark vardır: Devletlerden başka örgütler zor kullanamazlar. Kulüpler gibi, iktidar dürtülerinin doyurulmasına çok az olanak veren örgütleri geçiyorum. Bizim amacımıza en uygun örgütler, siyasal partiler, Kiliseler ve şirketlerdir. Amaçlarının gerçekleşebilmesi umudu ne kadar az olursa olsun, bütün Kiliseler dünya çapında olma amacını güderler; aynı zamanda bunların büyük bir bölümü, üyelerinin - evlilik, çocukların eğitimi gibi - en özel işlerini düzenlemeye de çalışırlar. Kiliseler olanak buldukça, Tibet'te, St. Peter vakfında ve Reformasyon sırasında bir dereceye kadar Batı Avrupa'da olduğu gibi, Devlet'in işlevlerini zor kullanarak ele geçirmişlerdir. Kiliselerin iktidar dürtülerini, birkaç ayrıklık dışında, sa-

dece fırsat yokluğu ve küfür veya bölünüş biçiminde ortaya çıkacak bir ayaklanma korkusu sınırlamıştır. Bununla birlikte, bir çok ülkelerde milliyetçilik, Kiliselerin iktidarını azaltmış ve o zamana kadar doyurulma olanaklarını sadece dinde bulabilen bir çok duyguları Devlet'e aktarmıştır[1]. Din gücünün azalması milliyetçiliğin ortaya çıkışına kısmen yardım etmişse, kısmen de milliyetçiliğin güçlenmesi, din gücünün azalmasına ve milliyetçi Devletlerin güçlerinin artmasına neden olmuştur.

Siyasal partiler daha son zamanlara dek çok dağınık birer örgüttüler ve bu yüzden üyelerinin etkinliklerini kontrol etmek için fazla bir girişimde bulunamıyorlardı. On dokuzuncu yüzyıl boyunca Meclis Üyeleri çoğunlukla kendi Parti liderlerine karşı oy kullanmışlar bu yüzden de, bu karşı oy kullanışların doğurduğu bölünmeler bütün tahminleri geride bırakmıştır; halbuki bugün, benzer bir durumun yaratacağı sonuçlar az çok kestirilebilir. Walpole, North ve Pitt'lerin küçüğü parayla satın alma yoluna başvurarak, yandaşlarını bir dereceye kadar kontrol edebilmişlerdi; ama yolsuzluklar azaldıktan sonra, siyaset hâlâ aristokratik bir kimlik taşıdığı halde, hükûmetler de, parti liderleri de ağır basacak etkili bir yol bulamadılar. Bugün özellikle İşçi Partisi'nde üyeler partiye ortodoksça bir yeminle bağlıdırlar ve bu yeminin bozulması hem siyasal yaşamın sona ermesi, hem de para yitirme sonucunu doğurur genellikle. İşçi Partisi'nde iki türlü bağlılık istenir; açıkça belirtilmiş görüşlerde programa bağlılık; günü gününe izlenen siyasette liderlere bağlılık. Prog-

1 Joseph Chamberlain'i gümrük tarifelerinde reform gerektiği görüşüne getirmekte aracı rol oynayan müteveffa W. A. S. Hewins bana atalarının ateşli birer Katolik olduklarını, ama onların duyguları kendilerini nasıl Kilise'ye bağlamışsa, kendi duygularının da kendisini Britanya İmparatorluğuna bağladığını söylemişti. Bu tipik bir gelişmeydi.

ram nominal olarak demokratik bir yoldan kararlaştırılmıştır, ama yine de, perde arkasında kalmayı yeğleyen birkaç kişinin büyük çapta etkisi altında kalmıştır. Meclis ya da hükûmet çalışmalarında programı uygulayıp uygulamamak liderlere bırakılmıştır; eğer liderler programı uygulamamayı yeğlerlerse, bu sözden dönüşü, liderlerin ardından gidenlerin - böyle bir şeyin yer aldığını konuşmalarında inkâr da etseler - oylarıyla desteklemek görevleri vardır. Liderlere, sıradan yandaşlarına karşı yürümek ve yaptırım uygulamak zorunda kalmaksızın reform savunuculuğu yapmak iktidarını veren, işte bu sistemdir.

Bununla birlikte, bütün siyasal partilerde örgütlenme yoğunluğunun büyük çapta artmış olmasına karşın, bu artış, demokratik partilerde, Komünistlere, Nazilere ve Faşistlere oranla ölçülemeyecek kadar azdır. Komünist, Nazi ve Faşist partiler, tarihsel ve psikolojik yönden siyasal partilerden değil, gizli cemiyetlerden gelişmişlerdir. Otokratik hükûmetin iktidarda bulunduğu yerde radikal değişiklikleri hedef tutan kişiler ister istemez gizli çalışmak zorundadırlar ve bir araya geldikleri andan itibaren de, ihanet korkusu bunları çok sert bir disipline yöneltir. Casuslara karşı güvenlik içinde bulunmak bakımından bunların üyelerinden belli sınırlar dışına çıkmayan bir yaşayış düzeni istemeleri doğaldır. Tehlike, gizlilik, çekilmekte olan acılar ve gelecekte utku kazanma umudu bu parti üyelerinde yarı dinsel bir yücelmişlik duygusunun doğmasına yol açar ve partiler bu duyguya çabuk kapılanları kendine çeker. İşte bundan ötürü amaçları anarşizm bile olsa, gizli bir devrim cemiyetinde, çok şiddetli bir despotluğun ve genellikle siyasal etkinlik alanı içinde düşünülen ölçüleri çok aşan bir denetimin bulunması olasıdır. Napolyon'un düşüşünden sonra İtalya'da gizli cemiyetler müthiş çoğalmıştı ve bunlara bazı insanları devrimci kuram, bazı insanları da suç işleyebilme olanağı çekiyordu. Te-

rör döneminin gelişiyle aynı şey Rusya'da da oldu. Gerek Rus Komünistleri'nin, gerek İtalyan Faşistleri'nin kafalarında gizli cemiyet anlayışı derin bir iz bırkmıştı ve Naziler kendilerine onları örnek aldılar. Bunların çeşitli liderleri hükûmeti ellerine geçirince, vaktiyle partilerini hangi ruhla yönettilerse, Devlet'i de aynı ruhla yönetmeye kalktılar. Bunlar, bütün dünyadaki yandaşlarından bu yönetim ruhuna uygun bir boyun eğiş istediler.

Marx'a, iktidarın güçleri ve yasalarıyla ilgili görüşlerini esinleyen şey, iktisadî örgütlerin hacimce büyümeleri olmuştur. Marx'ın bu konuda söylediklerinin çoğu doğru çıkmıştır, ama bu sadece iktisadî işlevleri bulunan örgütler için değil, iktidar dürtülerine doyurulma olanağı sağlayan bütün örgütler için doğrudur. Üretim alanında eğilim, büyük bir Devlete ve o devletin uydularına koşut tröstler yaratmak yolunda olmuş, ama silâh endüstrisi dışında, dünya çapında tröstlerin kurulmasına nadiren yol açmıştır. Gümrük tarifeleri ve koloniler, büyük ticaret ve sanayi örgütlerini Devlet'le sıkı ilişkiler kurmak zorunda bırakmıştır. İktisadî alanda yabancı istilâlar, istilâyı yapacak tröstlerin mensup olduğu ulusun askerî gücüne bağımlı hale gelmiştir; yabancı iktisadî istilâlar artık, çok sınırlı bir çerçeve dışında, hiç de eskisi gibi salt ticarî rekabet yöntemleriyle yürütülmemektedir. İtalya ve Almanya'da büyük ticaret örgütleriyle Devlet arasındaki ilişkiler, demokratik ülkelerdekinden çok daha açıktır, ama büyük ticaret örgütlerinin Devlet'i Faşist idarelerde, İngiltere'dekinden, Fransa'dakinden veya Amerika'dakinden daha çok kontrol altında bulundurduğunu sanmak da yanlıştır. Tam tersine, İtalya ve Almanya'da Devlet başka her alanda olduğu gibi, ticaret alanının da üstüne çıkmak için, büyük iş çevrelerinin gözünü Komünizmle korkutmuştur. Örneğin şimdi İtalya'da büyük çapta varlık vergisi toplanmaktadır, halbuki İngiltere'de İşçi Partisi çok daha

akla yakın bir ölçü içinde böyle bir önlem önergesi getirdiği zaman kapitalistler yaygarayı basmışlar ve önergenin yasalaşmamasını sağlayabilmişlerdi.

İki örgüt, birbirinden ayrı, ama uyuşmaz olmayan amaçlarla bir araya geldikleri zaman ortaya çıkan sonuç, bu iki örgütün tek tek meydana getirdiklerinden ya da ikisinin tek tek iktidarının toplamından daha büyük bir iktidardır. Birinci Dünya Savaşı'ndan önce Great Northern demiryolu şirketinin trenleri Londra-York arasında, North Eastern York-Newcastle arasında, North British trenleri de Newcastle-Edinburg arasında işliyordu; şimdi bütün bu şirketlerin bir araya gelmesiyle kurulan LNER şirketinin trenleri bütün bu yolu bir baştan bir başa geçmektedir ve bu şirketin iktidarı hiç kuşkusuz, eski üç şirketin ayrı ayrı meydana getirdikleri iktidarın toplamından daha büyüktür. Eğer bütün çelik endüstrisi de, çelik üretiminden gemi yapımına kadar, böyle bir tek şirket tarafından kontrol edilseydi, daha büyük bir üstünlük kazanılmış olurdu. İşte bundan ötürü, birleşmeye doğru doğal bir eğilim vardır; bu eğilim sadece iktisadî alana özgü de değildir. Bu süreç, en güçlü örgütlerin, özellikle de Devletin, bütün öteki örgütleri kendi bünyesinde eritmesi sonucunu verir. Eğer çeşitli Devletlerin amaçları birbiriyle bu derece uyuşmaz olmasaydı, aynı eğilim Dünya Devleti'nin kurulmasına yol açardı. Ne var ki, bu amaçlar, tek tek ya da bir arada, ulusal iktidardan daha az önemli sayıldığından, çeşitli Devletlerin amaçları çatışmakta, birleşme yoluyla ileriye götürülememektedir. Bundan dolayı bir Dünya Devleti'nin ancak dünyanın, ulusal amaçlar güden bir tek Devlet tarafından istilâsı sonucu olarak ya da sosyalizm ve sosyalizmden komünizme geçiş gibi, milliyetçiliği aşan bir akidenin ilk zamanlarındaki hali içinde bulunduğunun evrensel olarak kabul edilişi yoluyla gerçekleşmesi umulabilir - tabiî, eğer böyle bir şey umulabilirse -.

Milliyetçiliğin, Devletlerin büyümesini sınırlayışı, parti siyaseti ve dinde de görülen en önemli bir sınırlama örneğidir. Bu bölümün başından beri, örgütleri, amaçlarından bağımsız bir yaşamları varmış gibi ele almaya uğraşıyorum. Bunun bir noktaya kadar mümkün olabileceğine işaret etmeyi önemli görüyorum; ama hiç kuşkusuz **bu ancak** bir noktaya kadar mümkündür. O noktadan sonra, örgütlerin yanıt verdiği tutkuları gözönünde bulundurmak zorunluğu vardır. Bireylerin istekleri çeşitli gruplar içinde toplanabilir ve her grup, psikoloji bilginlerinin 'duygu' dediği şeyi meydana getirir. Siyasal bakımdan önem taşıyan duyguları ele alırsak, yuva sevgisi, aile sevgisi, vatan sevgisi, iktidar sevgisi, eğlence sevgisi v.b. vardır; acıdan korkma, tembellik, yabancılardan hoşlanmama, yabancı akîdelerden nefret gibi itici duygular da vardır. Bir insanın herhangi bir anki duyguları onun yaratılışının, geçmişinin ve o anda içinde bulunduğu koşulların karmaşık bir ürünüdür. İnsanların bir araya gelmek yoluyla daha iyi doyurabildikleri her duygu, bir fırsat çıktı mı, bu duygunun doyurulmasını amaç tutan bir ya da daha çok sayıda örgütün doğmasına yol açar. Örnek olarak aile duygusunu ele alalım. Bu duygu, konut, eğitim, yaşam sigortası ve bunlar gibi bir çok ailelerin ortak çıkarlarını oluşturan bir çok hususları gerçekleştirmek amacını güden örgütlerin tasarlanmasına yol açmış veya tasarlanmasında yardımcı olmuştur. Ama yine bu duygu - şimdi olduğundan çok, eski zamanlarda - tıpkı Montague'lar ve Capulet'lerin haklarını korumakla yükümlü örgütler gibi, başka ailelerin zararı pahasına bir tek ailenin çıkarlarını temsil eden örgütlerin doğmasına da yol açmıştır. Hanedana dayalı Devlet de işte bu cins bir örgüttü. Aristokrasiler, belirli ailelerin, toplumun geri kalan bölümü zararına kendi ayrıcalıklarını korumak için kurdukları birer örgüttür. Bu gibi örgütler her zaman, az ve-

ya çok, - korku, nefret, aşağılama gibi - itici duygular üyendirir. Bu duygular güçlü oldukları zaman da, örgütlerin büyümesine engel oluştururlar.

Teoloji, bu sınırlamanın örnekleriyle doludur. Yahudiler, Hristiyanlığın başlangıç dönemindeki iki yüzyıl dışında, Milletleri[1] Yahudi dinine sokma isteği duymamışlardı; kendilerini Tanrı'nın Seçtiği Kavim saymalarından ileri geien üstünlük duygusu onlara yetiyordu. Japonya'nın dünyada ilk yaratılan ülke olduğunu vaazeden Şinto dini, Japon olmayanlar için düşünülmüş bir din değildir, ya da düşünülmemiş olması akla yakındır. Cennete vardıkları zaman, cennetmekân kişilerin huzurunu bozmasınlar diye orada başkalarının da bulunduğunu öğrenmelerine engel olunan Eski Din taraftarlarının öyküsünü herkes bilir. Aynı türden bir duygu daha uğursuz bir biçim alabilir; küfr işleyenlere ceza veren kimseler, ceza vermekten öylesine zevk duyabilirler ki, bunlar küfr işleyeni kalmamış bir dünyayı dayanılmayacak kadar sıkıcı bulabilirler. Aynı şekilde, Hitler ve Mussolini de, en soylu insan etkinliğinin savaş olduğunu vaazettiklerine göre, bütün dünyayı fethetseler, dövüşecekleri bir tek düşman kalmasa, mutsuz olurlardı. Bunun gibi, bir parti söz götürmez bir üstünlük kazandığı andan itibaren, parti siyaseti de ilgi çekici olmaktan çıkar.

Böylece, bireylerin gurur, kıskançlık, nefret, aşağılama ya da yarışma zevki gibi güdülerine seslenen bir örgüt, dünya çapında bir nitelik kazandığı zaman amacını gerçekleştiremez. Böyle tutkuların güçlü olduğu bir dünyada, dünya çapında nitelik kazanan bir örgüt, kuruluşlarında etken olan amacı yitirmiş olacağından, kesinlikle dağılır.

---

1 Dinsel edebiyatta 'Milletler', Yahudi olmayan uluslar anlamına; Yahudilere göre ise putperestler anlamına gelmektedir. (Çev. Notu)

Buraya kadar söylediklerimizden de anlaşılacağı üzere, biz örgütlerin yönetim kadrosunun duygularından çok, örgütlerin sıradan üyelerinin duyguları üzerinde durmaktayız. Bir örgütün amacı ne olursa olsun, onun yöneticileri iktidardan haz duyarlar ve bundan ötürü, öteki üyelerin çıkarlarıyla özdeş olmayan çıkarlara sahiptirler. Bu bakımdan, bir hükûmette dünyayı fethetme isteği, büyük bir olasılıkla, üyelerin bu konudaki isteklerinden daha güçlüdür.

Bununla birlikte, işbirliği yoluyla gerçekleştirilecek duyguları kendinde toplayan örgütlerle, amaçlarında çatışma bulunan örgütlerin işleyiş yasaları arasında önemli bir ayrılık vardır. Bu çok geniş bir konudur, bense şimdilik sadece örgütlerin amaçları dikkate alınmaksızın, ne dereceye kadar incelenebileceğine parmak basmakla yetiniyorum.

Şuraya kadar örgütlerin büyümesinden ve rakiplerle rekabete girişmesinden söz ettim. Darwinci analojimizi tamamlayabilmek için örgütlerin bozulmasından ve yaşlanmasından da bir parça söz etmemiz gerekiyor. İnsanoğlunun ölümlü olduğu gerçeği, örgütlerin de mutlaka ölümlü olması için bir neden değildir, ama yine de örgütlerin çoğu ölür. Örgütler bazen dışardan gelen etkiyle, aniden ölürler, ama benim şimdilik üzerinde durmak istediğim bu değil. Benim üzerinde durmak istediğim, yaşlı adamınkini andıran, hareket zayıflığı ve ağırlığıdır; buna eski örgütlerde sık sık rastlanır. Bunun en güzel örneklerinden biri, 1911 devriminden önceki Çin İmparatorluğu'dur. Bu imparatorluk, gelmiş geçmiş en eski hükûmetti; Romalılar zamanında ve Hilâfetin güçlü dönemlerinde askerî üstünlük göstermişti; yüksek bir uygarlık geleneğine ve hükûmetin, eleme sınavı yoluyla seçilen yetenekli insanlar tarafından yönetilmesi şeklinde, çok eskiden kalma

bir yürütme sistemine sahipti. Bu imparatorluğun çöküşünün nedenleri, geleneğinin gücünde ve yüzlerce yıllık alışkanlığın meydana getirdiği zorbalıktaydı. Çin İmparatorluğu'ndaki aydınlar, Batı uluslarıyla aşık atabilmek için Konfüçyüs Klâsiklerinden daha başka bilgilerin gerektiğini, ya da yarı barbar uluslara karşı işe yaradığı görülen ata sözlerinin Avrupalılar karşısında etkisiz kalacağını anlayamıyorlardı, anlamalarına olanak da yoktu. Bir örgütü yaşlandıran şey, başarıya dayanan alışkanlıktır; yeni koşullarla karşılaşıldığı zaman, alışkanlık artık silkilip atılamayacak kadar güç kazanmış bulunmakta, alışkanlık silkilip atılamayacağı için de yeni koşullara uyulamamaktadır. Devrim zamanlarında, kumanda etme alışkanlığı bulunanlar, artık alışkanlığın boyun eğdirici niteliğine güvenemeyecekleri günün geldiğini hiç bir vakit zamanında farkedemezler. Ayrıca, yüceltilmiş kişilerin, başlangıçta yetkilerinin onayı anlamında zorla sağladıkları saygı, zamanla katı bir etiket halini alır ve bu etiket o yücelmiş kişileri eyleme zorlayarak, başarı için gerekli bilgiyi edinmelerine engel olur. Kral oluncaya kadar orduları yönetenler, Kral olduktan sonra kutsallık kazandıkları için artık ordu yönetmezler; onlara hoşlarına gitmeyecek gerçekler de söylenmez, zira o gerçeği söyleyeni idam ettirebilirler. Krallar, zamanla sadece birer simge haline gelirler, günün birinde de halk uyanır ve Kralın, hiç de değerli bir şeyin simgesi olmadığını anlar.

Bununla birlikte, **bütün** örgütlerin ölümlü olmalarını gerektiren bir neden de yoktur. Örneğin, Amerikan Anayasası herhangi bir insana ya da insanlar grubuna, cahilliğe ya da iktidarsızlığa yol açacak cinsten bir saygı aşılamadığı gibi, Yüce Mahkeme'yle ilgili bazı durumlar dışında, yeni koşulların benimsenmesine engel olabilecek ata sözlerine veya alışkanlıklara da hemen teslim olmaz. Böyle bir örgütün belirsiz bir zaman boyunca sürmemesi

için hiç bir belirgin neden yoktur. Bundan ötürü ben öyle düşünüyorum ki, örgütlerin çoğu ya katılıkları yüzünden ya da dış nedenlerle öldükleri halde, bu ölümü kaçınılmaz kılan, öze ilişkin bir neden bulunmamaktadır. İşte bu noktadan itibaren biyolojik analoji, eğer fazla zorlanırsa, bizi yanılgıya götürebilir.

XII. Bölüm

YÖNETİMLERİN YETKELERİ VE BİÇİMLERİ

Bir örgütün, amacı dışındaki en önemli belirgin nitelikleri şunlardır: (1) büyüklük, (2) üyeler üzerindeki yetke, (3) üye olmayanlar üzerindeki yetke, (4) yönetim biçimi. Büyüklük konusu üzerinde gelecek bölümde duracağım; bu bölümdeki konumuzu, öteki belirgin nitelikler meydana getiriyor.

Devlet dışında, meşru sayılan örgütlerin, üyeleri üzerindeki yetkeleri yasayla kesin olarak sınırlandırılmıştır. Bir avukat ya da dava vekiliyseniz barodan çıkarılabilir, hekimseniz kadro dışı bırakılabilir, yarış atları sahibiyseniz, yarışlara girmekten menedilebilirsiniz. Bu cezaların hepsi, aynı zamanda onursuzluk da getirir ve ilk üçü büyük bir iktisadî sıkıntıya yol açabilir. Ama mesleğinizde ne kadar sevilmeyen bir insan olursanız olunuz, meslekdaşlarınız size, mesleğinizi uygulattırmamaktan fazlasını yapamazlar. Eğer politikacıysanız, örgüt mekanizmasına bağlı olmanız gerektir; ama yine de sizin başka bir partiye girmenize ya da meclis çalışmalarından uzakta sâkin bir yaşam sürmenize engel olmazlar. Devlet dışındaki örgütlerin üyeleri üzerindeki yetkeleri, örgütten atma hakkına dayanır ve bu yetkeler atılmaya esas olan kötüleme ile atılmanın doğurduğu malî sıkıntının derecesine göre az çok şiddetli olur.

Devletin vatandaşlar üzerindeki yetkeleri ise, anayasa hükümlerinin keyfî tutuklamayı, ya da gaspı menedişi dışında, sınırsızdır. Amerika Birleşik Devletleri'nde hiç bir vatandaş, yasanın öngördüğü süreçten geçmeksizin (örneğin, belirli kişinin, onu ölüm cezasına, özgürlük ya da malından yoksun bırakılma cezalarına müstahak saydıracağı önceden ilân edilmiş bir fiili işlediğinin türel makamlara gösterilmesi) ölüm cezasına, özgürlükten ya da maldan yoksun bırakılma cezalarına çarptırılamaz. İngiltere'de Devletin yürütme organının yetkeleri de böyle sınırlı olmakla birlikte, yasama organı kadir-i mutlaktır: Yasama organı, filâncanın falan suçu işlediğinin kanıtlanması gereğini duymaksızın, onun ölüm cezasına, özgürlüğünün ya da malının elinden alınması cezasına çarptırılabilmesini mümkün kılan bir yasayı meclisten geçirebilir. Medenî Hakları Kaldırma Yasası[1] biçimindeki bu yetke sayesinde, Meclis, hükûmeti kontrolü altına alma olanağını sağlamıştı. Hindistan'da ve totaliter Devletlerde bu yetke yürütme organına aittir ve rahatlıkla uygulanır. Bu, geleneğe uygun bir durumdur ve bazı Devletler bu salt iktidarlarını İnsan Hakları doktrini dolayısıyle yitirmişlerdir.

Örgütlerin, üyeleri olmayanlar üzerindeki yetkelerini tanımlamak daha zordur. Bir Devletin yabancılar üzerindeki yetkeleri savaşa ve savaş açma korkutmasına dayanır; bu, gümrük tarifelerine, muhaceret yasalarına bile uygulanabilir. Çin'de, gerek gümrük tarifeleri, gerek muhaceret yasaları, Çin'in savaşta yenilgisi sonucu imzalanan andlaşmalarla düzenlenmiştir. Bir Devletin başka bir Devlet üzerindeki yetkelerini askerî güçten yoksunluk dışında hiç bir şey sınırlayamaz; yeteri kadar bir üstünlük kazanıldı mı, bütün bir nüfusun yokedilmesi ya da ko-

1 İngiltere'de, ölüm cezasına çarptırılanların veya vatana hıyaneti görülenlerin medenî haklarının, mal ve mülkünün elinden alınmasını öngören Kanun. (Çev. Notu)

vulması kararı alınabilir, çoğunlukla da alınmıştır. Örneğin, Hoşea Kitabı'nı, Babillilerin tutsaklanışını ve yok edilmeyen Amerikalı Kızılderililerin, sınırlı toprak parçaları içine kapatılışını gözönüne alalım.

Özel örgütlerin kendi bünyeleri dışındaki yetkelerini Devlet genellikle kıskançlıkla karşılama eğiliminde olduğundan, örgütlerin bu gibi yetkeleri de çoğunlukla yasa dışıdır. Bu yetkeler başlıca boykota ve daha aşırı biçimlerdeki yıldırma yollarına dayanır. Bu gibi terörcü etkileme yolları genellikle bir devrimin ya da anarşinin prelüdüdür. İrlanda'da cinayetler önce toprak ağalarının, sonra da İngiliz egemenliğinin yıkılışına yol açtı. Çarlık Rusyasında devrimciler geniş çapta terörcü yöntemlere dayanıyorlardı. Naziler yasa dışı kaba güç uygulamalarıyla kendilerine yol açtılar. Bugün de, Çekoslovakya'da, Henlein'in partisine katılmayan Alman asıllı halk, 'kara listeye geçirildin,' veya 'senin de sıran gelecek,' yollu korkutma mektupları almaktadır; Almanların Avusturya'yı işgali sırasında, Almanlara muhalif olanların başlarına neler geldiğini düşünenler üzerinde de bu gibi korkutma mektupları etkileyici olmaktadır. Bu gibi yasa dışı hareketlerle başa çıkamayan bir Devlet er geç bunun üzüntüsünü çeker. Eğer yasa dışı hareketler belirli siyasal programı olan bir örgütten geliyorsa, bu bir devrimle sonuçlanabilir; yok, haydut çetelerinden veya başkaldırmış askerlerden geliyorsa, tam bir anarşi içine, kargaşalık içine düşmek olasılığı vardır.

Demokratik ülkelerde en önemli özel örgütler iktisadîdir. Bunlar, gizli cemiyetlerin tersine, düşmanlarını ölümle korkutmayıp, sadece açlığa mahkûm ettikleri için, terörcülüklerini yasa dışına düşmeden yürütebilirler. Bu örgütler - apaçık anlatılmak zorunluğu bulunmayan - bu gibi korkutmalarla, örneğin son zamanlarda Fransa'da olduğu gibi, hükûmetleri bile çok kere dize getirmişlerdir.

Özel örgütler, kendilerinden olmayan bireylerin ölmeyecek kadar karınlarını doyurup doyuramayacağına karar verebildikleri sürece, Devletin yetkesinin çok ciddî bir biçimde sınırlandırıldığı apaçıktır. En aşağı Rusya'da olduğu kadar, Almanya ve İtalya'da da Devlet bu konuda özel sermayeye üstün gelmiştir.

Şimdi yönetim biçimleri konusuna geçiyorum; bu konuya, tarih zamanları içinde temel örgütün en eski, en basit ve en yaygın biçimi olan mutlakiyet sistemiyle başlamam da doğaldır. Burada kral ve despot hükümdar arasında bir ayırım yapacak değilim; ben sadece, ister kalıtsal bir kral olsun, ister hükümdarlık orununu zor yoluyla ele geçirmiş bir kişi olsun, tek adam hükümdarlığı üzerinde duracağım. Bu yönetim biçimi, Asya'da, Babillilerde tarih kayıtlarının başlangıcından Pers hükümdarlıklarına, oradan Makedonyalıların, Romalıların egemenliğine, Hilâfete ve Büyük Mogol[1] dönemine kadar hep sürmüştür. Gerçi Çin'de, kitapları yakan, Şih Huang Ti'nin (M. Ö. 3. yüzyıl) hükümdarlığı dışında, İmparator mutlak hükümdar değildi ve aydınlar çoğunlukla İmparatoru alt edebiliyordu. Ne var ki Çin öteden beri, her konuda kuralların dışında kalmış bir ülkedir. Günümüzde, her ne kadar mutlak hükümdarlıklar ortadan kalkma yolunu tutmuş ise de, mutlak hükümdarlığa çok benzeyen yönetim biçimleri Almanya'da, İtalya'da, Rusya'da, Türkiye'de ve Japonya'da hâlâ görülmektedir. İnsanların doğal saydıkları yönetim biçiminin bu olduğu anlaşılıyor.

Psikolojik yönden bu yönetim biçiminin üstünlükleri açıktır. Genel olarak bir kabile ya da insan grubu fetihe hükümdarının ardı sıra gider ve hükümdarın ardı sıra gidenler, onun kazandığı ün ve onurdan kendilerine de pay çıkarırlar. Persler, Medes'e karşı Sirüs'ün ardından

1 Timur ahfadından Hindistan imparatoru. (Çev. Notu)

giderek ayaklanmışlardı; İskender, Makedonyalılara iktidar ve servet kazandırmıştı; Devrim ordularını zafere Napolyon ulaştırmıştı. Lenin ve Hitler'in kendi partileriyle olan ilişkileri de aynı türdendir. Bir kabile ya da grubun başı eğer fatihse, o kabile ya da grup o başın ardından isteyerek gider ve onun başarılarıyla kendini de yücelmiş sayar; fatihe boyun eğenler, ona korkuyla karışık bir hayranlık duyarlar. Bu korku ve hayranlığı uyandırmak için ne siyasal bir eğitime ne de uzlaşma alışkanlığına gerek vardır; gerekli olan biricik içgüdüsel toplumsal bağlılık, hükümdarın ardınca gidenler arasında ona en yakın olanların bağlılığıdır ki, her şeyin kahramanın başarılarına bağlı olduğu gerçeği bunun sağlanmasını çok kolaylaştırır. Kahraman öldüğü zaman, eseri de yerle bir olabilir; nitekim İskender'in ölümüyle de böyle olmuştur; ama onun yerine gelen birisi, eğer şansı varsa, o eseri daha da ileri götürebilir ve yeni iktidar geleneksellik kazanabilir.

İnsanları bir toplum halinde biraraya getirecek bağ olarak, yukarıda sözünü ettiğimiz ilişki dışında herhangi başka bir ilişkinin kurulması (kumanda ve itaat ilişkisi dışında) çok zordur ve bunun zorluğunu Devletlerarası ilişkiler göstermektedir. Fetih yoluyla büyük imparatorluklar haline gelen küçük Devletlere ait pek çok örnek bulunduğu halde, kendi istekleriyle federe olmuş Devletlere ait örnekler çok azdır. Filip zamanında Yunanistan'da ve Rönesans İtalyasında çeşitli özerk Devletlerin bir dereceye kadar işbirliğine gitmeleri kendileri için ölüm kalım konusu olduğu halde, bu işbirliği sağlanamamıştı. Aynı şey bugünün Avrupası için de söylenebilir. Kumanda etmek, ya da sadece bağımsız kalmak alışkanlığına sahip insanları, gönüllü olarak yabancı bir otoriteye boyun eğdirmek çok zordur. Böyle bir şey ancak, küçük bir grubun çoğunluk zararına büyük kazançlar elde etmeyi umduğu ve liderlerine, girişim inisiyatifini onun ellerine bıra-

kacak kadar güvendiği, korsanlar çetesi içinde gerçekleşebilir. 'Toplumsal Sözleşme'den doğmuş bir yönetimden ancak bu gibi bir durumda söz edilebilir, ama o zaman da söz konusu sözleşme Rousseau'nun sözleşmesi değil, Hobbes'un sözleşmesi, yani vatandaşların (ya da korsanların) kendileriyle liderleri arasında yaptıkları sözleşme değil, sadece kendi aralarında, birbirleriyle yaptıkları sözleşmedir. Burada psikolojik bakımdan önemli olan nokta, insanların böyle bir sözleşme yapmaya, ancak yağma ve fetih için büyük olanaklar bulunduğu zaman istekli oluşlarıdır. Genellikle apaçık biçimde olmamakla birlikte, mutlak hükümdar olmayan kralların bir savaş kazanmakla daha mutlak hale gelebilmelerini sağlayan şey, işte bu psikolojik mekanizmadır.

Bu düşüncelerden çıkarılacak sonuç şudur: Bir hükümdarın keyfî iktidara sahip olabilmesi için tahta yakın bir arkadaşlar çetesinin bunu candan gönülden onamaları gerektiği halde, hükümdarın uyruklarının çoğunluğu genellikle önce korkudan, daha sonra da bir alışkanlık ya da gelenek yüzünden boyun eğerler. 'Toplum Sözleşmesi', **tamamıyla** masalsı olmayan biricik anlamı içinde, fatihler arası bir sözleşmedir ve bu sözleşme, fatihler fethin sağladığı kazançlardan yoksun oldukları anda, **raison d'etre**'ini yitirir. Uyrukların çoğunluğu söz konusu olduğu zaman ise, iktidarı bir tek kabilenin ötesine taşan bir krala boyun eğişin asıl nedeni onama değil, korkudur.

Hükümdara en yakın grupta bulunanların bağlılık nedenleriyle halktaki korku nedenleri son derece basit olduğu, kolaylıkla da yaratılabildiği için, özerk Devletlerin genişlemeleri hemen hemen her zaman gönüllü federasyon yoluyla değil, fetih yoluyla olmuştur; mutlakiyet yönetimlerinin tarihte böylesine büyük bir rol oynamalarının nedeni de budur.

Bununla birlikte, monarşilerin çok zayıf noktaları da

vardır. Eğer bu yönetim kalıtsal ise, hükümdarların yetenekli kimseler olmayı sürdürmeleri olasılığı azdır; eğer hükümdarın yerine kimin geçeceği konusunda kesin bir yasa yoksa, bu sefer de hanedanlar arası bir iç savaş çıkabilir. Doğuda bir hükümdar genellikle tahta çıkar çıkmaz, erkek kardeşlerini öldürtmekle işe başlar; ama kardeşlerden biri kaçarsa, idamdan kurtulmasını sağlayabilecek biricik şans olarak hemen taht üzerinde hak iddiasında bulunur. Örneğin, Mainucci'nin, Büyük Mogollar'ı anlattığı **Storia do Mogor** adlı eserinde, Büyük Mogol İmparatorluğu'nu başka her şeyden çok taht kavgalarının zayıflattığı açıkça belirlenmiştir. İngiltere'de de Gül Savaşları aynı töreyi gösterir.

Öte yandan, monarşi eğer kalıtsal değilse, iç savaş olasılığı daha da artar. Bu tehlikenin en güzel örneğini, Roma İmparatorluğu'nun, Commodus'un ölümünden Konstantin'in tahta çıkışına kadarki dönemi verir. Bugüne dek bu sorunun çözümü için sadece bir tek başarılı yöntem düşünülebilmiştir, bu da Papa'nın seçiliş yöntemidir. Ne var ki, bu, demokrasiden hareket eden bir gelişmenin en son sınırıdır; ama buna karşın, Büyük Bölünme, bu yöntemin bile kusursuz olmadığını göstermektedir.

Monarşinin daha da ciddî bir zayıflığı, bu yönetimin genellikle uyruklarının çıkarlarına - bu çıkarların kralın çıkarlarıyla özdeş olması hali dışında - kayıtsız kalmasıdır. Çıkar özdeşliği sadece bir noktaya kadar var olabilir. Kralın, iç anarşiyi bastırmakta çıkarı vardır, bu bakımdan, anarşi olasılığı arttığı zaman, uyruklar içinde yasaya bağlı olanlar kralı destekliyeceklerdir. Uyrukların zengin olmasında da kralın çıkarı vardır, zira zengin uyruklardan daha çok vergi alabilir kral. Dış ülkelerle savaştan kral utkuyla çıktığı sürece, kralın çıkarlarıyla uyruklarının çıkarları özdeş sayılabilir. Kral egemenlik sınırlarını genişlettiği sürece, kralın efendiden çok lideri bulunduğu, tah-

ta en yakın grup, kralın hizmetinde bulunmayı kendi çıkarlarına elverişli sayacaktır. Ne var ki krallar iki nedenle yoldan saparlar: Gurur, ve kumanda iktidarını kaybetmiş bulunan bir yakın gruba güvenme. Gurura bakalım: Her ne kadar Mısırlılar Ehramların yüküne dayanabildilerse de, Fransızlar, Versailles ve Louvre'un lüksüne dayanamayıp en sonunda homurdanmaya başladılar; ahlâkçılar da öteden beri sarayların lüksüne karşı çıkmışlardır. Apokrifada bize, 'Şarap kötüdür, kadınlar kötüdür, kral kötüdür,' deniliyor.

Monarşinin bozuluşunun öbür nedeni daha da önemlidir. Krallar, halk topluluğunun belirli bir bölümüne güvenme alışkanlığını edinirler; bu belirli bölüm aristokrasi, Kilise, burjuvazinin yüksek katmanları, ya da Kazaklar gibi, coğrafî bir grup olabilir. İktisadî ve kültürel değişiklikler kralın tuttuğu grubun iktidarını yavaş yavaş azaltır ve halk katında bunların uyandırdığı nefretten krala da bir pay düşer. Hatta kral, II. Nikola gibi, tamamıyla ondan yana olan grupların desteğini yitirecek kadar akılsızlık da gösterebilir; ne var ki, bu kural dışı bir durumdur. I. Charles ve XIV. Louis'yi aristokrasi desteklediği halde, orta sınıf tutmadığı için düşmüştür bu krallar.

Bir kral ya da despot, iç siyasette sürgit kurnaz, dış siyasette de sürgit başarılı olursa iktidarını koruyabilir. Eğer hükümdarın yarı tanrısal bir niteliği varsa, hanedanı belirsiz bir zamana kadar uzayabilir. Bununla birlikte uygarlığın gelişmesi onun tanrısallık niteliğine olan inanca bir son verir; savaşta yenilgiden her zaman kurtulmak mümkün olmadığı gibi, siyasal kurnazlık da sadece hükümdarlara özgü bir şey değildir. Bundan ötürü, eğer dışardan bir saldırı olmazsa, er geç bir devrim çıkar ve monarşi ya alaşağı edilir, ya da iktidarı elinden alınır.

Mutlak monarşinin yerine, onun doğal ardılı olarak

oligarşi geçer. Ama oligarşi çeşitli biçimlerde olabilir; bu, kalıtsal bir aristokrasi egemenliği, zenginler egemenliği, Kilise egemenliği ya da siyasal bir parti egemenliği olabilir. Bunların her biri, birbirinden çok başka sonuçlar doğurur. Kalıtsal bir toprak aristokrasisi tutucu, mağrur, aptal ve zalim olma eğilimindedir; bir çok nedenler arasında en çok bu nedenlerden ötürü de, kalıtsal aristokrasi, yüksek burjuvaziyle çatışmasında hep alt olur. Orta Çağ boyunca, bütün serbest sitelerde bir çeşit zenginler yönetimi sürüp gitmiş ve bu yönetim, ta Napolyon tarafından ortadan kaldırılıncaya kadar Venedik'te egemen olmuştur. Bu gibi yönetimler genellikle tarihte bilinen bütün öteki yönetimlerden daha aydın, daha kurnaz olmuştur. Özellikle Venedik, entrikalarla dolu yüzyıllar boyunca basiretli bir yol izlemiş ve hep, bütün öteki Devletlerinkinden çok daha yetenekli bir diplomatik hizmeti emrinde bulundurmuştur. Ticarette para, diktatörce olmayan bir yoldan, zekâyla kazanılır; başarılı tüccarlardan kurulu yönetimlerde de bu belirgin nitelikler açıkça görülür. Modern endüstri kaptanı, kısmen ticaret mallarının teknik manipülasyonuyla uğraştığı için, kısmen de onun insanlarla alışverişini, işbirliğine zorlanmaktan çok ikna edilmeleri gereken denkleriyle olan ilişkileri değil, bir ordu kadar kalabalık çalıştırılanlar kadrosuyla olan ilişkileri meydana getirdiği için, tamamıyla değişik bir tiptir.

Kilise yönetimi veya - teokrasi denilebilecek - bir siyasal parti yönetimi, son yıllarda yeniden önem kazanmış bir oligarşi biçimidir. Bu oligarşinin St. Peter Vakfı ve Paraguay'daki Cizvit rejimi içinde daha eski bir biçimi vardı, yeni biçimleri ise - Münster Anabaptistlerinin kısa süreli egemenliği dışında - Calvin'in Cenevre'deki yönetimiyle başlar. İngiltere'de, Restorasyon döneminde sonaeren Azizler Yönetimi daha da moderndi ve bu yönetim, New England'da oldukça uzun sürdü. On sekizinci ve on

dokuzuncu yüzyıllarda bu yönetim biçiminin temelli ortadan kalktığı düşünülürken, aynı yöntem biçimi Lenin tarafından canlandırıldı, İtalya ve Almanya'da benimsendi, Çin'de de benimsenilmek üzere ciddî girişimlerde bulunuldu.

Halkın büyük çoğunluğunun cahil ve siyasal deneyimden yoksun olduğu Rusya gibi, Çin gibi bir ülkede, başarı kazanan devrimciler kendilerini çok güç bir durumda buldular. Batılı ölçülerine uygun bir demokrasinin başarı kazanmasına olanak yoktu, Çin'de bu yolda bir girişimde bulunuldu, ama bu girişim daha başında fiyaskoyla sonuçlandı. Öbür yandan, Rusya'daki devrimci partilerin elinden, bölgesel aristokrasiye ve zengin orta sınıfa karşı nefret beslemekten başka bir şey gelmiyordu; gerçekleştirmeyi düşündükleri amaçlardan hiç biri, bu sınıflar içinden seçilecek bir oligarşiyle gerçekleştirilemezdi. Bundan ötürü devrimciler şöyle dediler: 'Biz, devrimi gerçekleştiren parti, ülke demokrasiyi sindirecek hale gelene kadar siyasal iktidarı elimizde tutacağız; bu arada da halkı kendi ilkelerimize uygun olarak eğiteceğiz.'

Bununla birlikte sonuç, Eski Bolşeviklerin umdukları gibi çıkmadı. İç savaşın, kıtlığın ve köylülerdeki hoşnutsuzluğun zorlamaları altında diktatörlük gittikçe daha sertleşirken, Lenin'in ölümünden sonra Komünist Partisi içinde başlayan savaşım da, bu diktatörlüğü Parti yönetiminden çıkarıp, tek adam yönetimi haline getirdi. Bütün bunlar, önceden tahmin edilmesi zor şeyler değildi. 1920'de şöyle yazmıştım: 'Bolşeviklerin kuramına göre her ülkenin er geç, Rusya'nın şimdi geçmekte olduğu yoldan geçmesi gerekmektedir. Böyle bir durumda da her ülke yönetiminin doğuştan özgürlük sevgisine sahip olmayan ve diktatörlükten özgürlüğe geçişte acele etmek için bir neden görmeyen insanların eline düşmesini bekleyebiliriz... Rusya'da Bolşevikler nasıl yerleştilerse, öylece yerleşen bu

gibi adamların... iktidar tekelini bırakmak istememeleri ve yeni bir devrim kendilerini süpürene kadar iktidarda kalmak için boyuna bahaneler bulmaları hemen hemen kaçınılmaz bir hal almaz mı?' İşte böyle nedenlerden ötürü bir teokrasiyi, - başka bakımlardan üstünlükleri olsa bile - demokrasiye varmak için bir adım saymak zordur.

Teokrasilerin üstünlükleri, yönetim yeni akideyi temsil ettiği vakit, bazen çok büyüktür, bazen de hiç yoktur. Her şeyden önce, inanmışlar devrimden sonra toplumsal bağlılığın çekirdeğini meydana getirirler ve temelde aynı görüşleri taşıdıkları için kolaylıkla işbirliği yaparlar; bundan ötürü, bunlar, kendi görüşlerinin bilincine sahip çalışkan bir yönetim kurmakta zorluk çekmezler. İkinci olarak, Parti veya Kilise, daha önce de gördüğümüz gibi, şu ya da bu nedenle demokrasinin başarısızlığa uğramaktan kurtulamadığı durumda, siyasal iktidarın kendisine emanet edilebileceği bir azınlıktır, zira bunların azınlık nitelikleri, soylular ve zenginler sınıfının azınlık nitelikleriyle bir değildir. Üçüncü olarak da, inanmışlar, halkın çoğunluğundan daha enerjik, siyasal bakımdan daha bilinçli ve bir çok durumlarda daha akıllı olduklarından hemen hemen emindirler. Bununla birlikte bazı akideler - iktidarı ele geçirmiş bazı akideler de içinde olmak üzere - iş arayan serüvenci dökünütleri saymazsak, sadece budala insanlara çekici gelir. Bundan ötürü zekâ, sadece bazı teokrasilerde belirgin nitelik olarak görülür.

İktidar sadece bir parti grubu üyelerinin elinde bulunduğu zaman, sert bir ideolojik sansür de kaçınılmaz olur. Gönülden inanmışlar, yeni inancı yaymaya çalışır; ötekiler ise yeni inanca dış görünüş itibariyle uymakla yetinirler. Birincilerin davranışı zekânın özgürce uygulanma olanağını ortadan kaldırır; ikincilerin tutumu ise ikiyüzlülüğü besler. Eğitim ve edebiyat klişe haline getirilir ve bunlarla inisiyatif ya da eleştirici kafalar de-

ğil, her şeye inanan kafalar yaratılmaya çalışılır. Eğer liderler kendi teolojilerine ilgi duyuyorlarsa, inançtan sapmalar görülür ve ortodoksluk gitgide daha dogmatik bir hal alır. Bir akidenin şok etkisi altında kalanları sıradan insanlardan ayıran şey, bunların az çok soyut ve günlük yaşantıdan az çok uzak bir şeyle duygulandırılabilme yetenekleridir. Eğer sevilmeyen bir yönetimi bu gibi insanlar kontrolleri altına alırlarsa, sonuç, toplumun kendi halindeyken olabileceğinden daha da yüzeysel, daha da düşüncesiz hale getirilmesi olarak ortaya çıkar; bütün düşüncelerde kalıtsal olarak, geçerli inançlardan sapma yeteneğinin bulunduğunun ve bundan dolayı bütün düşüncelerin tehlikeli olduğunun bilinmesi, bu sonucu (yani, toplumun düşüncesiz ve yüzeysel kılınması) elde etmek için büyük çaba harcanmasına yol açar. Bir teokraside yöneticilerin bağnaz çıkmaları olasılığı çoktur; bağnaz yöneticiler ise sert olurlar; sert olunca muhalefetle karşılaşırlar; muhalefetle karşılaşınca eskisinden de sert olurlar. İktidar dürtüleri bile, dinsel gayretkeşlik kisvesine bürünür ve bundan ötürü de hiç bir sınır tanımaz olur. İnsanların işkenceye konmasına, ateşte yakılmasına, Gestapo'nun ve Çeka'nın doğmasına da işte bu, yol açar.

Monarşi ve oligarşinin hem erdemleri hem de kusurları bulunduğunu gördük. Her ikisinin de belli başlı kusuru, bu hükûmetlerin er geç, sıradan insanların isteklerine karşı umursamaz hale gelmeleri ve devrime yol açmalarıdır. Demokrasi, yerine sağlam oturduğu zaman, bu cins istikrarsızlığa karşı bir koruyucudur. İç savaş çok büyük bir felâket olduğuna göre, en tavsiyeye değer hükûmet biçimi, bir iç savaş tehlikesini ortadan kaldırabilecek hükûmet biçimidir. Bugün, bir iç savaş çıksa bile, eski iktidar sahiplerine zafer kazandıracak bir iç savaş düşünülemez. Bütün öteki noktalarda bir denge bulunduğu halde, eğer iktidar çoğunluğun elindeyse, böyle bir

hükûmetin iç savaşı kazanma şansı, azınlığı temsil eden bir hükûmetin iç savaşı kazanma şansından fazladır. Bu da, demokrasinin üstünlüğünü gösteren bir başka kanıttır, bununla birlikte son zamanlardaki bazı çeşitli olaylar, bu kanıtın da sınırlı olduğunu göstermektedir.

Bir hükûmete 'demokratik' diyebilmek için, nüfusun oldukça büyük bir bölümünün siyasal iktidarda pay sahibi olması gerekir. Yunan demokrasilerinin en aşırıları kadınlarla köleleri siyasal etkinliğin dışında tutmuş, Amerika ise, daha kadınlara oy hakkı tanımadığı zamanlarda kendini demokrasi saymıştır. Siyasal iktidara sahip nüfus yüzdesi arttığı oranda, oligarşinin de demokrasiye yaklaştığı açıktır. Oligarşilerin belirgin nitelikleri, sadece, bu yüzde oranı küçük olduğu zaman ortaya çıkar.

Bütün örgütlerde, ama özellikle Devletlerde, yönetim sorunu iki katlıdır. Yönetim açısından sorun, yönetilenlerin onayını sağlamaktır; yönetilenler açısından ise sorun yönetimi, sadece kendi çıkarlarını değil, üzerinde iktidar sahibi olduğu topluluğun çıkarlarını da dikkate alan bir yönetim haline getirmektir. Bu sorunların bir tanesi tam olarak çözülürse, öteki sorun ortaya çıkmaz; eğer hiç biri çözülmezse, devrim çıkar. Ama bir kural olarak, uzlaştırıcı bir çözüme ulaşılır. Yönetim safındaki belli başlı etkenler - kaba güç dışında - gelenek, din, dış düşmanlardan korkma ve insanların çoğunda doğuştan bulunan, bir lider ardına takılma isteğidir. Yönetilenlerin korunmasını hiç değilse bir dereceye kadar sağlayan sadece bir tek yöntem bulunabilmiştir bugüne dek, o da demokrasidir.

Bir yönetim yöntemi olarak demokrasi, bir bölüğü zorunlu olan, bir bölüğü ise, prensip itibariyle zorunlu olmayan sınırlamalara bağlıdır. Zorunlu olan sınırlamalar iki kaynaktan doğar: Bazı kararların hızla alınması, bazı kararlar için ise uzmanların bilgilerine başvurulması gere-

kir. Büyük Britanya 1931'de altın esasını bıraktığı zaman her iki etken de işin içine karışmıştı; çabuk hareket etmek zorunluğu bulunduğu gibi, altın esasının bırakılışının ortaya çıkardığı sorunlar, herkesin kolay kolay altından kalkabileceği cinsten sorunlar da değildi. Bundan dolayı, demokrasi kendi görüşlerini ancak, geçmişte yapıldığı gibi ortaya koyabildi. Savaş, malî sorunlardan daha az teknik bir sorun olmakla birlikte, daha çabuk davranılmasını gerektiren bir sorundur: Parlamentoya veya Kongreye danışmak (aslında biçim bakımından olmasa bile 'de facto' karar daha önce alınmış bulunacağından böyle bir danışma komedi oynamaktan öte bir anlam taşımayacaktır) mümkün ise de, seçmenlere danışmak mümkün değildir.

Zorunlu olan bu sınırlamalar dolayısıyle, seçmenlerin bir çok konuda karar vermeyi Hükûmete bırakmaları gerekmektedir. Demokrasi, Hükûmet kamuoyuna saygı göstermek zorunluluğunu duyduğu sürece başarılı olur. Uzun Meclis[1], kendileri istemedikçe dağılmama kararı almıştı; daha sonraki Meclislerin de aynı yolu izlemelerine ne engel oldu? Bunun yanıtı ne basittir ne de güven vericidir. Her şeyden önce, bir devrim ortamının bulunmayışı, yasama görevini yürütmekte olan Meclis üyeleri için, yenilmiş bir partiye mensup bile olsalar, yine de tatlı bir yaşayış sürme olanağını garanti ediyordu; üyelerin çoğu yeniden seçilebilirlerdi, seçilmeyip yönetme zevkini kaybetseler bile, bu sefer de rakiplerinin hatalarını kamuoyu önünde eleştirme olanağı sayesinde, hemen hemen yönetmedeki zevke denk bir zevk duyacaklardı. Belirli bir süre sonra iktidara gelebilme olanakları ise yitirilmiş olmayacaktı. Öte yandan, eğer Meclis üyeleri, anayasa oyunlarına başvurarak, seçmenlerin kendilerinden kurtulmalarını olanak-

1 3 Kasım 1640'da toplanıp, 20 Nisan 1653'de Cromwell tarafından dağıtılan İngiliz Meclisi. (Çev. Notu)

sız hale getirselerdi, bir devrim ortamı yaratmış olacaklardı ki, bu da hem mallarını, hem de canlarını tehlikeye düşürecekti. Strafford ile I. Charles'ın başlarına gelenler, düşüncesiz davranışları önleyen bir ibret olmuştu.

Eğer bir devrim ortamı var olsaydı, bütün bunlar değişirdi. Tutucu bir Meclisin, gelecek seçimlerde, mala ve mülke karşılığını ödemeden el koyacak olan Komünistlerin çoğunluğu sağlamalarından korktuğunu varsayalım. Böyle bir durumda iktidar partisi pekâlâ Uzun Meclis'i taklit ederek, sürekli olarak iş başında kalma kararı alabilirdi. Sırf demokrasi ilkelerine saygı yüzünden de iktidar partisinin böyle bir kararı almaktan kaçınması olanaksız olurdu; onları böyle bir davranıştan alıkoyabilecek (o da eğer alıkoyabilirse) biricik şey, silâhlı kuvvetlere güvenememeleri olurdu.

Bundan çıkarılacak ders şudur: Demokrasi, iktidarı seçmenlerin oyuyla işbaşına gelen temsilcilere teslim etmek zorunda olduğundan, temsilcilerin, bir devrim ortamında da seçmenlerin isteklerini temsil etmeyi sürdürmelerine olanak verecek kadar güven içinde hissetmez kendini. Kolaylıkla kavranılabilir koşullar içinde, bir Meclisin istekleri, ulusun çoğunluğunun isteklerine karşıt olabilir. Böyle koşullar içinde Meclis eğer ağır basan bir güce güvenebilirse, dokunulmazlık kazanmış olarak çoğunluğun isteklerine aykırı hareket edebilir.

Bununla demokrasiden daha iyi bir yönetim biçimi bulunduğunu söylemek istemiyorum. Bununla sadece, insanların uğrunda dövüşmeyi göze aldıkları sorunların bulunduğunu ve bu sorunlar bir kere doğdu mu, hiç bir yönetim biçiminin iç savaşı önleyemeyeceğini söylemek istiyorum. Hükûmetlerin en önemli amaçlarından biri, sorunların, bir iç savaşa yol açacak kadar sivrilmesini önlemek olmalıdır; bu görüş açısından da demokrasi, buna alışıldığı yerde, belki de bütün öteki yönetim biçimlerinden daha iyidir.

Bir yönetim biçimi olarak demokrasinin güçlüğü, uzlaşmaya hazır bulunulmasını istemesidir. Yenilen parti, uzlaşmaya varmayı, kendisi için bir onursuzluk haline getirecek kadar prensip sorunu yapmamalıdır; öbür yandan, çoğunluk partisi de, üstünlüğünü kullanmada en son sınırları zorlayıp karşı tarafı ayaklanmaya kışkırtmamalıdır. Bütün bu saydıklarımızın gerçekleşmesi deneyim ister, yasaya saygı ve kendininkine uymayan görüşlerin ille de kötü olması gerekmediğine inanılmasını ister. Bunların hepsinden de önemli olarak, aşırı bir korkunun bulunmaması zorunluğu vardır, zira böyle bir korku bulundu mu, insanlar kendilerine bir lider ararlar, bulunca da ona boyun eğerler; bu ise o liderin daha sonra bir diktatör olmasına yol açabilir. Bu koşullar sağlanırsa demokrasi, bugüne kadar ortaya konulmuş en istikrarlı yönetim biçimi olabilir. Demokrasiyi, Amerika Birleşik Devletleri'nde, Büyük Britanya'da, Kanada ve Avustralya'da, İskandinav ülkelerinde ve İsviçre'de, ancak bir dış tehlike tehdit edebilir; Fransa'da ise demokrasi gittikçe daha sağlam yerleşmektedir. Demokrasinin, istikrar niteliği yanısıra, hükûmetleri, uyruklarının - belki istenildiği kadar değil, ama hiç değilse mutlak monarşiler, oligarşiler ve diktatörlüklerdekinden çok daha fazla - çıkarını gözetmeye zorlamak gibi bir erdemi daha vardır.

Modern bir büyük Devlette demokrasinin, aynı alanda başka yönetim biçimleriyle karşılaştırıldığına göre değil, ilgili büyük nüfus bakımından, kaçınılmaz bazı noksanlıkları vardır. Antikitede temsil sistemi bilinmediğinden, vatandaşlar pazar yerinde toplanır, her konu için kendileri oy kullanırlardı. Devlet sadece bir site sınırları içinde kaldığı sürece bu, her vatandaşa gerçek bir iktidar ve sorumluluk duygusu verirdi, hele sorunların çoğu, vatandaşın deneyimleri yoluyla anlayabileceği sorunlar olduğu zaman, bu iktidar ve sorumluluk duygusu daha da artardı.

Ne var ki, seçim yoluyla iş başına gelmiş bir yasama organının bulunmayışı dolayısıyle, demokrasi daha geniş bir alana yayılamıyordu. İtalya'nın öteki bölgelerinde oturanlar da Roma vatandaşlığına kabul edildikleri zaman, bu yeni vatandaşlar, siyasal iktidardan bir pay elde edemiyorlardı, zira bu siyasal iktidarı uygulamak olanağına sadece Roma'da oturanlar sahiptiler. Modern dünyada bu coğrafî güçlük temsilciler seçme yoluyla çözüldü. Bir kez seçilen temsilciler, daha son zamanlara dek, büyük bir bağımsızlık kazanmış oluyorlardı, zira başkentten uzakta yaşayanlar neler olup bittiğini, görüşlerini etkili bir biçimde anlatmalarına olanak verecek kadar çabuk ya da ayrıntılı öğrenemiyorlardı. Oysa şimdi radyo, gazete, çabuk ulaşım olanakları v.b. sayesinde büyük ülkeler gittikçe daha çok, antikitenin Site Devletlerine benzemektedirler; merkezdeki adamlarla merkezden uzak seçmenler arasında şimdi daha fazla (bir çeşit) kişisel ilişki vardır; liderler ve liderlerin ardından gidenler, birbirleri üzerine karşılıklı olarak daha çok baskı ve etki uygulayabilmektedirler, oysa böyle bir şey on sekizinci ve on dokuzuncu yüzyıllarda olanaksızdı. Bunun bir sonucu olarak temsilcinin önemi azalırken, liderin önemi artmıştır. Meclisler artık eskisi gibi seçmenlerle hükûmetler arasında etkili bir aracı olmaktan çıkmıştır. Eskiden sadece seçim zamanlarında başvurulan bütün o güvenilmez propaganda araçları şimdi aralıksız kullanılabilmektedir. Yunan Site Devleti, propaganda yöntemleri yeniden aynen kullanılmaya başlandığı için, demagoglarıyla, zalim hükümdarları, muhafız askerleriyle, sürgünleriyle, olduğu gibi yeniden canlanmış bulunuyor.

Büyük bir demokraside seçmen, başında bir lider görmek için büyük bir istek duyması dışında, o kadar az bir iktidar duygusuna sahiptir ki, oyunu kullanmak zahmetine girmek bile istemez. Eğer seçmen, önemli partilerden

birinin uyanık bir propagandacısı değilse, kimin yönetimi ele alacağına karar verecek olan güçlerin enginliği karşısında kendi rolünü dikkate alınmayacak kadar önemsiz görebilir. Uygulamada, seçmenin bir kural olarak bütün yapabileceği, programları kendisini hiç ilgilendirmeyebilen ve birbirinden çok az ayrılan, seçildikleri anda da dokunulmazlığa sığınıp programdan ayrılacaklarını çok iyi bildiği iki kişiden birine oyunu vermekten ibarettir. Öte yandan eğer seçmenin ateşli hayranı olduğu bir lider varsa, o zaman işe karışan psikoloji, monarşiyle birlikte üzerinde durduğumuz psikolojidir; yani, kralla kabilesi ya da kendisini eylemle destekleyen bir grup arasındaki bağ psikolojisi. Bütün usta siyaset tahrikçileri ya da örgütleri kendilerini halkın bir bireye bağlanma arzusunu kamçılamaya adarlar. Eğer bu birey büyük bir lider çıkarsa, sonuç tek adam yönetimi olur; yok eğer büyük bir lider olamazsa, o zaman da gerçek iktidar, onu seçtiren parti grubunun eline geçer.

Bu gerçek bir demokrasi değildir. Yönetim alanının büyük olduğu yerde demokrasinin korunması çok zor bir sorundur; bu sorun'a ileriki bir bölümde döneceğim.

Buraya kadar sadece siyasette yönetim biçimleri üzerinde durduk. Oysa iktisadî örgütlerde ortaya çıkan biçimler o kadar önemli ve öyle değişiktir ki, üzerinde ayrıca durulması gerektir.

Bir endüstri girişiminde her şeyden önce, antikitedeki vatandaş-köle ayırımına çok benzeyen bir ayırım vardır. Vatandaşlar, girişime sermaye yatıranlar, köleler de işçilerdir. Bu analojiyi fazla zorlamak istemiyorum. İşçiyi köleden ayıran şey, işçinin elinden gelirse istediği zaman işini değiştirebilme özgürlüğüne ve çalışma saatleri dışındaki vaktini dilediği gibi kullanabilme hakkına sahip bulunuşu olgusudur. Benim ortaya çıkarmak iste-

diğim analoji, yönetimle ilgilidir. Despotluklar, oligarşiler ve demokrasiler birbirlerinden, özgür insanlarla olan ilişkileri bakımından ayrılırlar; kölelerle olan ilişkileri yönünden ise hiç birinin ötekinden ayrılığı yoktu. Aynı biçimde kapitalist endüstri girişimlerinde de iktidar, yatırım yapanlar arasında monarşik, oligarşik ve demokratik olarak bölünebilir, ama işçiler, yatırım yapmadıkları sürece bu iktidarda hiç bir pay sahibi olamazlar ve ancak antikitede köleler için düşünüldüğü kadar hak sahibi sayılırlar.

Ticarî şirketler son derece değişik, oligarşik temel örgüt biçimleri ortaya koyarlar. Şu anda, işçilerin yönetim dışında tutuldukları olgusunu düşünmüyorum; sadece pay sahiplerini düşünüyorum. Bu konuyu benim bildiğim kitaplar içinde en iyi anlatan eser, Berle ve Means'in daha önce de sözünü ettiğim, **Modern Şirket ve Özel Mülkiyet** adlı eserleridir. Berle ve Means, 'Yönetim Evrimi' başlıklı bölümde, oligarşilerin, çok kere mülkiyet üzerinde az pay sahibi oldukları halde nasıl büyük sermaye birikimlerinin yönetimini ellerine geçirdiklerini göstermektedirler. Vekiller komitesiyle ilgili düzenler yoluyla, yönetim kurulu 'kendi yerine geçecekler fiilen dikte edebilir. Mülkiyetin yeteri kadar bölüşüldüğü yerde, yönetim kurulu, mülkiyet üzerinden payı önemsiz bile olsa, böylelikle kendi kendini sürdüren bir kuruluş haline gelebilir. Bu satırlar yazarının, başka herhangi bir yerde bulabildigi, bu koşullara en yakın yöntem, Katolik Kilisesine hükmeden örgütün yöntemidir. Papa, Kardinalleri seçer, Kardinaller Kurulu da karşılık olarak, Papa'nın yerine geçecek olanı seçer'[1]. Bu yönetim biçimi, birincisi dört milyar, ikincisi de iki milyar dolarlık aktif (1 Ocak, 1930'da) sahibi olan Amerikan Telefon ve Telgraf Şirketi ile Birleşik Devletler Çelik Şir-

1 Adı geçen kitapta, s. 87-8.

ketleri gibi, dünyanın en büyük şirketlerinden bazılarında vardır. Yukarıda sözünü ettiğimiz şirketlerden ikincisinde direktörlerin elinde bulunan payların toplamı, bütün pay miktarının ancak yüzde 1.4'üdür; ne var ki, iktisâdî iktidarın tümü onların elindedir.

Bir ticari şirket örgütünün karmaşıklığı, herhangi bir siyasal kurum örgütünün karmaşıklığından daha büyük olabilir. Direktörler, pay sahipleri, tahvil sahipleri, icra kurulu heyeti ve sıradan çalışan hep başka başka işlevlere sahiptir. Yönetim genellikle oligarşi biçiminde olup, bu oligarşinin birimleri pay sahipleri değil, paylardır, direktörler de bu payların seçilmiş temsilcileridir. Uygulamada direktörler pay sahiplerine karşı, siyasal oligarşi yönetiminin tek tek oligarklara karşı elinde bulundurduğundan daha büyük iktidara sahiptir. **Per contra**[1], sendikacılığın iyi örgütlendiği yerde çalışanlar çalıştırılma koşulları konusunda sesini iyice duyurabilmektedir. Kapitalist girişimlerde, eşi benzeri bulunmayan bir amaç ikiliği (duality) vardır; bu girişimlerin varoluşlarındaki amaç bir yandan kamuya mal ve hizmet sağlamak, öbür yandan da pay sahiplerine kâr sağlamaktır. Siyasal örgütlerde, politikacılar sadece kendi maaşlarını en yükseğe çıkarmayı değil, kamu yararını hedef tutarlar sözde; bu yalancı gösterişten, zorbalık yönetimlerinde bile vazgeçilmez. İşte, siyasette iş alanına oranla daha fazla ikiyüzlülük bulunuşunun nedeni de budur. Ne var ki, demokrasinin ve sosyalist eleştirmenin biraraya gelen etkileri altında, bir çok büyük endüstri kaptanları, siyasal aldatıcılık sanatını elde etmişler ve servet yaparken gözönünde tuttukları biricik amacın kamu yararı olduğu yalanını kıvırmayı öğrenmişlerdir. Politika ve iktisat arasındaki birleşmeyi hedef tutan modern eğilimin bir başka örneği de budur.

---

1 Lat. Buna karşılık.

Belirli bir kurumda yönetim biçimlerinin hangi yollardan değiştiği konusunda da söyleyeceklerimiz vardır. Bu konuda tarih bize hiç kılavuzluk etmiyor. Mısır ve Babil'de, tarih kayıtlarının başladığı dönemde mutlak monarşilerin tam anlamıyla gelişmiş olduğunu görmüş bulunuyoruz; antropolojik kanıtlara dayanarak, mutlak monarşilerin, aşiret reislerinin - başlangıçta İhtiyarlar Heyeti tarafından sınırlandırılan - yetkilerinden geliştiği tahminini yürütmeye cüret edebiliriz Bütün Asya'da (Çin'i saymamak koşuluyla) mutlak monarşi, Avrupa etkisi altında kaldığı durumlar dışında, hiç bir zaman başka bir yönetim biçimine yol verme belirtisi göstermemiştir. Oysa Avrupa'da, tam tersine, mutlak monarşi tarih zamanları içinde hiç bir vakit uzun süre istikrarlı olamamıştır. Orta Çağ'da kralların iktidarını, soylular sınıfının iktidarı yanısıra, az çok önemli ticaret kentlerinin iç özerkliği sınırlıyordu. Rönesans'tan sonra Avrupa'da kralların iktidarı arttı, ama bu artış, orta sınıfın önce İngiltere'de, sonra Fransa'da ve derken Batı Avrupa'nın öteki ülkelerinde yükselişiyle sona erdi. Bolşeviklerin 1918 başlarında Seçilmiş Meclisi kovmalarına kadar, parlamenter demokrasinin uygar dünyada kesinlikle yürürlükte kalacağı düşünülebilirdi.

Bununla birlikte, demokrasiden uzak akımlar yeni bir şey değildir. Bunlara bir çok Yunan Site Devleti'nde, İmparatorluk kurulduktan sonra Roma'da ve Orta Çağ İtalyasının ticaret cumhuriyetlerinde rastlanır. Demokrasiye yönelen ya da demokrasiden uzaklaşan gelişmeleri belirleyen herhangi bir genel ilke bulabilmek mümkün müdür?

Geçmişte demokrasiye karşı işleyen iki büyük etken servet ve savaş idi. Medicileri servet etkenine, Napolyon'u da savaş etkenine örnek gösterebiliriz. Servetlerini ticaret yoluyla kazananlar, bir kural olarak, iktidarları toprak mülkiyetine dayananlardan daha az haşin ve uzlaşmaya

daha yatkındırlar; dolayısıyle bunlar paralarıyla kendilerine iktidar yolunu açmakta, iktidara geçtikten sonra ise şiddetli tepkiler uyandırmayacak biçimde yönetmekte, iktidarları kalıtsal ya da geleneksel olanlardan daha ustadırlar. Örneğin Venedik'te ve Hanze Birliği'ne[1] giren kentlerde ticarî kâr, yabancıların zararına sağlanıyor ve bu kârı sağlayanlardan kendi yurtlarında, servetini emekçinin alın terinden kazanan imalâtçıdan nefret edildiği gibi nefret edilmiyordu. Bu bakımdan, varlıklı kentlilerden kurulu bir oligarşi, esas bakımından ticarî olan bir topluluk için en doğal ve en istikrarlı yönetim biçimidir Varlıklı ailelerden biri ötekilerden daha zengin oldu mu da, bu yönetim biçimi kolaylıkla monarşiye dönüşebilir.

Savaş bambaşka ve çok daha şiddetli bir psikoloji altında işler. Korku, insanlara lider arattırır ve başarılı bir general, korku duygusunun tersi olan tutkulu bir hayranlık duygusu uyandırır. Bir an için, utku, önem taşıyan biricik konu haline geldiğinden, başarılı general kendisine olağanüstü iktidar verilmesi gerektiği konusunda ülkesini kolaylıkla ikna eder. Buhran devam ettiği sürece generalin başta bulunması gerektiği yargısına varılır, buhran sona erdikten sonra da onun artık baştan uzaklaştırılması çok zor bir hale gelmiş bulunabilir.

Demokrasiye karşı modern akımlar bir çeşit savaşçı anlayışla ilişkili olmalarına karşın, Napolyon olayına tıpa tıp benzemezler. Genel konuşmak gerekirse, Alman ve İtalyan demokrasilerinin yıkılış nedeni halk çoğunluğunun demokrasiden bıkmış olması değil, silâhlı kuvvetler ağırlığının sayı çoğunluğu safında bulunmayışıydı. Sivil hükûmetin bir başkomutandan daha güçlü olabileceği her ne kadar tuhaf görünürse de, demokrasinin güçlü bir alış-

1 Orta Çağ'da, Almanya'nın serbest şehirlerinde kurulan ticaret birliği; tüccar loncaları birliği. (Çev Notu)

kanlık halinde kök salmış bulunduğu uluslarda durum böyledir. Lincoln, başkomutanını atarken şöyle yazmıştı: 'Bana sizin diktatör olmayı hedef tuttuğunuzu söylüyorlar. Diktatör olabilmeniz için biricik yol, utkular kazanmanızdır. Diktatörlük tehlikesini göze alıyor, utkularınızı bekliyorum.' Lincoln, başkomutanının utkularını hiç korkmadan bekleyebilirdi, zira hiç bir Amerikan ordusu sivil hükûmete saldırmak için komutanının ardından gitmezdi. On yedinci yüzyılda Cromwell'in askerleri, Uzun Meclisi dağıtmak için komutanlarına isteye dileye itaat ettiler; on dokuzuncu yüzyılda ise, eğer Wellington Dükü böyle bir şey yapmayı tasarlasaydı, ardınca gelecek bir tek asker bulamazdı.

Demokrasi, yeni olduğu zaman, eski iktidar sahiplerine kızgınlıktan doğar; ama yeni olarak kaldığı sürece de istikrarsızdır. Kendilerini eski monark ya da oligarkların düşmanı diye gösteren kimseler monarşik veya oligarşik bir sistemi ihya etmeyi başarabilirler: Napolyon ve Hitler, Bourbonlar'ın ve Hohenzollernler'in yapamadığı şeyi yapmış, kamuoyunun desteğini kazanabilmişlerdir. Demokrasi ancak geleneksellik kazanacak kadar uzun sürdüğü yerde istikrarlıdır. Cromwell de, Napolyon da, Hitler de kendi ülkelerinde demokrasinin ilk günlerinde ortaya çıkmışlardır; bunlardan ilk ikisini gözönüne alınca, üçüncüsünün hiç şaşırtıcı gelmemesi gerekir. Ayrıca, üçüncünün, ilk ikisinden daha kalıcı olabileceğini düşünmek için de bir neden yoktur.

Bununla birlikte demokrasinin yakın gelecekte, on dokuzuncu yüzyıldaki saygınlığına tekrar kavuşabileceğinden kuşku duymak için ciddî nedenler vardır. Demokrasinin, istikrarlı olabilmek için, geleneksel olmak zorunda bulunduğunu söyledik. O halde demokrasinin geleneksel olma yoluna girmek üzere Avrupa ve Asya'da iyice yerleşebilme şansı ne kadardır?

Hükûmetler öteden beri askerî tekniğin büyük ölçüde etkisi altında kalmışlardır. Roma'nın demokrasiye yöneldiği dönemlerde Roma orduları Roma vatandaşlarından kuruluyor, İmparatorluğun ortaya çıkmasına yol açan ücretli asker ordularının yerini bu ordular alıyordu. Feodal aristokrasinin gücü, zaptedilmez şatolara dayanıyordu, ama bu güç, topun kullanılır hale gelmesiyle sona erdi. Fransız Devriminin büyük, hemen hemen hiç eğitilmemiş orduları kendilerine karşı çıkan küçük, profesyonel orduları yenmekle, halkın davaya bağlanmasının ne büyük önem taşıdığını gösterdiler ve böylelikle demokrasinin askerî yönden üstünlükler sağlayabileceğini akla getirdiler. Şimdi ise, uçaklar dolayısıyle, sayıca az olmakla birlikte son derece üstün düzeyde eğitilmiş güçlere yeniden gerek duyulmaya başladığı anlaşılıyor. Bundan ötürü ilerde, ciddî bir savaş geçirmiş her ülkede hükûmet biçiminin, havacıların istediği hükûmet biçimi olması beklenebilir; bu hükûmet biçimi de büyük bir olasılıkla demokrasi olmayacaktır.

Ama buna karşı ortaya atılabilecek çeşitli tezler vardır. İster savaşçı bir devlet olsun, ister olmasın, gelecek Büyük Savaştan utkuyla çıkacak biricik devlet, büyük bir olasılıkla Amerika Birleşik Devletleri olacak ve yine büyük bir olasılıkla Amerika Birleşik Devletleri'nde demokrasi son bulacaktır. Faşizmin gücü büyük ölçüde, savaştaki sözde üstünlüğüne dayanmaktadır ve eğer bu üstünlük ortadan kalkarsa, demokrasi doğuya doğru yayılabilir. Sonuç olarak, bir ulusa hiç bir şey yaygın bir eğitim ve vatanseverlik kadar büyük savaş üstünlüğü kazandıramaz; vatanseverlik ise her ne kadar, şimdilik, Faşizmin yeniden canlanış yöntemleriyle kamçılanabiliyorsa da, bu çeşit yöntemler, din alanında edinilen uzun deneyimlerin de kanıtladığı gibi, eninde sonunda bıkkınlığa ve kaytarıcılığa yol açar. Bundan dolayı, bütün ola-

rak askerî kanıtlar, demokrasinin, **hâlâ** var olduğu yerde **yaşayacağına**, şimdilik söner gibi olduğu ülkelerde ise tekrar canlanacağına işaret eder. Bununla birlikte karşı alternatifin de pekâlâ mümkün olabileceğini kabul etmek gerektir.

XIII. Bölüm
ÖRGÜTLER VE BİREY

İnsanlar topluluk içinde yaşamayı çıkarlarına uygun bulurlar, ama istekleri, bir kovan içindeki arıların isteklerinin tersine, büyük ölçüde bireysel kalır; işte toplumsal yaşayışın güçlükleri ve bir yönetim gereksinmesi de buradan doğar. Zira, bir yandan yönetim zorunludur, çünkü, yönetim olmaksızın topluluğun ancak çok az bir bölümü - o da acınacak koşullar altında - yaşayabilir. Ama öbür yandan da, yönetim, iktidar eşitsizliğini gerektireceğinden, en çok iktidara sahip olanlar, iktidarlarını, sıradan vatandaşların isteklerine karşıt olan kendi isteklerini gerçekleştirmek için kullanırlar. Böylece, gerek anarşizm'in, gerek zorbalığın aynı derecede felâketli olduğu ve insanların mutluluğu için, anarşizm ve zorbalık arasında bir uzlaşmanın zorunluğu ortaya çıkıyor.

Bu bölümde, belirli bir örgütle ilgili bireyler üzerinde değil, belirli bir bireyle ilgili örgütler üzerinde durmak istiyorum. İşin bu yönü, doğallıkla, demokratik ve totaliter Devletlerde birbirinden çok ayrıdır, zira totaliter Devletlerde, birkaçı dışında bütün örgütler Devlet daireleridir. Bununla birlikte ben, başlangıç niteliğindeki incelememde bu ayırımı elimden geldiği kadar dikkate almamak niyetindeyim.

Gerek kamu örgütleri, gerek özel örgütler bireyi iki yoldan etkiler. Bireyin kendi çıkarları için düşünülmüş ör-

gütler, bireyin kendi çıkarı olduğu varsayılan çıkarlar için düşünülmüş örgütler, bir de, bireyin başkalarının meşru çıkarına aykırı yol tutmasını önlemek için düşünülmüş örgütler vardır. Bunların arasındaki ayırım kesin çizgilerle belirtilmiş değildir: Polisin varlığının nedeni namuslu vatandaşların çıkarlarına yardım etmek olduğu kadar, hırsızlara da set çekmektir, ama polislerin, hırsızların yaşantısı üzerindeki etkileri, namuslu vatandaşların yaşantıları üzerindeki etkilerden çok daha çarpıcıdır. Aradaki bu ayırıma hemen yine döneceğim; şimdilik, bazı örgütlerin kesin roller oynadığı uygar topluluklardaki bireylerin yaşantılarında en önemli yerleri tutan noktalar üzerinde duralım.

Doğumla başlayalım: Bir doktorun ya da ebenin hizmetleri doğumda esas sayılmaktadır ve her ne kadar eskiden, eğitimden tamamiyle yoksun bir Mrs. Gamp[1] doğum için yeterli görülüyorduysa da, bugün, doğum yaptıracak kimselerin belirli bir ustalık düzeyinde bulunması yetkili orunlar tarafından şart koşulmaktadır. Bireyin bebeklik ve çocukluk dönemindeki sağlığını gözetmek bir dereceye kadar Devletin görevidir; çeşitli ülkelerde Devletin bu konuyla ilgileniş derecesini en iyi bebekler ve çocuklar arasındaki ölüm oranı yansıtır. Anne ve baba eğer analık babalık görevlerini yapmakta çok kusur ederse, çocuk, yetkililer tarafından onların elinden alınıp manevî bir ana babanın ya da bir kurumun koruyuculuğuna verilebilir. Çocuk beş, altı yaşına geldiği zaman eğitim yetkililerinin etkisi altına girer ve uzun yıllar, hükûmetçe her vatandaşa öğretilmek istenilen şeyleri öğrenmek zorunda bırakılır. Bu süreç sonunda, genellikle, bir çok görüşler

1 Mrs. Gamp veya Sarah Gamp: Charles Dickens'in 'Martin Chuzzlewit' adlı romanında yer alan, büyük şemsiyesiyle ünlü bir dadı. (Çev. Notu).

ve ansal alışkanlıklar yaşam boyunca sürecek biçimde belirlenmiş olur.

Bu arada, demokratik ülkelerde çocuk, Devletin zorla uyguladığı etkilerden başka etkiler altında da kalır. Eğer ana-babalar dindar ya da siyasal eğilim sahibiyseler, çocuğa bir akidenin veya partinin ilkelerini öğretirler. Çocuk büyüdükçe, sinema ve futbol maçı gibi örgütlenmiş eğlencelerle daha çok ilgilenmeye başlar. Eğer zekiyse, Basının etkisi altında kalabilir; ama çok zekiyse, kalmaz. Eğer Devlet okulundan başka bir okula giderse birçok bakımlardan kendine özgü bir genel hava edinir. İngiltere'de bu, toplumsal bakımdan sürüye üstünlük taslama havasıdır. Bu arada da çocuk, kendi çağına, kendi sınıfına ve kendi ulusuna ait törel kuralları benimser. Töre kuralları önemli olmakla birlikte tanımı kolay değildir, zira töre kurallarının emirleri üç sınıftır ve aralarında kesin ayrılıklar yoktur: Birincisi, kamuoyunun yergisiyle karşılaşmamak için gerçekten uyulması gerekenler; ikincisi, **açıktan açığa** uymamazlık edilemeyecek olanlar; üçüncüsü de, mükemmelliğe ulaşmak için uyulacak birer öğüt gözüyle bakılanlardır ki, bunlara sadece papazlar uymak zorundadırlar. Bütün bir halk topluluğuna uygulanabilen töre kuralları, yüzde yüz olmamakla birlikte başlıca, dinsel gelenek ürünleridir; bunlar, dinsel örgütler yoluyla etkili olmakla birlikte, örgütlerin dağılmasından sonra da kısa veya uzun bir süre daha yaşarlar. Bir de meslek kuralları vardır; bunlar, bir subayın, bir doktorun ya da avukatın neleri yapmaması gerektiğini belirler. Bu gibi kuralları, modern zamanlarda, genellikle meslek kuruluşları formülleştirir. Bu kurallar son derece zorlayıcıdır; düello konusunda Kilise ile Ordu kuralları çatışmış, ama sonunda Ordu kuralları ağır basmıştır; doktorlara yapılan itiraflarla papazlara günah çıkarma sırasında yapılan itirafların gizli kalmasını gerektiren kural, yasaların çiğnenmesi pahasına da olsa, sürüp gitmektedir.

Bir genç erkek ya da kadın para kazanmaya başlar başlamaz, çeşitli örgütler bunların etkinliklerini etkilemeye başlar. İşveren genellikle bir örgüttür; buna ek olarak, bir işverenler birliği de bulunabilir. Gerek sendikalar, gerek Devlet, işin önemli yanlarını kontrol eder; sigorta ve imalâthaneler yasası dışında da Devlet, gümrük tarifeleri ve kararnameler yoluyla, herhangi bir kişinin seçtiği iştigal konusunun gelişip gelişmeyeceğini belirlemekte yardımcı olur. Bir endüstrinin gelişmesinde para, uluslararası durum ya da Japonya'nın hırsı gibi çeşitli koşullar etkili olabilir.

Evlilik ve çocuklara karşı görevler bir insanı tekrar yasayla ve başlıca Kilise'den doğan törel kurallarla ilişkiye sokar. Bu insan eğer yeteri kadar uzun yaşarsa ve yeteri kadar yoksulsa, yaşlılığında emekli maaşı alabilir; ölümünün kendi isteğiyle ya da başkalarının isteğiyle meydana gelmediğinden iyice emin olmak için de yasa ve hekimlik mesleği ölümüyle yakından ilgilenir.

Bazı konuların kararlaştırılması yine de kişisel inisiyatife düşer. Bir erkek, sırf gönlünü hoş etmek için evlenebilir, yeter ki hanım razı olsun buna; erkek, gençliğinde, geçimini ne yolda sağlayacağı konusunda da bir dereceye kadar seçme hakkına sahiptir; boş zamanlarını, olanakları çerçevesi içinde dilediği gibi geçirebilir; eğer dinle ya da politikayla ilgileniyorsa, kendisine en çekici gelen akide veya partiye girebilir. Evlilik konusu dışında, seçme hakkına sahip olduğu zaman bile, yine de örgütlerle bağımlıdır: çok olağanüstü bir insan olmadıkça, bir din kuramaz, parti kuramaz, futbol kulübü kuramaz ya da kendi içkilerini kendi yapamaz. Bütün yapabileceği, hazır alternatiflerden birini seçmekten ibarettir; ne var ki, rekabet bütün bu alternatifleri, iktisadî koşulların elverdiği oranda çekici yapabilir.

Buraya kadar, uygar toplumların belirgin özelliklerin-

den olan örgütlerin etkisinin, bireyin özgürlüğünü, az gelişmiş bir topluluktaki (örneğin) bir köylüye oranla, arttırma yolunda olduğunu gördük. Bir Çinli köylünün yaşantısıyla, Batılı bir işçinin yaşantısının karşılaştırıldığını düşünelim. Çinli köylü gerçi çocukluğunda okula gitmek zorunda değildir, ama çok küçük yaştan başlayarak çalışmak zorundadır. Yaşam koşullarının zorluğu ve tıbbî bakım eksikliği yüzünden genç yaşta ölmesi olasılığı çoktur. Yaşadığı takdirde, geçimini nasıl sağlayacağı konusunda bir seçme yapabilecek durumda değildir; böyle bir seçimi ancak, asker olmaya, haydutluk etmeye hazır olduğu ya da büyük bir kente göçmeyi göze aldığı takdirde yapabilir. Evlilik konusunda da görenekler onun özgürlüğünü en aza indirir. Boş zamanı hemen hemen hiç yoktur, olsa bile bu boş zamanında zevk duyarak yapacağı bir şey olmayacaktır. Hep, kıt kanaat geçinecek durumda yaşar, kıtlık zamanında ise ailesinin büyük bir bölümü açlıktan ölmek tehlikesiyle karşı karşıya kalır. Erkek için yaşam ne derece zor ise, böyle bir toplumdaki kadınlar ve kızlar için çok daha zordur. İngiltere'de işsizlerin en umutsuz durumda olanlarının yaşantıları bile, ortalama bir Çinli köylünün yaşantısına oranla cennet sayılır.

Gelelim öteki örgütler sınıfına; bireyin başkalarına zarar vermesini önlemek için düşünülmüş olanlara: Bunların en önemlileri polis ve ceza yasasıdır. Bu örgütler cinayet, soygunculuk ve tecavüz gibi, kaba güçle işlenen suçlara karıştıkları sürece, olağanüstü derecede yırtıcı ruhlu bireylerden meydana gelen küçük bir azınlık dışında, herkesin özgürlük ve mutluluğunu arttırırlar. Polis kontrolünün bulunmadığı yerde çapulcu çeteleri derhal bir terör egemenliği kurarlar ve bu, uygarca bir yaşantının zevklerinin çoğunu, gangsterlerden başka herkes için olanaksız hale getirir. Pek tabiî, bu örgütün (yani polis örgütünün) de tehlikeli bir yanı vardır: Polislerin kendilerinin gangster

olmaları, ya da hiç değilse bir çeşit zorbalık kurmaları mümkündür. Bu hiç de düşsel bir tehlike değildir, ama bu tehlikeyi defetmek için de çok iyi bilinen yöntemler vardır. Ayrıca polisin, iktidar tarafından, istenilen reformlardan yana olan akımları durdurmak ya da engellemek için kullanılması tehlikesi de vardır. Bu bir dereceye kadar her yerde olur ve bunu önlemek olanaksızdır. Anarşiyi önlemek için gerekli önlemler, değişmesi gereken **statüko'**nun değişmesini nasıl güçleştiriyorsa, bu durum da aynı şekilde, temel güçlüklerden birini meydana getirir. Bütün bu güçlüklere karşın, uygar toplum üyeleri arasında polisin tüm ortadan kalkmasını isteyen pek az kimse çıkar.

Buraya kadar savaş, devrim ya da bunlara karşı duyulan korku üzerinde durmadık. Bunlar Devlet'in korunma içgüdüsünü harekete geçirir ve Devlet'in birey yaşantısına en zorlayıcı kontrol biçimlerini uygulamasına yol açar. Kıta Avrupası ülkelerinin hemen hepsinde askerlik zorunludur. Savaş çıktığı zaman, her yerde, askerlik çağına gelmiş erkekler savaşa çağrılabileceği gibi, her yetişkine de, hükûmetçe utkunun kazanılması bakımından en etkili görülen işi yapması emri verilebilir. Aynı şekilde, düşmanın işine yarayan etkinliklerde bulunduğu kabul edilen kişiler de ölüm cezasına çarptırılırlar. Barış zamanında bütün hükûmetler - kimi daha az, kimi daha çok zorlayıcı olmak üzere -, zamanı geldiğinde vatandaşların seve seve dövüşmesini ve her zaman ulusal davalara bağlı kalmasını sağlama bağlamak hedefini güden *önlemler* alırlar. Hükûmetin devrim konusundaki davranışları, devrim çıkması olasılığının derecesine göre değişir. Hükûmet, vatandaşların iyiliğini ne kadar az gözetirse, devrim tehlikesi de o kadar artar. Ama, totaliter Devletlerdeki gibi, hükûmet sadece fiziksel yoldan zorla ikna olanaklarını değil, aynı zamanda törel ve iktisadî ikna olanaklarını da tekelinde bulundurduğu zaman, daha az yoğun bir

yönetime oranla vatandaşı dikkate almama konusunda çok ileri gidebilir, zira böyle bir yönetim altında devrim duygusunun yayılma ve örgütlenme olanağı daha azdır. Bu bakımdan, Devlet, vatandaşlardan ayrı bulunduğu sürece, Devletin iktidarında meydana gelecek her artışın onu, vatandaşların iyiliğine karşı daha umursamaz yapması beklenir.

Yukarıdaki kısa incelemeden şu sonucun çıktığı görülüyor: Esas bakımından örgütlerin etkileri, hükûmetlerin korunma içgüdülerinden doğan etkiler dışında, bireyin mutluluk ve iyi durumunu arttıracak niteliklerdir. Eğitim, sağlık, iş verimliliği, yoksulluğa karşı önlemler hep, ilke olarak üzerinde anlaşmazlık çıkmaması gereken hususlardır; bunların hepsi de çok yüksek bir düzeydeki örgütlenmeye bağlıdır. Ama devrimlere engel olmak ve savaşta yenilmemek için alınacak önlemlere gelince, iş değişir. Bu önlemlerin alınması ne derece zorunlu sayılırsa sayılsın, önlemlerin etkileri tadsız olacaktır ve devrimin ya da savaşta yenilginin daha da tatsız olacağı bahanesi bir başına bu önlemlerin savunulmasına yetmez. Aradaki ayırım belki de sadece bir derece sorunundan ibarettir. Aşılanmanın, eğitimin, yol yapımının tatsız olduğu ileri sürülebilir, ne var ki bunlar, çiçek hastalığına, cahilliğe ya da aşılması olanaksız, batak araziye oranla daha az tatsızdır. Bununla birlikte, derece farkı, bir tür fark biçiminde ortaya çıkacak kadar büyüktür. Ayrıca, barış zamanındaki ilerlemeler için gerekli önlemler çoğunlukla geçicidir Çiçek hastalığı ortadan kaldırılabilir, o zaman aşı gereksiz hale gelir. Bilimsel yöntemler uygulanmak suretiyle eğitim ve yol yapımı tatsız olmaktan kurtarılabilir. Ne var ki her teknik gelişme, savaşı daha acı verici, daha yıkıcı yapmakta, devrimin totaliter yöntemlerle önlenişini de insanlık ve zekâ için daha felâketli hale getirmektedir.

Bireyin çeşitli örgütlerle olan ilişkileri daha başka bir

yoldan da sınıflandırılabilir: birey bir müşteri, gönüllü bir üye, ya da düşman olabilir.

Bireyin müşterisi olduğu örgütlerin birey tarafından, kendi rahatlıklarına hizmet ediyor kabul edilmesi gerekir, ama bu örgütler bireyin iktidar duygusuna fazla bir katkıda bulunmazlar. Birey, örgütlerin hizmetleri konusunda iyimser düşünmekle yanılmış da olabilir pekâlâ: satınaldığı hapların hiç bir yararı bulunmayabilir, bira kötü çıkabilir, at, otomobil v.b. yarışları ise yarış acentalarına yolunma aracı olabilir. Bununla birlikte, bu gibi durumlarda bile birey, koruduğu örgütlerden **bir şeycikler** elde edebilir: umut, eğlence ve kişisel inisiyatif duygusu. Yeni bir otomobil satınalma umudu, bireye, üzerinde düşüneceği ve konuşacağı bir konu sağlar. Bütün olarak, paranın nasıl harcanacağı konusundaki seçme özgürlüğü bir zevk kaynağıdır örneğin, insanın kendi ev eşyasına duyduğu sevgi, çok güçlü ve yaygın bir duygudur; eğer Devlet hepimize dayalı döşeli apartıman katları verseydi, bu duygu var olmazdı.

Bireyin gönüllü üyesi olduğu örgütler içinde siyasal partiler, Kiliseler, kulüpler, arkadaş toplulukları, bireyin para yatırımı yaptığı girişimler v.b. girer. Bunların bir çoğu, aynı kategorilere giren düşman örgütlerle karşı karşıyadır: rakip siyasal partiler, muhalif Kiliseler, rakip ticarî firmalar v.b. Bunun bir sonucu olarak görünen yarışmalar, bunlara ilgi duyanlara, bir çeşit dram duygusu yanısıra, iktidar dürtüsünün serbest bırakılma olanağını da sağlar. Devletin zayıf olduğu durumlar dışında, bu gibi yarışmalar, - bunlarla gizli bir ortaklığı bulunmadığı sürece - zorbalığı ve kaba güç uygulanmasını cezalandıran yasa tarafından sınırlandırılır. Muhalif örgütler arasındaki savaş - yetkililer tarafından kansız yürütülmesi sağlandığı sürece - aksi takdirde daha uğursuz doyurulma yolları arayacak olan kavgacılık ve iktidar sevgisi duygularının

boşalması için yararlı bir yoldur genellikle. Devlet gevşek davrandığı ya da taraf tuttuğu takdirde, her zaman için, siyasal yarışmaların dejenere olarak bir sokak kavgasına, cinayete ve iç savaşa dönüşmesi tehlikesi vardır. Ama bu tehlikeler ortadan kaldırıldığı zaman bunlar, bireylerin ve toplumların yaşamında sağlığa yararlı bir öğedir.

Bireyin gönülsüz üyesi bulunduğu en önemli örgüt Devlettir. Bununla birlikte, milliyet ilkesi, geçerli olduğu andan başlayarak, bireyin bir Devlet'in üyeliğini kendi isteğiyle kabul etmesi - ama kendi isteğine bağlı olmayarak kabul edilmesi - yöntemine yol açmıştır.

O eskiden bir Austu belki,
Bir Fransız, Türk, Prusyalı,
Ya da belki, İtalyan,
Ama öbür uluslardan olmanın
Bütün ayartıcılığına karşın,
Bir İngilizdir şimdi.

Devletini değiştirme fırsatı eline geçen çoğu insan, Devleti yabancı bir milliyeti temsil etmedikçe, Devletini değiştirmez. Devletin gücünü arttırma konusunda hiç bir şey milliyet ilkesinin başarısı kadar önemli rol oynamamıştır. Vatanseverlikle vatandaşlığın el ele gittiği yerde, bir insanın Devletine bağlılığı, genellikle Kiliseler ve partiler gibi örgütlere üyelerinin bağlılığını aşar.

Devlete bağlılık hem olumlu, hem de olumsuz etkenlerden ileri gelebilir. Yuva ve aile sevgisiyle ilgili bir bağlılık öğesi vardır. Ama bu öğe, iktidar sevgisi ve yabancı saldırısından korku etkenleriyle - bu ikiz etkenle - güçlendirilmedikçe, Devlete bağlılığın aldığı biçimleri almaz. Devletler arası yarışmalar, siyasal partiler arası yarışmaların tersine, bütün varlıkların ortaya konulduğu yarışmalardır. Lindbergh'in bebeği kaçırılıp öldürüldüğü zaman, bu

bir tek bebeğin başına gelenler bütün dünyayı dehşete düşürmüştü, oysa bu gibi eylemlerin yüzlercesi, binlercesi, hepimizin - Büyük Britanya'da - gelirimizin dörtte biri pahasına karşılamaya hazırlandığımız gelecek savaşta, olağan sayılacaktır. Ulusal Devlet'in uyandırdığı bağlılık duygusuna benzer bir duyguyu başka hiç bir örgüt uyandıramaz. Devletin bellibaşlı etkinliği ise, yığın halinde insan öldürülmesine karşı hazırlıklı bulunmaktır. Bireyin totaliter Devlete katlanmasına ve yabancı boyunduruğunu kabul etmektense evinin barkının yıkılması, çoluğunun çocuğunun perişan olması tehlikesini göze almasına yol açan, bu örgüte ölümde biten bir bağlılıkla bağlı bulunmasıdır. Birey psikolojisiyle hükûmet örgütü trajik bir sentez yaratmıştır; eğer felâketli yollar dışında bir çıkış yolu bulamamakta devam edersek, bu trajik sentezin cezasını bizler gibi çocuklarımız da çekmek zorunda kalacaklardır.

XIV Bölüm

REKABET

Keyfî iktidarın tehlikelerini çok iyi anlayan on dokuzuncu yüzyıl, bu tehlikeleri önleyecek elverişli bir yol bulmuştu: Rekabet. Tekelin kötülüklerini, atalardan kalma söylenceler hâlâ unutturamamıştı. Stuartlar, hatta Elizabeth bile saraylılara kârlı tekel ayrıcalıkları vermişler, buna karşı yükselen itirazlar da, İç Savaş'ın nedenlerinden birini meydana getirmişti. Derebeylik zamanında malikâne sahiplerinin, buğdayların kendi değirmenlerinde öğütülmesi için diretmeleri olağan işlerdendi. Kıta Avrupasındaki monarşilerde 1848'e kadar, rekabet özgürlüğünü kısıtlayan yarı feodal yasaklara bol bol yer veriliyordu. Bu yasaklar üreticilerin ya da tüketicilerin yararı gözetilerek değil, kralların ve derebeylerinin çıkarı gözetilerek konuluyordu. Oysa, on sekizinci yüzyıl İngilteresinde tam tersine, büyük toprak sahiplerinin de kapitalistlerin de işine gelmeyen - örneğin, asgari ücret yasasıyla, kamuya ait toprakların kapatılmasını önleyen yasa gibi - bir sürü yasaklar yürürlükteydi. Bundan ötürü İngiltere'de büyük toprak sahipleri ve kapitalistler, Tahıl Yasası'nın çıkışına kadar, genel olarak **laissez-faire** sisteminin savunmasını yapmakta birleşmişlerdi.

Avrupa'da en büyük canlılık, düşünce konularında rekabetten yana olan akımlarda görülmüştür. 1815'den 1848'e kadar, bütün Kıta Avrupasında Kilise ve Devlet, Fransız

Devriminin getirdiği düşüncelere karşı çıkmakta birleşmişti. Almanya ve Avusturya'daki sansür hem şiddetli hem de gülünçtü. Heine, aşağıdaki sözcüklerden oluşan bir yazısında bu sansürü alaya almıştır :

«Alman Sansürcüleri

budalalar

Fransa ve İtalya'da hükûmetlerin bütün amacı Napolyon efsanesinden söz edilmesini önlemek, aynı zamanda da Devrime duyulan hayranlığı yok etmekti. İspanya'da ve Katolik Devletlerde, bütün liberal düşünüş, hatta en yumuşak liberal görüşler bile yasaktı; Papa hükûmeti hâlâ resmen büyücülüğe inanıyordu. Milliyetçilik ilkesinin İtalya, Almanya ve Avusturya-Macaristan'da savunulmasına izin verilmiyordu. Hemen her yerde bütün gerici hareketler, ticaretin çıkarlarına karşı çıkanlarla, köylülerin haklarına karşı derebeylik haklarının sürdürülmesini isteyenlerin başı altından çıkıyor ve aptal krallarla aylak soylular takımı da bu gerici hareketleri destekliyordu. Bu koşullar altında **laissez-faire,** meşru etkinliğinden zorla alıkonan enerjilerin doğal dışa vuruluşu oluyordu.

Liberallerin istediği özgürlükler Amerika'da, bağımsızlığın kazanıldığı anda elde edildi; İngiltere'de, 1824'den 1846'ya kadarki dönemde; Fransa'da 1871'de; Almanya'da, 1848'den 1918'e kadar süren çeşitli aşamalarda; İtalya'da, Risorgimento döneminde; Rusya'da da, kısa bir süre için, Şubat Devriminde. Bununla birlikte sonuç, tam Liberallerin istedikleri gibi çıkmadı; sonuç, endüstri alanında, daha çok Marks'ın kehanetlerini doğru çıkaracak nitelikte oldu. En uzun Liberal geleneğe sahip bulunan Amerika, tröstler dönemine yani, eskisi gibi Devlet tarafından ayrıcalık olarak verilen değil de, rekabetin doğal işleyişi sonucu meydana gelen tekeller dönemine ilk giren ülke oldu. Amerikan liberalizmi hırslı, ama iktidarsız-

dı; öteki ülkelerdeki endüstriel gelişmeler de Rockfeller'in açtığı yolda ilerledi. Rekabetin, yapay olarak sürdürülmediği takdirde, rakiplerden birinin tam egemenliğine yol açmak suretiyle kendi kuyusunu kazdığı anlaşıldı.

Bununla birlikte bu, bütün rekabet biçimleri için geçerli değildir. Genel çizgiler üzerinde konuşulacak olursa, örgütlerin büyümesinin, verimliliğin artışı anlamına geldigi doğrudur. Bundan ötürü de ortaya iki soru çıkıyor: Birincisi, rekabet hangi durumlarda teknik bakımdan ziyankârdır? İkincisi de, rekabet, teknik gerekçeler dışında ne gibi durumlarda istenilebilir?

Teknikle ilgili düşünceler, genellikle, belirli bir konuyu ele almaya elverişli örgütlerin optimum büyüklüğe ulaşmalarına yol açmıştır. On yedinci yüzyılda yol sorunlarıyla kaymakamlıklar ilgileniyordu, şimdi ise bu sorunlarla, geniş çapta ulusal para yardımı ve teknik yardım gören İl Yönetim Kurulları uğraşmaktadır. Elektrik işlerini, özellikle Niyagara gibi önemli güç kaynaklarının bulunduğu yerlerde, en iyi biçimde, büyükçe bir bölgeyi kontrol altında bulunduran yetkili orunlar çekip çevirebilir. Sulama işleri, çok büyük bir bölgeyi kontrol altına almadıkça astarı yüzünden pahalıya gelecek olan, Asuan barajı gibi dev bir kuruluşu gerektirebilir. Büyük çapta üretim ekonomisi, elde edilecek muazzam verimi kaldıracak büyüklükte bir pazarın kontrol altına alınmasına dayanır. Örnekler böylece çoğaltılabilir.

Geniş alanların sağladığı üstünlükler daha başka doğrultularda da henüz tam anlamıyla kullanılır hale getirilmemiştir. İlk öğrenim, hükûmetin eğitici filimleriyle BBC'nin yapacağı ders yayınları yoluyla canlandırılıp, iyileştirilebilir. Hele bu filimler ve dersler uluslararası bir otorite tarafından hazırlansa, çok daha iyi olurdu, ama bu şimdilik ütopik bir düşten ibarettir. Uluslararası niteliğe sahip bulunmayışı sivil havacılığı kösteklemektedir. Bü-

tün amaçlar bakımından geniş alan kaplayan Devletlerin, küçük alan kaplayan Devletlerden daha iyi olduğu ve hiç bir Devletin - dünya çapında olmadıkça - en büyük amacı, yani vatandaşlarının canlarını koruma amacını tam anlamıyla gerçekleştiremeyeceği apaçıktır.

Bununla birlikte küçük alanların da bazı üstünlükleri vardır. Bu gibi bölgeler kırtasiyeciliğin daha az olmasını, kararların daha çabuk alınmasını ve yerel gereksinmelerle, göreneklere uyma olanaklarının daha fazla olmasını gerektirir. Bunun en açık çözüm yolu da, bağımsız olmayan, ama belirli çerçeveler içinde yetki sahibi olan ve büyük sorunlarda, - gerektiği zaman ve yeteri kadar neden varsa malî yardımda da bulunan - merkez orunları tarafından kontrol edilen yerel yönetimdir. Ancak, bu konu bizi, tartışmak istemediğim, ayrıntılarla ilgili sorunlara götürür.

Rekabet sorunu, daha da güç bir sorundur. İktisadî alanda bu konu üzerinde çok tartışmalar yapılmıştır, ama konunun, silâhlı kuvvetler ve propaganda yönünden taşıdığı önem de, en aşağı iktisadî bakımdan taşıdığı önem kadar büyüktür. Liberal görüş, iş ve propaganda alanlarında serbest rekabetin bulunması, ama silâhlı kuvvetler içinde rekabete yer verilmemesi gerektiğini savunurken, İtalyan Faşistleriyle Alman Nazileri buna taban tabana zıt bir görüşü savunarak, rekabetin her alanda kötü olduğunu, yalnız ulusal savaş biçimini aldığı zaman insan etkinliklerinin en soylusu haline geldiğini ileri sürmüşlerdir. Marksistler, karşıt sınıfların iktidar savaşımı biçimindeki rekabet dışında her türlü rekabeti kötülerler. Aklımda kaldığına göre, Eflâtun yalnız bir cins rekabete, yani, silâh arkadaşları arasında görülen ve kendi dediğine göre, homoseksüel aşkın kamçıladığı rekabete hayranlık duyar.

Üretim alanında, endüstrializmin ilk aşamasını meydana getiren, çok sayıda ufak firma arasındaki rekabet, üretimin en önemli dallarında yerini, her biri en aşağı bir

Devleti kapsayan tröstler arası rekabete bırakmıştır. Sadece bir tane önemli uluslararası tröst vardır, o da, silâh endüstrisidir; bu endüstriyi öteki endüstrilerden ayıran olağanüstü özellik de, burada, bir firmanın sipariş almasının, bütün öteki firmaların da sipariş almalarına yol açmasıdır: Bir ülke silâhlanınca, öteki ülkeler de silâhlandığından, silâh endüstrisi alanında rekabete yol açacak neden yoktur. Bu olağanüstü endüstri dalı dışında, iş alanında rekabet hâlâ vardır, ama artık bu rekabet, ulusların birbirleriyle olan rekabeti içinde erimiştir ve başarıyı kesinlikle belirleyen hakem de savaştır. Bu bakımdan, modern iş rekabetinin iyilik ya da kötülüğü, Devletler arası rekabetin iyilik ya da kötülüğüyle aynıdır.

Bundan başka bir iktisadî rekabet biçimi daha vardır ve bu rekabet bugün de eskisi kadar şiddetle sürmektedir: Meslekî rekabet. Bu rekabet daha okul sıralarında, burs sınavlarında başlar ve insanların çalışma yaşamı boyunca sürer. Bu biçim rekabet yumuşatılabilir, ama tamamıyla ortadan kaldırılamaz. Bütün aktörler aynı parayı alsalar bile, yine de aktör, Hamlet rolünü Birinci Denizci rolüne yeğleyecek, Hamlet rolüne çıkmak isteyecektir. Gözönünde tutulması gereken iki koşul vardır; önce, başarısızlar, kaçınılması mümkün zorluklar içinde kıvrandırılmamalıdır; ikincisi, başarı, mümkün mertebe dalkavukluğun ya da kurnazlığın ödülü değil, gerçek bir yeteneğin ödülü olmalıdır. Bu ikinci koşula Sosyalistler gerektiği kadar önem vermezler. Bununla birlikte, esas temamızdan uzaklaşmamak için bu konuyu fazla kurcalamayacağım.

Günümüzdeki en önemli rekabet biçimi Devletler arası, özellikle de Büyük Güç adı verilen Devler arasındaki rekabettir. Bu rekabette utkuya ulaşmanın bellibaşlı yolu ölüm cezası uygulamak olduğundan, iktidar elde etmek, servet elde etmek, insanların inançlarını kontrol altına al-

mak amaçlarını taşıyan bu rekabet, her şeyden önce, insanların yaşamlarını kontrol altına almak amacını güden totaliter bir rekabet niteliğiyle ortaya çıkar. Bu rekabeti sona erdirmenin biricik yolu, hiç kuşku yok ki, ulusal egemenliğin ve ulusal silâhlı kuvvetlerin bırakılıp, silâhlı kuvvetleri tekelinde bulunduracak bir uluslararası yönetimin kurulmasıdır. Bu önlemin alternatifi, uygar ülkeler nüfusunun büyük bir yüzdesinin ölümü, geri kalanların da yarı barbarlık ve yoksulluk içinde kalmasıdır. Bugün için, büyük bir çoğunluk bu alternatifi yeğlemektedir.

Liberallerin, kuramsal olarak serbest bırakmayı düşündükleri propaganda rekabeti, silâhlanmış Devletler arasındaki rekabetle ilişkili duruma gelmiştir. Eğer Faşizmin savunuculuğunu yaparsanız, bu savunuculuğun en önemli etkisi Almanya ve İtalya'ya güç kazandırmak olacaktır; Komünizmin savunuculuğunu yaparsanız, büyük bir olasılıkla, bu propagandayı yaptığınız yerde Komünizmi iktidara getiremezsiniz, ama Rusya'nın gelecek savaşı kazanmasına yardım etmiş olabilirsiniz; eğer demokrasinin önemini belirtmeye çalışırsanız, Çekoslovakya'nın savunulması için Fransa'yla askerî ittifak yapılması gerektiği tezini savunan siyaseti desteklemiş olduğunuzu görürsünüz. Rusya, İtalya ve Almanya'nın birbiri arkasından propaganda özgürlüğünü kaldırmış olmalarında şaşılacak bir yan yoktur, zira bu ilkenin daha önce benimsenişi, o ülkelerin bugünkü hükûmetlerine, kendilerinden önceki hükûmetleri devirmek olanağını kazandırmıştı, aynı ilkeyi sürdürmek ise bu hükûmetlerin kendi siyasetlerini sürdürmelerini tamamıyla olanaksız kılardı.

Günümüzün dünyası, on sekizinci ve on dokuzuncu yüzyılların dünyasından o kadar başkadır ki, Liberallerin propaganda alanında serbest rekabetten yana ileri sürdükleri kanıtların, bunlar hâlâ yürürlükte kaldıkları sürece, modern koşullar içinde yeniden ve dikkatle saptan-

ması gerekmektedir. Bu kanıtların hâlâ büyük oranda geçerliliklerini koruduklarına, ama birtakım sınırlamalara bağlı bulunduklarına ve bu sınırlamaları anlamanın çok önemli olduğuna inanıyorum.

Liberallerin doktrini, örneğin John Stuart Mill'in **Özgürlük Üzerine** adlı kitabındaki doktrin, genellikle sanıldığından çok daha az aşırı idi. Onlara göre insanlar, eylemleri başkalarına zarar vermeyecek kadar özgür olacaklar, ama özgürlükleri, başkalarının özgürlük sınırlarını aştığı zaman, Devlet tarafından baskı altına alınacaktı. Örneğin, adamın biri Kraliçe Viktorya'nın öldürülmesi gerektiğine vicdanen inanmış olabilirdi, ama Mill bu adama, bu görüşü yayma özgürlüğünü tanımazdı. Bu çok aşırı bir örnektir, ama savunulmaya ya da hasım olarak alınmaya değer her görüş, mutlaka birtakım insanlar üzerinde ters etki yaratacaktır. Söz özgürlüğü hakkı, belirli bireyler ya da sınıflar için tatsız sonuçlar doğurabilecek şeyleri söylemek hakkını da içine almadığı sürece, hükümsüzdür. Bundan ötürü, eğer propaganda özgürlüğünün belirli bir çerçevesi olacaksa, bu çerçevenin haklı gösterilmesi için Stuart Mill'inkinden daha güçlü bir ilkeye gereksinme duyulacaktır.

Bu konuya hükûmet görüş açısından, sıradan vatandaş görüş açısından, ateşli yenilik yanlısının görüş açısından ya da filozof görüş açısından bakabiliriz. Hükûmet görüş açısından bakarak başlayalım.

Daha önce de belirttiğimiz gibi, hükûmetleri iki tehlike tehdit eder: Devrim ve savaşta yenilgi. (Parlamenter bir ülkede resmî muhalefet hükûmetin bir parçası diye kabul olunmalıdır.) Bu tehlikeler korunma içgüdüsünü harekete geçireceğinden, hükûmetlerin bu tehlikeleri önlemek için ellerinden geleni ardlarına koymamaları doğaldır. Bu görüş açısından bakıldığında şu soru ortaya çıkar: Gerek iç, gerek dış tehlikelere karşı en büyük istik-

rarı sağlamak için gerekli propaganda özgürlüğü miktarı nedir? Bu sorunun yanıtı, doğallıkla, hükûmetin karakterine ve zamanın koşullarına bağlıdır. Eğer hükûmet yeni ve devrimle iş başına gelmiş bir hükûmetse, halkın hoşnutsuzluk duyması için de güçlü nedenler varsa, propaganda özgürlüğü mutlaka yeni bir devrim getirir. Bu koşullar 1793'de Fransa'da, 1918'de Rusya'da, 1933'de Almanya'da vardı ve her üç örnekte de propaganda özgürlüğü hükûmet tarafından yokedildi. Ama hükûmet geleneksel ise ve halkın iktisadî koşulları çok umutsuz değilse, özgürlük bir emniyet süpabı işlevi görerek, hoşnutsuzluğun azalmasına yardım eder. İngiliz Hükûmeti, her ne kadar Komünistlerin propagandasını çelmelemek için çok çalışmışsa da, Komünistlerin Büyük Britanya'da başarıya ulaşamayışlarına neden bu olmamıştır; ayrıca, onlara propagandalarında mutlak bir özgürlük tanımakla, hükûmet görüş açısından bile, çok akıllıca hareket edilmiş olurdu.

Hiç bir hükûmetin, örneğin, belirli bir kişinin öldürülmesini hedef tutan bir propagandaya izin vermemesi gerektiği inancındayım. Zira böyle bir şeye izin verilirse, propagandası yapılan şeyin gerekliliğine çok az sayıda insan bile inandırılmış olsa, propagandada salık verilen eylem yerine getirilebilir. Vatandaşların kanunen ölüm cezasına çarptırılmayı hak edecek bir suç işlemeleri hali dışında, vatandaşlarının canını korumak Devletin görevidir ve herhangi bir kimsenin öldürülmesini hedef tutan kışkırtmalar olduğu zaman, bu ölümü önlemek gerçekten de zordur. Weimar Cumhuriyeti bu konuda son derece gevşekti. Bununla birlikte istikrarlı bir hükûmetin, herhangi bir **sınıfı** ya da bazı kişileri **meşru olarak** ölüm cezasına çarptırılmaya müstahak göstermeyi hedef tutan bir propagandayı önlememesi gerektiğine inanıyorum, zira böyle bir propaganda meşruluğu tehlikeye sokmaz.

Devletin varlığını tehlikeye sokmayan görüşlere ka-

rışmak için, hükûmet görüş açısından bile, haklı bir neden gösterilemez. Eğer bir adam tutup da dünyanın düz olduğu ya da Sebt[1] gününün Cumartesiye alınması gerektiği görüşünü savunursa, bu adam insanları kendi düşünüşüne getirmek için elinden geleni yapmakta özgür olmalıdır. Devlet, kendisini, bilimde, metafizikte ya da törede Gerçeğin bekçisi saymamalıdır. Deviet geçmişte çoğunlukla kendini böyle saymıştır, şimdi de Almanya, İtalya ve Rusya'da böyle saymaktadır. Ne var ki bu, bir zayıflığın itirafıdır ve istikrarlı Devletler bundan bağışık olmak zorundadır.

Sıradan vatandaşa gelince, propaganda özgürlüğünün hükûmet için en tehlikeli olduğu, yani hükûmetlerin varlığını tehdit ettiği durumlar dışında, sıradan vatandaşın propaganda özgürlüğüyle çok az ilgilendiğini görürüz. Hükûmet, din ve milliyet bakımından uyruklarından ayrılabilir; hükûmet, soylulara karşı kralı, burjuvaziyi temsil edebilir; hükûmet, II. Charles hükûmeti ve savaş sonrası Alman hükûmeti gibi, vatanseverlik duygusundan yoksun görünebilir. Bu gibi durumlar sıradan vatandaşta hükûmete karşı kışkırtmalara girişme isteği uyandırabilir ve bu istekleri uyananlar, şampiyonları hapse atılınca, söz özgürlüğü ilkesini anımsarlar. Ne var ki bunlar devrimlerden önce görülen koşullardır ve bu koşulların bulunduğu yerde, hükûmetlerin ters propagandaları hoş görmeleri gerektiğini söylemek, aslında, hükûmetlerin iktidarı bırakmaları gerektiğini söylemekle birdir. Böyle koşullar altında hükûmetlerin iktidarı bırakmaları gerektiği hususu, hükûmetlerin kendi görüş açılarından bile, çoğunlukla gerçeğe uygundur, zira hükûmetler iktidarı bırakmakla sadece iktidarı yitirmiş olacaktır, oysa; direnirlerse, sonun-

1 Yahudilerin kutsal günü, Cumartesi; Hristiyanların dinlenme günü, Pazar. (Çev. Notu)

da belki yaşamlarını da yitirirler. Ne var ki, bunu görebilecek akla sahip pek az hükûmet çıkmıştır. Ayrıca güçlü bir ülkenin zayıf bir ülkeyi ezdiği zamanlarda bu görüş her zaman gerçeğe uymamaktadır.

Gelmiş geçmiş en mutsuz,
En huzursuz yerdir o ülke,
Çünkü orada insanları asarlar
Sırf yeşil giydiler diye.

İngiltere işte bu siyaseti İrlanda'ya karşı sekiz yüz yıl güdebilmiş, sonunda ise yitirdiği para az, ama saygınlık çok olmuştur. Büyük toprak sahipleri zengin, köylüler ise açlıktan kırılacak kadar yoksul oldukları için İngiltere bu siyaseti sekiz yüz yıl başarıyla güdebilmiştir.

Propaganda özgürlüğü, sıradan vatandaşları ilgilendirdiği durumlarda, ya şiddetli bir devrime, ya da hükûmetin halka daha geniş bir özgürlük tanımasına, yani halka dilediği hükûmeti seçme hakkını vermesine yol açar. Propaganda özgürlüğü ile, demokrasi ve hoşnutsuz toplulukların özerklik hakkı - yani, aksi takdirde devrim yoluyla elde edilecek olanı barış yoluyla elde etmek hakkı - arasında sıkı bir bağ vardır. Bu çok önemli bir haktır ve bu hakkın tanınması, dünya barışının sağlanması için zorunludur; ne var ki, bu, propaganda özgürlüğü konusunun dışına çıkarır bizi.

Geriye, ateşli yenilik yanlılarının görüşü üzerinde durmak kalıyor. Bu tipe örnek olarak Constantine'den önceki Hristiyanı, Luther zamanındaki Protestanı ve günümüzün Komünistini alabiliriz. Bu gibi insanlar içinden söz özgürlüğüne inananlar nadiren çıkmıştır. Bunlar, inandıkları dava uğruna ölmeyi seve seve göze aldıkları gibi, başkalarını da aynı şekilde hareket etmeye zorlamak yolunu seçmişlerdir. Tarih, kararlı insanların, hükûmetlere karşın ser-

bestçe konuşabildiklerini gösterir. Bununla birlikte, modern hükûmetlerin elinde eski hükûmetlere oranla çok daha büyük olanaklar bulunduğundan, bunlar temelli yeniliklerin meydana çıkmasını önleyebilirler. Öbür yandan savaş, devrime ve hatta anarşiye neden olarak, bir yeniliğin başlangıç yolunu açabilir. İşte Komünistler gelecek savaşı bu umutla beklemektedirler.

Yenilikçi adam, bir kural olarak, millenarlardandır[1]; millenium'un, herkes onun akidesine sarıldığı zaman gelmiş olacağını iddia eder. Yenilikçi adam şimdi devrimci, gelecekte tutucudur; mükemmel bir Devlete ulaşılacak, bir kere ulaşıldı mı da bu mükemmel Devlet değiştirilmeden korunacaktır. Bu görüşlerle hareket ettiği için de yenilikçi, gerek mükemmel Devleti arayışta, gerek mükemmel Devletin alaşağı edilmesini önleyişte, ne kadar şiddetli olursa olsun hiç bir zor kullanma yönteminden kaçınmaz; bu adam, muhalefetteyken gözdağı verir, iktidardayken de ceza. Onun bu şiddet kullanma inancı, doğal olarak, muhaliflerinde de aynı inancın belirmesine yol açar; muhalifler iktidara geçtikleri zaman ona eza cefa ederler, iktidarda bulunmadıkları zaman da ona suikast hazırlarlar. Bu bakımdan, bu millenar'ın millenium'u herkesin hoşlandığı bir şey değildir; bu millenium içinde casuslar, tepeden gelen emirlerle tutuklamalar ve toplama kampları bulunacaktır. Ne var ki, millenar, tıpkı Tertullian gibi, bunda hiç bir kötülük görmez.

Gerçi daha yumuşak millenar tipleri de vardır. Bazıları insanda en iyi şeylerin insanın içinden gelen şeyler olduğunu, hiç bir iyiliğin insana dışardan zorla kabul ettirilemeyeceğini söylerler; bu görüşün en iyi örneğini Dostlar Cemiyeti ortaya koymaktadır. Dış etkilerin, iyi-

1 Vahiy kitabının 20. babında zikrolunan, kıyametten önce barış ve selâmetin hüküm süreceği bin yıllık dönemin (millenium) geçeceğine inanan kimse. (Çev. Notu)

likçi ve akıllıca ikna biçimi içinde önemli ve hayırlı bir rol oynayacağı, ama hapis ve idam cezaları biçimi içinde hiç de iyi bir sonuç alamayacağı inancında olanlar da vardır. Böyle adamlar, ateşli bir yenilik yanlısı da olsalar, propaganda özgürlüğüne inanabilirler.

Bir de evrim kuramının saygınlık kazanışından sonra ortaya çıkan bir tür yenilikçi vardır; bunun en tipik örneği olarak, Sorel'i - sendikalist olduğu günlerde - gösterebiliriz. Bu gibi insanlar insan yaşamının, sürekli (ama tanımlanabilir bir hedefe yönelmiş, ya da ilerleme olmadan önce kesinlikle belirtilebilecek anlamda değil) ve atılan her yeni adımın bir ilerleyiş olduğunun görülebileceği biçimde, bir ilerleyiş olması gerektiğini savunurlar. Görmek, görmemekten, konuşabilmek konuşamamaktan daha iyidir; ama bütün hayvanlar henüz körken, onların reformda ikinci bir aşama olarak görme duyusuna sahip olmayı istemeleri olanaksızdı. Halbuki gerçekte ikinci aşama bu idi; bu da kanıtlar ki, statik bir tutuculuk hata olurdu. Bundan ötürü bütün yeniliklerin teşvik edilmesi gerekmektedir - böyle iddia ediliyor - zira bu yeniliklerin içinden bir tanesi - hangisi olduğunu bilmesek bile - evrim ruhunu temsil edecektir.

Bu görüşte bir gerçeklik payı bulunduğuna kuşku yoktur, ama bu yine de, yüzeysel bir ilerleme mistisizmi halini almaya elverişli bir görüştür ve belirsiz olduğu için de siyaset alanında uygulamaya temel alınamaz. Tarih içinde önemli yeri bulunan yenilikçiler, Tanrı'nın egemen olduğu ülkeyi saldırıyla fethedebileceklerine inanmışlardır; bunlar çoğunlukla kendilerinin egemen olduğu bir ülke elde etmişlerdir, ama bu, Tanrı'nın ülkesi olmamıştır.

Propaganda özgürlüğü bakımından şimdi de filozofların görüş açısı üzerinde duracağım. Gibbon, antikitenin hoşgörü ruhunu anlatırken şöyle der: 'Roma dünyasında geçerli olan tapınış biçimlerinin hepsini, halk aynı dere-

cede gerçek, filozoflar da, aynı derecede sahte sayıyorlardı; yüksek yönetim aşamasından olanlar ise, hepsini aynı derecede yararlı buluyorlardı.' Benim düşündüğüm filozof, bütün geçerli akideleri **aynı derecede** sahte saymayacak, yalnız hiç bir akidenin yanlışsız sayılmasına ya da - eğer bir rastlantı eseri - yanlışsız ise bu mutlu olgunun insan kafasının yetileriyle keşfedilebileceği düşüncesinin kabulüne izin vermeyecektir. Filozof gibi düşünmeyen propagandacı için, gerçek saydığı kendi propagandasıyla bir de aldatıcı olan karşı propaganda vardır. Bu propagandacı eğer her iki propagandanın da yer almasına izin veriyorsa, bu sadece onun, yasaklanacak propagandanın kendi propagandası olması olasılığıyla korku duymasından ileri gelir. Filozofça düşünen gözlemci için ise sorun bu kadar basit değildir.

Filozof için, propagandanın yararları neler olabilir? Filozof, propagandacı gibi şöyle diyemez: 'Topluiğne fabrikaları topluiğne üretmek için, düşünce fabrikaları da düşünce üretmek için vardır. Üretilen düşünceler, iyi olduktan sonra, iki topluiğne kadar birbirine benzese de bundan ne çıkar? Ayrıca tekel sayesinde büyük çapta üretimin ucuz yapılması sağlanabiliyorsa, tekeli bir alanda haklı gösteren nedenler başka alanda da aynı derecede geçerlidir. Hayır, sadece bu kadar da değil; rakip bir düşünce fabrikası, rakip bir topluiğne fabrikası gibi, genellikle benim fabrikamın çıkardıklarıyla aynı derecede iyi olan başka düşünceler üretmez. Benim fabrikamın çıkardığı düşünceleri yıkmak hedefini güden düşünceler üretir ve böylece, halka benim üretimimi yetiştirebilmek için gerekli çalışma miktarını büyük ölçüde arttırır. İşte bu yüzden, düşünce fabrikaları arasında rekabete izin verilmemelidir.' Şunu belirtmeliyim ki, filozof, bunu bir görüş diye alıp da benimseyemez. Filozof, propagandanın hizmet edebileceği en yararlı amacın, yanlışlığı he-

men hemen kesin bir görüşün dogmatik biçimde kabul edilmesini sağlamak **değil,** tam tersine yargıyı, akılcı kuşkuculuğu ve karşıt düşünceleri tartabilme yetisini sürdürmek olduğuna inanmak zorundadır; propaganda da bu amaca ancak, propagandalar arasında rekabet varsa hizmet edebilir. Filozof, halkı, her iki tarafı da dinleyen bir yargıç gibi düşünecek ve propaganda tekelini tıpkı bir ağır ceza mahkemesinde sadece savcının ya da sadece savunmanın dinlenilmesi kadar saçma bulacaktır. Böylece, propagandada birörnekliği istemekten çok uzak olan filozof, her konuda herkesin elden geldiği kadar, tarafların hepsini dinlemesi gerektiği tezini savunacaktır. Filozof hepsi de kendilerini bir partinin çıkarlarına adamış, bir parti liderlerinin görüşlerini savunan bir sürü gazete yerine, içinde bütün partilerin temsil edildiği bir tek gazeteyi yeğleyecektir.

Ansal yönden sağlayacağı yararlar apaçık olan tartışma özgürlüğü, mutlaka rakip örgütlere muhtaç değildir. BBC. bilimsel tartışmalara açıktır. Birbirine rakip bütün bilimsel kuramlar Royal Society'de temsil edilebilir. Bilim dallarıyla ilgili kurumlar genellikle anonim bir propaganda yolu izlemezler, üyelerinin her birine ayrı ayrı kendi kuramlarını savunma fırsatı verirler. Bir tek örgüt içinde bu gibi tartışmaların yer alabilmesi için, o örgütte, esasa değgin bir anlaşma bulunması gerektir; hiç bir ejiptolog, kuramları hoşuna gitmeyen rakip bir ejiptologu ezdirmek için, orduyu onun üzerine saldırtmaya kalkışmaz. Bir topluluk, yönetimi konusunda temelde anlaşmaya varmışsa, özgür tartışma olanağı vardır o topluluk içinde, ama böyle bir anlaşma yoksa, propaganda, kaba güç kullanma yolunda bir prelüd yerine geçer ve kaba gücü ellerinde bulunduranlar doğal olarak propagandayı tekellerine almayı hedef tutarlar. Ayrılıklar, bir yönetim altında barışçı işbirliğini olanaksız kılacak kadar büyük olmadığı zaman,

propaganda özgürlüğü olanağı vardır. Protestanlarla Katolikler on altıncı yüzyılda siyasal işbirliği yapamadılar, ama on sekizinci ve on dokuzuncu yüzyıllarda yapabildiler; kendi içlerindeki dinsel hoşgörü olanağı da işte buradan doğdu. Ansal özgürlüğün varlığı için, hükûmetlerin istikrarlı bir çatıya sahip olması şarttır; ama ne yazık ki, böyle bir çatı, aynı zamanda zorbalığa yol açan bellibaşlı güçtür. Bu sorun'un çözümü büyük çapta, yönetim biçimine dayanır.

XV. Bölüm

İKTİDAR VE TÖRE KURALLARI

Töre, hiç değilse İbranî peygamberlerinden bu yana, birbirinden ayrı iki yöne sahip bulunmaktadır. Töre, bir yandan yasayı andıran toplumsal bir kurum, öbür yandan da birey vicdanını ilgilendiren bir husus olagelmiştir. Töre, birinci yönüyle iktidar mekanizmasının bir parçasıdır; ikinci yönüyle, genellikle devrimcidir. Törenin yasayı andıran türüne 'pozitif' töre denir; öbür türüne ise 'kişisel' diyebiliriz. Bu bölümde, bu iki tür törenin birbirleriyle ve iktidarla olan ilişkileri üzerinde durmak istiyorum.

Pozitif töre, kişisel töreden, hattâ belki de yasa ve hükûmetten daha eskidir. Pozitif töre, kabile geleneklerinden doğar, yasa da yavaş yavaş pozitif töre içinde gelişir. En ilkel yabanlar arasında rastlanan, kimin kiminle evlenebileceğini belirleyen, olağanüstü denecek kadar incelikli kuralları bir düşününüz. Bunlar bizim için, kural olmaktan öteye bir anlam taşımasa bile, onları kabul etmiş olanlar için zorlayıcı bir güç niteliği taşırlar tıpkı kendi törel kurallarımızın taşıdığı, akrabalar arası birleşmeler karşısında etkisini duyduğumuz zorlayıcı güç gibi. Bunların kaynakları kesinlikle bilinmemekle birlikte, bu kaynakların bir anlamda dinsel olduğuna kuşku yoktur. Pozitif törenin bu bölümünün toplumsal eşitsizliklerle hiçbir ilişkisi yoktur; o, ne olağanüstü iktidar sağlar, ne de böyle bir iktidarın varlığını kabul eder. Uygar insanlar arasında daha

hâlâ bu gibi törel kurallar vardır. Yunan Kilisesi, bir çocuğun manevî anasıyla manevî babasının evlenmesini yasaklar; bu, iyi ya da kötü hiçbir toplumsal amaç gerçekleştirmeyen, kökü tamamıyla teolojiye dayanan bir yasaktır. Bugün akla yakın gerekçelerle kabul olunan birçok yasakların aslında kör inançlardan çıkmış bulunması olasıdır. Eskiden, cinayet, ölenin ruhunun sadece kendini öldürene değil, bütün topluluğa da düşman olacağına inanıldığı için hoş karşılanmazdı. Yani, bir cinayet işlenince bütün bir topluluğun çıkarı söz konusu oluyordu, topluluk işin içinden ya ceza vermek suretiyle ya da arınma törenleri yoluyla sıyrılıyordu. Zamanla arınma törenleri ruhanî, aynı zamanda tövbe ve af ile özdeş bir anlam kazandı; ne var ki, arınmanın ilk zamanlardaki törensel karakteri, 'Kuzunun yanında yıkanan,' gibi lâflarda hâlâ anımsanmaktadır.

Pozitif törenin bu yönü de önemli olmakla birlikte, benim asıl üzerinde durmak istediğim bu değildir. Ben asıl, törel kuralların, iktidarı etkileyen yanlarını ele almak istiyorum. Geleneksel törenin - genellikle büyük oranda bilinçsiz - amaçlarından biri, var olan toplum düzenini işler halde bulundurmaktır. Geleneksel töre, başarılı olduğu zaman, bu amacı polis gücünden hem daha ucuza, hem de daha etkili bir biçimde gerçekleştirir. Ne var ki, geleneksel töre, iktidarın yeniden dağıtılması gereğinin akla getirdiği bir devrimci töreyle karşı karşıya kalabilir. Ben bu bölümde önce iktidarın töre kuralları üzerindeki etkisini, sonra da, töre için daha başka esasların bulunup bulunamayacağı sorusunu ele almak istiyorum.

İktidar töresinin en açık görünüşlerinden biri, itaatin aşılanmasıdır. Çocuklar ana babalarına, karılar kocalarına, uşaklar efendilerine, uyruklar hükümdarlarına (ve dinsel hususlarda) ruhanî sıfatı olmayanlar papazlara boyun eğmekle görevlidirler (daha doğrusu, görevli idiler); ordularda ve dinsel tarikatlarda daha çok uzmanlık alanı içine gi-

ren itaat görevleri vardı. Bu görevlerin her birinin, kendini ilgilendiren kurumun tarihine koşut uzun bir tarihi vardır.

Önce evlâtların ana babalarına saygı borçlarından başlayalım. Bugün öyle yabanî kavimler vardır ki, bunlar, çalışamayacak kadar yaşlanan ana babalarını, onları yemek için satın alan yamyamlara satarlar. Uygarlığın gelişme aşamalarından birinde, her halde olağanüstü derecede ileri görüşlü bir adam, çocukları henüz gençken, onları kafaca, kendisini yaşlılığında sağ bırakmalarını sağlayacak bir düzeye getirebileceğini düşünmüş olsa gerektir; bunu düşünen adam büyük bir olasılıkla, kendi yaşlı ana ve babasının ortadan kaldırılışına tanıklık etmiş, ya da onları doğrudan doğruya kendisi ortadan kaldırmış olan bir kişidir. Bu adam, çocukların ana babalarına boyun eğmelerini öngören görüşleri destekleyecek bir yandaşlar grubu meydana getirmek için, hiç sanmıyorum ki insanların sadece sağduyularına seslenmiş olsun; onun, kendi görüşüne getirmek istediği kişilerde İnsan Hakları kavramını yaratmaya, yalnız meyvayla beslenmenin yararlarını ileri sürmeye, ya da çocukları uğruna kendilerini yıpratan ana babaların törel yönden dokunulmaz olduğunu belirtmeye çalıştığı kuşkuludur. Belki de, o sıralarda, öğütleri etinden daha değerli sayılan, sıska, ama olağanüstü derecede akıllı bir ihtiyar ortaya çıkmıştır. Nasıl olmuşsa olmuş, ama zamanla anne ve babaların yenmeyip, kutsanmaları gerektiği görüşü yerleşmiştir. Eski uygarlıklarda ana babalara gösterilen saygıyı biz bugün aşırı buluruz, ama ana babaların yenilmesi alışkanlığını ortadan kaldırmak için de çok güçlü bir vazgeçiricinin zorunlu olduğunu anımsamak gerekir. İşte böylece, anne ve babanıza saygıda kusur ettiğiniz takdirde genç yaşta öleceğinizi söyleyen On Emir'e, Romalıların ana ve baba öldürmeyi en çirkin, en büyük suç saydığı döneme ulaşıyoruz ve Konfüçyüs'ün, evlâtların ana

babaya saygısını törenin temeli haline getirdiğini görüyoruz. Bütün bunlar, içgüdüsel ve bilinçsel olmakla birlikte, ana babanın çocuklar üzerindeki iktidarını, çocukların zayıf oldukları dönemden ilerisi için de garantiye almak üzere düşünülmüş birer önlemdir. Ana babaların yetkisini, mülk sahibi oluşları hiç şüphesiz güçlendirmiştir, ama eğer ana baba saygısı diye bir şey olmasaydı, o zaman, çocuklar biraz büyüyüp de ana babaları yaşlılık dolayısıyla güçten düşünce, babalarının sürülerini ellerinden alırlardı.

Aynı şey, kadınların boyun eğişleriyle ilgili olarak da yukarıdakine benzer bir süreç izlemiştir. Erkek hayvanların fiziksel güç üstünlükleri, dişilerin sürekli olarak onlara boyun eğmeleri sonucunu sağlamaz çoğunlukla, zira erkek hayvanlarda amaç istikrarı dişilere oranla daha azdır. İnsanlarda ise, kadının boyun eğişi, belirli bir uygarlık düzeyinde, ilkeller arasında olduğundan daha tamdır. Bu boyun eğişi de hep töre destekler. Aziz Pavlus, şöyle diyor: «Çünkü erkek, Allah'ın sureti ve izzeti olduğu için başını örtmemelidir; fakat kadın erkeğin izzetidir. Çünkü erkek kadından değil, fakat kadın erkektendir; çünkü erkek kadın değil, fakat kadın erkek için yaratıldı»[1]. Bundan da, karıların kocalarına itaat etmeleri gerektiği, karının sadakatsizliğinin, kocanın sadakatsizliğinden daha büyük günah olduğu sonucu çıkarılıyor. Aslında, Hristiyanlık, kuramsal olarak zinayı her iki cins için de aynı derecede günah tutar, zira zina Tanrı'ya karşı işlenmiş bir günahtır. Oysa uygulamada bu görüş geçerli olmamış, hattâ Hristiyanlık öncesi dönemlerinde kuramsal olarak bile geçerli sayılmamıştır. Eskiden, evli bir kadınla zina kötü sayılıyordu, çünkü bu, kocaya karşı işlenmiş bir suçtu; buna karşılık dişi kölelerle savaş esirleri efendilerinin meşrû malı sayıldığı gibi, bunlarla cinsel ilişkide bulunmak da suç değildi. Bu

1 Yeni Ahit, 1. Korintoslular, XI: 9-9. (Çev. Notu)

görüşün, en sofu Hristiyan köle sahipleri arasında (karılarının itirazına karşın), on dokuzuncu yüzyıl Amerikasında bile savunulduğunu görüyoruz.

Törenin kadınlar için başka, erkekler için başka oluşunun esası, hiç kuşkusuz, erkeğin üstün iktidarına dayanıyordu. Başlangıçta bu üstünlük sadece fizikseldi, ama bu esastan kalkılarak, üstünlük, derece derece iktisadî, siyasal ve dinsel alanları da kapsadı. Törenin sıkıdüzene sağladığı üstünlük bu durumda açıkça görülmektedir, zira kadınlar daha yakın zamanlara kadar, erkeklerin egemenliğini meydana getiren törel kurallara gerçekten inanıyorlardı, bundan ötürü de, öteki türlü olabileceğinden çok daha az bir zorlama gerektiriyorlardı.

Hamurabi yasaları kadının yasa yapanın gözündeki önemsizliğini ortaya koyan çok ilgi çekici bir örnektir. Bu yasalara göre, eğer birisi soylu bir adamın gebe kızına vurur da, kız bunun sonucunda ölürse, vuranın kızı da öldürülür. Soylu kişiyle vuran arasında hakkın yerine getirilişi bakımından bu adilânedir; idam edilen kız, vuranın sadece bir malıdır ve kendisi kendi yaşamı üzerinde bir hak iddiasında bulunamaz. Vuran ise, soylu kişinin kızını öldürmekle, öldürdüğü kıza karşı değil, soylu kişiye karşı bir suç işlemiş sayılır. Kızlar, iktidar sahibi olmadıkları için, hiçbir hak sahibi de değillerdi Hamurabi zamanında.

I. George zamanına kadar krallara dinsel saygı gösterilirdi.

Kralı bir çit gibi kuşatan öyle bir tanrısallık vardır ki,
Hıyanet ancak bu çitten içersini gözetlemekle,
Ve niyet ettiğinin çok azını yerine getirmekle yetinir.

'Hıyanet' sözcüğü, cumhuriyetlerde bile, hâlâ az çok dinsel bir suç anlamı taşır. İngiltere'de hükûmet, krallık geleneğinden çok yararlanır. Victorya dönemi devlet adam-

ları, hattâ Mr. Gladstone bile, Kraliçenin hiçbir zaman Başbakansız bırakılmamasını sağlamayı, Kraliçe'ye karşı bir görev saymışlardır. Yetkili oruna itaat görevi hâlâ birçokları tarafından, hükümdara karşı bir görev sayılmaktadır. Bu çürümekte olan bir duygudur, ama bu duygu çürüdükçe hükûmet de istikrarından bir şeyler yitirir ve Sağ ya da Sol kanat diktatörlüğü daha çok olanak kazanır.

Bagehot'ın **İngiliz Anayasası** - gerçekten de hâlâ okunmaya değer bir kitaptır.- monarşinin tartışmasına şöyle başlar :

Kraliçenin, vakur bir sıfat içinde yararı sınırsızdır. O olmasa İngiltere, bugünkü İngiliz Hükûmeti hiçbir şey yapamaz, göçer giderdi. Kraliçe'nin Windsor sırtlarında dolaştığı - Gal Prensinin de Derby at yarışlarına gittiği - konusunda çıkan yazıları okuyan pek çok kimse, ufak şeyler üzerinde fazlaca durulduğunu, bunlara gerektiğinden çok önem verildiğini düşünmüşlerdir. Ne var ki, böyle düşünenler yanılmışlardır; malikânesine çekilmiş bir dulun ve işi gücü olmayan bir delikanlının nasıl bu derece önem taşıyabildiğini izlemek de ayrıca hoş bir şey.

Monarşiyi güçlü bir hükûmet yapan en güzel neden, onun anlaşılabilir bir hükûmet oluşudur. İnsanlar dünyanın herhangi bir yerinde birbirlerini anlayamadıkları halde, insan yığınları bir hükûmeti anlıyor. Genellikle, insanları kendi imgelemlerinin yönettiği söylenir; onları imgelemlerinin zayıflığının yönettiği söylense, daha doğru olurdu.

Bu görüş hem doğru, hem de önemlidir. Monarşi, toplumsal kohezyonu kolaylaştırır; bunun da iki nedeni vardır: Önce, bireye bağlılık duymak, soyut bir kavrama bağlılık duymaktan daha kolaydır, ikinci olarak da, krallık uzun tarihi içinde, hiçbir yeni kurumun elde edemeyeceği ölçüde saygı toplamıştır. Geleneksel monarşilerin kaldırıldığı yerlerde, kısa ya da uzun bir süre sonra, kaldırılan monarşi-

nin yerini genellikle başka biçimde bir tek-adam yönetimi alır: Yunanistan'da tiranlık, Roma'da İmparatorluk, İngiltere'de Cromwell, Fransa'da Napolyonlar ve günümüzde Stalin ile Hitler. Bu gibi adamlar, eskiden krallığa yöneltilen duyguların bir bölümünü kanıtlarlar. Rusya'daki yargılamalarda suçlananların, itiraflarında, en eski ve geleneksel mutlakiyet idarelerine yakışacak bir boyun eğiş töresini kabul edişlerini görmek insana gülünç geliyor. Bununla birlikte yeni bir diktatör, son derece olağanüstü bir insan olmadıkça, kalıtsal monarşilerin geçmişte sağladıkları dinsel saygının **aynını** kolay kolay uyandıramaz.

Krallıkta, dinsel öge, gördüğümüz gibi, çoğunlukla iktidara karışacak kadar ileri götürülmüştür. Ama o zamanlar bile, dinsel öge, kralın simgesi olduğu toplumsal sistemin istikrarına yardım etmiştir. Birçok yarı uygar ülkelerde, Japonya'da, İngiltere'de bu böyle olmuştur. Kralın hata yapamayacağı ilkesi, İngiltere'de, kralı iktidarından yoksun bırakmak için bir silâh olarak kullanılmış, ama bu durum kralın Bakanlarına, kral olmadığı takdirde sahip bulunabilecekleri iktidardan daha fazlasını kazandırmıştır. Geleneksel bir monarşinin bulunduğu her yerde, hükûmete karşı başkaldırma, krala karşı işlenmiş bir suçtur ve sofular tarafından bir günah, Tanrı'ya karşı saygısızlık sayılır. Bundan dolayı krallık kurumu, genel anlamda, **statüko** - bu statüko her ne olursa olsun - lehinde işleyen bir güçtür. Tarih içinde bu kurumun en yararlı işlevi, toplumsal kohezyon için elverişli, geniş çapta yaygın bir duygu yaratmasr olmuştur. İnsanlar yaratılışları itibariyle sürü halinde yaşamaya son derece az eğilimli yaratıklar olduğundan, anarşi sürekli bir tehlikedir ve bunu önlemekte krallıklar çok büyük işler başarmışlardır. Ne var ki, krallığın bu yararlığına karşı, onun eskiden kalma kötülükleri sürdürmek ve istenilen değişmeye karşı çıkan güçleri arttırmak gibi yararsızlıklarını da ortaya koymamız gerektir. Monarşinin bu-

gün yeryüzünün büyük bir bölümünde ortadan kalkmış olmasının belli başlı nedeni de işte onun bu yararsızlıklarıdır.

Papazların iktidarı ile töre arasındaki ilişki, herhangi başka bir biçimdeki iktidarla töre arasındaki ilişkiye oranla çok daha açıktır. Hristiyan ülkelerde erdem, Tanrı iradesine itaatten ibarettir, Tanrı iradesinin neyi emrettiğini bilenler de papazlardır. İnsandan çok Tanrı'ya itaat etmemiz gerektiği kuralı, gördüğümüz üzere, devrimci olabilir. İki ayrı koşullar grubu içinde bu böyledir: Birincisi, Devlet Kilise'ye muhalif olduğu zaman, ikincisi de, Tanrı'nın her bireyin vicdanına aracısız, doğrudan doğruya seslendiği görüşü kabul olunduğu zaman. Devlet'in Kilise'ye muhalif oluşu durumunu Konstantin'den önceki dönemde, Tanrı'nın birey vicdanına doğrudan doğruya seslendiği görüşünün savunuluşunu da Anabaptisler ve Bağımsızlar arasında görüyoruz. Ama devrimci olmayan dönemlerde, yerleşmiş, geleneksel bir kilisenin bulunduğu yerlerde, pozitif töre kiliseyi Tanrı ve birey vicdanı arasında bir aracı sayar. Kilise böyle sayıldığı sürece, iktidarı çok büyüktür ve Kilise'ye karşı başkaldırma, herhangi başka bir kuruma karşı başkaldırmadan daha kötü tutulur. Kilise de kendine göre güçlüklerle karşı karşıyadır. Zira, Kilise, iktidarını çok göze batacak biçimde kullanırsa, insanlar onun Tanrı iradesini doğru yorumladığından kuşkuya düşebilir; bu kuşku genelleştiği zaman da, tıpkı Reformasyon döneminde Töton ülkelerinde olduğu gibi kilise yapısı temelden çöker.

Kilise söz konusu olduğunda, iktidarla töre arasındaki ilişki, bir dereceye kadar, şimdiye dek üzerinde durduğumuz örneklerde görülen ilişkinin tersinedir. Pozitif töre ana babaya, kocalara, krallara, onlar iktidar sahibi oldukları için boyun eğmeyi emreder; oysa Kilise'nin iktidarı, törel yetkisinden gelir. Ne var ki bu, ancak bir noktaya

kadar doğrudur. Kilise tehlikeden uzak bulunduğu zaman, tıpkı ana babaya, kocalara ve krallara boyun eğmeyi emreden töre gibi, Kilise'ye boyun eğmeyi emreden bir töre gelişir. Bu boyun eğdirici töreyi reddeden devrimci düşünüş de aynı biçimde gelişir. Geçerli dinsel inanışlara aykırı düşünüş ve bölünme, Kilise'nin özellikle nefret ettiği şeyler olduğundan, bunlar devrim programlarında esas ögelerdir. Bununla birlikte papaz, iktidarına karşı çıkışın daha karmaşık sonuçları da vardır. Kilise töre kurallarının resmî bekçisi olduğundan, Kilise'ye karşı çıkanların doktrin ve yönetim konularında olduğu kadar törel konuda da başkaldırmaları olasılığı vardır. Kilise'ye karşı çıkanlar ayaklanıp, Puritanlar gibi daha da katı sınırlamalar içine, ya da Fransız Devrimi'ni yapanlar gibi, daha da büyük bir gevşeklik içine düşebilirler; ama her iki durumda da töre, eskiden olduğu gibi bir kamu kuruluşunun kararlarına bağlı bir konu olmaktan çıkıp, özel bir konu niteliği kazanır.

Kişisel törenin, genellikle, en yumuşak bir resmî papaz töresinden bile daha kötü olduğu sanılmamalıdır. M. Ö. altıncı yüzyıl sıralarında Yunan kollektif vicdanı insanların kurban edilmesi geleneğine karşı güçlü bir nefret duymaya başladığı zaman, Delf tapınağındaki kâhinlerin, bu insanî reformu kösteklemeye ve eski katı uygulamalarını sürdürmeye çalıştıklarına dair elde kanıtlar vardır. Aynı şekilde günümüzde de, Devlet ve kamu vicdanı bir erkeğin ölü karısının kızkardeşiyle evlenmesini hoşgörse bile, Kilise, iktidar sahibi olduğu sürece, eski yasağı sürdürür.

Kilise iktidarının zayıfladığı yerde töre, birkaç ayrıcalıklı insan dışında, gerçekten kişisel bir nitelik kazanmamıştır. Çoğunluk için töreyi, gerek genellikle komşuların görüşleri, gerek işverenler gibi güçlü grupların görüşleri demek olan kamuoyu temsil eder. Günah işleyenin görüş açısından, değişiklik yüzeysel ve aynı zamanda eskisine oranla daha kötü olabilir. Birey, günahkâr olarak değil

de yargıç olarak kazançlı çıktığı zaman, gayri resmî demokratik yönetim heyetinin bir bölümü haline gelir, oysa Kilise'nin güçlü olduğu yerde birey, yetkili orunun yasalaşmış kararlarını kabul etmek zorundadır. Törel duyguları güçlü olan Protestan, papazın törel işlevlerini zorla alır ve başka insanların sevapları ve günahları karşısında - özellikle günahları karşısında - yarı yönetici bir tutum takınır.

Komşularının kusurlarını ve çılgınlıklarını
Saptayıp anlatmaktır bütün yapacağın şey.

Bu anarşi değildir; demokrasidir bu.

Törel kuralların iktidarın bir anlatımı olduğu tezi, gördüğümüz üzere, tamamıyla doğru değildir. İlkel kavimlerin aynı topluluktan olanların evlenmelerini yasaklayan kurallarından bu yana, uygarlığın her aşamasında, iktidarla görünür bir ilişkisi bulunmayan törel ilkeler vardır - kendi toplumlarımızda homoseksüelliğin lânetlenişi bir örnek olarak gösterilebilir. Törel kuralların **iktisadî** iktidarın bir anlatımı olduğu biçimindeki Marksist tez ise, bu kuralların genellikle iktidarın anlatımı olduğunu ileri süren tezden daha da yetersizdir. Bununla birlikte, Marksist tezi doğru çıkaran birçok durumlar da vardır. Örneğin, ruhban sınıfı dışındaki en güçlü kesimin büyük toprak sahipleri olduğu, piskoposlukların ve manastır tarikatlarının gelirlerini topraktan sağladıkları ve borç para verenlerin sadece Yahudiler olduğu Ortaçağ'da, Kilise hiç duraksamadan 'tefeciliği', daha doğrusu, her türlü faizle borç para verme yolunu lânetlemişti. Bu bir borçlar töresi idi. Zengin tüccar sınıfının güçlenişiyle birlikte bu yasağın sürdürülmesi olanağı ortadan kalktı: Yasak, önce, müşterilerinin çoğu kentli ve zenginler olan Calvin, daha sonra Protestanlar ve en sonunda bütün Katolik Kilisesi tarafından kaldırıldı[1]. Bu

1 Bu konuda bak. Tawney'in, Din ve Kapitalizmin Yükselişi.

sefer borç verenler töresi moda oldu ve borç ödememe en büyük günahlardan biri sayılmaya başladı. Dostlar Cemiyeti, daha çok yakın zamanlara kadar, kuramsal olarak değilse bile, uygulama alanında müflisleri üye kabul etmiyordu.

Düşmanlara karşı uygulanan töre kuralları konusunda çağlar arasında büyük ayrılıklar vardır, bunun nedeni de ayrı ayrı çağlarda iktidarın kâr sağlayacak biçimde kullanılışının büyük değişiklikler göstermesidir. Bu konuda önce Eski Ahit'in ne dediğine bakalım.

«Allahın Rab, mülk olarak alınmak için gitmekte olduğun diyara seni götüreceği, ve senin önünden çok milletleri, Hittîleri, ve Girgaşîleri, ve Amorîleri, ve Kenânlıları, ve Peizzîleri, ve Hivîleri, ve Yebusîleri, senden daha büyük ve daha kuvvetli yedi milleti kovacağı, ve Allahın Rab onları senin önünde ele vereceği, ve sen onları vuracağın zaman; onları tamamen yok edeceksin; onlarla ahdetmeyeceksin, ve onlara acımayacaksın; ve onlarla hısımlık etmeyeceksin; kızını onun oğluna vermeyeceksin, ve onun kızını oğluna almayacaksın. Çünkü o senin oğlunu benim ardımca yürümekten saptıracak ve başka ilâhlara kulluk edecekler: ve Rabbin öfkesi size karşı alevlenecek, ve seni çabuk yok edecek»[1].

Eğer bütün bunları yaparsanız, **«bütün kavimlerden ziyade mübarek olacaksın: Erkek olsun kadın olsun, sizin aranızda, ve hayvanlarınız arasında kısır olmayacak»[2].**

Bu yedi milletle ilgili olarak, ileriki bir bab'da söylenenler ise daha açıktır:

«Ancak Allahın Rabbin miras olarak sana vermekte olduğu bu kavimlerin şehirlerinden nefes alan kimseyi sağ bırakmayacaksın; fakat onları... Allahın Rabbin sana emrettiği gibi tamamen yok edeceksin: Ta ki kendi ilâhlarına yap-

---

1 Eski Ahit, Tesniye: VII: 1-4.

2 Eski Ahit, Tesniye, VII: 14.

tıkları bütün mekruh şeylerine göre yapmayı size öğretmesinler»[1].

Buna karşılık, **«Bu milletlerin şehirlerinden olmayıp senden uzakta bulunan bütün şehirlere...»**[2] daha merhametli davranmaya izin veriliyor :

«...Onun her erkeğini kılıçtan geçireceksin: Ancak kadınları ve çocukları, ve hayvanları, ve şehirde olan herşeyi, bütün malını kendin için çapul edeceksin; ve Allahın Rabbin sana verdiği düşmanlarının malını yiyeceksin»[3].

Hatırlanacağı üzere, Saul, Amalekîleri vurduğu zaman işi hafif tuttuğu için başı derde girmişti Tanrı'yla

«Ve Amalekîlerin kralı Agag'ı sağ olarak tuttu ve bütün kavmi tamamen kılıçtan geçirdi. Fakat Saul ve kavim Agag'ı, ve koyunlarla sığırların ve semiz hayvanların en iyilerini, ve kuzuları, ve herşeyi esirgediler, ve onları tamamen yok etmek istemediler; fakat değersiz ve zayıf olan herşeyi tamamen yok ettiler. Ve Samuel'e Rabbin şu sözü geldi :

«Saul'ü kral ettiğime nadim oldum; çünkü artık ardımdan döndü, ve sözlerimi tutmadı»[4].

Bu mezmurlarda, Yahudi kavmi dışındaki bütün kavimler karşısında İsrailoğullarının çıkarlarının gözetildiği, bütün hakların, yabancı kavimlerle çatışan İsrailoğullarına tanındığı, ama İsrail kavmi içinde din çıkarlarının, yani ruhban sınıfı çıkarlarının, bu sınıftan olmayanların iktisadî çıkarlarına üstün tutulduğu açıkça görülmektedir. Rabbin sözü Samuel'e geldi gelmesine, ama Saul'e gelen de Samuel'in sözü oldu ve bu söz şöyleydi: **«Öyle ise kulaklarıma gelen bu koyun melemesi ve işittiğim sığır böğürmesi ne-**

1 Eski Ahit, Tesniye, XX: 16-18.
2 Eski Ahit, Tesniye, XX: 15.
3 Eski Ahit, Tesniye, XX: 13-15.
4 Eski Ahit, I. Samuel, XV: 8-11. (Çev. Notu)

dir?»[1] Bunun üzerine Saul'ün, günahını itiraf etmekten başka çaresi kalmadı.

Yahudileri, yenilen düşmanlarının kökünü kurutmaya yönelten şey, - anlaşıldığına göre mikropları koyunlarla sığırlara bile bulaşmış olan - putperestlikten duydukları dehşettir. Ne var ki antikitede hiçbir ulus, yenilen halklara ne yapılacağını sınırlandırma konusunda türel, ya da törel kurallar benimsemiş değildi. Yenilen halkların büyük bölümünü ortadan kaldırmak, geri kalanlarını da köle olarak satmak görenek halindeydi. Bazı Yunanlılar - örneğin **Troyalı Kadınlar** adlı eserinde Euripides - tutsakların ortadan kaldırılması usulüne karşı çıkan bir anlayış ortaya atmaya, yenenlerde acıma duygusu yaratmaya çalışmışlarsa da pek başarı kazanamamışlardır. Yenilenler, iktidar sahibi olmadıklarından, merhamet görmeye de hakları yoktu. Bu görüş, kuramsal olarak bile, ta Hristiyanlığın ortaya çıkışına kadar bırakılmadı.

İnsanların düşmanlarına karşı da görevleri bulunduğu, anlaşılması ve kabul edilmesi zor bir kavramdır. Acıma, antikitede bir erdem olarak kabul ediliyordu, ama ancak başarı kazandığı, yani, düşmanı dost haline getirdiği zaman; bunun dışında, bir zayıflık sayılıyordu. İnsanların yüreklerine bir kez korku düştü mü, kimse yüce ruhluluğun adını anmazdı o zamanlar: Romalılar, ne Anibal'e ne de Spartaküs'ün ardınca gidenlere acımışlardı. Şövalyelik çağında bir şövalye başka bir şövalyeyi tutsak etti mi, ondan tutsağına ince davranması beklenirdi. Ne var ki, şövalyeler arasındaki çatışmalar o kadar ciddî değildi; buna karşılık, Albigensler'e en ufak bir acıma gösterilmemiştir. Zamanımızda, Finlandiya, Macaristan, Almanya ve İspanya'daki terör hareketlerinin kurbanlarına da hemen hemen aynı derecede büyük bir

1 Eski Ahit, I. Samuel, X: 14. (Çev. Notu)

gaddarlıkla davranılmış ve buna karşı siyasal muhaliflerden başka sesini yükselten olmamıştır. Rusya'daki terör hareketine de bu kez solcuların büyük çoğunluğu ses çıkarmamışlardır. Bugün de, tıpkı Eski Ahit çağındaki gibi, düşman büyük korku yaratacak kadar korkunç oldu mu, düşmana karşı da insanî görevlerin bulunduğu kimsenin hatırına gelmemektedir. Aslında, pozitif töre, hâlâ sadece kendisini ilgilendiren toplumsal grup içinde geçerlidir ve bundan dolayı, aslında, bir yönetim dairesidir. Törel yükümlülüklerin insan ırkının sadece bir bölümüne ait olmadığını, kavgacı yaratılışlı insanlara bir dünya hükûmetinden başka hiçbir şey kabul ettiremez; bu tip insanlar, bir dünya hükûmeti olmadıkça, törel yükümlülüklere bütün ırkların uyması gerektiği görüşüne ancak, mükemmelliğe ulaşmak için başvurulacak bir düşünce gözüyle bakarlar.

Bu bölümde şimdiye kadar hep pozitif töre üzerinde durdum; bunun yetmediği ise açıktır. Genel konuşmak gerekirse, devrime yer vermemekle, çekişmelerin şiddetini azaltacak bir şey yapmamakla ve yeni bir törel anlayış getirdiğini ileri süren peygambere hak tanımamakla, pozitif töre iktidarların gücüne güç katmaktadır. Burada, çözümü güç bazı kuramsal sorular ortaya çıkar, ama biz bunlar üzerinde durmadan önce, ancak pozitif töreye karşı bir muhalefetin başarabileceği bazı şeyleri kendi kendimize anımsatalım.

Dünya, Dört İncil'e bazı şeyler borçludur gerçi, ama eğer Dört İncil'in etkisi daha derin olsaydı, dünya da ona daha çok borçlu kalırdı. Dünya; köleliği ve kadınların ezilmesini reddedenlere de bazı şeyler borçludur. Dünyanın bir gün, savaşı ve iktisadî adaletsizliği reddedenlere de borçlu kalacağını umabiliriz. Dünya, on sekizinci ve on dokuzuncu yüzyıllarda, hoşgörü havarilerine çok borçlu kalmıştır; bizimkinden daha mutlu bir çağda, belki yine kalacaktır. Ortaçağ Kilisesi'ne karşı, Rönesans monarşilerine

karşı, ve bugünkü plütokrasi iktidarına karşı devrimler, durgunluktan doğacak bozulmadan kaçınmak için zorunludur. İnsanlığın devrime ve bireysel töreye gereksinmesi bulunduğunu kabul edince - ki kabul etmek zorundayız - ortaya, dünyayı anarşiye sürüklemeden bunlara bir yer bulmak sorunu ortaya çıkıyor.

Üzerinde durulması gereken iki soru vardır: Önce pozitif törenin kendi açısından, kişisel töreye ısınmak için alması gereken en akıllıca tutum nedir? İkincisi, kişisel töre, pozitif töreye ne dereceye kadar saygı borçludur? Yalnız, bunları tartışmaya girişmeden önce, kişisel töreyle ne anlatılmak istendiğini bir parça açıklamak gerekiyor.

Kişisel töre, tarihsel bir fenomen olarak, ya da felsefî görüş açısından ele alınabilir. Birincisinden başlayalım.

Tarihin bildiği kadarıyla, hemen hemen bütün bireyler, bazı eylemlere karşı derin bir dehşet duymuşlardır. Bir kural olarak bu eylemler sadece bir tek birey tarafından değil, fakat bütün bir kabile, bütün bir kavim, bütün bir ulus, bütün bir mezhep ya da sınıf tarafından menfur veya mekruh sayılmıştır. Bazı eylemlerin mekruh veya menfur sayılışının başlangıçta nereden çıktığı bilinmiyor, bazıları ise törede yenilik getiren tarihsel kişilere dayanıyor. Müslümanların neden hayvan ya da insan suretleri yapmadıklarını biliyoruz; Peygamberleri bunu yasaklamıştır da ondan. Sofu Yahudilerin neden tavşan yemediklerini biliyoruz; Musa Şeriatı tavşanı mekruh tutar da ondan. Bu gibi yasalar, kabul olundukları zaman, pozitif törenin malı olurlar; ama başlangıçta, ya da hiç değilse bilinen doğuş dönemlerinde, bunlar kişisel törenin malıydılar.

Bununla birlikte, töre ister pozitif olsun, ister negatif, bizler için, tapınma törenleriyle ilgili kurallar ve emirlerden daha başka bir anlam taşır hale gelmiştir. Töre, bi-

zim tanımadığımız biçim içinde ilkel bir görünüş değil, - Çinli bilgeler, Hindli Budistler, İbranî peygamberleri ve Yunan filozofları gibi - birbirinden bağımsız birtakım kaynaklardan doğmuş olduğu görünüşünü taşır. Tarihteki önemlerini küçümseyemeyeceğimiz bu adamların hepsi de, birbirlerinden bir iki yüzyıl arayla yaşamışlar ve hepsi de, kendilerini daha önce gelenlerden ayırmaya yarayan belirli nitelikler taşımışlardır. Lao-Tse ve Cung-Tse, Tao akidesini gelenek yoluyla ya da başkalarının hikmetleri yoluyla değil, kendilerine göre kendi bildikleri kadar öğretirler; Tao akidesi de belirli birtakım görevlerden ibaret olmayıp, bir yaşayış yolu, bir düşünüş ve duyuş tarzıdır; öyle bir duyuş ve düşünüş tarzı ki, herhangi bir durumda ne yapılması gerektiği, kurallara gerek duyulmaksızın, bu öğretinin içinde açık seçik görülecektir. Aynı şey, ilk Budistler için de söylenebilir. İbranî peygamberlerinin bütün yaptıkları, Musa Şeriatını aşmaları ve gelenek tarafından değil de, «Rab böyle dedi,» sözcükleri tarafından salık verilen yeni ve daha içten bir erdemi savunmalarıdır. Sokrates, yasalara göre seçilmiş devlet adamlarının gösterdikleri gibi değil, kendi tanrısının emrettiği gibi hareket eder; o, içinden gelen sese uymamaktansa, ölümü göze almaya hazırdır. Kendi yaşadıkları dönemde birer âsi sayılan bu adamların hepsi de sonradan onur kazanmışlardır. Bu adamların ortaya attığı ve kendi zamanlarında yenilik sayılan şeyler, sonradan olağan kabul edilmiştir. Ne var ki, bu 'şeyler'in ne olduğunu belirtmek kolay değildir.

Tarihsel kaynağı bulunan bir dine bağlı, ya da böyle bir dinin, o dinden önce din yerine geçen bir şeyden geliştiğini kabul eden düşünce sahibi herhangi bir kişi, en az şunu kabul etmelidir: Daha önceki bir yaşayış biçiminden bazı bakımlardan iyi olan bir yaşayış biçimi, önce bir birey ya da birtakım bireyler tarafından ve bu bireylerin kendi çağlarındaki Devlet ve Kilise öğretilerine karşı ileri

sürülmüştür. Bundan da, bir bireyin törel sorunlar konusunda, kendi zamanına kadarki ve bütün insanlığın kabul ettiği yargılara karşı çıkmasının bile her zaman için yanlış olmayabileceği sonucuna varılır. Bilim alanında herkes, bugün, bilime uyan akideyi kabul eder; ne var ki, bilim alanında yeni bir akideyi sınama yolları bilinmektedir ve bilim alanında her yeni akide, gelenekten daha başka nedenlere dayanılarak ya herkes tarafından hemen kabul edilir, ya da herkes tarafından reddedilir. Törebilim alanında ise, yeni bir akideye uygulayabileceğimiz, böylesine apaçık bir sınama yolu yoktur. Bir peygamber vaazına, 'Rab böyle dedi,' diyerek başlayabilir, bu da yeter; yeter ama başkaları onun sahici bir vahiy alıp almadığını nerden bilecekler? Ne gariptir ki, Tesniye'de de, pozitif bilimde çoğunlukla kesin kabul edilen sınamanın aynı, yani, kehanetin doğru çıkıp çıkmadığına bakma yolu önerilmektedir: **«Ve; Rabbin söylemediği sözü nasıl bilelim? diye yüreğinden dersen; peygamber Rabbin ismiyle söylediği zaman, o şey olmaz, ve çıkmazsa, Rabbin söylediği şey odur; peygamber küstahlıkla söylemiştir...»**[1] Ne var ki, modern kafalar bunu bir törebilimsel akide sınaması olarak kabul edemezler.

Şu soruya yanıt vermemiz gereklidir: Törebilimsel akide ne demektir ve - eğer bir yol varsa - hangi yollardan sınanabilir?

Tarihsel olarak, törebilim dinle ilişkilidir. Çoğu insanlar yetkeyi yeterli saymışlardır: İncil ya da Kilise tarafından yanlış ya da doğru diye ileri sürülen, **yanlış ya da doğrudur.** Bununla birlikte zaman zaman, Tanrı'dan esinlenen kişiler ortaya çıkmıştır: Bunlar, neyin doğru, neyin yanlış olduğunu kendilerinin bildiklerini, zira bunları kendilerine doğrudan doğruya Tanrı'nın söylediğini ileri sür-

1 Tesniye, XVIII; 21-22. (Çev. Notu)

müşlerdir. Sofuların görüşleriyle bu bireylerin hepsi de çok eski zamanlarda yaşamışlardır ve eğer modern bir adam çıkıp da Tanrı'dan esinlendiği savında bulunacak olursa onu tımarhaneye kapamak gerekir, meğer ki Kilise bu birevin bildirilerini onaylaya. Bununla birlikte bir isyancı, diktatör haline genellikle bu yoldan geldiği için, isyancıların meşru işlevlerinin ne olduğu konusunda karar vermemize bu durum yardım etmez.

Törebilimi dinsel olmayan terimlerle anlatabilir miyiz? Victoria döneminin serbest düşünürleri bunun mümkün olabileceğinden kuşku duymuyorlardı. Örneğin, 'faydacılar,' çok yüksek ahlâklı kimselerdi ve ahlâklarının akla uygun temellere dayandığına inanıyorlardı. Ne var ki, bu husus, onların sandığından biraz daha güçtü.

'Faydacılar'ın adı geçince aklımıza gelen bir soru üzerinde duralım: Bir davranış kuralı, törebilimin kendi kendine varolan bir önermesi olabilir mi, yoksa bu kural, her zaman ilgili davranışın iyi ya da kötü sonuçlarına göre mi çıkarılmalıdır? Geleneksel görüş odur ki, bazı eylemler, sonuçları söz konusu olmaksızın iyidir, bazı eylemler de, yine sonuçları söz konusu olmaksızın kötüdür. Başka bazı eylemler ise törebilimsel açıdan 'nötr'dür ve bunlar üzerinde sonuçlarına göre yargıda bulunulabilir. Kurtulmaları olanağı bulunmayan hastaların acı çektirilmeden öldürülmesi ya da bir adamın, ölen karısının kızkardeşiyle evlenip evlenemeyeceği, törebilimsel bir hususdur, ama para değerine altını esas tutma yöntemi törebilimsel bir husus değildir. 'Törebilimsel' hususların, her biri bu sıfatın uygulandığı bütün durumları kapsayacak iki yanı vardır. Bir husus (A) eski İbranîleri ilgilendirmişse, ya da (B) Canterbury Başpiskoposu'nun resmî uzmanlık alanı içine giriyorsa, 'törebilimsel'dir. 'Törebilimsel' sözcüğünün bu genel kullanılış biçiminin savunulacak yanı bulunmadığı apaçıktır.

Bununla birlikte bazı öyle davranışlar var ki, kendi hesabıma ben bu davranışlardan iğrendiğim ve bu iğrenişim bana ahlâka uygun göründüğü halde, iğrenişim, o davranışların sonuçlarının apaçık bir değerlendirilişine dayanmamaktadır. Birçok kişiler bana, demokrasinin korunması - ki bunun önemine inanıyorum - için biricik yolun, bir yığın çocuğu zehirli gazla öldürmek ve daha başka dehşet verici şeyler yapmak olduğunu söylediler. Ben, - demokrasinin korunması uğrunda bile - böyle yollara başvurulmasına razı olamayacağımın farkındayım. Kendi kendime, bu gibi yollara başvuranların, istenilen amacı sağlayamayacaklarını, ya da sağlasalar bile, bu yolların, demokrasinin getirebileceği bütün iyilikleri silecek kadar büyük kötülükler doğuracağını söylüyorum. Bu savımın doğruluk derecesinden iyice emin değilim: Beni, bu yolların istenilen amacı sağlayacağına ve bunlardan başkasının asla işe yaramayacağına ikna etseler bile, öyle sanıyorum ki, ben yine de bunları reddederdim. **Buna karşılık**, psikolojik imgelem, iyi diye nitelemem gereken hiçbir şeyin bu yollardan sağlanamayacağına beni inandırıyor. Felsefî açıdan konuşursak, öyle sanıyorum ki, bütün eylemler sonuçlarına göre yargılanmak gerektir; ama bu zor olduğundan, eylemlerin sonuçları önceden kesinlikle bilinemeyeceğinden ve eylemlerin sonuçlarını görmek zaman istediğinden, uygulamada, sonuçlarının araştırılması beklenmeksizin, bazı eylemlerin mahkûm edilmesi, bazılarının da makbul tutulması gerektiği düşünülebilir. Bundan ötürü bence 'faydacılar' gibi, herhangi bir koşul içinde doğru olan eylem, verilere göre, düşünülebilecek bütün eylemlerin kötülüklerine karşı iyilik dengesini en çok sağlaması olasılığı bulunan eylemdir; ama böyle eylemleri töre kurallarının varlığı destekleyebilir, diyorum.

Bu görüş kabul edilmekle, törebilim, 'iyi'nin ve 'kötü'nün birer araç değil de, kendi içlerinde birer amaç olduk-

ları şeklindeki tanımlarına indirgenmiş olur. 'Faydacılar' iyinin zevk, kötünün de acı olduğunu söylerler. Ama birisi çıkıp da bu görüşte olmadığını söylese, faydacılar ona karşı ne gibi bir kanıt ileri sürebilirler?

Yaşamın amaçları üzerine ileri sürülen çeşitli görüşleri düşünürüz. Birisi çıkar, 'iyi zevktir' der; bir başkası çıkar, 'iyi, Arîler için zevk, Yahudiler için ıstıraptır,' der; daha başka biri de, 'iyi, Tanrı'yı daima övmek ve O'nu kutsamaktan ibarettir,' savında bulunur. Bu üç adamın iddia ettiği nedir ve bunların birbirlerini ikna edebilmeleri için ne gibi yöntemler vardır? Bu üç adam, bilim adamları gibi olgulara başvuramazlar: Bunların tartışmalarına ilişkin bir olgu yoktur. Bu üç adam arasındaki ayrılık, olguların anlatılışında değil, güçlü isteklerin anlatılışındadır. 'Bu iyidir' dediğim zaman bunun, 'ben bunu istiyorum,' demek olduğu savında değilim; beni bir şeye 'iyi' demeye yönelten şey, sadece özel bir tür istektir. İstek, bir dereceye kadar kişilik dışı (gayri şahsî) olmalıdır; istek, sadece benim özel koşullarımla değil, beni hoşnut edecek türden bir dünya ile de ilgili olmalıdır. Bir kral şöyle diyebilir: 'Hükümdarlık iyidir, ben de hükümdar olduğuma memnunum.' Bu önermenin birinci bölümü kuşkusuz törebilimseldir, ama kralın hükümdar olmaktan duyduğu memnunluğun törebilimsel nitelik kazanması için, kralın bir inceleme sonucunda, başka hiç kimsenin kendisi kadar iyi bir kral olamayacağına aklı yatması gereklidir.

Daha önce de bir münasebetle (**Din ve Bilim**'de), değer yargılarının bir sav olarak değil, insanlığın isteklerini ilgilendiren bir isteğin anlatımı olarak yorumlanması gerektiğini anımsatmıştım. 'Nefret kötüdür,' dediğim zaman, aslında ben şöyle diyorum: 'Keşke hiç kimse nefret duymasa.' Burada bir sav ileri sürmüyorum; sadece bir çeşit dilek anlatıyorum. Benim bu anlatımımı duyan, dileği-

min bu olduğunu anlar, ama anlayabileceği bütün **olgu** budur ve bu psikolojik bir olgudur. Bu anlatımda, hiçbir törebilimsel olgu yoktur.

Törebilim alanında yenilik getirenler, başkalarından çok **bilen** kişiler değillerdi; onlar, başkalarından çok **isteyen,** daha doğrusu, istekleri başkalarınınkinden daha kişilik dışı olan ve sıradan insanlarınkine oranla daha geniş bir alanı kapsayan kimselerdi. Bütün insanlar kendi mutluluklarını isterler; çoğu insanlar çocuklarının mutluluğunu isterler; azımsanmayacak sayıda insan ulusunun mutluluğunu ister; bazıları da, gerçekten ve güçlü bir biçimde bütün insanlığın mutluluğunu isterler. Başkalarının böyle duygular taşımadığını ve bunun evrensel mutluluğa bir engel oluşturduğunu gören bu insanlar, başkalarının da kendileri gibi duymasını dilerler; bu dilek, 'mutluluk iyidir,' sözcükleriyle anlatılabilir.

Budha ve Stoiklerden son zamanlara kadar gelmiş geçmiş bütün büyük ahlâkçılar, 'iyilik'i, olanak bulunduğu takdirde bütün insanlar tarafından eşit tadılması gereken bir şey olarak ele almışlardır. Onlar kendilerini hükümdar olarak, Yahudi ya da Yunanlı olarak düşünmemişler, sadece birer insan olarak düşünmüşlerdir. Onların törebilimleri hep iki kaynaktan türemiştir: Bu ahlâkçılar bir yandan kendi yaşamlarındaki belirli bazı ögeleri değerlendirmişler, öte yandan sempati onları, kendileri için istediklerini başkaları için de istemeye yöneltmiştir. Sempati törebilimde, evrenselleştirici güçtür; burada sempati derken, kuramsal bir ilkeyi değil, psikolojik bir duyguyu anlatmak istiyorum. Sempati bir dereceye kadar içgüdüseldir: Bir çocuğun ağlaması başka bir çocuğu mutsuz edebilir. Ne var ki, sempatinin sınırları da doğaldır. Kedinin fareye sempatisi yoktur; Romalılar ise fillerden gayrı hiçbir hayvana sempati beslemezlerdi; Nazilerin, Yahudilere sempatileri

yoktur, Stalin'in de kulaklar'a[1]. Sempati sınırlılığı olduğu anda, onu karşılayan iyilik kavramı da sınırlanır: O zaman iyilik, yüce ruhlu kişilerin, ya da sadece Arîlerin, veya proletaryanın, veyahut da sadece Christadelphianlar'ın[2] tadabileceği bir şey olur. Bunlar hep, kedi ile fare töresidir.

Kedi ile fare töresinin, olanak bulunduğu zaman çürütülmesi, kuramsal alana değil uygulama alanına girer. Böyle bir törenin ustası olan iki kişi, örneğin kavgacı iki çocuk karşı karşıya geldiler mi, her biri şöyle der: 'Hadi seninle kedi ile fare oyunu oynayalım, ben kedi olayım, sen de fare.' Bunun üzerine yine ikisi birden itiraz ederler: 'Hayır hayır, sen kedi olamazsın, ben olacağım kedi.' Böylece, çoğunlukla her ikisi de birer Kilkenny[3] kedi olurlar sonunda. Ama eğer ikisinden biri ötekine tam anlamıyla üstün gelecek olursa, o kendi törebilimini kurabilir; işte o zaman Kipling'le, Beyaz Adamın Boynunun Borcu'yla[4], ya da Kuzeyli Irkı veya buna benzer başka türden eşitsizlik akidesiyle karşı karşıya kalırız. Bu gibi akideler, hiç kuşku yok ki, fareye değil, sadece kediye çekici gelir; bunlar fareye yalın iktidar yoluyla, zorla kabul ettirilir.

Törebilimsel tartışmalar çoğunlukla amaçlar üzerine

---

1 Kulak: Çarlık Rusya'sında büyük toprak sahipleri; toprak ağaları.

2 Christadelphian: Teslis'i reddeden ve ebedî hayatta sadece hakkın üstün geleceğine inanan Dr. John Thomas tarafından 1850'de A.B.D.'de kurulan dinsel mezhebe mensup olanlara verilen ad. (Çev. Notu)

3 Kilkenny kediler: İrlandalıların bir fabl'inde geçen iki kedi; masala göre bu iki kedi öylesine hırslı dövüşmüşlerdir ki, dövüş sonunda ortada kuyruklarından başka bir şey kalmamıştır.

4 Beyaz ırkın öbür ırkları ezmesi, ama bunu onları yönetmenin bir yolu, onları yönetmeyi de kendinin bir görevi sayması. (Çev. Notu)

değil, araçlar üzerinedir. Köleliğe, köleliğin iktisadî olmadığı savıyla saldırılabilir; kadınların erkek önünde boynu eğik kalması, özgür kadınların konuşmalarının daha ilgi çekici olduğu savı ileri sürülerek eleştirilebilir; dinsel nedenlerden ötürü insanlara eza ve cefa edilmesi, bu eza ve cefalar yoluyla insanlarda sağlanan dinsel inançların sahici olmadığı gerekçesine (bu arada şunu da belirtmeliyim ki, bu tamamıyla yanlıştır) dayanılarak üzüntüyle karşılanabilir. Bununla birlikte, bu gibi savların ardında, amaçlar bakımından genellikle bir ayrılık vardır. Bazen, Nietzsche'nin Hristiyanlığı eleştirmesinde olduğu gibi, amaç ayrılığı çırılçıplak ortadadır. Hristiyan törebiliminde bütün insanlar eşit sayılır; halbuki Nietzsche'ye göre çoğunluk, kahraman için bir araçtan başka bir şey değildir. Amaçlarla ilgili tartışmalar, bilimsel tartışmalar gibi olgulara başvurularak yürütülemez; bu gibi tartışmaların, insanların duygularını değiştirmeye çalışmak yoluyla yürütülmesi gerekir. Hristiyan, sempati uyandırmaya, Nietzsche yandaşı da gururu kamçılamaya çalışabilir. İktisadî ve askerî iktidar, propagandayı destekleyebilir. Bu savaşım, aslında sıradan bir iktidar savaşımından başka birşey değildir. Herhangi bir akide, hattâ evrensel eşitliği savunan bir akide bile, herhangi bir grubun egemenlik sağlaması yolunda bir araç olarak kullanılabilir; örneğin, Fransız Devrimi demokrasiyi silâh gücüyle yayma işine giriştiği zaman böyle olmuştu.

Siyasal savaşımlarda olduğu gibi, törebilimsel savaşımlarda da, iktidar bir araçtır. İnsanlar birbirlerinden nefret etmelerine, birbirlerini sömürmelerine, birbirlerine işkence etmelerine karşın, yakın zamana kadar, değişik bir yaşam biçimi öneren kişilere saygı duymuşlardır. Eski zamanların kabile inançlarının ya da ulusal kültlerinin yerini alan ve evrenselliği amaç edinen büyük dinler insanları, ister boyunduruk altında olsunlar ister özgür, Ya-

hudi ya da Yahudi'den başkaları diye değil, insan olarak düşünmüşlerdir. Bu büyük dinlerin kurucuları, sempatileri evrensel olan kişilerdi, bundan ötürü de onların, geçici ve tutkulu despotların bilgeliklerini çok aşan bilgeliğe sahip olduklarına inanılıyordu. Bu kurucuların elde ettikleri sonuç, elde etmeyi istemiş olabilecekleri sonuçlara yaklaşamamıştır bile. Bir **auto-da-fé**[1] sırasında seyirci kalabalığının kurbanların üzerine saldırmasına engel olmak için polis gücü kullanmak gerekiyordu ve eğer seyircilerin, diri diri yakılırken seyretmek istediklerinden biri, cezasının sonradan değiştirilmesi dolayısıyla önce boğdurulup, sonra ateşe atılmak ayrıcalığını elde edecek olursa, seyirci kalabalığı öfkeden çılgına dönüyordu. Buna karşın, evrensel sempati ilkesi, ülkeleri birer birer fethederek yayıldı. Bu, kişilik dışı merak gibidir; ansal alanda kişilik dışı merak neyse, duygu alanında da kişilik dışı sempati odur; bunların her ikisi de anlığın gelişmesinde temel ögelerdir. Geri getirilen kabile töresinin ya da aristokrat töresinin uzun bir süre ayakta kalabileceğini sanmıyorum; Budha'dan bu yana bütün insanlık tarihi buna tamamıyla ters yönde bir gidişi gösterir. İktidar ne derece büyük bir tutkuyla istenirse istensin, insanın derin düşünceye dalarak kendi kendiyle başbaşa kaldığı murakabe anında iyi diye düşünülen şey iktidar değildir. İnsanlığın, tanrısallığa en yakın bulduğu kişilerin karakterleri bunu kanıtlamıştır.

Bu bölümün başında ele aldığımız töre kuralları - evlâdın ana babaya saygısı, karının kocasına saygısı, kralara bağlılık v.b. - hep ya tamamıyla ya da kısmen çürümüştür. Çürüyüp göçen bu kuralların yerini ya Rönesans'ta olduğu gibi tam bir törel başıbozukluk ya da Reformasyon'da olduğu gibi, kullanılmaktan çıkan eski kurallara

1 auto-da-fé: Engizisyon döneminde insanların ateşe atılması. (Çev. Notu)

oranla birçok bakımlardan çok daha sıkı yeni kurallar alır. Devlet'e bağlılık pozitif töre alanında, zamanımızda eskisine oranla çok daha büyük bir rol oynamaktadır; hiç kuşkusuz bu, Devlet gücünün artışının doğal bir sonucudur. Törenin aile ve Kilise gibi, başka gruplarla ilgilenen bölümleri eski yetkelerini kaybetmişlerdir; ama teraziye vurduğumuz zaman törel duyguların ya da törel ilkelerin bugün insanlar üzerinde on sekizinci yüzyıldakine veya Ortaçağ'dakine oranla daha az etkili olduğuna ilişkin bir belirti göremiyorum.

Bu bölümü özet halinde bir çözümlemeyle bitirelim. İlkel toplumlarda, bu topluluklara ait töre kurallarının, doğaüstü bir kaynağı bulunduğuna inanılır genellikle; biz bir bakıma bu inanç için ortada bir neden göremesek de, bu inanç büyük çapta, sözü geçen toplumdaki iktidar dengesini temsil eder: Tanrılar, iktidar sahibine boyun eğmeyi görev sayarlar, ama iktidar sahipleri de devrim doğuracak kadar gaddar olmamalıdırlar. Halbuki peygamberlerin ve bilgelerin etkisi altında, bazen eskisiyle yan yana, bazen de eskisinin yerini alan yeni bir töre doğar. Peygamberler ve bilgelerin büyük çoğunluğu, iktidardan başka şeylere - örneğin, bilgeliğe, adalete ya da evrensel sevgiye - değer vermişler ve bunların, kişisel başarıdan daha değerli birer amaç olarak bellenmesi gerektiğine büyük insan yığınlarını inandırmışlardır. Bir toplumsal sistemin, peygamberin ya da bilgenin değiştirmek istediği herhangi bir bölümden zarar gören kişiler, peygamberin veya bilgenin görüşlerini kendi kişisel nedenleri dolayısıyla desteklerler; bu destekleyişin sonucu olarak ortaya çıkan devrimci eylemi karşı konulmaz kılan şey de, destekleyicilerin kişisel çıkarlarıyla, peygamber ya da bilgelerin kişilik dışı törelerinin birleşmesidir.

Başkaldırının toplum yaşayışındaki yeriyle ilgili olarak bir sonuca varabiliriz artık. İki tür başkaldırı vardır:

Bu ya kişisel olur, ya da başkaldırının kendini içinde bulduğu topluluktan başka tür bir topluluk isteği doğurur başkaldırı düşüncesini. İkinci durumda, başkaldıranın isteği başkaları tarafından paylaşılabilir; birçok örnekler de bu isteğin, var olan sistemden yararlanan küçük bir azınlık dışında herkes tarafından paylaşıldığını gösterir. Bu tip başkaldırı anarşik değil, yapıcıdır; eylemi geçici bir anarşiye yol açsa bile, hareketin esas amacı, sonunda istikrarlı bir toplum yaratmaktır. Bu tip başkaldırışı anarşik başkaldırıştan ayıran şey de, onun amaçlarının kişilik dışı karakteridir. Kamu açısından, bir başkaldırının haklı görülüp görülmeyeceğini sadece ve sadece olay belirler; başkaldırı haklı görüldüğü zaman, başkaldırıdan önceki iktidar, kendi çıkarı bakımından, şiddetli bir direnmede bulunmamakla akıllılık eder. Herhangi bir kişi, insanlığın isteklerinin çoğunun, var olan sistemdekinden daha iyi yerine getirilmesini sağlayacağına inandığı bir yaşam biçimi ya da bir toplumsal örgüt yöntemi düşünebilir. Eğer düşündüğü şeyi kafasında iyice billûrlaştırabilir ve insanları kendi reformunu benimsemeye kandırabilirse, o kişi haklı çıkar. Başkaldırı olmasa, insanlık durgunluktan kokuşur ve adaletsizliği giderecek çareden yoksun kalırdı. Bundan dolayı, otoriteye boyun eğmeyi reddeden adamın, belirli koşullar altında meşru bir işlevi vardır - yeter ki, onun itaatsizlik nedenleri kişisel değil, toplumsal olsun. Ne var ki, bu, niteliği dolayısıyla, birtakım kurallara bağlanması olanağı bulunmayan bir hususdur.

XVI. Bölüm
İKTİDAR FELSEFELERİ

Bu bölümde, esinlerini başlıca iktidar aşkından alan bazı felsefeler üzerinde durmak niyetindeyim. Bu felsefelerin konularının iktidar olduğunu söylemek istemiyorum, sadece bu filozofların, metafizik yaparlarken ve törebilimsel yargılarda bulunurlarken esinlendikleri kaynağın, bilinçli ya da bilinçsiz, iktidar aşkı içtepisi olduğunu anlatmak istiyorum.

İnançlarımız, istek ve gözlemlerin değişik derecelerde birleştirilmesinin bir sonucudur. Bazı inançlarımızda, etkenlerden birinin, bazı inançlarımızda da ötekinin oranı azdır. Deneye dayanan kanıtlarla kesin bir biçimde ortaya koyabileceğimiz fazla bir şey yoktur ve inançlarımız, deneylere dayanan kanıtların ötesine geçtiği zaman, bunların oluşmasında istek rol oynar. Öbür yandan, inançlar, kendilerinden yana ya da kendilerine karşı kanıtlar bulunmadığı zaman yüzyıllarca yaşayabildikleri halde, boşluklarını ortaya koyan kesin ve sonuçsal kanıtlar karşısında uzun zaman ayakta kalabilen pek az inanç vardır.

Felsefeler yaşamdan daha bağdaşıktır. Yaşamda, birçok isteklerimiz bulunabilir, oysa felsefeler genellikle, bütün öteki isteklerin üstüne çıkan bir tek istekten esinlenirler; onların bağdaşıklığı da işte burdan gelir.

Zu frangmentarisch ist Welt und Leben.
Ich will mich zum deutschen Professor begeben,
Der weiss das Leben zusammenzusetsen.
Und er macht ein verstaendinges System daraus[1].

Çeşitli filozofların çalışmalarına çeşitli istekler egemen olmuştur. Bilmek isteği ve bununla hiç de aynı şey olmayan, dünyanın bilinebilir olduğunu tanıtlama isteği; mutluluk isteği, erdem isteği ve bu ikisinin bireşimi mağfiret isteği; insanlarda, insanların Tanrı ile ya da başka insanlarla birliği anlayışını yaratma isteği; güzelliğe ulaşma isteği; haz duyma isteği; ve iktidar isteği, bunlar arasında sayılabilir.

Büyük dinler erdemi amaç tutarlar, ama genellikle, sadece erdemi amaç tutmakla da kalmazlar. Hristiyanlık ve Budizm, mağfireti - daha mistik biçimleri içinde de - Tanrı'yla ya da evrenle birleşmeyi ararlar. Ampirik filozoflar gerçeği, idealist filozoflar da - Descartes'tan Kant'a kadar - kesinliği ararlar; gerçekten, Kant'a kadar (Kant'ı da içine almak üzere) bütün büyük filozofların ilgilendiği başlıca istekler, insan doğasının, bilmeye ya da kavramaya ait (cognitive) bölümünün istekleridir. Bentham ve Manchester Okulu felsefeleri zevki amaç, serveti de bellibaşlı araç sayarlar. Modern zamanların iktidar felsefeleri geniş çapta, 'Manchesterismus'a[2] karşı bir tepki ve yaşamın amacının birbirini izleyen zevklerden ibaret bulunduğu - gerek fazla dağınıklığı, gerek yeteri kadar et-

1 Dünya ve yaşam dağınık parçalar halindedir. Başımı alıp Alman Profesöre gideceğim; o, yaşamın bireşiminin nasıl yapılacağını biliyor ve bundan akla yakın bir sistem kuruyor.

2 Manchesterismus: İngiltere'de, Cobden ve Bright'in önderliğinde Manchester Okulu'nun, yalnız kendi çıkarını düşünen bir politika izlemesini destekleyenler için kullanılan alaycı bir terim: 'en büyük Manchesterliler' demektir. (Çev. Notu)

kin olmayışı dolayısıyla mahkûm edilen bir amaç - görüşüne karşı bir itiraz olarak doğmuştur.

Yaşam, istem (volition = irtiyat) ile irade dışı olgular arasındaki karşılıklı bir etki-tepki ilişkisi olduğundan, iktidar güdüleri tarafından yönetilen filozof, kendi irademizin ürünü olmayan olguların oynadığı rolü en aza indirmeye ya da batırmaya çalışır. Burada ben sadece Machiavelli ya da **Cumhuriyet**'de adı geçen Trasymakhos gibi, yalın iktidarı yücelten kişileri düşünmüyorum; kendi iktidar aşklarını metafizik ya da törebilim kisvesi altında saklamalarını sağlayacak kuramlar icad eden kişileri düşünüyorum. *Modern zamanlardaki bu cins filozofların birincisi ve* dört dörtlüğü, Fichte'dir.

Fichte'nin felsefesi, dünyada biricik varolan diye kabul ettiği, egodan hareket eder. Ego, kendini gerçek olarak kabul ettirdiği için vardır. Her ne kadar ego'dan başka bir şey yoksa da, günün birinde ego küçük bir darbe **(ein kleiner Anstoss)** yer ve bu darbenin sonucu olarak non-ego'yu gerçek diye kabul ettirir. Ondan sonra ego, Gnostik[1] Teoloji'ninkine benzer, türümler'e (emanation = sudûr) koyulur; ne var ki, Gnostikler türümleri Tanrı'ya bağladıkları - ve alçakgönüllülükle biraz da kendilerinden saydıkları - halde, Fichte, Tanrı ile ego arasında bir ayırımı zorunsuz sayar. Ego, metafizik alanında işini bitirdikten sonra, Almanların iyi, Fransızların kötü, bundan dolayı da Fransızlarla dövüşmenin Almanlar için bir görev olduğunu kabul ettirmeye koyulur. Almanlar da, Fransızlar da, hiç kuşkusuz, Fichte'nin türümlerinden ibarettirler, ancak Almanlar daha yüksek bir türümdürler, yani, Fichte'nin ego'sundan başka bir şey olmayan mutlak gerçek'e daha yakındırlar Büyük İskender ve Ogüst, kendilerinin

1 Gnosticism: Tanrı bilimde, ruhani sırların ve yaratılış muammasının bilinebileceğini iddia eden okul: Gnostik: bu okula ait.

tanrı olduklarını iddia etmişler, başkalarını da bunu kabul eder görünmek zorunda bırakmışlardı; Fichte ise, yönetim onun kumandası altında olmadığı için, kendi tanrılığını esaslı bir biçimde ilân edemediğinden, tanrısızlıkla suçlandırıldı ve işini kaybetti.

Dış dünyayı tamamıyla ego'nun düşgücünün bir ürünü saydığından, Fichte'ninki gibi bir metafiziğin toplumsal göreve yer vermeyeceği besbellidir. Bu felsefeye uzlaşabilecek, akla gelen biricik töre, kendi kendini geliştirme töresidir. Her ne kadar mantığa aykırı olsa da, bir insan kendi ailesini ve ulusunu, ego'sunun, başka insanlara oranla kendine daha yakın bir parçası, dolayısıyla da, başkalarına oranla daha değerli sayabilir. İşte bu yüzden ırka ve milliyetçiliğe inanış, solipsistik[1] felsefenin doğal bir ürünüdür hele ırk ve milliyetçilik kuramının esinini açıkça iktidar isteğinden alışı ve iktidarın sadece başkalarının yardımıyla elde edilebilişi, bu inanışın solipsistik felsefe ürünü olma niteliğini daha da güçlendirir.

Bütün bunlar, 'İdealizm' adıyla bilinir ve dış dünyanın varlığını kabul eden herhangi bir felsefeden, törel anlamda daha soylu tutulur.

Benim kendi irademden bağımsız olanın gerçekliği, felsefe için 'gerçeklik' kavramında toplanır. İnançlarımın gerçekliği, sağduyu açısından, birçok durumlarda benim yapabileceğim herhangi bir şeye dayanmaz. Ben yarın kahvaltı edeceğime inanıyorsam ve bu inancım gerçekse, bunun gerçek oluşu kısmen, benim gelecekle ilgili kendi istemimdendir; ama eğer Sezar'ın, Mart ayının on beşinde öldürüldüğüne inanıyorsam, bu inanışımı gerçek kılan şey, tamamıyla benim irademin gücü dışındadır. İktidar aşkından esinlenen felsefeler bu durumu tatsız bulurlar, bun-

---

1 Solipsism: Gerçek varlığı olan şeyin yalnız nefs olduğu, zira insanın nefs dışında hiçbir şey bilemeyeceği kuramı; Kant felsefesinde egoizmin bir biçimi. (Çev. Notu)

dan ötürü de, sağduyunun, olguları gerçeğin kaynağı ya da inançlarda gerçeğe uygunsuzluğun kaynağı sayan anlayışını çeşitli yollardan zayıflatmaya çalışırlar. Hegelciler, gerçeğin, inancımızın olgu ile uyuşması hali olmayıp, bütün inançlar sisteminin karşılıklı uyuşması hali olduğunu iddia ederler. Eğer iyi bir romandaki olaylar gibi hepsi de birbirine uyuyorsa, bütün inançlarınız gerçek demektir; aslında, bir romancıya göre gerçekle, bir tarihçiye göre gerçek arasında hiçbir ayrılık yoktur. İşte bu anlayış, sözümona 'gerçek' dünyanın zincirlerinden kurtardığı yaratıcı imgelem'e özgürlük kazandırır.

Pragmatizm, bazı biçimleriyle, bir iktidar felsefesidir. Pragmatizme göre bir inanç, eğer sonuçları tatlıysa, 'gerçektir.' İnsanlar ise bir inancın sonucunu tatlı ya da tatsız kılabilirler. Eğer bir diktatörün yönetiminde yaşıyorsanız, diktatörün yüksek erdem sahibi olduğuna inanmak, inanmamaktan daha tatlı sonuç sağlar. Resmen geçerli kabul olunan inançlara saygısızlık edenlerin şiddetli cezalara çarptırıldığı yerde, resmen kabul olunan akide, pragmatist anlamda 'gerçektir.' Bundan dolayı pragmatist felsefe, iktidarda bulunanlara, daha yavaş kalan bir felsefenin vermekten kaçınacağı, metafiziksel bir kadir-i mutlaklık (omnipotence) verir. Bununla, bütün pragmatistler felsefelerinin bu sonuçlarını kabul ederler demek istemiyorum; sadece bunların birer sonuç olduğunu, pragmatistlerin, genel gerçek anlayışına saldırmalarının da, iktidar - belki insanlar üzerinde iktidar sağlamaktan çok, cansız eşya üzerinde iktidar sağlamak - aşkı ürünü olduğunu belirtmek istiyorum.

Bergson'un Yaratıcı Evrim'i, Bernard Shaw'un **Back to Methuselah**[1] adlı oyununun son sahnesinde fantastik bi-

1 'Tanrı'yı Arayan Kara Kız' adlı öyküler kitabı içinde yeralmakta olup, tarafımdan (Methuşela'ya Dönüş) adıyla Türkçeleştirilmiştir. Cem Yayınevi, 1989. (Çev. Notu)

çimde gelişen bir iktidar felsefesidir. Bergson, aklın, aşırı derecede edilgin ve sadece düşünmeye yatkın oluşu dolayısıyla mahkûm edilmesi gerektiğini ve bizim sadece, süvari saldırısı gibi güçlü bir eylem sırasında gerçek anlamda görebildiğimizi iddia eder. Bergson, hayvanların göz sahibi oluşunun, onların, görebilmenin tatlı bir şey olduğunu sezmelerinden ileri geldiği inancındadır; hayvanlar başlangıçta kör olduklarından, akılları görme konusunda düşünemezdi, ne var ki, sezgi imdada yetişip bu mucizeyi gerçekleştirdi. Bergson'a göre bütün evrimler şiddetli isteğe bağlıdır ve istek yeteri kadar tutkulu olduktan sonra, gerçekleştirilebilecek şeylere sınır yoktur. Ona göre, biyo-kimyacıların yaşamın mekanizmasını anlamak için el yordamıyla yaptıkları çalışmalar boşunadır, zira yaşam mekaniksel değildir ve yaşam her zaman için öyle bir gelişme izler ki, akıl, doğasından gelen niteliği dolayısıyla, bu gelişmeyi kestirmek yeteneğinden yoksundur; yaşam ancak hareket halindeyken anlaşılabilir. Bundan da, insanların tutkulu ve akılsız olması gerektiği sonucu çıkar; Bergson hesabına ne iyi ki, insanlar genellikle böyledirler.

Bazı filozoflar iktidar içtepilerinin, metafiziklerine egemen olmasına izin vermezlerse de, bu içtepilerini törebilim alanında alabildiğine başıboş bırakırlar. Bu filozoflar içinde en önemlisi, Hristiyan töresini köleler töresi diye reddedip, onun yerine, kahraman hükümdarlara uygun bir töre koyan, Netzsche'dir. Pek tabiî, bu, esas itibariyle yeni bir şey değildir. Buna benzer bir şeyler Heraklitos'da, bir parça Eflâtun'da, epeyce de Rönesans'ta vardır. Ne var ki bu, Nietzsche'de işlenmiş ve bilinçli bir karşı çıkış olarak Yeni Ahit öğretisinin karşısına oturtulmuştur. Nietzsche'nin görüşüyle sürünün, sürüyü meydana getirenlerin özdeğerlerinden doğan bir değeri yoktur; sürünün bütün değeri, kendi çelişmesini ilerletmek için

gerekli gördüğünde sürüyü ezmek hakkına sahip bulunan kahramanın büyüklük kazanma aracı oluşundan ibarettir. Gerçekte, aristokrasiler öteden beri hep, ancak böylesine bir törenin haklı bulacağı biçimde davranagelmişlerdir; buna karşılık Hristiyanlık, kurumsal alanda, bütün insanların Tanrı gözünde eşit olduğu görüşünü savunmuştur. Demokrasi, Hristiyan öğretisinden medet umabilir; ama aristokrasiye en uygun töre, Nietzsche'ninkidir. 'Eğer tanrılar var olsaydı, tanrı olmamaya nasıl katlanabilirdim ben? **Bundan ötürü** tanrılar yoktur.' Nietzsche'nin Zerdüşt'ü böyle der. Yeryüzündeki tiranlara yer açmak için, Tanrı'nın tahtından indirilmesi gerekmektedir.

İktidar aşkı normal insan doğasının bir parçasıdır, oysa iktidar felsefeleri, ince nitelikleri herkes tarafından kolay kolay görülemeyen birer deliliktir. Gerek madde, gerek başka insanlar olarak dış dünyanın varlığı, bazı gururlu kişilerin kabul etmekten utanç duydukları, ama ancak delilerin reddedebileceği bir veridir. İktidar aşklarının kendilerine dünyayı olduğundan başka biçimde göstermesine göz yuman insanlara, her tımarhanede rastlanır: Biri çıkar, kendisinin İngiltere Bankası Guvernörü olduğunu iddia eder, başkası çıkar, İngiltere Kralı olduğunu söyler, bir başkası da Tanrı olduğunu ileri sürer. Burada saydıklarımıza çok benzeyen kuruntular, öğrenim görmüş kişiler tarafından, kolaylıkla anlaşılamayacak bir dille anlatıldıkları zaman, onları anlatan kişilere felsefe profesörlüğü sanı sağlar; coşkulu kişiler tarafından, çok iyi anlaşılır bir dille anlatıldıkları zaman ise, o kişilere diktatörlük sağlar. **Vesikalı** deliler, davranışları eleştirildiği zaman, şiddete başvurma eğiliminde olduklarından, tımarhaneye kapatılırlar; **vesikasızlarına** ise güçlü orduların komutası teslim edilir, bunlar da böylece, ellerinin erişebileceği bütün akıllıları öldürebilme, onları türlü felâketlere düşürebilme olanağına sahip olurlar. Deliliğin edebiyatta, felsefede ve

siyasette başarı kazanması, çağımıza özgü tuhaflıklardan biridir; deliliğin başarı kazanan biçimi de hemen hemen tamamıyla, iktidara yönelmiş güdülerden hareket eder.

Bu durumu anlayabilmek için, iktidar felsefelerinin toplum yaşayışıyla olan ilişkisi üzerinde durmamız gerekir; bu ilişki ise ilk bakışta tahmin edilebileceğinden daha karmaşıktır.

İşe solipsizm'den başlayalım. Fichte'nin, herşeyin ego'dan çıktığı savını okuyan kimse şöyle söylemez: 'Herşey Johann Gottlieb Fichte'den çıkarmış. Amma da saçma! Yahu, daha birkaç gün öncesine kadar adını bile duymamıştım ben onun. Ya o doğmadan önceki zamanlar necilik? Yani hepsini kendisinin mi icad ettiğini sanıyor bu adam sahiden de? Amma da saçma, amma da kendini beğenmişlik, ha!' Tekrar ediyorum, bu, okuyucunun **söylemediği** şeydir; okuyucu kendini Fichte'nin yerine kor ve o zaman bu savı hiç de o kadar saçma bulmaz. 'Geçmiş zamanlar üzerine ben ne biliyorum ki?' diye düşünür. 'Sadece benim doğumumdan önceki bir dönemle ilgili olarak yorumladığım birtakım deneyimlerimin bulunduğunu. Ya hiç görmediğim yerler hakkında bildiklerim neler? Buraları sadece haritalarda gördüğümü, ya da bunlardan söz edildiğini duyduğumu biliyorum, o kadar

Sadece kendi deneyimlerimi biliyorum; geri kalanlar, kuşkulu 'çıkarım'lardan ibaret. Kendimi Tanrı'nın yerine koyacak ve dünyanın benim eserim olduğunu söyleyecek olsam, hiçbir şey yanıldığımı tanıtlamaz.' Fichte, yalnız Fichte'nin var olduğunu iddia eder, bu iddiayı okuyan falanca kişi de, - Fichte'nin bu sonuca varmak istemediğine dikkat etmeksizin - yalnız kendisinin var olduğu sonucuna varır.

Solipsizmin bu yoldan belirli bir toplum yaşayışı biçiminin temeli olması olanağı vardır. Her biri kendini Tanrı sanan bir sürü zırdeli, birbirlerine terbiyeli davranmayı öğ-

renebilirler. Ne var ki, bu tanrıların terbiyeleri ancak, her bir Tanrı'nın, kendi kadir-i mutlaklığının öteki tanrılardan biri tarafından bozulmadığını gördüğü sürece sürer. Eğer Bay A. kendini Tanrı sanıyorsa, ötekilerinin de kendilerini Tanrı saymalarını, onların davranışları kendi amacına uygun düştüğü sürece hoşgörebilir. Ama eğer Bay B. onun Tanrılığını bozmaya ve onun hiç de kadir-i mutlak olmadığına ilişkin bir kanıt getirmeye kalkışacak olursa, Bay A. kinlenir ve Bay B.'nin ya Şeytan'ın ta kendisi, ya da Şeytan'ın vekillerinden biri olduğuna karar verir. Pek tabiî, Bay B. de tıpkı Bay A. gibi düşünecektir. Böylece her ikisi de birer parti kuracak ve sonunda savaş çıkacaktır - acı, gaddarca ve delice bir din savaşı. 'Bay A.' yerine Hitler'i koyunuz, 'Bay B.' yerine de Stalin'i; o zaman modern dünyanın portresi serilir gözlerinizin önüne. Hitler, 'Ben Wotan'ım,' der. Stalin de der ki: 'Ben Diyalektik Materyalizm'im.' Her birinin savını, ordular, uçaklar, zehirli gazlar ve gönüllü suçsuz insan yığınları yoluyla engin kaynaklar desteklediğinden, her ikisinin de deliliği kimsenin dikkatini çekmez.

İkinci olarak da, Nietzsche'nin, bütün 'işe yaramazlar'ı kahraman için kurban diye düşündüğü, kahramanlık dinini ele alalım. Bu dine hayran okuyucu, doğal olarak kendinin kahraman, buna karşılık namussuzca entrikalarla kendisini geride bırakmış olan falancanın da 'işe yaramazlar'dan biri olduğu inancındadır. Bundan da, Nietzsche'nin felsefesinin mükemmel olduğu sonucuna varacaktır. Ne var ki, aynı şeyi o falanca da okur ve aynı şekilde o da bu felsefeye hayran kalırsa, o zaman kahramanın hangisi olduğuna hangi yoldan karar verilecektir? Pek tabiî, sadece savaş yoluyla. Bu iki kişiden biri üstünlüğü sağladı mı da, kahramanlık sanına yalnız kendisinin hakkı bulunduğunu - iktidarı bırakmamak yoluyla - sürekli olarak kanıtlamak zorunluğunu duyacaktır. Bunu

yapabilmek için, yaman bir gizli polis örgütü kurması gereklidir; artık o, her an bir suikaste kurban gitme, onun dışındaki herkes de ihbar edilme korkusu içinde yaşayacak ve kahramanlık dini böylece, tiril tiril titreyen tabansızlardan oluşmuş bir ulus yaratacaktır.

Aynı cisten dertler, sonuçları tatlı olan bir inancın gerçek olduğunu iddia eden pragmatist kuram için de düşünülebilir. İnancın sonuçları kimin için tatlı olacaktır? Stalin'e inanmak onun için tatlı, ama Troçki için tatsızdır. Hitler'e inanmak Naziler için tatlı, ama Naziler tarafından toplama kamplarına atılan kimseler için tatsızdır. Şu hususta yalın güçten başka hiçbir şey karar veremez: Bu inancın gerçek olduğunu kanıtlayan tatlı sonuçlar kime yarayacak?

İktidar felsefeleri, toplumsal sonuçları göz önüne alındıkta, kendi kendilerini çürütürler. Benim Tanrı olduğum inancını eğer benden başka paylaşan çıkmazsa, beni tımarhaneye kapatırlar; eğer inancımı başkaları da paylaşırsa, bu bir savaşa yol açar ve ben büyük bir olasılıkla bu savaş içinde yok olurum. Kahramanlık dini korkak bir ulus yaratır. Pragmatist inanç, eğer yaygınsa, yalın gücün egemenliğine yol açar ki, bu da hoş değildir; bundan dolayı, pragmatist inanç, yine kendi denek ölçüsü üzerinden, temelsizdir Eğer toplum yaşamı, toplumsal istekleri doyuracaksa, bu toplum yaşamının, iktidar aşkından türemeyen bir felsefeye dayandırılması gerektir.

XVII. Bölüm
İKTİDAR TÖREBİLİMİ

Çileci (ascetik) bir sonuca varmanın ve birey yaşantısı için en iyi yol olarak, ister iyi niyetle, ister kötü niyetle başkalarını etki altına alma yolunda her türlü girişimden vazgeçmeyi desteklemenin doğal karşılanabilmesi için, buraya kadarki bölümlerde daha çok iktidarın kötülükleri üzerinde durduk. Lao-Tse'den bu yana bu görüşü destekleyen, hem güzel konuşma yeteneğine sahip, hem de akıllı adamlar gelmiştir; birçok gizemciler (mistikler), birçok sekinciler (quietist) ve kişisel kutsallığa değer verenler, bu görüşü bir etkinlikten çok, bir duyuş ve düşünüş havası saymışlardır. Her ne kadar içlerinden bazılarının pek çok yararları dokunduğunu kabul ediyorsam da, bu adamlarla aynı görüşü paylaşamıyorum. Bu adamlar, iktidarı reddettiklerine inandıkları halde, aslında iktidarı sadece belirli biçimleri içinde reddettikleri için yararlı olmuşlardır; eğer iktidarı kökten reddetmiş olsalardı, kendi akidelerini ilân edemeyecek, dolayısıyla da, yararlı olamayacaklardı. Bunlar zorlayıcı iktidarı reddetmişler, ama ikna etmeye dayanan iktidarı reddetmemişlerdir.

İktidar aşkı, en geniş anlamıyla, gerek insan, gerek insandan başka şey olarak dış dünya üzerinde istenilen etkileri yaratma arzusudur. Bu arzu insan yaradılışının esaslı bir parçasıdır ve enerji sahibi bir insanın yaradılışında hem çok büyük, hem de çok önemli bir yer tutar.

Anında yerine getirilemeyen her arzu, bu arzuyu yerine getirebilme isteğini doğurur, bundan ötürü de iktidar aşkının bir biçimi olmak niteliğini taşır. Eğer komşunuzu seviyorsanız, onu mutlu kılabilme iktidarına sahip olmayı istersiniz. Bu bakımdan, **tüm** iktidar aşkını mahkûm etmek, komşunuzu sevmek kavramını da mahkûm etmek olur.

Bununla birlikte, bir araç olarak arzulanılan iktidar ile, bir amaç olarak arzulanılan iktidar arasında da büyük bir ayrılık vardır. İktidarı bir araç olarak arzulayan insanın önce başka bir arzusu vardır, bu arzuyu gerçekleştirebilecek durumda olmak isteği sonradan gelir. İktidarı bir amaç olarak arzulayan insan ise hedefini, bu hedefi ele geçirebilme olanağına göre seçer. Örneğin, siyaset alanında, bir insan birtakım usullerin yasallaştığını görmek isteyip kamu işleriyle ilgilenmeye başlar; öte yandan, kişisel başarı kazanmak isteyen bir başkası, bu amacını gerçekleştirebilmesine en elverişli bulduğu bir programı - bu program her ne olursa olsun - benimser.

İsa Mesih'in çölde dolaşırken hedef olduğu üçüncü ayartılış[1], bu iki istek arasındaki ayrılığı çok güzel simgeler. İsa Mesih'e, İblis'in önünde dize gelmesi koşuluyla dünyanın bütün krallıkları önerildi; yani, ona, kendi amaçlarını değil, daha başka amaçları gerçekleştirebilme iktidarı önerildi. Bu, hemen her modern insanın bazen çok kaba bir biçimde, bazen de son derece şeytanî bir incelik içinde hedef olduğu bir ayartılıştır. Modern insan, bir sosyalist olduğu halde tutucu bir gazetede iş alabilir; bu, daha çok kaba bir biçimdir. İnsan, Sosyalizmin barışçı yollardan gerçekleştirilebileceği konusunda umudunu kesip komünist olabilir; bunu, istediğinin bu yoldan gerçek-

1 'İblis, İsa'yı çok yüksek bir dağa da götürdü ve ona dünyanın bütün ülkelerini ve onların izzetini gösterdi; ve İblis ona dedi: Eğer yere kapanıp bana tapınırsan, bütün bu şeyleri sana veririm.' Matta İncili, IV; 8-9. (Çev Notu)

leştirilebileceğini sandığı için değil, bu yoldan **bir şeylerin** gerçekleştirilebileceğini sandığı için yapar. O, istediği şeyi savunup da başarıya ulaşamamayı, istemediği şeyi savunup da başarılı olmaktan daha boş sayar. Ama eğer kişisel başarı dışındaki istekleri güçlü ve kesinse, **bu istekler** doyurulmadıkça onun iktidar arzusu doyurulamaz ve o, başarı uğrunda hedeflerini değiştirmeyi - Şeytan'a tapınmak diye adlandırabileceğimiz - bir çeşit dönmelik sayar.

İktidar aşkı, hayırlı olabilmek için, iktidar amacından başka bir amaçla sınırlandırılmış bulunmalıdır. Bununla iktidar için iktidar aşkı **olmamalıdır** demek istemiyorum, zira bu güdü, eylemci bir karyer içinde nasıl olsa doğacaktır; benim söylemek isteğim şudur: İktidardan başka bir amaç arzusu o derece güçlü olmamalıdır ki, iktidar bu amaca hizmet etmedikçe haklı görülemesin.

İktidardan başka bir amaç bulunması zorunluğu bir başına yetmez; bu amacın, gerçekleştirildiği zaman, başkalarının da arzularını doyurabilir olması zorunluğu vardır. Eğer siz herhangi bir keşifte bulunmayı, bir sanat eseri yaratmayı, ya da eskiden beri birbirine düşmanlık besleyen grupları uzlaştırmayı amaç tutuyorsanız, başarınızın, - eğer başarı kazanırsanız - sizden başkalarını da hoşnut etmesi olasılığı vardır. İktidar aşkının, hayırlı olabilmek için yerine getirmesi gereken ikinci koşul da şudur: İktidar aşkı, öyle bir amaca bağlı olmalıdır ki, bu amaç, genel anlamda, onun gerçekleştirilmesinden etkilenecek başka insanların arzularıyla uyum halinde bulunsun.

Formülleştirilmesi biraz zor olan üçüncü bir koşul daha vardır. Amacınızı gerçekleştirme araçlarınız, gerçekleştirilecek amacın mükemmelliğine gölge düşürecek kötü sonuçlar yaratmamalıdır. Her insanın karakteri ve arzuları, o insanın etkilerinin ve çektiklerinin sonucu olarak sürekli bir değişme gösterir. Zorbalık ve adaletsizlik, hem

bunları uygulayanlarda, hem de bunların kurbanı olanlarda zorbalık ve adaletsizlik doğurur. Yenilgi - tam olmadığı zaman - kin ve nefret, tam olduğu zaman da uyuşukluk ve hareketsizlik doğurur. Kaba güç yoluyla kazanılan utku, savaştaki asıl güdüler ne kadar yüce olursa olsun, yenilene karşı bir insafsızlık ve hor görme duygusunu doğurur. Bütün bu düşünceler, her ne kadar kaba güçten hayır gelmeyeceğini tanıtlamasa da, kaba gücün çok tehlikeli olduğunu ve kaba güç arttığı oranda, başlangıçta iyi olan her amacın, daha savaşım bitmeden ortadan kaybolacağını gösterir.

Bununla birlikte, dizginlenmedikleri takdirde çabucak anarşiye ve barbarlığa yol açabilecek canilerle, anti-sosyal tutkuları bulunan kimseler var olduğundan, uygar toplulukların, bir dereceye kadar güç ögesine başvurmaksızın varlıklarını korumaları olanaksızdır. Kaba güce başvurmaktan başka çare kalmadığı zaman, bu gücün yasalara göre atanan yetkililer tarafından ve kamunun ceza hukuku içinde anlatımını bulan iradesiyle uyum içinde kullanılması gerekir. Ancak, bu noktada iki güçlükle karşı karşıya kalınıyor: Birincisi, kaba gücün en önemli kullanılma yerinin, başka başka devler arasında oluşunun ortaya çıkardığı güçlüklerdir; zira başka başka Devletler arasında ortaklaşa bir hükûmet ya da yetkisi - etki sağlayacak derecede - kabul olunmuş, herhangi bir yasa, ya da türel otorite yoktur; ikincisi ise, kaba gücün hükûmetin elinde toplanışının hükûmete, bir dereceye kadar topluluğun geri kalan bölümünü üzerinde zorbalık kurma olanağını sağlamasıdır. Bu güçlüklerin her biri üzerinde, gelecek bölümde duracağım. Bu bölümde, iktidarın hükûmetle olan ilişkisi üzerinde değil, bireysel töreyle olan ilişkisi üzerinde duruyorum.

İktidar aşkı, şehvet gibi, öylesine güçlü bir güdüdür ki, çoğu insanların hareketlerini, onların gerekli saydıkla-

rından daha çok etkiler. Bundan dolayı, en iyi sonuçları doğuracak törebilimin, iktidar aşkına karşı aklın haklı görebileceğinden daha düşmanca tutum takınan bir törebimil olacağı iddia edilebilir: İnsanların, iktidar elde etme yolunda kendi yasalarını çiğnemeleri hemen hemen kesin olduğuna göre, yasaları eğer biraz fazla katı ise, onların bu davranışları da aşağı yukarı haklı sayılacaktır. Ancak, törebilimsel bir doktrin öneren bir kimse, bu gibi düşüncelere kaptıramaz kendini, zira eğer kaptırırsa, erdemin çıkarları için bile bile yalan söylemek zorunda kalır. Sözüne inanılır olmaktan çok, terbiye edebilir olmak isteği vaizlerle eğitimcilerin baş belâsıdır; kuramsal alanda bu istekten yana ne kadar çok şey söylenebilirse söylensin, uygulama alanında bu isteğin zararlı olduğuna ve bu zararları hafifletme olanağı bulunmadığına kuşku yoktur. İnsanların, iktidar aşkı yüzünden kötü davranışlarda bulunduklarını ve bulunmayı sürdüreceklerini kabul etmek zorundayız; oma bu yüzden de, hayırlı, hiç değilse zararsız sayabileceğimiz biçimler içinde bile iktidar aşkının istenmeyen bir şey olduğunu iddia etmemeliyiz.

Bir insanın iktidar aşkının alabileceği biçimler, o insanın huyuna, eline geçen fırsatlara ve hünere bağlıdır; öte yandan insanın huyuna da, büyük çapta koşullar biçim verir. Bundan ötürü, bireyin iktidar aşkını belirli kanallara döndürebilmek ancak bireye gerekli koşulları, gerekli fırsatları ve en uygun hüneri sağlamakla olur. Bu ise, doğuştan gelen eğilimleri bizim sorunumuz dışında bırakır; bunlar - işlenmeye elverişli iseler - insan ırkını düzeltmeyi amaç tutanları ilgilendiren konu içine girer; ne var ki, yukarda saydığımız araçlar yoluyla yararlı bir eylem biçimi seçmeye yöneltilemeyecek çok az kişi vardır bir topluluk içinde.

Huy üzerinde etkili öge olarak koşullardan başlayalım: Zalimce güdülerin kaynağı çoğunlukla, mutsuz geç-

miş bir çocukluk döneminde ya da, içinde ölümün ve ıstırabın sık sık görüldüğü, insanların birbirlerini öldürdükleri, birbirlerine acı çektirdikleri, iç savaş gibi acı deneyimlerde aranmak gerektir: Ergenlik çağında ve gençliğin ilk dönemlerinde enerjinin boşalmasını sağlayacak meşru bir çıkış kapısı bulunmaması da aynı etkiyi doğurabilir. İnsanlara akıllıca bir ilk öğretim sağlanmış olsa; insanlar çocukluklarından beri çevrelerindeki insanların birbirlerine zulmettiklerini görmemiş olsalar ve bir meslek sahibi olmakta hak etmedikleri güçlüklerle karşılaşmış olmasalar, öyle inanıyorum ki, içlerinden çok az zalim çıkardı. Bu koşullar sağlandığı takdirde, çoğu insanın iktidar aşkı, hayırlı, hiç değilse zararsız bir çıkış kapısı bulmayı - tabiî, eğer bulabilirse - yeğleyecektir.

Fırsat sorununun olumlu ve olumsuz iki yönü vardır: Bir korsanın, bir haydutun ya da bir diktatörün mesleğini yürütebilmesine fırsat tanınmaması gerektiği halde, bunlardan daha az yıkıcı bir meslek için fırsatlar bulunmalıdır. Suçları önlemek için güçlü bir hükûmet var olmalı, öte yandan, hem meşru haydutluk olanaklarını yokedecek, hem de elden geldiği kadar çok sayıda gence çekici meslekler sağlayacak akıllıca bir iktisadî sistem bulunmalıdır. Gittikçe zenginleşmekte olan bir toplulukta bunu sağlamak, gittikçe yoksullaşmakta olan bir topluluk içinde sağlamaktan daha kolaydır. Bir topluluğun törel düzeyini hiçbir şey servet kadar yükseltemez ve hiçbir şey yoksulluk kadar alçaltamaz. Ren'den Büyük Okyanus'a kadar olan toplumların bugünkü genel görünüşlerindeki sertlik, büyük çapta, pek çok sayıda insanın ana ve babalarına oranla daha yoksul bulunmaları olgusuna dayanmaktadır.

İktidar aşkının alacağı biçimi belirlemede, hünerin önemi çok büyüktür. Modern savaşın belirli biçimleri dışında yıkıcılık, genel olarak büyük bir hüner istemez, hal-

buki yapıcılık, hele en yüksek biçimleri içinde yapıcılık, her zaman için büyük hüner ister. Elde edilmesi zor olan tipte bir hüner kazanan insanların çoğu bu hünerlerini göstermekten zevk duyarlar ve bu etkinliği, daha kolay olan etkinliklere yeğlerler; bunun nedeni ise, başka herşeyde eşit olan iki insandan, zor elde edilebilir hünere sahip olanının, bu hüner yoluyla iktidar aşkını ötekine oranla daha iyi doyurabilmesidir. Uçaktan bomba atmasını öğrenmiş bir adam bu işi, barış zamanlarında kendisine açık olan sıkıcı, tekdüze işlere yeğleyebilir; buna karşılık, (örnek olarak) sarı humma ile savaşmayı öğrenmiş bir adam da bu işi, savaşta ordu cerrahlığı yapmaya yeğleyebilecektir. Modern savaş çok büyük bir hüner gerektirdiğinden, bu durum savaşı çeşitli alanlardaki birçok uzmanlar için çekici kılar; barışçı bir bilim damı, keşiflerinin ve icatlarının gelecek savaşta yıkıcılığı arttırmak için kullanılmayacağından hiçbir surette emin olamaz. Bununla birlikte, genel anlamda, barış zamanında en geniş uygulama alanı bulan türden hünerlerle, savaş zamanında en geniş uygulama alanı bulan türden hünerler arasında bir ayrılık vardır. Böyle bir ayrılık bulunduğu sürece de, bir adamın iktidar aşkı, eğer adamın hüneri birinci türden ise onu barışa, ikinci türden ise savaşa eğilimli kılar. Teknik eğitimin, iktidar aşkının alacağı biçimi belirlemede bu yollardan oynadığı rol büyüktür.

İkna etme ile zorlama'nın tamamıyla başka başka şeyler olduğu doğru değildir. Birçok ikna biçimleri - hattâ herkesin onadığı ikna biçimlerinin bile birçoğu - aslında bir çeşit zorlamadır. Çocuklarımıza yaptıklarımızı düşününüz. Onlara şöyle demeyiz 'Bazı insanlar dünyanın yuvarlak olduğunu, bazıları da düz olduğunu düşünürler; sen büyüdüğün zaman, eğer canın isterse kanıtları inceler ve hangi düşünüşün doğru olduğuna kendin karar verirsin.' Bunun yerine şöyle deriz onlara: 'Dünya yuvarlak-

tır.' Çocuklarımız kanıtları inceleyebilecek yaşa geldikleri zaman da, bizim propagandamız kafalarını çoktan ele geçirmiş olduğu için, Dünyanın Düzlüğüne İnananlar Derneği'nin ileri süreceği en inandırıcı kanıtlar bile çocuklarımızı etkilemez. Aynı şey, 'burnunu karıştırma', 'bezelyeyi bıçakla yeme' gibilerden, gerçekten de önemli saydığımız töre emirlerine de uygulanabilir. Ben bilmesem bile, bezelyeyi bıçakla yemek için mükemmel nedenler bulunabilir, gelgelelim, küçüklüğümde ikna edenlerin yarattığı büyüleyici etki, bu nedenleri değerlendirebilme yeteneğinden tamamıyla yoksun bırakmıştır beni.

İktidar törebilimi, bazı iktidar biçimlerini meşru, bazılarını da gayri meşru diye ayırmaktan ibaret olamaz. Biraz önce de gördüğümüz gibi, aslında zorlamadan başka bir şey olmayan bir ikna biçimini, bazı durumlarda hepimiz onarız. İmgelemde kolaylıkla canlandırılabilecek bazı koşullar altında, fiziksel yönden kaba güç uygulamayı, hattâ öldürmeyi bile hemen hemen herkes onar. Tutun ki, treni ateşe vermek isteyen kundakçıyı suç üstünde gördünüz de, felâketi önlemek için onu vurmaktan başka çare bulamadınız; şiddet aleyhtarı olanların bile tümü, sizi bu hareketinizde haklı göreceklerdir. Böyle bir sorunu, bazı eylemleri yüceltip, bazı eylemleri batırmak suretiyle, birtakım soyut genel ilkelerle çözmeye kalkmak boştur; iktidarın uygulanışını sonuçlarına göre yargılamalı ve bundan ötürü de, önce ne gibi sonuçlar elde etmek istediğimize karar vermeliyiz.

Kendi hesabıma ben, iyi ya da kötü olan herşeyin topluluklardan değil bireylerden geldiğini düşünüyorum. Korporatif Devlet'i[1] desteklemekte kullanılabilecek bazı

1 Korporatif Devlet: İtalyan faşistlerinin akidesine göre, her şubenin ayrı işçi ve patronlarının temsilcilerinden meydana gelen, ayrı iktisadî idare birlikleri bulunan devlet. (Çev. Notu)

felsefeler - özellikle Hegel'in felsefesi - topluluklara öyle birtakım özellikler malederler ki, vatandaşlarının çoğu kötü olsa bile, Devlet, topluluğun bu özellikleri yüzünden mükemmel sayılabilir. Ben, bu gibi felsefelerin, iktidarı elinde bulunduranları haklı çıkarmak amacını güden birer düzenbazlıktan başka bir şey olmadığı ve **siyasetimiz** her ne olursa olsun, demokratik olmayan bir töreden yana geçerli bir kanıt bulunamayacağı görüşündeyim. Demokratik olmayan töre ile, insanlığın belirli bir bölümünü geri kalandan ayırıp, 'iyi olan şeylerden bu insanlar yararlanacak, geriye kalanlar ise onlara hizmet edecek,' diyen bir töreyi anlatmak istiyorum. Böylesine bir töreyi herhalde reddederdim, ne var ki, böylesine bir törenin, daha önce de gördüğümüz gibi, kendi kendini çürütmek gibi bir zayıflığı vardır zaten; zira uygulama alanında, bütün insanların, aristokratik kuramcıların bu üstün insanlara uygun gördükleri türden bir yaşamı sürdürmeleri olanağı hemen hemen yok gibidir.

Bazı isteklerin hedefleri mantık yönünden, herkesin yararlanabileceği türden hedefler olup, bazıları da nitelikleri dolayısıyla, ister istemez topluluğun belirli bir bölümüne ait kalmaktadır. Herkes - biraz akıllıca bir işbirliği sayesinde - oldukça iyi bir geçim sağlayabilir, ama komşusundan daha zengin olmak zevkini herkesin tadabilmesi olanaksızdır. Herkes bir dereceye kadar kendi kendini yönetebilir, ama başkalarının başına diktatör kesilmek olanağı herkes için düşünülemez. Belki bir gün gelecek, bütün bireyleri oldukça zeki bir toplum ortaya çıkacaktır, ama herkesin **olağanüstü** bir zekâ sahibi olacağı düşünülemez. Örnekler böylece çoğaltılabilir.

Tümel olarak iyi dediğimiz şeylere - yeterli gereçler, gönenç, sağlık, zekâ ve başkalarına üstünlükten ileri gelmeyen her türlü mutluluk - sahip olabilmek bakımından toplumsal işbirliği olanağı vardır. Halbuki rekabette üs-

tünlük kazanmaktan doğan mutluluk biçimleri tümel olamaz. Birinci cinsten olan mutluluk dostça bir duygunun, ikinci cinsten olan mutluluk (ve bu mutluluğun ister istemez gerektireceği mutsuzluk) ise dostça olmayan duygunun ürünüdür. Dostça olmayan duygu, mutluluğa akla uygun bir yoldan ulaşmayı tamamıyla ve kesinlikle önler; nitekim günümüzde de, uluslararası iktisadî ilişkiler alanında bu böyle olmaktadır. Dostça duyguların ağır bastığı bir toplum var olsa, ne çeşitli bireylerin ne de çeşitli grupların çıkarları çatışırdı; günümüzde var olan çatışmalar, dostça olmayan duygulardan doğmakta ve bu çatışmalar geri dönerek, içinden çıktıkları düşmanca duyguları körüklemektedir. İngiltere ile İskoçya yüzyıllarca birbirleriyle çarpıştılar; sonunda, bir kalıtım rastlantısı olarak, iki ulusun krallığı da aynı adama düştü ve savaşlar bitti. Bunun sonucunda herkes mutlu oldu hattâ, soylu davranışları kendisine, ulusunun savaş utkularının kazandırabileceğinden kuşkusuz daha büyük zevkler kazandırmış olması gereken, Dr. Johson bile.

Artık, iktidar törebilimi konusunda bazı sonuçlara varabiliriz.

İktidar sahiplerinin kesin hedefleri - ki hepimiz bir parça iktidar sahibiyizdir - toplumsal işbirliğini herhangi bir grupta, başka bir gruba karşı değil, bütün insan ırkı içinde desteklemek olmalıdır. Şimdilik bu amacın önüne çıkan bellibaşlı engel, dostça olmayan duyguların ve üstünlük isteğinin varlığıdır. Bu gibi duygular ya dolaysız olarak din ve maneviyat yoluyla, ya da dolaylı olarak, halihazırda bu duyguları kamçılayan koşulları - özellikle Devletler arasındaki iktidar rekabeti ile, büyük endüstriye ulaşmış uluslar arasındaki buna bağlı servet rekabetini - kaldırmak yoluyla azaltılabilir. Her iki yöntem de zorunludur: Bu iki yöntem birbirinin alternatifi değil, biribirini tamamlayan iki ögedir.

Birinci Dünya Savaşı ve bu savaşın sonuçlarından olan diktatörlükler, birçok insanların, askerî güçle hükûmet gücü dışındaki bütün iktidar biçimlerinin değerini küçümsemelerine neden olmuştur. Bu, tarihsel gerçeklere uymayan, basiretsiz bir görüştür. Eğer benden, bütün öteki iktidar sahiplerinden daha iktidarlı dört adam göstermemi isteselerdi, Budha ile İsa'nın, Galileo ile Pithagoras'ın adlarını verirdim. Bu dört adamdan hiçbiri, propagandaları büyük ölçüde başarı kazanıncaya kadar Devlet desteğinden yararlanmamışlardır. Yine bunların dördü de, yaşarken büyük başarı kazanmamışlardır. Dördü de, **birinci** amaçları iktidar kazanmak olduğu takdirde etkileyebileceklerinden çok daha fazla etkilemişlerdir insan yaşayışını. Bunların hiçbiri, başkalarını köle durumuna getiren türden bir iktidar istememiş, insanları özgür kılacak türden bir iktidar aramışlardır; ilk ikisi bunu, başkalarını geçmek için çekişmeye yol açan arzuların nasıl dizginleneceğini göstermekle, sonra da köleliği ve boyun eğişi savunmakla yapmışlardır; öteki ikisi ise, doğal güçlerin nasıl kumanda altına alınabileceğini göstererek. Sonuçlara bakıldığı zaman, insanların, kaba güç tarafından değil, istesek de istemesek de, içinde yaşamak zorunda bulunduğumuz dünyanın mutluluğu için, bu dünyanın manevî barışı ve anlaşılması için insanlığın ortak arzularına yanıt verenlerin bilgeliği tarafından yönetildiği görülür.

XVIII. Bölüm
İKTİDARIN YOLA GETİRİLMESİ

'Thai dağının yanından geçerken, Konfüçyüs, bir mezarın başında acı acı ağlayan bir kadına rastladı. Üstat adımlarını hızlandırıp hemen kadına yaklaştı; sonra da Tze-lu'ya kadının ağlamasının nedenini sordurdu. «Senin ağlaman,» dedi Tze-lu kadına, «acı üstüne acı çekenlerin ağlamasına benziyor.» Kadın, «Öyle,» dedi, «bir seferinde kocamın babasını bir kaplan öldürmüştü, sonra bir başka kaplan kocamı öldürdü, şimdi oğlumu da yine bir kaplan öldürdü.» Üstat, «Öyleyse neden bu diyardan gitmiyorsun?» diye sordu. Kadın şu yanıtı verdi: «Burada hükûmet baskısı yok da ondan.» Bunun üzerine Üstat şöyle dedi: «Unutmayın çocuklarım: Baskı yapan hükûmetler kaplanlardan daha dehşet vericidir.»'

Bu bölümdeki konumuz, hükûmetin kaplanlardan daha az dehşet verici olmasını sağlamak sorunudur.

Yukarıya aldığımız parçanın da gösterdiği gibi, iktidarın yola getirilmesi, geçmişi çok eski zamanlara dayanan bir sorundur. Taoistler bu sorunu çözülemez sayarak, anarşizmi savunmuşlardır; Konfüçyenler, törebilim ve yönetim alanında birtakım eğitim yöntemleri uygulayarak, iktidar sahiplerinin iyiliksever, ölçülü bilgeler haline getirilebileceğine inanmışlardır. Aynı çağda, Yunanistan'da demokrasi, oligarşi ve tiranlık, iktidarı ele geçirmek için çekişme halindeydi; iktidarın kötüye kullanılmasını önlemek

amacını güden demokrasi, ikide birde kendini herhangi bir demagogun geçici başarısına kurban ettiğinden, sürekli olarak yenik düşmekteydi. Eflâtun da Konfüçyüs gibi çözümü, eğitilerek bilge haline getirilmiş kişilerden kurulu bir hükûmette aradı. İktidarın sadece 'önderlik sanatı'na sahip kimselerin elinde bulunduğu tipte bir oligarşiye hayran olan Bay ve Bayan Sidney Webb, Eflâtun'un bu görüşünü yeniden canlandırdı. Eflâtun ile Webbler arasında kalan zaman bölümü içinde dünya askerî otokrasiyi, teokrasiyi, kalıtsal monarşi ve oligarşiyi, demokrasiyi ve Azizler Hükümdarlığını denedi - bunlardan sonuncusu, Cromwell denemesinden sonra Lenin ve Hitler tarafından yeniden canlandırıldı. - Bu denemelerin tümü, sorunumuzun hâlâ çözülememiş olduğunu gösterir.

Tarihi ya da insan doğasını inceleyen herhangi bir kişi demokrasinin, tam bir çözüm olmamakla birlikte, çözümün esaslı bir bölümü olduğunu herhalde açıkça görür. Sadece siyasal koşullar üzerinde durmakla tam bir çözüme varamayız; iktisadı da, propagandayı da, koşulların ve eğitimin etkilediği psikolojiyi de hesaba katmamız gerekir. Bu bakımdan konumuz kendiliğinden dört bölüme ayrılmış oluyor: (I) siyasal koşullar, (II) iktisadî koşullar, (III) propaganda koşulları ve (IV) psikolojik koşullarla eğitim koşulları. Bunların her birini sırasıyla gözden geçirelim.

I

Demokrasinin yararlıkları negatiftir: Demokrasi mutlaka iyi bir hükûmet sağlamaz, sadece bazı kötülükleri önler. Kadınlar toplum işlerinde rol almaya başlayıncaya kadar, evli kadınların malları, mülkleri, hattâ kendi kazançları bile kendi kullanımlarında değildi. Kazancını çocuklarına harcamasına sarhoş kocası tarafından engel olunan

bir gündelikçi kadın için, bu durumu düzeltebilme olanağı yoktu. On sekizinci yüzyılda ve on dokuzuncu yüzyılın başlarında oligarşik Parlamento, yasama yetkisini gerek kentli gerek köylü emekçilerin koşullarını ağırlaştırmak pahasına zenginlerin servetlerini arttırma yolunda kullanmıştır. Yasa zoruyla sendikalaşmanın olanaksız hale getirilmesini ancak Demokrasi önleyebilmiştir. Eğer demokrasi olmasaydı Batı Amerika, Avustralya ve Yeni Zelanda, beyaz aristokratlar azınlığı tarafından yönetilen yarı uşak, sarı ırktan insanlarla dolardı. Köleliğin ve serfliğin kötülükleri hep bilinen şeylerdir ve her nerede bir azınlık siyasal iktidar tekelini sağlarsa, orada çoğunluk er geç köleliğin ya da serfliğin karanlıklarına gömülür Çoğunlukların çıkarlarının gözönünde bulundurulması yönünden azınlıklara güvenilemeyeceğini bize tarih göstermektedir.

Oligarşinin, 'İyi' insanlardan meydana geldiği takdirde mükemmel bir rejim olduğunu kabul eden, eskisi kadar güçlü bir eğilim bugün de vardır. Roma İmparatorluğu hükûmeti Konstantin zamanına kadar 'kötü' idi, Konstantin'den sonra 'İyi' oldu. Eski Ahit'in Krallar Kitabı'nda, Tanrı gözünde iyi işler yapan krallar da vardır, kötü işler yapanlar da. İngiliz tarihinde, çocuklara öğretildiği üzere, 'iyi' krallar da vardır, 'kötü' krallar da. Yahudilerden kurulu bir oligarşi kötü'dür, ama bir Nazi oligarşisi 'iyi'dir. Çarlık Rusyası aristokratlarının oligarşisi 'kötü' idi, ama Komünist Partisi oligarşisi 'iyi'dir.

Bu tutum, yetişkin insanlar için hiçbir değer taşımaz. Bir çocuk, emirlere boyun eğdiği zaman 'iyi', eğmediği zaman 'yaramaz'dır. Bu çocuk büyüyüp de bir siyasal önder olduğu zaman, ta bebekliğinde kulağına doldurulan anlayışları atamadığından, kendisine boyun eğenleri 'iyi', eğmeyenleri de 'kötü' diye tanımlar. Bunun bir sonucu olarak, kendi partimizi 'iyi' insanlardan, muhalif partiyi de 'kötü' insanlardan kurulu bir parti diye belle-

riz. 'İyi' hükûmet, kendi partimizin kurduğu hükûmettir, 'kötü' hükûmet de muhalif partinin kurduğu. Montagular 'iyi', Capuletler de 'kötü'dür; ya da bunun tersi.

Böyle bir görüş, eğer ciddiye alınacak olsa, toplum yaşayışını olanaksız kılar. Kimin 'iyi', kimin 'kötü' olduğuna o zaman ancak zor yoluyla karar verilebilir ve verilen kararı, bir ayaklanma her an tepetaklak edebilir. Böyle bir durumda iktidarı ele alan grup hangisi olursa olsun, ayaklanmaya yol açma korkusu dışında hiçbir nedenle öteki grubun çıkarlarını göz önüne almaz. Toplum yaşayışının eğer tiranlıktan daha iyi bir şey olması isteniyorsa, belirli bir tarafsızlık şarttır. Ancak, birçok hususlarda toplu eylem zorunlu olduğundan, bu gibi hususlarda yansızlığı uygulama alanında sağlamanın biricik yolu, çoğunluğun yönetimini kabul etmektir.

Şu da var ki, demokrasi, ne kadar zorunlu olursa olsun, iktidarın yola getirilmesi için asla biricik siyasal koşul değildir. Demokrasilerde de, çoğunluğun azınlık üzerinde tamamıyla gereksiz, gaddarca bir tiranlık kurması olanağı vardır. 1885'den 1922'ye kadarki dönemde Britanya Krallığı (kadınların siyasal haklara sahip bulunmayışları dışında) demokrasiydi, ama bu, İrlanda'nın baskı altında tutulmasına engel olmuyordu. Demokrasilerde de, sadece ulusal bir azınlığa değil, aynı zamanda dinsel ya da siyasal bir azınlığa da eza ve cefa edilebilir. Azınlıkların korunması - düzenli bir hükûmet bu korumayı uygun bulduğu sürece - iktidarın yola getirilmesinin en önemli bölümlerinden biridir.

Bu ise, toplumun hangi hususlarda bir bütün olarak hareket etmesi gerektiğinin ve hangi hususlarda birörnekliğin zorunlu olmadığının gözönünde bulundurulmasıyla olur. Toplu bir kararla karşılanması en zorunlu olan sorunlar, esas itibariyle coğrafî olan sorunlardır. Yollar, demiryolları, gaz boruları v.b. hep belirli bir doğrultuda döşe-

nir ister istemez. Örneğin, veba ya da kuduza karşı alınacak sağlık önlemleri coğrafîdir: Kilise inançlarına bağlı kimseler, hastalığın başkalarına da bulaştırılabileceği gerekçesiyle önlem alınmaması gerektiğini ne kadar ileri sürseler, yine de boşunadır. Savaş - bir iç savaş olmadıkça - coğrafî bir fenomendir, hattâ bir iç savaşta bile, çok geçmeden bir bölge bir tarafın, öteki bölge de öbür tarafın egemenliği altına girer.

Belirli bir coğrafî bölge içinde toplanmış bir azınlığın - 1922'den önce İrlanda'da olduğu gibi - bulunduğu yerde, sorunların çoğu, nüfusun başka yere taşınması yoluyla çözümlenebilir. Ama azınlık, o coğrafî bölge içinde yayılmış bir durumda bulunduğu zaman, bu yöntemin uygulanabilme olanağı hemen hemen yoktur. Hristiyan ve Müslüman cemaatlerinin yan yana yaşadığı yerlerde, gerçi her iki cemaatin de ayrı ayrı evlenme yasaları vardır, ama bunlar, dinsel konular dışında, aynı hükûmete boyun eğmek zorundadırlar. Zamanla, dinsel birörnekliğin Devlet için zorunlu olmadığı ve Protestanlarla Katoliklerin aynı hükûmetin yönetimi altında barış içinde yaşayabilecekleri öğrenilmiş bulunuyor. Oysa, Reformasyon'u izleyen ilk 130 yıl içinde durum hiç de böyle değildi.

Düzene aykırı düşmeyecek özgürlüğün derecesinin belirlenmesi sorunu, soyut alanda çözümlenemeyecek bir sorundur. Bu konuda, soyut alanda söylenebilecek biricik şey, toplu karar verilmesi için teknik bir neden bulunmadığı zaman, özgürlükle çatışacak bir karar alınacaksa, kamu düzenini ilgilendiren güçlü bir nedenin bulunması gerektiğidir. Kraliçe Elizabeth'in hükümdarlığı döneminde, Roma Kilisesi'ne bağlı Katolikler onu tahtından etmek istedikleri zaman hükûmetin bunları hiç de hoş karşılamamış olmasında şaşılacak bir yan yoktur. Aynı şekilde, Protestanların İspanya'ya karşı ayaklandıkları Belçika ve Hollanda'da da, İspanyolların bunları cezalandırması bekle-

nirdi. Zamanımızda dinsel sorunlar, siyasal sorunlar kadar önem taşımıyor. Hattâ siyasal ayrılıklar bile, çok derin olmadıkça, bir cezalandırma nedeni meydana getirmiyor. İçlerinden hiç biri Anayasayı zorla değiştirmek amacı gütmediklerinden, Muhafazakârlar, Liberaller ve İşçi Partisi mensupları yan yana, barış içinde yaşayabilmektedir; buna karşılık Faşistlerle Komünistlerin bu yaşayışa uydurulması daha güçtür. Demokrasinin bulunduğu yerde, azınlığın zor kullanarak iktidarı ele geçirmesi ve bu yoldaki girişimlerin teşvik edilmesi, yasalara bağlı çoğunluğun barış içinde yaşamaya hakkı bulunduğu gerekçesiyle, mantığa uygun bir biçimde yasaklanabilir. Ne var ki, yasayı bozacak herhangi bir girişimi amaç tutmayan her türlü propaganda serbest bırakılmalı, yasa da bu gibi propagandayı teknik yeterlik ve düzenin korunmasıyla barışık olduğu oranda, hoşgörmelidir. Psikoloji başlığı altında, bu konuya tekrar döneceğim.

İktidarın yola getirilmesine yönelik görüş açısından, yönetim biriminin ideal büyüklüğü konusunda çözümü çok zor sorunlar ortaya çıkar. Büyük bir modern Devlette, bu Devlet demokratik olsa bile, sıradan vatandaşın siyasal iktidarda çok az bir oyu vardır; bir seçimde söz konusu edilecek sorunların neler olacağına o karar vermez; bu sorunlar, onun günlük yaşantısını uzaktan bile ilgilendirmeyen sorunlar, hattâ onun hiç bilmediği sorunlar bile olabilir ve onun oyu bütüne o derece az bir katkıda bulunur ki, bu katkıyı sıradan vatandaş hiç önemsemez. Eski Site Devleti'nde bu gibi kötü yanlar daha azdı; günümüzün yerel yönetimlerinde de azdır. Kamunun yerel sorunlara, ulusal sorunlardan daha çok ilgi göstermesi beklenirken, durum bunun tersinedir; seçim bölgesi ne kadar büyük olursa, oy verme zahmetine katlanan seçmenlerin oranı da o derece yüksek olmaktadır. Bu belki de kısmen, önemli seçimlerde propaganda için çok büyük paralar

harcanmasından, kısmen de, bu gibi seçimlerde ortaya atılan sorunların daha ilgi çekici olmasından ileri gelmektedir. Seçimlerde en çok heyecan uyandıran sorunlar, savaşı ve olası bir düşmanla olan ilişkileri içine alan sorunlardır. 1910 yılı Ocak ayında, yaşlı bir rençber bana, Muhafazakârlara (ki Muhafazakâr Parti'ye oy vermek onun kendi çıkarlarına karşıydı) oy vereceğini, çünkü kendisini, Liberallere oy verdiği takdirde Almanların bir hafta içinde İngiltere'de olacağına inandırdıklarını söylemişti. Bu yaşlı rençberin, kendi köyündeki Kilise meclisi seçimlerinde - bu seçimlerde onun daha iyi anlayabileceği sorunların ortaya atılması olgusuna karşın - oy kullanmış olacağını hiç sanmıyorum; kendi köyündeki Kilise meclisi seçimlerinde ortaya atılan sorunlar, yığınları cezbeye sokma niteliğinden yoksun oldukları ya da bu cezbeyi besleyen masalları yaratamadıkları için o rençberin ilgisini uyandıramamıştır.

Ortada şöyle bir ikilem vardır: İlgili grup küçük olduğu zaman, demokrasi insana, siyasal iktidarda önemli bir pay sahibi olduğu duygusunu verir, ama grup büyük olunca aynı duyguyu vermez; öte yandan, grup büyük olunca, ortaya atılan sorunların bireyi ilgilendirmesi olasılığı küçük gruplarda ortaya atılan sorunların ilgi çekme olasılığından daha fazladır

Seçim dairesi coğrafî olmayıp da meslekî olduğu zaman, bu güçlük bir dereceye kadar ortadan kalkar; örneğin bir sendikada gerçekten de etkili bir demokrasi mümkündür. İzlenecek siyasetle ilgili tartışmalı bir konuyu ele almak üzere her meslek dalındaki üyeler toplanabilirler; üyelerin çıkarları ve deneyimleri arasında yakınlık vardır ve bu, tartışmaların yapıcı, semereli olmasını sağlar. Bundan dolayı da bütün sendikanın son ve kesin kararı, üyelerin büyük çoğunluğunun, içinde payları bulunduğuna inandıkları bir karar olabilir.

Ancak, bu yöntemin de sınırlı olduğu apaçıktır. Birçok sorunlar esas itibariyle coğrafî olduğundan, coğrafî bir seçim dairesinin kabulü zorunluğu vardır. Kamu kuruluşları yaşantımızı o kadar çok noktada etkiler ki, siyasetçi olmayan meşgul bir insan, kendini ilgilendiren yerel ya da ulusal sorunların çoğunda harekete geçemez. Belki de bu konuda en iyi çözüm yolu, belirli bir çıkarı temsil etmek üzere seçilen sendika başkanlığı kurumunu daha yaygın hale getirmektir. Günümüzde, birçok çıkarların böyle bir temsilcisi yoktur Demokrasinin siyasal bakımdan olduğu kadar psikolojik bakımdan da varlığını koruyabilmesi için, çeşitli çıkarların örgütlenmesi ve bu çıkarların, siyaset piyasasında, seçmenlerinin sayı çokluğuyla çabalarının kendisine haklı olarak sağladığı nüfuzu kullanabilecek kişiler tarafından temsil edilmesi gerektir. Bu gibi temsilciler, Mecliste yerlerini almalıdır demek istemiyorum; yalnız. Meclis bu temsilciler kanalıyla çeşitli vatandaş gruplarının isteklerinden haberdar edilmelidir.

Ayrı seçim bölgelerindeki seçmenlerin yerel seçim bölgeleriyle ilgili çıkar ve düşünceleri, federasyonu ilgilendiren çıkar ve düşüncelere ağır bastığı zaman, federal sistem gereklidir. Eğer bugüne kadar uluslararası bir hükûmet kurulabilseydi, bu hükûmet hiç kuşkusuz, her birinin iktidarı kesinlikle sınırlandırılmış ulusal hükûmetlerden meydana gelen bir federasyon olurdu. Bugün de örneğin postacılık alanında olduğu gibi, belirli amaçlarla kurulmus uluslararası niteliğe sahip yetkili orunlar vardır, ama bu gibi amaçlar kamuyu, ulusal hükûmetler tarafından ele alınan amaçlar kadar ilgilendirmez. Bu koşulun bulunmadığı yerde, federal hükûmetler yavaş yavaş, federasyona bağlı çeşitli birliklerin hükûmetlerinin iç işlerine karışma eğilimine girerler. Amerika Birleşik Devletleri'nde, ta Anayasanın ilk kabul olunduğu günden bu yana federal hükûmetin bütün kazançları, Eyalet hükûmetlerinin kayıpla-

rı pahasına olmuştur. Aynı eğilim, 1871'den 1918'e kadar Almanya'da da vardı. Federal bir dünya hükûmeti bile, yerine hangi hükûmetin geçeceği konusu üzerine çıkan bir iç savaşla karşı karşıya kalsa - ki böyle bir şey pekâlâ olabilir - ve bu iç savaştan zaferle çıksa, çeşitli ulusal hükûmetlere karşı sınırsız derecede güçlenmiş olurdu. Bu bakımdan, bir yöntem olarak federasyonun çok kesin sınırları vardır; ne var ki, bu sınırlar içinde de federasyon gerekli ve önemlidir.

Öyle görülüyor ki, modern dünyada çok geniş bir yönetim alanına sahip hükûmetin varlığı bir zorunluktur; gerçekten de, en önemli amaçlardan bazılarıyla ilgili olarak, özellikle savaş ve barışı ilgilendiren konularda en elverişli biricik yönetim alanı, dünyanın tümüdür. Büyük yönetim alanlarının psikolojik yönden ortaya çıkardığı sakıncaların, - özellikle sıradan seçmenlerde doğacak iktidarsızlık duygusu ve bunların birçok önemli sorunlar konusundaki bilgisizlikleri yönünden - kabul edilmesi ve kısmen yukarda salık verildiği biçimde çeşitli çıkar gruplarının örgütlendirilmesi, kısmen de federasyon ya da cemaatlerin başka yerlere aktarılması yoluyla elden geldiğince en aza indirilmesi gerektir. Bireyin bir dereceye kadar boyun eğişi, toplumsal örgütlenmenin artmasının kaçınılmaz bir sonucudur. Ne var ki, savaş tehlikesi ortadan kaldırılabilseydi, yerel sorunlar tekrar ön plâna geçer ve insanlar, gerek bilgi, gerek etkili bir oy sahibi olabilecekleri sorunlar üzerine daha büyük bir ilgiyle eğilirlerdi. Zira insanları, dikkatlerini uzak ülkeler üzerinde ve kendi hükûmetlerinin dışişleriyle ilgili etkinliği üzerinde toplamak zorunda bırakan en büyük etken savaş korkusudur.

Demokrasinin bulunduğu yerde yine de bireyleri ve azınlıkları tiranlığa karşı güvenlik altına almak zorunluğu vardır, zira hem tiranlık zaten istenilen bir şey değildir, hem de düzenin bozulmasına yol açma olasılığı vardır.

Montesquieu'nün savunduğu şey - yasama, yürütme ve yargılama organlarının ayrılması -, İngilizlerin kontrol ve dengeye verdikleri geleneksel önem, Bentham'ın siyasal doktrinleri ve bütün on dokuzuncu yüzyıl liberalizmi hep, iktidarın keyfî kullanılışını önlemek için düşünülmüş yöntemlerdi. Ne var ki, bu gibi yöntemlerin, hükûmetin çalışma yeteneğini azalttığı düşüncesi yerleşmiştir. İngiltere'de Savaş Dairesi (Savunma Bakanlığı) ile Hassa Süvarileri'nin birbirinden ayrılması hiç kuşkusuz askerî bir diktatörlüğe karşı güvenlik sağlamış, ama Kırım Savaşı'nda felâketli sonuçlar doğurmuştur. Eskiden yasama ve yürütme organları arasında bir anlaşmazlık çıktı mı, bunun sonucunda, çözülmesi çok zor bir kördüğüm meydana gelirdi; bugün İngiltere'de hükûmetin çalışma yeterliği, bu iki gücü, her türlü niyet ve amaçlar bakımından Kabine'de birleştirmekle sağlanmıştır. Keyfî iktidarı önlemekte on sekizinci ve on dokuzuncu yüzyıllarda kullanılan yöntemler artık bizim koşullarımıza uymadığı gibi, bu gibi yöntemlerin hâlâ var olanları da önemli bir etki sağlayamamaktadır. Özgürlüğün şu ya da bu biçimini güvenlik altına alacak ve yetkilerinin sınırını aşan memurları, polisleri, savcıları ve yargıçları çabucak hizaya getirecek eleştirmelerde bulunacak kuruluşlara gerek vardır. Ayrıca, kamu hizmetlerinin her önemli kolunda belirli bir siyasal dengenin varlığı da zorunludur. Örneğin, polisin ve hava kuvvetlerinin, ülkenin genel görünüşüne oranla daha gerici bir düşünüşe sahip olması, tehlikeli bir durumdur.

Her demokraside, ancak belirli ve kesinlikle sınırlandırılmış yürütme işlevlerine sahip bulunmaları istenilen bireyler ve örgütler, kontrol edilmedikleri takdirde, asla arzulanmayacak bağımsız bir iktidar elde edebilirler. Bu durum özellikle polis için düşünülebilir. Yeteri kadar kontrol edilmeyen bir polis gücünün doğurabileceği kötü so-

nuçlar, Amerika Birleşik Devletleri ile ilgili olarak, Ernest Jerome Hopkins'in, **Our Lawless Police (Yasa Tanımayan Polisimiz)** adlı eserinde güçlü bir tarzda ortaya konulmuştur. Sorunun özü şudur: Amerika Birleşik Devletleri'nde bir polis memuru, herhangi bir suçlunun hüküm giymesine yol açan etkinliğinden ötürü terfi ettirilir. Mahkemeler de itirafı bir suç kanıtı olarak kabul ederler; bunun bir sonucu olarak da, her polis memuru, tutuklanan kişiyi itiraf ettirinceye kadar ona işkence etmekte kişisel çıkar görür. Bu kötülük, az ya da çok olarak, hemen hemen bütün ülkelerde vardır. Hindistan'da bu kötü eylem doruğa ulaşmıştır. Engizisyon işkenceleri de temelde, işkence edilenlerin itirafını sağlamak isteğine dayanıyordu. Eski Çin'de, sanıklara işkence etmek bir gelenek halini almıştı, zira insansever İmparator, suçunu itiraf etmedikçe hiç kimsenin mahkûm edilmemesini buyurmuştur. Polis gücünün yola getirilmesini sağlayabilmek için, itirafın hiçbir koşul altında, asla bir kanıt olarak kabul edilmemesi gerektir.

Bununla birlikte, bu reform, her ne kadar zorunlu ise de, asla yeterli değildir. Bütün ülkelerde polis sistemi, bir sanığa karşı kanıt toplamanın kamuyu ilgilendiren bir husus, sanıktan yana kanıt toplamanın ise doğrudan doğruya sanığa ait bir husus olduğu varsayımına dayanmaktadır. Suçsuzun aklanmasının, suçlunun mahkûmiyetinden daha önemli olduğunu ileri süren pek çok kimse çıkmıştır, ama her yerde polisin görevi suçsuzluğu kanıtlamaya yarayacak kanıt toplamak değil, suçluluğu kanıtlamaya yarayacak kanıt toplamaktır. Haksız yere cinayetle suçlandırıldığınızı ve size karşı mükemmel bir **prima facia**[1] bulunduğunu varsayınız. Size karşı tanık bulmak için Devlet'in bütün olanakları harekete geçirilir ve jürinin gözünde size karşı bir ön yargı yaratabilmek için en yetenekli

1 Prima facia: aksi sabit olmadıkça yeterli ve geçerli sayılan kanıt. (Çev. Notu)

avukatlar tutulur. Siz ise bu arada, size yardım eden hiçbir kamu kuruluşu bulunmadığından, suçsuzluğunuzu kanıtlamaya yarayacak kanıt toplayabilmek için kişisel servetinizi harcamak zorunda kalırsınız. Yoksulluk beyan ederseniz, size bir Danışman verirler, ama bu danışman büyük bir olasılıkla, savcı kadar yetenekli biri olmaz. Aklanma kararı koparabilseniz bile, sizi iflâstan ancak sinemalar ve adliye öykülerine sayfalarında fazla yer veren tipte gazeteler kurtarabilir. Bununla birlikte haksız yere mahkûm olmanız olasılığı çok daha fazladır.

Yasaya saygılı vatandaşların, polisin haksız işkencelerine karşı korunabilmesi için iki tane polis gücü, iki tane de Scotland Yard bulunması gerektir; bunlardan biri, şimdi olduğu gibi, suçluluğu kanıtlamakla, öteki de suçsuzluğu kanıtlamakla görevli olmalıdır; buna ek olarak, sanığı, suçlandırmakla görevli savcının yanısıra, bir de sanığı savunmakla görevli savcı bulunmalı ve bu savcı da türel bakımdan, sanığı suçlandıran savcı kadar önem taşımalıdır. Suçsuzun aklanmasının da en aşağı suçlunun mahkûmiyeti kadar kamuoyunu ilgilendiren bir husus olduğu apaçıktır, yeter ki, bu görüş kabul edilsin. Ayrıca, bazı suçlar, yani, suçlayıcı polis gücü tarafından 'görevlerinin' yerine getirilişi sırasında işlenen suçlar söz konusu olduğu zaman, savunucu polis gücü, suçlayıcı polis gücünün işlevini üzerine alabilmelidir. Benim görebildiğim kadarıyla, polisin şimdiki ezici iktidarı ancak bu yoldan (başka hiçbir yoldan değil) yola getirilebilir.

II

Şimdi, keyfî iktidarın en aza indirilmesi için gerekli iktisadî koşulları ele alacağım. Bu konu son derece önemlidir ve önemi hem doğrudan doğruya konunun kendisin-

den, hem de bu konuyla ilgili düşüncelerde büyük bir karışıklık bulunmasından ileri gelmektedir.

Siyasal demokrasi, sorunumuzun bir bölümünü çözmekle birlikte, asla bütününü çözememektedir. Marks, iktisadî iktidar monarşik ve oligarşik kaldığı sürece, iktidarın gerçekten dengede tutulması olanağı bulunmadığına işaret etmiştir. Bundan da iktisadî iktidarın Devlet elinde bulunması, Devletin ise demokratik olması gerektiği sonucu çıkarılmıştır. Bugün Marks'ın çömezleri olduklarını iddia edenler, Marks'ın doktrininin sadece yarısını almışlar, Devlet'in demokratik olması gerektiğini söyleyen öteki yarısını atmışlardır. Böylelikle de, bunlar, hem iktisadî hem de siyasal iktidarı aynı oligarşinin elinde toplamışlardır. Bunun sonucunda ise, bu oligarşi, eski oligarşilerin herhangi birinden hem çok daha iktidarlı, hem de tiranlığı uygulamaya çok daha yetenekli hale gelmiştir.

Gerek eski usul demokrasi, gerek yeni usul Marksizm, iktidarın yola getirilmesini amaç tutmuştur. Eski usul demokrasi, sadece siyasal olduğu için başarısızlığa uğramıştır, yeni usul Marksizm de, sadece iktisadî olduğu için.

Toprak mülkiyeti ile büyük iktisadî örgütleri elde bulundurmak hakkını Devlete tanıyan görüşten yana kanıtların bir bölümü teknik, bir bölümü de siyasaldır. Teknik kanıtlar üzerinde, Fabian Cemiyeti ve - Tennesse Valley Authority ile ilgili olarak bir dereceye kadar - Amerika dışında, fazla durulmamıştır. Buna karşın bu kanıtlar, özellikle elektrik ve su gücü ile ilgili olarak, Muhafazakâr hükûmetleri bile teknik görüş açısından sosyalist sayılabilecek önlemler almak zorunda bırakacak kadar güçlüdür. Örgütlerin, çağdaş teknolojinin bir sonucu olarak, nasıl büyümek, birleşmek ve alanlarını genişletmek eğilimini aldıklarını görmüş bulunuyoruz; bunun kaçınılmaz bir sonucu olarak da siyasal Devlet, ya iktisadî işlevleri gittikçe daha çok üzerine almak ya da karşı konulamayacak veya

kontrol edilemeyecek kadar iktidar kazanmış olan özel girişimler lehine, kendi iktidarından kısmen vazgeçmek zorunda kalır. Eğer Devlet bu gibi girişimlere karşı bir üstünlük sağlayamazsa, onların kuklası haline gelir, onlar da gerçek Devlet haline. Çağdaş teknolojinin bulunduğu yerde, şu ya da bu biçimde, iktisadî ve siyasal iktidarın birleşmesi zorunludur. Birleşme yolundaki bu hareketin, Marks'ın bir kehanet gibi önceden gördüğü gelişmeye bağladığı, karşı konulmaz bir kişilik dışı karakteri vardır. Ancak bunun sınıf savaşı ya da proletaryanın tuttuğu yanlış yolla hiçbir ilişkisi yoktur.

Bir siyasal akım olarak Sosyalizm, endüstri işçilerinin çıkarlarını arttırmayı amaç edinmiştir; bunun teknik üstünlükleri daha çok geri plânda tutulmuştur. İnanç odur ki, özel sermaye sahibinin iktisadî gücü ona işçiyi ezmek olanağını sağlamakta ve işçi, eski zamanlardaki el sanatı erbabı gibi, bireysel olarak kendi üretim araçlarına sahip olamayacağından, onu sermaye sahibinin baskısından kurtarmak için, kollektif mülkiyet hakkını tüm işçilerin oluşturacağı örgüte vermekten başka çıkar yol kalmamaktadır. Bu inancı desteklemek üzere de şu sav öne sürülmektedir: Eğer sömürülenler özel sermaye sahipleri olsaydı, Devlet'i tüm işçiler meydana getirir, bunun bir sonucu olarak da, iktisadî iktidar sorunu, toprak ve sermaye mülkiyeti hakkını Devlet'e vermekle kökünden çözülürdü; ve çözüm için bundan başka bir yol asla tutulmazdı. Bu, iktisadî iktidarın yola getirilmesini hedef tutan bir öneri olduğu için, şimdi üzerinde durduğumuz tartışma konumuz içine girer.

Bu savı incelemeye geçmeden önce, konu dışı olarak, gerektiği biçimde genişletilmesi ve güvenlik önlemi alınması koşuluyla bu savı geçerli saydığımı söylemek isterim. Buna karşılık böyle bir güvenlik önlemi ve genişletilme olmadığı takdirde bu savı son derece tehlikeli

ve iktisadî tiranlıktan tam anlamıyla kurtulmayı şiddetle isteyenleri yanlış yola yöneltebilecek nitelikte buluyorum, zira iktisadî tiranlıktan kurtulmayı şiddetle isteyenler, bu sava kapıldıkları takdirde, eğer bir güvenlik önlemi alınmamışsa, eskilerine oranla çok daha korkunç, hem iktisadî hem siyasal olan bir tiranlığı, geri dönülemeyecek biçimde kendi elleriyle kurmuş olduklarını görebilirler.

Herşeyden önce, 'mülkiyet' ile 'kontrol' aynı şey değildir. Eğer bir demiryolu Devlet'in mülkiyetindeyse ve Devlet'in bütün vatandaşları temsil ettiği kabul ediliyorsa, bu, her sıradan vatandaşın bu demiryolu üzerinde mutlaka kontrol olanağına sahip bulunduğu anlamını taşımaz. Burada bir an için Mr. Berle ve Mr. Means'in, büyük Amerikan şirketlerindeki mülkiyet ve kontrol üzerine söylediklerine dönelim tekrar. Mr. Berle ve Mr. Means, böyle büyük Amerikan şirketlerinin çoğunda, bütün direktörlerin sermaye payları toplamının, bütün sermayenin sadece yüzde biri ya da ikisi kadar olduğuna, buna karşılık gerçekte bütün kontrolü direktörlerin ellerinde bulundurduklarına işaret etmektedirler :

'Yönetim kurulu seçiminde, pay senedi sahibi genellikle üç şık ile karşı karşıyadır. Oy vermekten kaçınabilir, yıllık toplantıya katılarak kendi oyunu kendi kullanabilir, ya da bir vekâletname imzalayarak, oy verme yetkisini, şirketin yönetim kurulu tarafından seçilen birtakım kişilere, yani, vekiller kuruluna devredebilir. Pay sahibinin - payı büyük olmadıkça - kişisel oyu toplantıda büyük bir rol oynamayacağından, pay sahibinin aslında ya hiç oy vermemekten, ya da **oy hakkını, üzerlerinde hiçbir kontrol olanağına sahip bulunmadığı ve seçilişlerinde rol almadığı bireylere devretmekten** başka çaresi yoktur. Her iki şıkta da pay sahibi hiçbir kontrol olanağı elde edemeyecektir. Kontrol, daha çok, vekiller kurulunu seçenlerin eline geçecektir... Vekiller kurulunu da yönetim kurulu atadığına

göre, gerçekte, yönetim kurulu, kendi yerini alacak olan yönetim kurulunu dilediği gibi seçtirecektir.'

Şu nokta gözden kaçırılmamak gerektir ki, yukarıdaki satırlarda durumları anlatılan zavallı bireyler proleter değil, kapitalistlerdir. Onlar, eğer şansları varsa kendilerine bir parça gelir sağlayacak olan meşru hakları ellerinde bulundurmalarının taşıdığı anlam içinde, hissedarıdırlar o şirketlerin; ama kontrol olanağını ellerinde bulunduramayışları yüzünden gelirleri çok kıttır.

1896'da Amerika Birleşik Devletleri'ni ilk ziyaretimde, iflâs eden demiryolu şirketlerinin çokluğu karşısında hayretler içinde kalmıştım; soruşturunca, bunun, direktörlerin dirayetsizliğinden değil, çok dirayetli oluşlarından ileri geldiğini anladım: İflâs eden şirketlerin sıradan hissedarlarının yatırımları, şu ya da bu düzenle, o şirketlerin direktörlerinin büyük kârlar sağladıkları başka şirketlere aktarılmıştı. Bu son derece göze batan bir yöntemdi; bugün bu gibi dolaplar çevrilirken her ne kadar göz boyamaya daha çok önem veriliyorsa da, kurallar yine aynıdır. Her büyük şirkette iktidar, ister istemez mülkiyetten daha az dağılmış durumda olup - başlangıçta her ne kadar siyasal nitelikte ise de - sınırsız bir servet kaynağı haline getirilebilme üstünlüğü taşımaktadır Sıradan hissedarlar terbiye ve yasa dairesi içinde soyulup soğana çevrilebilmektedir; bu soygunu yönetenlerin, soygunlarını sürdürmek için dikkat ettikleri biricik nokta, soydukları kişilerin canını gerektiğinden çok yakıp da, onları, biriktirecekleri paraları gelecekte yastıklarının altında saklamak zorunda bırakmamaktır.

Bir özel şirketin yerini Devlet aldığı zaman da durum aslında bundan pek farklı değildir; gerçekten de, sıradan hissedarın elini kolunu bağlayan neden, şirketin büyüklüğü olduğuna göre, sıradan hissedar Devlet karşısında daha da eli kolu bağlı duruma düşecektir. Bir savaş gemisi

kamunun malıdır, ama eğer siz bu gerekçeye dayanarak mülkiyet haklarınızı kullanmaya kalkışacak olursanız, size hemen haddinizi bildiriverirler. Gerçi buna karşı sizin de elinizde bir silâh vardır: Gelecek seçimlerde, Donanma Giderlerinde indirim yapılması gerektiği tezini savunan bir adaya verirsiniz oyunuzu - tabiî, böyle bir aday bulabilirseniz; ya da gazetelerin şikâyet sütunlarına, deniz kuvvetlerinin, ziyaretçilere daha terbiyeli davranmaları gerektiğini yazarsınız. Ama bundan fazlasını yapamazsınız.

Öte yandan deniliyor ki; 'O savaş gemisi kapitalist bir Devlet'e aittir; hele işçi Devleti'nin malı olsun, o zaman işler değişir.' Bu düşünüş tarzı bence, iktisadî iktidar sorununun bugün bir mülkiyet sorunu olmaktan çok, bir yönetim sorunu olduğu gerçeğinin iyice kavranamadığını göstermektedir. Tutalım ki, Birleşik Devletler Çelik Şirketi'ni, Amerika Birleşik Devletleri Hükûmeti devralmış olsun; bu durumda da yine şirketi yönetecek adamlara gerek duyulacaktır ve bu adamlar ya şirketin eski yöneticileri ya da gerçek dirayet, gerek genel görüşleri bakımından onlara benzeyen adamlar olacaktır Eski şirket yöneticileri vatandaşlara karşı hangi tutumu takınıyor idiyse, onlar da aynı tutumu takınacaklardır. Gerçi bu yöneticiler hükûmet kontrolü altında olacaklardır, ama hükûmet demokratik olmaz ve kamuoyu karşısında sorumluluk taşımazsa, o zaman bu yöneticiler de memurlarınınkine çok yakın bir anlayış taşıyacaktır

Marks ve Engels'i hâlâ birer otorite sayan Marksistler, bu bağlılıklarının bir sonucu olarak, geçen yüzyılın ilk yarısına ait düşünüş biçimlerinin birçoğunu hâlâ korumakta, daha hâlâ iş alanlarını tek tek kapitalistlerin elindeymiş gibi görmektedirler; bunlar, mülkiyetle kontrolün ayrılmasından alınması gereken dersleri daha almamış bulunuyorlar Önemli adam, nominal mülkiyet üzerinden ufacık bir payı elinde bulunduran değil, iktisadî iktidarın diz-

ginlerini elinde bulunduran adamdır. Downing Caddesi 10 No. Başbakanın mülkü olmadığı gibi, Piskoposların oturduğu saraylar da onların malı değildir; ama bundan ötürü de, gerek Başbakanın gerek Piskoposların konut bakımından, sıradan işçiye oranla daha iyi koşullar içinde bulunmadığını iddiaya kalkışmak saçma olur. Demokratik olmayan herhangi bir biçimdeki sosyalist yönetim altında, iktisadî iktidarın dizginlerini ellerinde tutanlar hiçbir 'mülkiyet' hakkına sahip bulunmasalar bile, saray gibi resmî konutlarda oturabilir, en iyi otomobillerde gezebilir, prensler gibi eğlenebilir, Devlet malı olan sayfiye yerlerinde Devlet kesesinden istedikleri gibi tatil yapabilirler v.b. Bu adamlar işçileri neden bugün iktisadî iktidar iplerini ellerinde bulunduranlardan fazla düşünsünler? İşçiler, bunları bulundukları yerlerden atabilme gücüne sahip bulunmadıkça, onların işçileri düşünmeleri için ortada hiçbir neden yoktur. Ayrıca, bugün büyük şirketlerdeki ufak hisse sahiplerinin ezilişi, 'demokrasi' kapitalistlerden meydana gelmiş olduğu zaman bile memurların demokrasiyi nasıl kolaylıkla çiğneyebildiklerini göstermektedir.

Bundan dolayı, Devlet mülkiyetinin ve iktisadî girişimlerin kontrol altında bulundurulmasının sıradan vatandaşa yararı dokunabilmesi için sadece demokrasi yetmez; bu demokrasinin aynı zamanda etkili bir demokrasi de olması gerekir. Ne var ki, bugün hükûmetin ve endüstri ile malî işleri yöneten kişilerin sahip oldukları güçleri, bürokrasi dikkatli bir denetim altında tutmadığı zaman memurlar zümresi kendi ellerinde toplayacaklarından ve konferans salonlarının, basının, bütün öteki önemli propaganda araçlarının biricik sahibi olarak hükûmetin bizzat kendisi, hükûmete karşı kışkırtma hareketlerinin eline araçlar vereceğinden, etkili bir demokrasi çok daha zor sağlanacaktır.

Bundan dolayı, iktidarın yola getirilmesi için büyük

çapta endüstri ve sermayenin kamu mülkiyetine geçmesi her ne kadar **zorunlu** koşul ise de, **yeter** bir koşul olmaktan çok uzaktır. Bu koşul, daha mükemmel ve memur zümresi tiranlığına karşı daha güvenlik altına alınmış bir demokrasi ile, gelmiş geçmiş bütün siyasal demokrasilerdekinden daha bilinçli bir biçimde propaganda özgürlüğünün sağlanmasıyla tamamlanmak zorundadır.

Devlet Sosyalizminin, demokrasilerinkinden değişik tehlikelerini, S.S.C.B'nde olayların gidişi ortaya koymuş bulunuyor. Rusya'dan yana tutumları dinsel bir inana benzeyen kişiler vardır; bunların gözünde, o ülkede iyi olmayan şeylerin de bulunduğunu ortaya koyan kanıtları incelemek bile suçtur. Ne var ki, bu kanıtları ortaya çıkaran eski sempatizanların tanıklıkları, kafaları bu konuda akıl yürütmeye açık olanlara gittikçe daha inandırıcı gelmeye başlamıştır. Bu kitabın daha önceki bölümlerinde ele aldığımız tarihsel ve psikolojik kanıtlar, sorumsuz iktidardan hayır beklemenin ne büyük bir düşüncesizlik olduğunu göstermiştir Gerçekte, böyle bir iktidardan ne beklenebileceğini Eugene Lyons, aşağıdaki satırlarda özetlemiştir

'Başarılı bir mutlakiyet, çalışma ve eğlenmeyi, ödül ve cezayı, her türlü yaşama ve anlatım araçlarını tekelinde bulunduran bir devlette yüzbinlerce, hattâ milyonlarca irili ufaklı despotun varlığı demektir. Merkeziyetçi bir despot yönetim, ister istemez, kendilerine yetki emanet edilmiş insanlardan kurulu bir makine her kademesi bir üsttekine boyun eğen, ama kendi altındakileri ezen, mertebeler dizisine göre kurulmuş bir memurlar piramidi - yoluyla işlemek zorundadır. Gerçekten demokratik bir kontrol ve herkesin, hattâ Rabbin yönetici olarak atadıklarının bile boyun eğeceği kesin, çabuk işleyen, yola getirici adalet olanağı bulunmadığı sürece, iktidar mekanizması bir baskı makinası halini alır. Biricik işveren olarak Devlet'in

bulunduğu yerde, iktisaden hayatta kalabilmenin tek koşulu uysallıktır. Aynı memurlar grubunun, gizli adam tutuklamak, gizlice cezalara çarptırmak, haklardan yoksun etmek, keyfe göre işe almak ya da işten atmak, insanları keyfî ölçülere göre besin ve konut kategorilerine ayırmak gibi korkunç iktidar uygulamalarına başvurdukları yerde, ancak bir budala ya da durup dururken şehit olmayı arzulamak gibi sapık zevklere sahip bir insan bunların önünde yerlere kapanarak saygı gösterisinde bulunmaktan kaçınabilir'[1]

İktidarın bir tek örgütte - Devlet'te - toplanması halinin, en aşırı bir despotizmin sonuçlarını doğurmaması için, o örgütte iktidarın geniş çapta dağılmış bulunması ve alt kademe gruplarının geniş çapta bir özerkliğe sahip olması gerekir. Yasadışı cezalara karşı bağışıklığın bulunmadığı, hakka saygının bulunmadığı bir demokrasi, iktisadî ve siyasal iktidarın birleştiği, yeni ve korkunç bir tiranlık aracından başka bir şey değildir. Rusya'da, herhangi bir kolhozda, kendi yetiştirdiği tahıldan bir parça çalan köylü, ölüm cezasına çarptırılır. Bu yasa, hükûmetin bile bile önlemekten kaçındığı açlık ve açlığın doğurduğu hastalıklar yüzünden milyonlarca köylünün kırıldığı bir zamanda konulmuştur[2].

III

Şimdi iktidarın yola getirilmesi için gerekli propaganda koşullarını ele alacağım. Hoşnutsuzlukların açıkça ortaya konulabilmesi olanağı bulunmalıdır; yasayı bozmayı amaç güden bir eylem yaratmadığı sürece, kışkırtma serbest olmalıdır; yetkilerini aşan ya da kötüye kullanan me-

1 'Assignment in Utopia' adlı eserde, s. 195.

2 Eugene Lyons'un, Assignment in Utopia adlı eserinde, s. 45.

murları mahkeme önünde suçlayabilme olanağı bulunmalıdır. Günün hükûmeti, gözdağı verme, seçmenlerin kayıt fişlerinde kalem oynatma ya da buna benzer yöntemlerle kendi sürekliliğini sağlama bağlama durumunda olmamalıdır. Önemli kişileri eleştirenlere, bundan dolayı resmî ya da resmî olmayan cezalar verilmemelidir. Demokratik ülkelerde bugün bunların pek çoğu parti hükûmeti tarafından sağlanmıştır ve bu sayede iktidardaki politikacılar ulusun hemen hemen yarısının düşmanca eleştirilerine hedef olabilmektedir. Bu eleştirilere hedef olabilmeleri ise, politikacıların, aksi takdirde işleyebilecekleri suçları işlemeleri olanağını ortadan kaldırmaktadır.

İktisadî iktidar Devlet'in tekelinde bulunduğu zaman, Devlet iktidarı büyük çapta genişlemiş olacağından, yukarıda saydıklarımız, böyle bir Devlet içinde, kapitalist Devlet içinde olduğundan daha büyük önem taşır. Somut bir örnek verelim: Kadınların kamu hizmetlerinde çalışması durumu. Bugün için kadınlar, erkeklerden daha az ücret aldıkları için hoşnutsuzdurlar; hoşnutsuzluklarını kamuoyuna duyurabilmeleri için meşru yollar vardır ve onları bu yollara başvurmalarından ötürü cezalandırmak akıl işi değildir. Şimdi, eşitsizliğin, Sosyalizmin benimsenmesiyle mutlaka ortadan kalkacağını varsaymak için hiçbir neden yoktur, sadece, yukarıdaki örnekte belirttiğimiz durumlara benzer durumların çarçabuk düzeltilebilmesi koşuluyla, Sosyalizmin benimsenmesi yolunda girişilen kışkırtmalar ortadan kalkar, o kadar. Sosyalizm benimsendiği takdirde gazeteler ve bütün basın hükûmete ait olacağından, bunlar sadece hükûmetin emrettiği şeyleri basardı. Hükûmetin, kendi güttüğü siyasete yapılan saldırıları basında yayımlattıracağı düşünebilir mi? Eğer düşünülemezse, basın yoluyla siyasal kışkırtma olanağı da yok demektir. Salonların hepsi hükûmete ait olacağından, halk toplantıları da çok zor yapılabilirdi. Bunun sonucunda, siyasal özgür-

lüğü güvenlik altına alma amacını taşıyan ciddî önlemler var olmadığı sürece, hoşnutsuzlukların belirtilebileceği hiçbir araç bulunmaz ve bir kez seçilen hükûmet Hitler kadar despot kesilerek, bütün seçimlerde hep kendisinin seçilmesini kolaylıkla sağlayabilirdi. Demokrasi biçimsel olarak sürer, ama Roma İmparatorluğu zamanında sürüklenip giden halk hükûmetinden daha çok bir gerçeklik taşımazdı.

Sörumsuz iktidarın, sırf adı Sosyalizm ya da Komünizmdir diye, geçmişteki keyfî iktidarın bütün kötü niteliklerinden mucizevî bir biçimde sıyrılabileceğini varsaymak, ancak bebekleri avutacak bir psikolojidir: İyi hükümdar, kötü hükümdarı altetti ve onlar erdi muradına, biz çıkalım kerevetine. Eğer hükümdara güvenilecekse, hükümdar 'iyidir' diye değil, 'kötü' olmak onun çıkarlarına karşıdır diye güvenmek gerektir. Bunu sağlamak demek, iktidarı zararsız hale getirmek demektir; ancak, 'iyi' olduklarına inandığımız kişileri sorumsuz despotlar haline getirmekle, iktidar zararsız kılınamaz.

BBC, propaganda özgürlüğüyle hükûmet tekelini uzlaştırma yolunda nelerin mümkün olabileceğini gösteren bir Devlet kurumudur. Genel Grev durumu gibi önemli durumlarda, BBC'nin yansızlığı bir kenara bıraktığı kabul edilmelidir; ne var ki, normal zamanlarda bu radyo çeşitli görüşleri, sayı çokluğuna göre temsil edilişleri oranına en yakın bir oranda verir. Sosyalist Devlet'te de, halk toplantılarının yapılacağı salonların kiralanabilmesi, tartışma edebiyatının basılabileceği matbaaların tutulabilmesi yolunda, aynı şekilde yansızlık sağlama olanakları bulunmalıdır. Çeşitli görüş açılarını yansıtan çeşitli gazeteler olacağına, her sayfası başka bir partiye ayrılmış bir tek gazete olması belki daha bile iyidir. Böylelikle bütün okurların, bütün görüşler hakkında bilgi sahibi olmaları olanağı sağlanır ki, bu da bu okurları, bir gazetede kendi gö-

rüşlerine aykırı hiçbir şey görmeyen okurlardan çok daha yansız kılar.

Sanat gibi, bilim gibi ve (kamu düzeninin) elverdiği oranda) parti siyaseti gibi, birörnekliğin hiç de zorunlu, hattâ istenir bir şey olmadığı alanlar vardır. Bunların her biri meşru rekabet alanlarıdır ve kamu vicdanının bu gibi konularda değişiklik göstermesine kızmamak çok önemlidir. Demokrasi, başarıya ulaşabilmek ve ayakta durabilmek için hoşgörü ruhuna muhtaçtır aşırı bir nefrete, aşırı bir şiddet sevgisine değil.

IV

İktidarın yola getirilmesi için gerekli psikolojik koşullar, bazı bakımlardan en büyük güçlükleri ortaya koyan koşullardır. İktidar psikolojisiyle ilgili olarak görmüş bulunuyoruz ki, korku, kin ve bütün öbür toplu coşku çeşitleri, insanları körükörüne bir önderin ardına takılmaya yöneltir ve birçok durumlarda önder, ardına takılanların güvenlerinden yararlanıp kendini bir tiran olarak kabul ettirir. Bundan dolayı, demokrasinin korunabilmesi bakımından, hem genel coşku yaratacak koşullardan kaçınmak, hem de toplumu, bu çeşit ruh hallerine yatkın olmamalarını sağlayacak biçimde eğitmek çok önemlidir. Yırtıcı bir bağnazlık ruhunun egemen olduğu yerde, insanların kabul etmedikleri herhangi bir görüş, barışın bozulmasına yol açabilir. Okul öğrencileri, görüşleri kendilerine aykırı gelen bir çocuğa kötü davranma eğilimindedirler, birçok yetişkin insan da okul çocuklarının zekâ yaşlarının ötesine geçememişlerdir. Bilimsel kuşkuculukla renklenmiş yaygın bir liberal ruh, toplumsal işbirliğini kolaylaştıracağı gibi, özgürlüğü de daha mümkün kılar.

Nazilerinki gibi bir yeniden canlanış coşkusu, yarat-

tığı enerji ve apaçık özgecilik yoluyla birçoklarında hayranlık uyandırır. Toplu coşkunun, acılara hattâ ölüme karşı bile insanlarda bir umursamazlık yarattığını tarih bize örneklerle göstermektedir. Böyle bir duygunun bulunduğu yerde, özgürlük olamaz. Coşkulu kişiler ancak zor kullanılarak dizginlenebilir, dizginlenmedikleri zaman ise bunlar birbirlerine karşı zora başvururlar. 1920'de, Pekin'de tanıştığım bir Bolşeviği hatırlıyorum; bu zat, odada bir aşağı, bir yukarı dolaşarak, tamamıyla gerçeği anlatan şu sözleri tekrarlıyordu: 'If vee de not keel zem, zey vill keel us!'[1] Bu ruh durumunun bir yanda bulunması, pek tabiî, karşı yanda da aynı ruh durumunun doğmasına yol açar; bunun sonucunda da, bir ölüm kalım kavgası çıkar ve bu kavgada herşey utkuya feda edilir. Kavga sırasında hükûmet, askerî nedenlerle despot bir iktidar kimliğine bürünür; sonunda, eğer utkuyu hükûmet elde ederse, iktidarını önce düşmandan arta kalanları ezmekte, sonra da kendi ardınca gidenler üzerinde diktatörlüğünü sürdürmekte kullanır. Elde edilen sonuçla, başlangıçta heveslilerin uğrunda dövüştükleri amaç arasında dağlar kadar ayırım bulunur. Coşku, bazı sonuçlar sağlayabildiği halde, asla amaç tuttuğu sonuçları sağlayamaz. Toplu coşkuya hayranlık duymak basiretsizlik ve sorumsuzluktur, zira böylesine bir coşkunun sonucu şiddet, savaş ve esarettir.

Savaş, despotizmin belli başlı destekleyicisi ve sorumsuz iktidardan elden geldiği kadar kaçınabilmeyi sağlayan bir sistemin kurulmasına da en büyük engeldir. Bundan dolayı, savaşın önlenmesi, sorunumuzun önemli - hattâ diyebilirim ki, en önemli - bir bölümüdür. Ben öyle inanıyorum ki, dünya savaş korkusundan bir kurtarılabilse,

---

1 Bu bozuk söyleyişli İngilizce cümle şu anlamı taşıyor: 'Biz onları öldürmezsek, onlar bizi öldürecek!». (Çev. Notu)

hangi biçim hükûmet ya da hangi iktisadî sistem altında olursa olsun, insanlar zamanla yöneticilerinin azgınlığına gem vurma yollarını bulabilirler. Öbür yandan bütün savaşlar, özellikle de modern savaş, çekingenlerin bir önder aramalarına neden olarak ve daha atılgan ruhluları bir toplum olmaktan çıkarıp bir sürü haline getirerek, diktatörlüğe yol açar.

Savaş olasılığı, bir çeşit yığın psikolojisinin doğmasına neden olur, bu yığın psikolojisi de, hem despotluk, hem de savaş olasılığını arttırır. Bu bakımdan, toplumları kollektif histeriye kapılmaya en elverişsiz ve demokrasiyi başarıyla uygulamaya en elverişli kılacak cinsten eğitim üzerinde durmamız gerektir.

Demokrasinin başarı kazanması için, ilk bakışta taban tabana zıt gibi görünen iki niteliğin çok yaygın olması zorunluğu vardır. Bir yandan, insanların bir dereceye kadar kendilerine güvenleri olmalı ve bu insanlar kendi yargılarını güçlendirmeye istekli bulunmalıdır; pek çok insanın içinde rol alabileceği, birbirine karşıt propagandalar olmalıdır. Ama öbür yandan, insanlar, kendi çıkarlarına karşı bile olsa, çoğunluğun kararlarına boyun eğmeye de razı olmalıdır. Bu iki koşuldan herhangi biri bulunmayabilir: Halk aşırı derecede boynu eğik olabilir ve güçlü bir liderin ardına takılarak onu diktatör yapabilir; veya her iki taraf da aşırı derecede kendini kabul ettirmek arzusu besleyebilir, o zaman da ulus anarşi içine düşer.

Eğitimin bu konuda neler yapabileceğini iki ayrı başlık altında gözden geçirebiliriz: Birincisi, karakter ve duygularla ilgili olarak; ikincisi de, öğretimle ilgili olarak. Birincisinden başlayalım.

Demokrasinin işleyebilmesi için, halkın mümkün olduğu kadar nefretten, yıkıcılıktan, aynı zamanda korku ve uşakça boynu eğiklikten uzak bulunması gerektir. Bu duygular siyasal ya da iktisadî koşullarla yaratılabilir, ama

benim üzerinde durmak istediğim nokta, halkın bu gibi duygulara en az elverişli kılınmasında eğitimin oynadığı roldür.

Bazı ana babalar, bazı okullar, çocuklara mutlak itaati öğretmekle işe başlarlar; bu girişim, hemen hemen her zaman, ya bir köle, ya da bir asi doğurur ki, demokrasi için bunların ikisi de gerekli değildir. Şiddetli disiplin uygulayan eğitimin sonuçları konusunda, Avrupa'nın bütün diktatörleri benimle aynı görüştedirler. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra hemen hemen bütün Avrupa ülkelerinde, disipline fazla yer verilmeyen, öğretmenlere fazla saygı gösterilmeyen birtakım özgür okullar vardı; ama askeri zorbalık rejimleri, S.S.C.B. de içinde olmak üzere, birer birer, okullardaki bütün özgürlükleri kaldırdılar, eski biçim eğitime döndüler ve öğretmenlere bir çeşit minyatür Führer ya da Duçe gözüyle bakılması usulünü getirdiler. Bundan şu sonucu çıkarabiliriz: Diktatörlerin hepsi de okulda özgürlüğü, demokrasiye uygun bir eğitim; okulda mutlakiyeti ise Devlet mutlakiyetinin doğal bir prelüdü saymaktadır.

Bir demokraside her erkek ve kadın, ne bir köle ne de bir asi olmalıdır; her erkek ve kadın, bir vatandaş, yani, hükûmetin düşünüşünü gerektiği kadar (ama daha fazla değil) benimseyen ve başkalarının da benimsemesine izin veren bir kişi olmalıdır. Demokrasi bulunmayan yerde hükûmetin düşünüş biçimi, efendilerin kölelere karşı sahip oldukları düşünüş biçimidir; oysa demokrasi olan yerde hükûmetin düşünüş biçimi, bireyin kendi görüşünü bir noktaya kadar kuvvetle ortaya koyabilmesini gerektiren, eşit işbirliğini kabul eden düşünüş biçimidir.

Bu bizi, birçok demokratlar için bir dert kaynağı olan şeye, yani 'ilke' denilen şeye getirir. Demokratların çoğu, fedakârlıktan, bir davaya kahramanca bağlılıktan v.b. az çok kuşkuyla bakılması gereken şeyler olarak söz eder-

ler. Bir parçacık psiko-analiz, bu güzel adların altında yatan asıl şeylerin bambaşka - gurur, nefret ya da öç alma isteği gibi, idealleştirilmiş, kollektifleştirilmiş ve soylu bir idealizm biçimi içinde cisimlendirilmiş şeyler - olduğunu gösterir. Yurdu için dövüşmeye hazır, hattâ hevesli olan savaşçı yurtseverin, öldürmekten zevk aldığı kuşkusunu bir dereceye kadar beslememiz akla uygundur. Çocukluğunda sevgi görmüş, mutlu kılınmış, gençliğinde dünyayı barış içinde bulmuş insanlardan meydana gelen yumuşak yaratılışlı bir toplulukta, yurtseverlik gibi, sınıf savaşı gibi, daha neler neler gibi, yığın halinde insan öldürmek amacıyla bir araya gelmekten ibaret idealizm biçimleri gelişmezdi. Bence, idealizmin zalimce biçimlere yönelişinin ardında biraz da, insanların çocukluk dönemlerindeki mutsuzluklar yatmaktadır ve eğer çocuklukta verilen eğitim, kazandırılan duygular bakımından gerektiği gibi olsa, bu zalimce eğilimler büyük çapta azaltılabilirdi. Bağnazlık, kısmen duygusal, kısmen de ansal bir kusurdur; bağnazlıkla savaşmak için, insanları sevecen kılan mutluluğu sağlamaya ve insanlarda bilimsel bir düşünüş biçimi yaratan türden zekâyı geliştirmeye çalışmak gerektir.

Demokrasinin başarılı olması için gerekli olan ruhsal yapı, düşünce yaşamında bilimsel ruh yapısı neyse, odur; bu, kuşkuculukla dogmacılık arasında yarı yolu belirleyen bir aşamadır. Kabul olunmak gerekir ki, gerçek ne tamamıyla elde edilebilir bir şeydir, ne de tamamıyla elde edilemez bir şey; gerçek, ancak belirli bir dereceye kadar, o da, büyük güçlüklerle elde edilebilir.

Mutlakiyet, modern biçimleri içinde, her zaman bir akide ile birlikte görünür: Hitler'in akidesi, Mussolini'nin akidesi, ya da Stalin'in akidesi. Mutlakiyet olan yerde, gençlerin kafasına, daha onlar düşünebilecek hale gelmeden, birtakım inançlar yerleştirilir ve bu inançlar öylesi-

ne sürekli, öylesine ısrarlı bir biçimde tekrarlanarak öğretilir ki, öğrencilerin ilerde, çocukluklarında edindikleri bu derslerin büyüleyici etkisinden kurtulabilmeleri beklenemez. Bu inançlar, o inançları hiç değilse gerçek gibi gösterecek nedenler bile ileri sürülmeksizin, sadece papağan gibi tekrarlama yoluyla, yığın histerisi, yığın telkini yoluyla yerleştirilir kafalara. Bu yoldan, birbirlerine karşıt iki akide öğretildi mi insanlara, bu akideler, karşılıklı geçip tartışabilecek iki parti değil, dövüşecek iki ordu yaratır. Hipnotize edilmiş olan her bir otomat, en kutsal olan herşeyin, kendi tarafının yengisine bağlı olduğu, öte yandan en korkunç olan herşeyi de karşı tarafın temsil ettiği inancını besler. Böylesine bağnaz taraflar Millet Meclisi'nde karşı karşıya gelip de, 'bakalım hangi taraf çoğunlukta.' diyemezler; her iki taraf da kutsal bir davayı tuttuğundan, böylesi, onlar için çok uzun zaman alacak, sıkıcı bir yoldur. Diktatörlüklerden kaçınılması isteniyorsa, bu biçim bağnazlığın önüne geçilmeli ve eğitimin temelini, bu bağnazlığı önleme çareleri meydana getirmelidir.

Eğer eğitimin kumanda ipleri benim elimde olsaydı, her konu alanında, o konuyu ilgilendiren hususları en ateşli ve en mükemmel biçimde savunan kişilerin hepsini BBC'de konuşturur ve çocuklara bunları dinletirdim. Öğretmenleri sonra çocuklardan, bu konuşmalardan ileri sürülen kanıtları özetlemelerini ister ve onlara usul usul, güzel konuşma sanatı ile somut kanıtların birbiriyle ters orantılı olduğunu anlatırdı. Bir demokrasi için, vatandaşların güzel konuşma sanatının etkilerine karşı bağışıklık kazanması son derece önemlidir.

Modern propagandacıların öğretmenleri, akla uygun olmayan inançlar yaratılması tekniğinde öncülük eden reklâmcılardır. Eğitim, eğitilmemişlerin doğal safdillikleriyle, doğal kuşkuculuklarının etkilerini yok etmek amacına uygun bir biçimde düzenlenirdi: Ortada hiç neden yokken,

güçlü bir biçimde ifade edilmiş bir söze inanmak alışkanlığıyla, en esaslı kanıtlara dayanan, ama güçlü ifade edilememiş bir söze inanmamak alışkanlığını ortadan kaldırmayı hedef tutardı, bu eğitim. İşe ana okulundan başlar, çocukların önüne, istediklerini seçebilecekleri iki tür şekerleme koyardım: Şekerlemelerin iyi olanları, çok soğuk bir ifadeyle ve sadece nelerden yapıldığı anlatılarak; son derece tatsız, berbat olan öteki şekerlemeler ise en mükemmel reklâmcılar tarafından büyük bir ustalıkla salık verilirdi. Bu dersten bir süre sonra çocukları, tatillerini geçirebilecekleri iki yerden birini seçme durumuyla karşı karşıya bırakırdım: Bu yerlerden güzel olanını fizikî coğrafya haritasına dayanarak, kötü olanını ise görkemli afişlere dayanarak salık verdirirdim.

Tarih dersleri de hemen hemen buna benzer bir anlayışla verilirdi. Geçmişte büyücülüğün gerçekliği gibi, köleliğin iyiliği gibi, kimsenin tutmadığı görüşleri büyük bir dirayet göstererek savunan önemli hatipler ve yazarlar çıkmıştır. Gençlere bu hitabet ustalarının tanıtılmasını, gençlerin de bu ustaların hem hitabet güçlerini, hem de inatçılıklarını değerlendirmelerini sağlardım. Derece derece, yavaş yavaş günün sorunlarına geçerdim. Kendi tarihlerini iyice sindirmeleri için, İspanya hakkında (ya da o sırada en çok tartışma konusu olan sorun üzerine) önce **Daily Mail**'de yazılanları, sonra da **Daily Worker**'da yazılanları okuturdum; sonra onlardan, gerçeğin ne olduğunu çıkarmalarını isterdim. Zira demokratik bir rejimde yaşayan vatandaşlar için, gazete okuyarak gerçeği çıkarmakta ustalık kazanmaktan daha önemli pek az şey vardır. Bu amaçla Birinci Dünya Savaşı'nın en buhranlı günlerinde çıkan gazetelerle, sonradan resmen tarihe geçen kayıtlar arasında gençlere karşılaştırma yaptırmak, çok öğretici olurdu. Savaş histerisinin doğurduğu, zamanın gazetelerinde ortaya konulan çılgınlık karşısında öğ-

rencileriniz afallayınca da, onları, dengeli ve ihtiyatlı bir yargılama yeteneğine sahip olmadıkları takdirde, hükûmetin terör ve kan hırsı yaratma yolunda girişeceği ilk kışkırtmada hepsinin bir anda aynı biçimde bir çılgınlığa kapılabilecekleri konusunda uyarırdınız.

Bununla birlikte, vatandaşlara tamamıyla olumsuz bir duygusal tutum kazandırılması gerektiği tezini savunuyor değilim; bütün güçlü duyguların yıkıcı bir çözümleme süzgecinden geçirilmesi gerektiğini söylemiyorum. Ben bu tutumu sadece, toplu histerinin temeli olan duygulara karşı savunuyorum, zira savaşları ve diktatörlükleri kolaylaştıran şey, toplu histeridir. Ne var ki, bilgelik **sadece** anlaksal değildir: Anlak yön verebilir, yönetebilir, ama eyleme yol açan gücü doğurmaz. Gücün duygulardan üretilmesi gerektir. Toplumsal sonuçları bakımından hayırlı duygular, nefret, kin ve korku kadar kolay yaratılamaz. Bunların yaratılabilmesi, büyük çapta, çocukluk çağında verilecek etkilere dayanır; büyük çapta da, iktisadî koşullara. Buna rağmen, üzerinde iyi duyguların yeşereceği toprağı beslemek ve insan yaşamına değer kazandıran şeylerin ne olduğunu iyice anlatmak bakımından, sıradan eğitim içinde de bir şeyler yapılabilir.

Geçmişte, dinin bellibaşlı amaçlarından biri de buydu. Bununla birlikte, Kiliselerin daha başka amaçları da vardı ve dayandıkları dogmatik temeller, güçlükler yaratıyordu. Geleneksel dine artık olanak tanımayanlar için, daha başka yollar da vardır. Bazıları gerek duydukları şeyi müzikte, bazıları da şiirde bulurlar. Bazılarına göre de astronomi aynı amaca hizmet eder. Yıldızlar âleminin ne kadar büyük, ne kadar yaşlı olduğu konusu üzerinde durup düşündüğümüz zaman, bu minicik gezegenin üzerindeki anlaşmazlıklar bir parça önemini kaybetmekte ve tartışmalarımızın acılığı az çok saçma gözükmektedir. Bu olumsuz duygu bizi özgürlüğe kavuşturduğu zaman ise,

müzik veya şiir, tarih veya bilim, güzellik veya acı yoluyla, insan yaşamında gerçekten de değerli şeylerin bir savaş alanında geçen olaylarda ya da siyasetlerin çatışmasında, yahut da insan yığınlarının, dıştan zorla kabul ettirilmiş bir hedefe doğru uygun adımla yürüyüşünde olmayıp, bireysel olduklarını daha iyi anlayabiliyoruz. Toplum yaşayışında örgütlenme zorunludur, ama sadece bir mekanizma olarak zorunludur, yoksa kendinden ileri gelen değere sahip bir şey değildir örgütlenme. İnsan yaşamında en değerli olan şeyle, bütün büyük din öğretmenlerinin sözünü ettikleri şey arasında büyük benzerlik vardır. Korporatif Devlete inananlar, en yüce etkinliğimizin, kollektif etkinlik olduğu tezini savunurlar, halbuki ben, hepimizin en yüce etkinliğimize, ayrı ayrı yollardan ulaştığımızı ve kalabalığın duygusal birliğinin ancak aşağı bir düzeyde sağlanabileceğini iddia ediyorum.

Liberal Devlet görüşüyle, totaliter Devlet görüşü arasındaki en esaslı ayrılık, birincisinin, Devlet'in çıkarının en sonunda bireyin çıkarı anlamını taşıyacağını düşünmesi ve bireyi, Devlet'e bu amaç için gerekli birer parça - çıkarları, yöneticilerin çıkarlarını gizleyen bir maskeden başka şey olmayan mistik bir mutlakiyet uğrunda feda edilmesi gereken birer parça - olarak görmesidir. Eski Roma'da Devlet'e tapma akidesinden bir şeyler vardı, ama Hristiyanlık, İmparatorlarla savaşıp onları yendi. Liberalizm, bireyi değerlendirme konusunda Hristiyan geleneğini izlemektedir; Liberalizme saldıranlar ise, Hristiyanlıktan önce geçerli olan bazı akideleri yeniden canlandırıyorlar. Ta başından beri, Devlet'e tapanlar, eğitimi başarının kilit noktası olarak görmüşlerdir. Bu görüş, örneğin, Fichte'nin, enine boyuna eğitim üzerinde duran, **Alman Ulusuna Söylev** adlı eserinde görülür. Fichte, istediklerini, aşağıya aldığım parçada ortaya koymaktadır:

'Eğer birisi çıkıp da şöyle söyleseydi: «Eğitimin öğ-

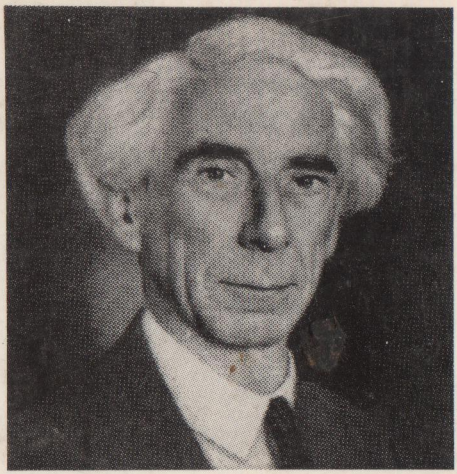
renciye doğruyu gösterip bunu ona kuvvetle tavsiye etmesinden; öğrencinin bu tavsiyeleri tutmasının kendi yararına, tutmamasının ise yine kendi zararına olacağını göstermesinden; ona, hiçbir eğitimin elinden alamayacağı bir özgür irade sahibi olduğunu anlatmasından daha fazla ne istenebilir eğitimden?» Kendi kafamda tasarladığım eğitimi daha keskin çizgilerle belirtebilmek için bu soruya, bugüne kadarki eğitimin ilk yanlarının, öğrencinin özgür iradesinin böylece tanınmış ve bu iradeye güvenilmiş olmasında bulunduğu, böylelikle de bu eğitimin yetersizlik ve boşluğunun kendiliğinden kabul edilmiş olduğu yanıtını verirdim. Zira bütün güçlü etkilerinden sonra, eğitim, hâlâ daha iradenin özgür, yani iyi ile kötü arasında kararsız bulunduğunu kabul etmekle, iradeye - ve insanın esas kökü irade olduğuna göre, insana - biçim veremediğini, vermek de istemediğini ve bunu tamamıyla olanaksız saydığını kabul etmiş olur. Yeni eğitim, tam tersine, el attığı alanda irade özgürlüğünü tamamıyla ortadan kaldırmayı hedef tutmalıdır.'

Fichte'nin 'iyi' insan yaratma isteğinin nedeni, iyi insanların 'kötü' insandan daha makbul oluşları değildir; ona iyi insan yaratma isteğini veren neden, şudur: 'Alman ulusu sadece böyle (iyi) insanlar sayesinde daim olabilir, ama kötü insanlar yüzünden ister istemez başka uluslarla birleşmek zorunda kalır.'

Bütün bunlar, liberal bir eğitimcinin elde etmek isteyebileceği şeyin tam tersi bir tezin anlatımı olarak kabul edilebilir. Liberal eğitimci, 'irade özgürlüğünü ortadan kaldırmak,' isteğinden tamamıyla uzak, bireyin yargılama yeteneğini güçlendirmeyi amaç edinecektir; liberal eğitimci, bilgi elde etme yolunda bilimsel tutumu kafalara yerleştirmeye çalışacaktır elden geldiği kadar; inançları, kanıtlara karşı duyarlı ve kanıtlara cveap verebilecek niteliğe sahip kılmaya çalışacaktır; o, öğrencilerinin önüne herşeyi

bilen bir insan pozunda çıkmayacak ya da, mutlak iyiye ulaşmaya çalıştığı bahanesiyle kendini iktidar aşkına kaptırmayacaktır. Politikacı için olduğu gibi, eğitimci için de iktidar aşkı en büyük tehlikedir; çocukların eğitimini korkmadan ellerine verebileceğimiz eğitimci, çocukları, herhangi bir davanın propaganda ordusuna katılacak birer asker olarak görmemeli, onları birer insan olarak sevmeli. Fichte ve Fichte'nin ideallerini kalıt alan iktidar sahipleri, bir çocuk gördükleri zaman şöyle düşünürler: 'İşte avucumun içinde yoğurabileceğim, amaçlarıma hizmet edecek bir makine gibi davranmayı öğretebileceğim bir hammadde: Yaşama sevinci, kendiliğindenlik, oynama güdüsü ve dışardan zorla kabul ettirilen bir amaç için değil de, insanın kendi içinden doğan bir amaç için yaşama arzusu - işte bütün bunlar, şimdilik hep birer engel olarak karşıma çıkabilir; ama okul yılları içinde benim ona zorla kabul ettireceğim eğitimden sonra, bunların hepsi ölüp gidecektir; düş gücü, sanat, düşünce kudreti hep itaat tarafından yok edilecektir; neşenin öldürülüşü, bağnazlığın kolaylıkla benimsenmesini kolaylaştıracaktır; ve sonunda ben, bu insandan hammaddeyi, taş ocağından çıkma bir taş ya da kömür madeninden çıkma bir kömür parçası kadar edilgin olarak bulacağım. Onları sürükleyeceğim savaşlarda kimi ölecek, kimi kalacak; ölenler, birer kahraman gibi, yücelmişlik duyarak ölecekler, kalanlar da benim okullarımın kendilerini alıştırmış olacağı kopkoyu bir ansal kölelik içinde, benim kölelerim olarak yaşamayı sürdürecekler.' Çocuklara doğuştan sevgi besleyen her insan için, bütün bunlar dehşet vericidir; çocuklara nasıl otomobil altında kalmamayı, ezilmemeyi öğretiyorsak, aynı biçimde onlara, zalim fanatikler tarafından ezilmemeyi de öğretmeli ve bu amaçla, az çok kuşkucu ve tamamıyla bilimsel bir düşünce bağımsızlığı yaratmaya, aynı zamanda da her sağlıklı çocukta bulunması doğal olan ya-

şama sevincini korumaya çalışmalıyız. Liberal bir eğitimin görevi şudur: Çocuklara, egemenlikten daha başka şeylere değer verebilme yeteneğini kazandırmak, özgür bir topluluk içinde yaşayacak akıllı vatandaşlar yetiştirilmesine yardım etmek ve bireysel yaratıcılık içinde vatandaşlık hak ve görevleriyle özgürlüğü birleştirmek suretiyle, insanlara, insan yaşamına bir parlaklık verebilme yeteneğini kazandırmak birkaç eğitimci bunun gerçekleştirilebileceğini göstermiştir.

Çağımızın en büyük filozof, bilgin ve toplumsal eleştirmecilerinden olan *Bertrand Russell* (1872–1970), İngiltere'nin tanınmış liberal ve soylu bir ailesinden gelir. Cambridge Üniversitesini bitirdikten sonra bilimsel çalışmalarına 1895'de gittiği Almanya'da başladı. Birinci Dünya Savaşına tüm gücüyle karşı çıktığı için Cambridge'deki hocalık görevine son verildi ve altı ay hapis cezasına mahkûm edildi (1918).

Russell, ABD'nin Vietnam'da sürdürdüğü savaşa da ilk karşı çıkanlardan biridir. ABD'nin Vietnam'daki suçlarını yargılayan uluslararası mahkemenin başkanlığını yapmış ve bu nedenle bu mahkemeye «Russell Mahkemesi» adı verilmiştir.

1950'de «Nobel Edebiyat Ödülü»nü alan Russell, yaşamı boyunca felsefe, matematik, sosyalizm ve eğitim konularında önemli yapıtlar yazmıştır. Yayınevimiz daha önce yayımladığı «Evlilik ve Ahlak» ile «Aylaklığa Övgü» adlı yapıtlarından sonra Russell'ın *İktidar* adlı kitabını sunar.

ISBN 975 – 406 – 214 – 5

KDV dahil
35000 Lira